

ЎЗБЕКИСТОН ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ДАВРИДА

Тўртинчи китоб-альбом

“O‘ZBEKISTON”
ТОШКЕНТ — 2023

Иккинчи жаҳон урушида фашизм устидан қозонилган тарихий Ғалабани таъминлашга кўпмиллатли Ўзбекистон халқининг қўшган ҳиссаси беқиёсдир.

Бугунги тинч ва озод, фаровон ҳаётга эришиш йўлида фидойи ота-боболаримиз намоён этган мардлик ва жасоратни эл-юртимиз ҳеч қачон унутмайди.

**Шавкат Мирзиёев,
Ўзбекистон Республикаси Президенти**

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қ А Р О Р И

9 МАЙ — ХОТИРА ВА ҚАДРЛАШ КУНИГА ТАЙЁРГАРЛИК КЎРИШ ВА УНИ ЎТКАЗИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ ТЎҒРИСИДА

Халқимиз асрлар давомида оғир синовларда, босқинчи ва ёвуз кучларга қарши машаққатли курашларда букилмас ирода ва жасорат намунасини амалда намоён этиб келган.

Ўз озодлиги, эркинлиги йўлида курашиб, беҳисоб қурбонлар берган ота-боболаримиз жасорати хотирамиздан ҳеч қачон ўчмайди.

Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган минглаб юртдошларимиз хотирасини ёд этиш, жанг майдонларидан омон қайтган боболаримизга, фронт ортида оғир кунларни сабр-бардош билан енгган аجدодларимизга меҳр-оқибат кўрсатиш том маънода миллий анъанага айланди.

Бутун дунёда миллионлаб инсонлар ҳалок бўлишига сабаб бўлган, мислсиз йўқотишлар, талафот ва мусибатларни олиб келган Иккинчи жаҳон уруши инсоният тарихидаги энг даҳшатли, қонли қирғин бўлганлиги бугун барчамизга маълум. Ушбу бешафқат урушда қатнашган 2 миллионга яқин ўзбекистонликларнинг ярим миллиондан зиёди ҳалок бўлгани, урушдан қайтганлари ҳам бутун умр уруш даҳшатлари ёди билан яшаб ўтганликларини халқимиз асло ёдидан чиқармайди.

Мамлакатимизда 9 май — Хотира ва қадрлаш кунини умумхалқ байрами сифатида кенг нишонлаш, Иккинчи жаҳон урушида қозонилган ғалабага ҳисса қўшган барча меҳнат ва уруш фахрийларига ҳурмат-эҳтиром кўрсатиш, мустақиллик йилларида хизмат бурчини бажариш чоғида ҳалок бўлган ҳарбий хизматчилар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларининг хотирасини абадийлаштириш мақсадида:

1. Қуйидагилар:

9 май — Хотира ва қадрлаш кунига бағишланган тадбирларга тайёргарлик кўриш ва уларни ўтказиш дастури (кейинги ўринларда — Дастур) 1-иловага мувофиқ;

9 май — Хотира ва қадрлаш кунига бағишланган тадбирларга тайёргарлик кўриш ва уларни ўтказиш бўйича ишчи гуруҳ таркиби 2-иловага мувофиқ тасдиқлансин.

2. Ишчи гуруҳ (А. Арипов):

Дастурда белгиланган маданий-маънавий тадбирлар, тарғибот акциялари, ижодий кечалар, оммавий спорт мусобақалари ва бошқа чора-тадбирларнинг «Ватан фидойи фарзандларини унутмайди» шиори остида ўтказилишини ташкил этсин;

ёлғиз ва кам таъминланган Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларининг турар-жойларини таъмирлаш ҳамда ободонлаштириш бўйича тегишли чора-тадбирларни амалга оширсин;

Иккинчи жаҳон урушининг ҳар бир қатнашчиси, меҳнат фронти фахрийлари, мустақиллик йилларида хизмат бурчини бажариш чоғида ҳалок бўлган ҳарбий хизматчилар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларининг оила аъзоларига моддий ва маънавий ёрдам кўрсатсин.

Бунда, тегишли вазирликлар, идоралар ва бошқа ташкилотлар раҳбарлари ҳамда ҳарбий қисмлар командирлари томонидан ушбу тоифадаги шахсларни йўқлаш учун уларнинг яшаш жойларига ташриф буюриш ҳамда улар кўрсатган мардлик ва жасоратнинг аҳамиятини аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида тарғиб қилиш бўйича маданий-маърифий ва ватанпарварлик тадбирларини ташкил қилсин;

Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларига Ўзбекистон Республикаси Президенти номидан бирйўла тўланадиган пул мукофотини тантанали равишда топширсин;

Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларига тиббий ва ижтимоий хизмат кўрсатиш, зарур дори воситаларини ажратиш, уларни парвариш қилиш мақсадида тиббий ходимларни (шартнома асосида) бириктирган ҳолда, доимий равишда патронаж хизматини ташкил қилсин;

1941–1945 йиллардаги уруш ва меҳнат фронти фахрийларининг ўз хоҳишларига кўра республика ҳудудидаги санаторийларга бир нафар кузатувчиси билан бирга бепул юборилишини таъминласин.

3. Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳокимликлари Мудофаа вазирлиги, Ички ишлар вазирлиги, Миллий гвардия, Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги, Маданият ва туризм вазирлиги, Республика Маънавият ва маърифат маркази, Ёшлар сиёсати ва спорт вазирлиги билан биргаликда:

Қорақалпоғистон Республикаси, вилоят, шаҳар ва туманларда байрамга тайёргарлик кўриш ҳамда уни ўтказиш бўйича комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқсин ва амалга оширсин;

вилоятлардаги «Ватанпарварлар» боғлари ва бошқа белгиланган жойларда ҳарбий техникалар намоиши, Иккинчи жаҳон уруши вақтидаги композициялар ин-

сталляциясини, шу жумладан, уруш йилларининг кўшиқ ва куйлари ижро этилиши ҳамда тегишли шароитлар яратиш билан боғлиқ тадбирларни ташкил этсин;

кўчалар ва майдонларнинг 9 май — Хотира ва қадрлаш кунига бағишланган кўргазмали тарғибот воситалари билан безатилишини таъминласин.

4. Белгилансинки, ўтказиладиган тадбирлар ҳамда республиканинг турли ҳудудларида истиқомат қилувчи Иккинчи жаҳон уруши ва меҳнат фронти фахрийларининг байрам маросимларига транспортда келиб-кетиши, меҳмонхоналарда жойлашиши, овқатланиши, маданий ҳордиқ чиқариши билан боғлиқ барча харажатлар, шунингдек, зарур ҳолларда тегишли кийим-кечаклар билан таъминланиши:

Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда — тегишлича Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджети ҳамда маҳаллий бюджетлар маблағлари ҳисобидан;

Тошкент шаҳрида — Ўзбекистон Республикаси республика бюджети ҳамда Тошкент шаҳри маҳаллий бюджети маблағлари ҳисобидан қопланади.

5. Мудофаа вазирлиги Тошкент шаҳрида 2023 йил 9 май куни соат 21.00 да Хотира ва қадрлаш кунига бағишланган байрам мушакбозлигини ташкил қилсин.

6. Ички ишлар вазирлиги, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги ва Миллий гвардия тантанали тадбирлар ўтказиладиган ҳамда байрам мушакбозлиги ташкил этиладиган жойларда жамоат тартибини сақлаш, фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш ҳамда фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва ёнғин хавфсизлигини таъминлаш чораларини кўрсин.

7. Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси, Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, «Дунё» ахборот агентлиги ва бошқа оммавий ахборот воситаларига байрамга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ жараёнларни кенг ёритиш тавсия этилсин.

8. Мазкур қарорнинг ижросини назорат қилиш Ўзбекистон Республикасининг Бош вазири А.Н. Арипов ва Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги хавфсизлик кенгаши котиби В.В. Махмудов зиммасига юклансин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти
Шавкат МИРЗИЁЕВ

2023 йил 2 май

AZIZ JONLARINI
TINCHLIK VA OZODLIK
UCHUN FIDO ETGAN
QAHRAMON
YURTDOSHLARIMIZNI
ONA VATAN HECH
QACHON UNUTMAVDI!

ПРЕЗИДЕНТ “МАТОНАТ МАДҲИЯСИ”

ЁДГОРЛИГИГА ГУЛЧАМБАР ҚЎЙДИ

Президент Шавкат Мирзиёев Ғалаба боғига ташриф буюриб, “Матонат мадҳияси” ёдгорлик мажмуасига гулчамбар қўйди.

Давлатимиз раҳбари ташаббуси билан барпо этилган бу мажмуа халқимизнинг урушдаги йўқотишлари, тинчлик учун кураши ва улкан ҳиссасини ифодалайди. Шу боис боғ ҳар доим, айниқса, байрам кунларида ёшу кексалар билан гавжум.

Бу йил ҳам 9 май — Хотира ва қадрлаш куни кенг нишонланмоқда. Президент фармонида мувофиқ, Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари рағбатлантирилмоқда. Уларнинг саломатлиги ҳамиша эътиборда.

Ғалаба боғида Қуролли Кучлар тизимидаги кирувчи вазирлик ва идоралар, давлат ташкилотлари вакиллари жам бўлди. Улар ҳам мажмуа пойига гуллар қўйди.

ШАВКАТ МИРЗИЁЕВ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ

ҚАТНАШЧИЛАРИ ҲОЛИДАН ХАБАР ОЛДИ

Юртимизда Хотира ва кадрлаш кунни кенг нишонланмоқда. Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари рағбатлантирилиб, саломатлигига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, шу кунларда уларнинг бир гуруҳи санаторийларда даволанмоқда.

Президент Шавкат Мирзиёев 8 май кунини Тошкент шаҳридаги “Chinobod Plaza” санаторийсига бориб, уруш қатнашчилари ҳолидан хабар олди. Анорбой ота Жалилов, Ашир ота Ўсаров, Антонина Коломенцева,

Тўлаган ота Имомов, Аббос ота Аппанов билан дилдан суҳбатлашди.

— Сизларни кўрай, байрам билан табриклай деб келдим. Бу, аввало, сизларнинг байрамингиз. Ўша пайтлардаги жасорат ва матонатингиз туфайли кейинги авлодлар тинч, эркин яшади. Машаққатли меҳнат ва зафарларга тўла ҳаёт йўлингиз бугунги ёшлар учун чинакам ибрат мактаби, ватанпарварлик мактаби, десак, аини ҳақиқатни айтган бўламиз. Сиз билан бутун эл-юртимиз фахрланади, — деди давлатимиз раҳбари.

Уруш қатнашчилари ҳурмат ва меҳр оғушида яшаётгани, соғлиги яхши, ҳаётидан рози эканини айтди. Ўзлари истиқомат қилаётган ҳудудда, фарзанд ва набираларининг ҳаётида бўлаётган ўзгаришлар ҳақида гапирди.

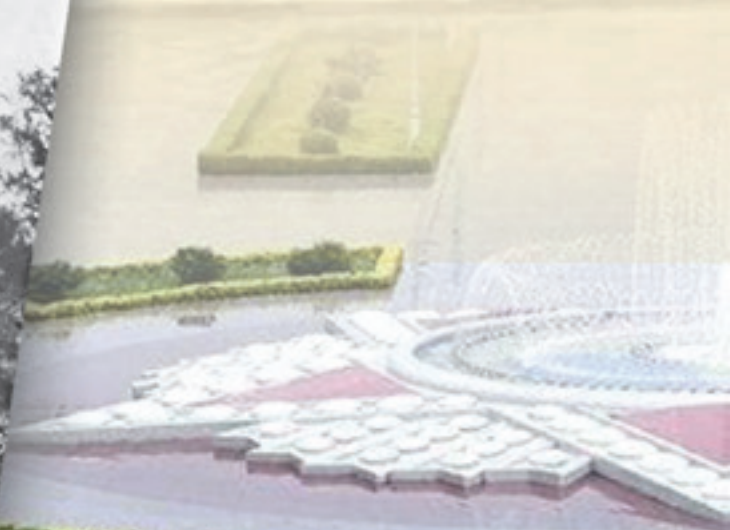
— Мана, яқинда янгиланган Конституциямизни қабул қилдик, — деди Президент. — Мамлакатимиз ривожини ошириш, халқимиз ҳаётини яхшилаш бўйича катта марралар олдик. Мана шундай ўзгаришлар пайтида сиздек катта тажрибага эга инсонларнинг ёнимизда бўлиши, маслаҳатларингизни олиш бизга чексиз куч-ғайрат беради.

Нуронийлар эътибор ва ғамхўрлик учун Президентимизга миннатдорлик билдириб, хайрли дуолар қилди.

— Табаррук дуоларингизни олиш, сизга қўшилиб халқимизнинг тинчлигини сўраш — катта бахт. Ҳаётда кўп-кўп синовларни кўрган, қарийб бир асрлик ҳаёт тажрибасига эга бўлган сиздай муҳтарам инсонларнинг дуолари ижобат бўлади. Нуронийларимиз учун барча зарур шароитларни яратишга бундан буён ҳам катта эътибор қаратамиз. Бу — биз учун муқаддас бурч ва вазифадир, — дея таъкидлади Шавкат Мирзиёев.

МАНГУ ЖАСОРАТ НАМОЁНИ

Иккинчи жаҳон урушидаги ғалаба мислсиз йўқотишлар ва беҳисоб қурбонлар эвазига қўлга киритилгани барчага яхши аён. Ўзбек халқи ҳам урушнинг аччиқ азобларини бошидан кечирди. Юртимиздан сафарбар этилган жангчилар урушнинг қайноқ нуқталарида, турли ҳудудлар мудофаасида қатнашиб, аёвсиз зарбаларга дуч келди.

Сафарбарликнинг дастлабки вақтларида аскарларнинг сон жиҳатидан кескин ошиши кийим ва қурол таъминотида жиддий муаммоларни келтириб чиқарди. Уларнинг етарлича тайёргарлик кўрмасдан жангга киритилиши эса, қанчадан-қанча аскарларнинг бевақт ҳалок бўлишига сабаб бўлди.

Ҳа, қанчадан-қанча юртдошларимиз жанг майдонларидан қайтмади. Дафн этилганлар билан бирга, ҳали жасади топилмаганлар, асирлик азобини тортиб, крематорийда жисман йўқ қилинганлар қанча...

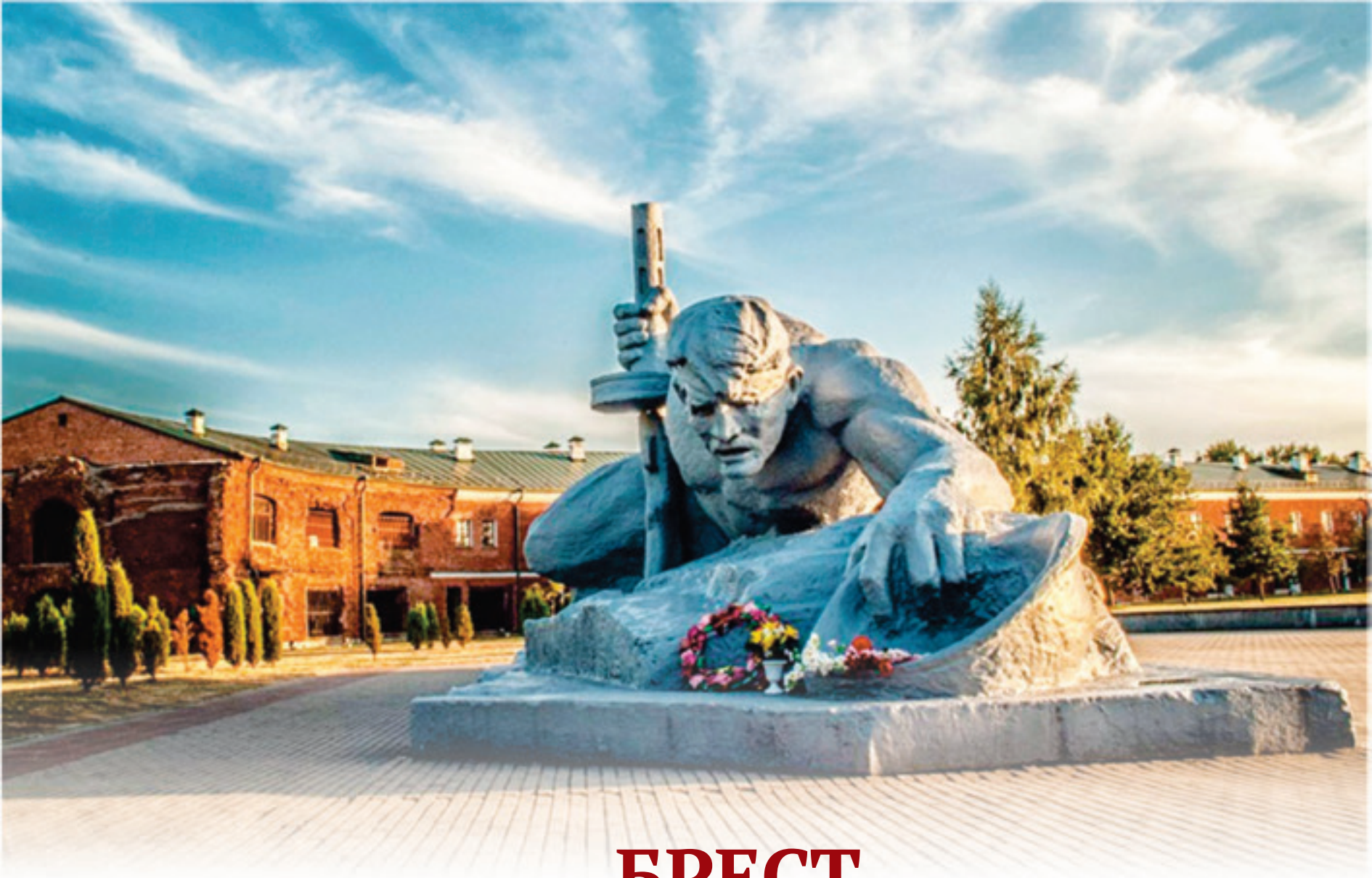
Фарзандига нон тишлатиб, уларни яна бир бор бағрига боса олмаган ота-оналар, ёрини умр бўйи кутиб яшаган садоқатли аёллар, яқинларини излаган жигарбандлар, ота меҳрини билмаган фарзандлар, боболарсиз ўсган авлод...

Уруш туфайли миллионлаб одамларнинг ҳаётида мана шундай ўрнини тўлдириб бўлмас улкан йўқотишлар юз берди, элу юрtnинг орзу-мақсадлари армонга айланди.

Китоб-альбомнинг “Мангу жасорат намоёни” номли илк бўлимидан урушдан қайтмаган юртдошларимиз ҳақидаги хотиралар ҳам ўрин олган.

Ўйлаймизки, қаҳрамон аجدодларимизнинг жасоратига бағишланган ушбу мақолалар ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди.

БРЕСТ МУДОФААСИДА

Авазмат НИЁЗМАТОВ

(1922–1941)

1941 йилнинг ёзида ҳам худди ҳозиргидек осмонимиз мусаффо, беғубор эди. Биз — бир гуруҳ ўзбекистонлик йигитлар Брест гарнизонида хизмат қилардик. Машғулотлардан бўлиш вақтларимизда гўзал диёримиз, туғилиб ўсган қишлоқларимиз, оила аъзоларимизни эслаб, суҳбатлашишни хуш кўрардик.

Мен 125-ўқчи полкининг иккинчи батальонида взвод командири эдим. Взводимда ўзбек йигитлари ҳам анчагина эди. Ҳозир улар йўқ. Аммо уларни худди кечагидай ёдимда сақлайман. Взводимдаги бир йигит — Авазмат Ниёзматов, айниқса, ёдимда қолган.

Зомин тоғларида ўсиб катта бўлган бу йигит бағрикенг, чапдаст, довюрак, ҳазил-мутуйибага мойил эди. У билан ҳамсуҳбат бўлган киши ҳеч қачон зерикмасди.

Уруш бошланишидан уч-тўрт кун олдин Брест қалъаси ичидан оқиб ўтувчи Буг дарёси бўйида узоқ суҳбатлашиб ўтирганимизни ҳеч қачон унутолмайман.

— Зоминда бўлганмисиз? — сўраб қолди у ўша кунни тўсатдан.

— Йўқ, нима эди?

— Ём қишлоғида ҳам бўлмагандирсиз?

Мен кулиб юбордим.

— Ахир Зоминда бўлмаганимдан кейин, унинг қишлоғида қандай бўлайин?

— Унда эшитинг. Зомин жуда гўзал жой. Ём эса Зоминдан ҳам гўзал...

У қишлоғини эсласа ҳамиша жўшиб кетарди.

— Хизмат тугасин. Сизни, албатта, Ёмга олиб бораман, ўртоқ командир. Маза қилиб от чопамиз...

Авазмат Ниёзматов армияга чақирилгунга қадар от спорти билан шуғулланган эди.

Ўша вақтда Охунбобоев номли колхозда армия учун от тайёрлаб берувчи пункт бўлиб, Авазмат асов отларни минишга ўргатар, кейин эса отлар махсус жойларга жўнатилар эди.

Авазмат бир неча марта республика миқёсидаги от спорти мусобақаларида иштирок этиб, совринли ўринларни эгаллаган экан. Унинг юрагида ўт, кўзида нур чақнар эди.

Лекин, минг афсуски, бу жасур йигитга қишлоғини қайта кўриш насиб этмади.

...Даҳшатли жанг бошланган кун у ҳам кўпчилик қатори қалъа ичида эди. Тўсатдан

бошланган ҳужум уйқудаги жангчиларимизни дастлаб шошириб қўйди. Орадан кўп ўтмай ҳаммамиз жанговар ҳолатда турдик. Биздан бир неча бор кучли бўлган душман ҳам ердан, ҳам кўкдан тинимсиз ҳужум қиларди.

Қалъада ҳарбийлардан ташқари уларнинг оилалари ва ёш болалари ҳам бор эди. Душман бизни ҳар томонлама ўраб олганлиги туфайли аёллар ва болаларни қутқариб қолиш имконияти деярли йўқ эди.

Қалъа қўмондонлиги унинг шарқий дарвозаси томонидан душманнинг нисбатан кучсизлигини пайқаб, ҳимоячилардан бир гуруҳини қалъадан олиб чиқиб кетиш учун тайёргарлик кўра бошлади.

Бироқ, мустаҳкам ўрнашиб олган душман пулемётчиси бу томондан ҳам сира кўз очиргани қўймас эди.

Шунда оддий солдат Авазмат Ниёзматов душман пулемётининг овозини ўчириш тўғрисида буйруқ олди. У Буг дарёси орқали қалъа ташқарисига чиқа бошлади. Бироқ, уни сезиб қолган душман тинимсиз ўққа тутди.

Жасур жангчи яраланганига қарамай жанговар топшириқни адо этди. Душман дзотини портлатиб юборди. Аммо кучли портлаш натижасида ўзи ҳам ҳалок бўлди.

Жасур ўзбек ўғлони азиз жонидан кечиб, шу кун кўп одамларимизнинг ўрмон ичига кириб олишларига йўл очиб берди.

Бу воқеа урушнинг учинчи кун, яъни 24 июнда содир бўлган ва урушда душман-

нинг биринчи ўт очиш нуқтасини портлатган жангчи Зомин ўғлони Авазмат Ниёзматов эди.

Менга, бир вақтлар жанговар дўстим орзу қилган Ём қишлоғини кўриш орадан роп-на-роса 40 йил ўтгач, яъни 1981 йилда насиб этди. Бунга дўстим Авазматнинг укаси ва у ишлаётган 3-ўрта мактабнинг ёш изтопарлари сабабчи бўлдилар.

Мактаб ўқувчилари, қаҳрамон жангчи ҳамқишлоқлари, уни таниган одамлар берган саволларга жавоб қайтарар эканман, яна беихтиёр кўз ўнгимда хушчақчақ ва довярак Авазматнинг сиймоси пайдо бўлди. Саволларга ниҳоятда тўлқинланиб жавоб бердим. Ёш ватанпарварлар ҳамқишлоқлари хотирасига ўрнатган ёдгорлик пойига гулдаста қўйдим.

Йўқ, дўстим тирик. У ҳеч қачон ўлмайди. У тириклар хотирасида абадий яшайди.

1983 йилдан бошлаб Зомин тумани мотодромида Авазмат Ниёзматов хотира соврини учун республика миқёсидаги мотокросс пойгаси ўтказилмоқда. Зоминнинг энг катта кўчаларидан бирига Авазмат Ниёзматов номи берилибди.

1988 йилда яна бир қувончли воқеа — Авазмат Ниёзматовнинг номи Брест мемориал комплексига мармар плитага абадий ёзиб қўйилди. Авазмат Ниёзматовнинг ҳаёти ва қаҳрамонлигини ёритиш учун музейнинг 9-залида алоҳида жой ажратилди.

Ҳа, қаҳрамонлар ҳеч қачон ўлмайди.

Муҳаммаджон АБДУВАЛИЕВ,
Қаҳрамон Брест қалъасининг ҳимоячиси,
журналист

“Сирдарё ҳақиқати” газетаси,
1989 йил 23 март сони

Авазмат Ниёзматовнинг номи Брест қалъаси ёдгорлигидан ўрин олган

Муҳаммаджон АБДУВАЛИЕВ

(1918—2002)

1939 йили Фарғона вилоятидан ҳарбийга чақирилган Муҳаммаджон (ҳужжатларда Махаммаджон) Абдувалиев хизматни Қизил Байроқли Орлов ўқчи дивизиясининг 125-ўқчи полкида ўтайди. Хизмат муддати тугаса-да, ҳарбий вазиятнинг кескинлашуви сабабли захирага бўшатилмади, армия сафида олиб қолинади.

1941 йили фашистлар ҳужум қилганида, у Брест қалъасининг Кобрин истехкомида хизматда эди. Мудофаа жанги аёвсиз борарди. Бу вазиятда бостириб келаётган душманга ҳарбий техника, озиқ-овқат ва қурол-яроғ захираларини қолдирмаслик шарт эди.

Шу сабабли командир Владимир Шабловский ўз бўлинмасига Брест мудофааси учун Жабинка қурол-аслаҳа омборидан ўқ-дорилар ташиб келишни ва қолган ўқ-дориларни фашистлар қўлига тушмаслиги учун портлатиб юборишни буюради. Муҳаммаджон Абдувалиев қуролдош дўстлари, оддий аскар Маҳмудали Жўраев, мотоцикл ҳайдовчиси Иван Бондаренко ва Юрий Смирнов билан ушбу вазифани ҳаётларини хавф остига қўйиб бўлса-да, душман артиллерия ва авиацияси ҳужумлари остида бажаришади.

Улар 16 автомашина қурол-аслаҳаларни Брест мудофаачиларига етказишга эришади. Душман Брест атрофини қуршаб олгани ва қолган ўқ-дориларни мудофаачиларга олиб кириш имкони бўлмагани сабабли Жабинка қурол-аслаҳа омбори портлатиб юборилади.

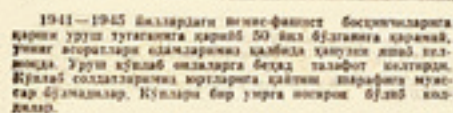
Катта талафотдан сўнг, армия қўшинлари мамлакат ичкарисига чекинишга

мажбур бўлади. М. Абдувалиев, М. Жўраев, И. Бондаренко ва Ю. Смирнов чекинаётган қўшин таркибида Кобрин, Пинск, Рославль шаҳарларини мудофаа қилишда қатнашади. Смоленсккача чекиниб келган бир ярим минг жангчи очик майдонда ташкил этилган фильтрацион лагерга жойлаштирилади.

М. Абдувалиев НКВД ходимлари томонидан ўтказилган суриштирувларда капитан Шиловскийнинг топшириғини бажарганини айтиб, кўрсатма беради. Бу НКВД томонидан текшириб кўрилганидан сўнг, М. Абдувалиевнинг ҳужжатлари, қуроли қайтариб берилади ва у яна жанговар сафга қайтади.

Бизнинг аскарларимиз
фаворити ахл жошларини
Баташ учун, биз учун қур-
бон қилганлар. Мен бундан
назалан гуноҳга бўлганман,
Улар қирғимонлик қирғини
учун эмас, балки Баташ
бизданги учун қурбонлар-
дик.

уларнинг қадромонликлари ҳақида ёзишни кўнгилга тутиб қўлаганим. Ўйлаб-оёй иккидун бўлиб, гаплар кунларига етди. Бу кун мен учуғига йод, балки бутун элнинг уш шундай кунга бўлиб сарқиб қолди. Мен ушунга ақыл олима, ўзим туталиб ўстан серқиб Габошнинг туғилган кўнлариним. Ўйлаб-оёй

КАЛУД Тоган хоёнгы,
онд на эмэлцэглээр
хүтүнэ қайтды, Нел баг-
аһаң.

Хар гал хэлнийг цаашин
ашигласнаа бусад хүмүүст
хүлээн зориулж бэлэн болгох
Шу. Бүтээгч бичигч 1981
болсон. 22 жилийн турш
хүндэтгэсэн дотоодын ажил
боловсруулж манай хэлнийг
мөрдөж, Урлагт олоо бичиг-
дэвсгэр, дууны бичиг ашигтай
газарыг зохиосон. Үүнийн
бичиг манай бусдын бичигтэй,
дэд галын хэлтэй ташаан,
Талын хэлтэй, бичигч Үн-
дэнгийн бичигтэй нэгтэй.
Энэ, үнэнч мөрдөх, өмч-
лөх, хүлээн зориулж өгөх
хүндэтгэсэн дотоодын ажил
сүүлийн түүхтэй манай манай
бичигч бичиг.

[illegible]

Бир гал сафардан экинчи-
на кайтканда, Туйвусдан
мисал абабчирини кичирткелб
қалди. Ишларини онга, аёла-
на кўлида қалды-
ди. Ҳаққа кутган ғи-
ба кўлини тунди, Салом-
аллоҳдан сўра у ғаним: Гу-
чирга доғ таланишди. У
мисалга абабчирини Ифти-

Наталиа Савицкая — 1981 г.р.

— Действительный Журна Назар-мукхаммедов ИС-гвардиячи-бука миллиончи 4-роятии кавалерия командирилик хизм. гав. 1944 йил 4 февралда катталонларча қалас 60-ган, Қайра Кайра миллиончи-нинг Вильяни тушунмадаги Шобонниа кинизлида.

[illegible]

Оңаларының нағыздан етін, Шығармұндағы оңалар оңалы оталарын түзетінде қалдырылған учуи бу маңызын үлгіге алатынына қара-

[illegible]

Одним из самых интересных вопросов является вопрос о том, как же можно было бы избежать этой трагедии. Ответ на этот вопрос, конечно же, лежит в области культуры и воспитания. Необходимо, чтобы каждый человек, начиная с детства, был ознакомлен с историей своего народа и страны, чтобы он понимал, что такое патриотизм и что такое долг перед Родиной. Только так можно будет избежать подобных трагедий в будущем.

Директор, Иван Иванович, Гр.

[illegible][illegible]

Энэ хайрхангын дотоод өмнө ААД-агийн байр дотоод үндэсний өмчлөлийн өмчлөл болон алдвал, Бээ хам ба өмчлөлийн мэдээллийн тараагчид. Идэр

Галлбашның 50 йакында
байрамга чам тәһәргә җыяла
һәм эшчеләр. Бу чакта
мәңгү Абдуллиннар бәдәшлә
мәңгү дүңгүм 73 кызылар
ларын күтәргән һәм
та чак дүңгүм чамдәргә
бәдәшләргә.

МУХАММАДИСОН
АБДУВАЛОНЕВ
группа на писателя Фахриддин
Исмаилов

М. Абдувалиевнинг урушда ҳалок бўлган лейтенант Жўра Назармуҳаммедов қабрини қидириш натижалари ҳақидаги мақоласи. “Ватанпарвар” газетаси, 1994 йил 11 август сони

НКВД ходими ундан қаерлик эканини сўраганида, “*Мен — ўзбекман! Фарҳонадан, Ўзбекистонданман*”, деб жавоб беради. Ходим: “*О, Ўзбекистондан, Усмон Юсуповичданмисиз?*” — деб қувонч билан гапирганини Муҳаммаджон ота умрининг охиригача ёдга олиб, айтиб юради.

М. Абдувалиев 1941 йил 7 ноябрда Москвада ўтказилган ҳарбий парадда иштирок этади. Параддан кейин генерал-майор Иван Панфилов қўмондонлигидаги 316-ўқчи дивизия таркибида Москва муҳофаазида қатнашади. Жанглардан бирида оғир яралангач, Куйбишев вилояти Чапаевск шаҳридаги ҳарбий госпиталда даволанади. Кейин қайта тайёргарликдан ўтиб, 1942 йил март ойи-

дан Сталинград фронтида ҳаракатланаётган 65-армиянинг 11-гвардия ўқчи полкида разведка взводида командир этиб тайинланади.

Жасоратли жангчи Днепр, Ровно, Львов, Киев, Прага шаҳарларини озод этиш ҳаракатларида қатнашиб, ғалабани Берлинда кутиб олади.

Урушдан кейин М. Абдувалиев мактабда ўқитувчилик қилади. 70 ёшларида ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети журналистика факультетининг сиртқи бўлимида таҳсил олади. “Тошкент оқшоми”, “Фрунзечи”, “Ёш ленинчи” газеталарида жанг майдонларида ҳалок бўлганлар ҳақида мақолалар, ўз хотираларини эълон қилиб боради.

Шухрат ЮСУПОВ,
полковник

Ғаффор ҚОДИРОВ

(1917–1941)

Брест вилоятининг Белозёрск шаҳри марказида ерга сингиб кетган самолёт қаноти кўринишидаги ёдгорлик ўрнатилган ҳарбий қабристон жойлашган. Мазкур ёдгорлик ва унинг олдидаги Мангу олов — урушнинг биринчи кунларида Беларусь заминини мудофаа қилиб, ҳалок бўлган 39 жангчи, жумладан, 19 учувчи жасоратининг рамзидир.

1971 йили шу ҳудуддаги 2-сонли мактабнинг юқори синф ўқувчиларидан тузилган “Жасорат” қидирув гуруҳи ушбу қаҳрамонларнинг номларини аниқлаш ва яқинларини топиш ишларига муҳим ҳисса қўшди. Натижада учувчилардан тўққиз нафарининг номи маълум бўлди. Бунга жангларга жонли гувоҳ бўлган инсонларнинг хотиралари, ҳарбий комиссарликлар билан ёзишмалар орқали аниқлик киритиб борилди.

Уруш бошланган машъум 1941 йилнинг 22 июнь кунда 130-тезкор бомбардимончи авиация полки учувчилари биринчилардан бўлиб ҳаво жангида қатнашган эди. Мудофаанинг биринчи кунидек полкнинг 27 самолёти душмanning техникаси ва ҳарбийларини йўқ қилиш учун осмонга кўтарилди. Афсуски, жанговар топшириқни бажариш чоғида қирувчи самолётлар катта талафотга учради: Гомель вилоятининг Гноеводаги аэродромига 27 самолётдан 7 таси қайтиб келди.

Ана шундай оғир шароитда ўқчи-радиот, ефрейтор Ғаффор Қодиров душмanning битта қирувчи самолётини йўқ қилишга муваффақ бўлди.

Бир муддат тўхтаган ҳаво жанги 24 июнда давом этди. Фашистлар Брест-Москва

йўналиши бўйича ҳаракатлана бошлади. 25 июнда душман Берёза шаҳри атрофига етиб келди. Бу жангда Ғаффор Қодиров ҳам иштирок этди. Самолёт экипажида ундан ташқари учувчи, кичик лейтенант Павел Шахматов ва штурман Владимир Пасецкий бор эди.

Бу жангда омон қолган В. Пасецкий ўз мактубида жангни шундай хотирлаган эди:

“25 июнда соат 10.00 да жанговар топшириқни бажариш учун саккиз самолёт осмонга кўтарилди. Ревятичи қишлоғида бизга душман қирувчилари ҳужум қилди. Кичик лейтенант П. Шахматов самолёти чап

тарафнинг четида келаётган эди, биринчи бўлиб у ҳужумга дуч келди. Ўнг мотор ишдан чиқди.

Баландлик ва курсни ўзгартирмасдан учишда давом этдик. Эскадрилья узоқлашиб борарди. Немислар уч қирувчи самолёти билан эскадрильяга ҳужум қилмоқчи эди. Шунда мен самолётимизнинг олд қисмига ўрнатилган қуролдан ўқ ёғдириб, уларни ҳужумни тўхтатишга мажбур қилдим. Улар самолётимизга ҳужум уюштириб, ёндириб юборди.

Қодиров душманнинг оловли зарбасидан самолётда ҳалок бўлди, Шахматов самолётдан сакради ва у ҳам (парашют очилмаганидан) ҳалок бўлди, мен, яъни В. Пасецкий сакрадим... ва асирга олиндим”.

“Жасорат” қидирув гуруҳи ушбу самолёт қулаган жой Високое қишлоғи ҳудудида эканини аниқлади. Қишлоқ аҳли билан суҳбатлардан кейин, шу ерда яшовчи ака-ука Рахубилар ёниб кул бўлган самолётдан ҳалок бўлган учувчининг жасад қолдиқларини чиқариб, самолёт қулаган жойдан узоқ бўлмаган ерга дафн этишгани маълум бўлди.

Қидирув гуруҳи томонидан ушбу самолёт П. Шахматов экипажига тегишли экани аниқланди. Номаълум аскар қабрида Ғаффор Қодиров хоки ётганлигига шубҳа қолмади.

Эндиги вазифа — ҳалок бўлган учувчининг қариндошларини қидириш ва у дафн этилган жой ҳақида хабар бериш эди. Бу осон бўлмади...

Шу вақт оралиғида туман раҳбари бошчилигида тузилган “Жасорат” комиссияси томонидан Белозёрск ва унинг атрофида учувчиларнинг хоклари дафн этилган алоҳида қабрларни битта қардошлик қабристонига дафн этиш бўйича қарор қабул қилинди. 1973 йил май ойида шаҳар аҳли,

*Ғаффор Қодировнинг акаси
Раззоқ Қодиров*

сафдош жангчилар ва қариндошлар иштирокида учувчиларнинг жасад қолдиқлари ҳарбий ҳурматга мувофиқ қайта кўмилди.

1976 йили қабристонга ёдгорлик қурилаётган вақтда учувчининг яқинларини қидиришга яна бир бор уриниб кўришга аҳд қилинди. В. Пасецкий Ғаффор Қодиров Тошкентдан эканини айтди. Шундан сўнг, гуруҳ томонидан “Совет Ўзбекистони” газетаси таҳририятига бу масалада ёрдам сўраб хат ёзилди. Таҳририят хатни “Қодировни билган борми?” номи билан борица эълон қилди.

Қисқа муддатда жавоб ҳам олинди. Мақола чоп этилганидан сўнг, газета таҳририятига Тошкент вилоятида яшовчи, учувчининг акаси Раззоқ Қодиров кириб келди.

Белозёрск шаҳридаги ёдгорлик

Гуруҳ аъзолари ўзи ҳам урушда қатнашган Раззоқ Қодиров билан ёзишма олиб борди.

Раззоқ Қодировнинг хатларидан Ғаффор Қодировнинг отаси исми Абдуқодир, ўзининг исми Абдуғаффор бўлгани, у 1938 йилнинг сентябрида ҳарбий хизматга чақирилгани, 1941 йил майида таътил вақтида уйига келиб кетгани маълум бўлди.

Полкдошлари талаффуз қилишда қийналмаслик учун унга Александрович деб мурожаат қилишгани сабабли, у ҳақдаги маълумотларда номи Александрович деб берилар эди. Эндиликда учувчининг отаси исми Абдуқодир бўлгани аниқ бўлди.

Яна бир мулоҳазага чорлайдиган жиҳати, Ғаффор Қодиров ўлиmidан бир ой — қирқ кун аввал ўз юртига келиб, яқинлари билан

кўришиб кетганидир. Гарчи, орзулар билан хизматга жўнаган бўлса-да, аслида у Ватани билан видолашган эди...

Саксондан ошган Раззоқ Қодиров ўша йили Белозёрск шаҳрига келиб, укасининг қабрини зиёрат қилди, Ватанидан бир сиқим тупроқ олиб келиб, унинг қабрига қўйди.

Орадан йиллар ўтди. Ёдгорликка муҳрланган номларни ўқир эканмиз, бизда Раззоқ Қодировнинг авлодлари билан алоқани тиклаш нияти пайдо бўлди.

Хатлар ёзилган манзиллар бўйича Интернетда қидирув берилди. Аммо, натижа бўлмади, жой номлари ўзгариб кетган экан. Бу сафар ҳам осон бўлмади. Олиб берилган суриштирув ишлари натижа бермаётган эди.

Ўзбекистонда “Прометей” ватанпарварлик-қидирув экспедицияси фаолият юртишини билгач, уларга мурожаат қилдик. Ниҳоят, экспедиция раҳбари Зарифа Эшмирзаева бошчилигида экспедиция аъзоси Гавҳар Қодирхонова ва маҳалла раиси Наргиза Аҳмедова кўмагида Раззоқ Қодиров яшаган уй аниқланди.

2022 йил 14 сентябрь куни З. Эшмирзаева ҳамда экспедициянинг бошқа аъзолари билан бирга Ғаффор Қодировнинг жияни Бах-

тиёр Раззоқов хонадонида бўлди. Бироз вақт ичида маҳалладаги қўшнилари ҳам кириб келди. Суратлар билан танишиб, уруш қатнашчилари Раззоқ ва Ғаффор Қодировларни хотирладик. Суҳбат давомида улар бир вақтлар бу кўча Ғаффор Қодиров номи билан юритилганини тилга олишди.

Тинчлик учун жонини фидо қилган ҳар бир инсон унутилмайди. Уларнинг қаҳрамонликлари ҳақидаги ҳикоялар авлоддан-авлодга ўтиб, мангу яшайверади.

Галина СКОРИНА,
ўқитувчи,
Белозёрск шаҳри

Светлана ДУДЮК,
Тошкентдаги “Світанак” белорус
маданият маркази раҳбари

**ЮРТДОШЛАРИМИЗНИНГ
МОСКВА УЧУН
ЖАНГЛАРДАГИ
ЖАСОРАТИ**

Ҳамид МИРСОЛИХОВ

(1913—1945)

Ҳамид Мирсолиҳов 1913 йилда Тошкент шаҳрида туғилди. Оилада уч ака-уканинг энг кичиги бўлган Ҳамид меҳнат фаолиятини Ҳасанбой қишлоғидаги ўрта мактабда ёшлар ташкилоти котиби сифатида бошлади. Шу билан бир вақтда, Олий саноат педагогика институтининг физика-математика факультетида ўқишни давом эттирди.

Унинг ташаббускорлиги ва ташкилотчилигини сезган институт ва туман раҳбарлари Ҳамидга катта ишонч билдириб, уни тегишли сайлов участкаларига юборишди.

У ҳамма ерда ўзига ишониб топширилган ишни охиригача бажариб, ҳурматга эга бўлди. Жумладан, махсус топшириқ билан 9-болалар қабулхонасида ишлади, 7-Меҳрибонлик уйида катта тарбиячи, сўнгра вилоят ва шаҳарда етакчи ёшлар ташкилотчиси бўлиб фаолият юритди.

У етимларга жуда қайғурар, уйсиз ва қаровсиз қолган болаларга меҳр берарди. Пойтахтимизнинг Чилонзор туманида истиқомат қилган Ҳалима Муҳиддинова, Карима Абдуллаева ва бошқа кўплаб меҳрибонлик уйи тарбияланувчилари Ҳамид Мирсолиҳовга бахтли ва фаровон ҳаёти учун доимо миннатдорчилик билдиришарди.

Ҳамид йигирма икки ёшида шошилинич муддатли ҳарбий хизматга чақирилди ва Ашхободдаги ҳарбий қисмлардан бирига юборилди. Иссиқ ҳаво асл тошкентлик йигитга халал бера олмади.

Ҳамид тез орада отлиқ ҳарбий касбини жуда тез ўзлаштирибгина қолмай, отряд бошлиғи, сўнгра взвод командирининг

ўринбосари, шу билан бирга, взвод тарғиботчисига айланди.

1937 йилда ҳарбий хизматдан қайтиб, Марказий болалар саройида директорнинг ўқув ишлари бўйича ўринбосари, сўнгра туман ёшлар қўмитасида бўлим бошлиғи лавозимларида фаолият юритди.

1941 йилнинг кеч кузида чақирув қоғози келиб, Ҳамид она шаҳри билан хайрлашди. Кейинчалик маълум бўлдики, бу — абадий хайрлашув эди.

Аммо, армия тажрибасига қарамай, у дарҳол фронтга бормади — уни олий отлиқлар мактабига ўқишга юборишди. Бу вақтларда Москва яқинида нацистлар турган, ҳарбий таркибни тўлдириш талаб қилинаётган бўлса-да, отлиқлар мактабида ўқиш керак бўлди.

198

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

Фамилия, имя и отчество

Мирсалихов Халил

Военное звание

Младший лейтенант

Должность, часть

Командир сабельного взвода 34 к.п. 44 к.г.

Представляется к

ордену "Красного Знамени"

1. Год рождения

1913.

2. Национальность

узбек

3. С какого времени состоит
в Красной Армии

1941 г.

4. Партийность

чл. ВКП с 1941 г.

5. Участие в боях (где и когда)

Участник Иранских событий - 1941 г.

На Западном фронте с 16.11.1941 года.

6. Имеет ли ранения и контузии

Ранен 22.12.1941 г.

7. Чем ранее награжден (за какие отличия)

Наград не имел.

8. Каким РВК призван

Октябрьским РВК г. Ташкент.

9. Постоянный домашний адрес
(представляемого к награждению или его семьи)I. Краткое, конкретное изложение личного боевого
подвига или заслуг

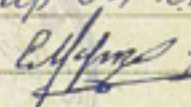
В бою за ст. Крюково - Октябрьской ж.д. Дороги
Мл. лейтенант Мирсалихов Халил
ночью с группой автоматчиков пробрался в р-н
расположения пр-ка и ударом с тыла выбил
немецких из занимавших ими домов, тем
самым обеспечив продвижение полка вперед.
После того боя найден 22 фашистских трупа.
В бою за д. Михайловку Волоколамского
р-на Московской обл. г. Мирсалихов проявил
исключительную храбрость еще много

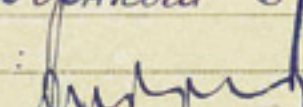
ручными гранатами уничтожил при огневой
точке противника и убил 18 врагов.

Пов. Мирсалихов был дважды ранен
и продолжал сражаться в строю в бою
с сурьом, только после приказа командира
полка эвакуировался в тыл на излечение.
Пов. Мирсалихов - дважды награжден
Орденом "Красного Знамени".

Командир 34 пп.

Майор: / Марков / ст. и-к:

Взвонком 84 пп.

 / Андреев /

5 марта 1948 г.

Командир (Начальник)

1948 г.

Х.Мирсолиховни Қизил Байроқ ордени билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Шундай қилиб, кичик лейтенант Мирсолиҳов ўз секторида фашистларнинг Москва йўлини тўсиб турган энг шиддатли жангларда қатнашувчи 17-отлиқ дивизияга взвод командири лавозимига тайинланди. Ва биринчи жангларда у ўзининг бор қобилиятини — жанговар ҳаракатларнинг энг оғир шароитларида одамларга қўмондонлик қилиш маҳоратини кўрсатди.

Маълумки, Москва учун жанг ғоят қийин, шиддатли кечган эди — немис қўшинлари ҳар қандай ҳолатда ҳам ўзларининг иблис “рахбари” буйруғини бажаришга интилишди. Юртдошимиз учун биринчи жанг Волоколамск шаҳридан йигирма километр узоқликда жойлашган эски Теряевская Слободада бўлиши керак эди. Бу Иван Панфилов дивизиясининг йигирма саккизта қаҳрамони жанг қилган Дубосеково чорраҳасининг тахминан “қўшниси” эди.

Шундай жангларнинг бирида Ҳамид отлиқ аскарлигига қарамай, ярадор батальон командирининг ўрнида жанг қилишга мажбур бўлди.

Жангдан сўнг етиб келган командирлар кичик лейтенант Мирсолиҳовга ўз қўл остидагиларга моҳирона раҳбарлик қилгани учун нафақат миннатдорчилик билдиришди, балки дивизия командири ҳам кутилмаган савол билан мурожаат қилди:

— Қандай қилиб сиз, ўртоқ лейтенант, *пиёда аскарларни мукамал бошқаришга муваффақ бўлдингиз?*

Уялган Ҳамид шунчаки қўлларини ёйиб қўйди:

— *Шундай бўлди, ўртоқ полковник!*

Бу миннатдорлик юртдошимизнинг биринчи мукофоти бўлса-да, аммо охиргиси ҳам эмас эди. Ва бу жанг ҳам охирги жанг эмасди. Ёш қўмондон жангдан жангга қадар урушнинг оғир ва даҳшатли илмини англаб

борди, умумий олганда ўн уч марта жароҳат олди. У тиббий батальонларда ва касалхоналарда ётиб, жароҳатларини даволади ва ҳар сафар ўжарлик билан жангга шошилди.

Унинг ўрнида бошқа одам бўлганида: — *бешинчи, мана, саккизинчи яра, ҳурматни билиш вақти келди,* — деб ўзини тинчлантирган бўларди, балки. Аммо Ҳамид Мирсолиҳов бундай қила олмас, жангчи дўстларини ташлаб, асло ортга қайта олмасди...

1942 йил март ойида Химкида дивизия 17-отлиқлар дивизиясига бирлаштирилди. Кичик лейтенант Ҳ. Мирсолиҳов Москва остонасида бўлиб ўтган аёвсиз жангларда чинакам жасорат кўрсатди. Унинг жасорати ҳақида етакчи газеталарда “Отрядимиз қаҳрамонлари”, “Лейтенант Мирсолиҳов” номли мақолалар босилиб турди. “Правда Востока” газетасида И. Титовнинг катта мақоласи чоп этилди.

Газеталардаги сатрларнинг бирида шундай дейилган эди:

“...Мирсолиҳов отряди уч кечаю уч кундуз қамал пайтида душман ҳужумини дадил қайтарди. Озиқ-овқатлар аллақачон тугаган, ҳаво жуда совуқ ва ўқ-дорилар тугаган бўлишига қарамай, улар орқага чекинишмади.

Тўртинчи кун қамалга ёрдам келди. Батальонга ҳужум қилинди. Душман ўқи батальон командирини кучли ярадор қилди. Мирсолиҳов батальон қўмондонлигини ўз қўлига олди. У отлиқ аскар бўлишига қарамай, пиёда аскарларга моҳирлик билан раҳбарлик қилди.

Улар қаҳрамонларча жанг қилдилар. Бу жангда Ҳ. Мирсолиҳов душманнинг битта танкини, эликдан ортиқ офицер ва аскарларини йўқ қилди...”

Уруш — ўз номи билан уруш. Ҳамид эса қаерда хизмат қилиши, жанг қилиши керак

*Гвардия капитани
Ҳамид Мирсолиҳовнинг рамзий қабри*

бўлмасин, ўзлигига содиқ қолди — у ҳар бир ҳаракатини олдиндан масъулият билан ўйлаб, қўл остидагиларга аниқ вазифа қўйиб, кейин жангга кирар эди.

1943 йил 14 апрелдаги 402-сонли мукофот варақасига назар солинса, қуйидаги сатрларни кўриш мумкин:

“1943 йил 18 мартда Петровское қишлоғи яқинидаги жангда лейтенант Мирсолиҳов мудофаадаги отряди билан жасорат кўрсатди. Эскадрон шахсий таркиби ўзига хос чидамлилиқ кўрсатиб, сон жиҳатидан устун бўлган душманнинг ҳужумларини бир неча бор қайтарди.

Шиддатли жанг натижасида ўртоқ Мирсолиҳов ўз эскадрони билан 1 та танк, 2 та зирҳли техника, 5 та мотоцикл ва 100 га яқин фашистларни йўқ қилди, шунингдек, машинадаги радиостанция билан бирга немис капралини қўлга олди”.

Унинг 1945 йил 13 апрелдаги 209-сонли мукофот варақасида қуйидагилар ёзилган эди:

“1945 йил 27 март куни полкнинг умумий ҳужумида тезкор ҳаракатлар билан Чехилот қишлоғини эгаллашда мардлик намунасини кўрсатди.

1945 йил 28 мартда ўлимдан қўрқмасдан, ғоят жасорат кўрсатиб, шахсий намуна билан бошқаларни илҳомлантирди ва эскадрон жангчилари ва офицерлари билан ҳужумга ўтди. Душман хандақларига кириб, 30 тача душман аскарини йўқ қилди ва чекинаётган душман ортидан шаҳарга бостириб кирди, шу билан бошқаларга умумий ҳужум қилиш имконини берди.

1945 йил 1 апрель куни ўртоқ Мирсолиҳов ўз эскадрони билан Груба Борша қишлоғини душмандан тозалади, бу билан у дивизия ва корпуснинг чап қанотини ҳимоя қилди. Шу билан бирга, ўртоқ Мирсолиҳов ўз эскадрони билан душманнинг 75 аскар ва офицерини, 2 та бронетранспортёрини, 3 та автомашинасини, битта тракторли қуролини йўқ қилди, 29 нафар аскар ва офицерни асирга олди”.

Ҳамид Мирсолиҳовнинг Москва, Волоколамск, Харьков, Донбасс, Молдова, Варшава, Бессарабия, Руминия, Венгрия, Чехословакиядаги жангларда кўрсатган қаҳрамонликларини алоҳида фахр билан таъкидлаш лозим.

У фронт бўйлаб 17 минг километрдан ортиқ масофани босиб ўтди. 1945 йил 8 апрелда — Ғалаба арафасида Братислава яқинида 14 марта яраланди.

Шиддатли жанг натижасида ўртоқ Мирсолиҳов ўз эскадрони билан 1 та танк, 2 та зирҳли техника, 5 та мотоцикл ва 100 га яқин фашистларни йўқ қилди, шунингдек, машинада немис капрали билан бирга радиостанцияни қўлга олди.

Бу Ҳамид Мирсолиҳов ва унинг жангчилари ўтказган сўнгги жанг эмас эди. У деярли бутун урушни бошидан кечирди. У Ғалаба яқин эканини билар эди, шу боис шонли мукофотлар билан уйга қайтишни хоҳларди.

Афсуски, сўнгги жангида, Словакия пойтахти — Братиславадан узоқ бўлмаган, Малацки шаҳри яқинида, гвардия капитани Мирсолиҳов ўн тўртинчи, энг оғир жароҳатини олди. Шифокорлар қўлидан келганини қилишди, лекин... Жароҳат оғир эди. Ҳамид Мирсолиҳовнинг ҳаётини сақлаб қолишнинг иложи бўлмади.

Гвардия капитани Ҳамид Мирсолиҳовни ушбу кичик шаҳарча яқинида жанговар дўстлари ва миннатдор маҳаллий аҳоли сўнгги манзилга кузатди. Бироз вақт ўтгач, юртдошимизнинг хоки Братислава шаҳри-

даги “Славин” ҳарбий ёдгорлик мажмуасига қайта дафн қилинди.

Ҳамид Мирсолиҳов жанговар хизматлари учун Қизил Байроқ, Қизил Юлдуз, 1-даражали Ватан уруши орденлари ва “Москва мудофааси учун” медали билан тақдирланди.

Урушдан кейин, 1972 йил 31 майда ўтказилган парадда болалар: *“Бу кўча гвардия капитани Ҳамид Мирсолиҳов (1913—1945 йил) номи билан аталади. У Чехословакияни озод қилиш пайтидаги жангларда қаҳрамонларча ҳалок бўлган”*, деган зарҳал ҳарфлар билан ўйиб ёзилган мармар лавҳани кўтариб ўтдилар.

Тошкент шаҳар ижроия қўмитаси қарори билан Ҳамид Мирсолиҳов туғилиб ўсган маҳалла кўчаси унинг номи билан аталди.

Феруза УСАРОВА,
*сиёсий фанлар номзоди,
катта илмий ходим*

СТАЛИНГРАД ЖАНГИДАГИ ҚАҲРАМОНЛИКЛАР

Елена СТЕМПКОВСКАЯ

(1921–1942)

Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўзбекистонлик аёллар нафақат фронт ортида мардонавор меҳнат қилдилар, балки жанг майдонларида ҳам қаҳрамонлик намуналарини кўрсатдилар. Шундай инсонлардан бири алоқачи Елена Стемпковская эди.

Жангларнинг бирида у қаҳрамонларча қаршилиқдан сўнг асирга олинди. Фашистлар ҳарбий сирни билиб олишга умид қилиб, унинг қўлларини кесиб ташлашди, лекин Елена шармандалиқ ва ҳарбий қасамёдни бузишдан кўра ўлимни афзал кўрди. У душманга бир оғиз сўз айтмади...

Елена Стемпковская 1921 йилда Минск вилоятида туғилди. Кейин ота-онаси билан Ўзбекистонга кўчиб келди ва Сирдарё вилоятидаги Боёвут қишлоғида яшади. Уруш бошланганида у Тошкент педагогика институтига талабаси эди.

Е. Стемпковская 1941 йилда кўнгилли бўлиб урушга кетди. 1942 йилнинг баҳорида радиотелеграф курсларини тугатган кўнгилли аёлларнинг биринчи гуруҳи Жануби-Ғарбий фронтнинг штаб-квартирасига етиб келди. Уларнинг орасида Елена Стемпковская ҳам бор эди.

Ҳарбий қасамёд қабул қилгач, Елена 76-ўқчи дивизия 216-ўқчи полкида жанговар фаолиятини бошлади. Полкда алоқачи бўлиш билан бирга, ўқ отиш қуролларидан фойдаланишни ҳам мукаммал даражада эгаллади.

1942 йилнинг июнь ойида 216-полк Белгород вилояти Зимовенька қишлоғининг ғарбида мудофаага ўтди. 2-ўқчи батальони қишлоқ шарқидаги жарликда мустаҳкам

ўрнашиб, қишлоқ қабристони томонидан ҳудудни мудофаа қила бошлади.

Разведкачилар душманнинг олдинги чизиғини кузатиб турардилар. Полк жангчилари ҳам, душман ҳам жангга тайёргарлик кўрар эди. 1942 йил 26 июнь куни тонгда 216-полк жойлашган ҳудуд шиддатли артиллериядан ўққа тутилди. Кейин душман ҳужумга ўтди ва муваффақиятсизликка учради.

Шундан сўнг фашистлар полкни ўраб олиш мақсадида икки тарафлама айланма ҳужумга ўтишди. Кучлар тенг эмас эди. Фашистларнинг иккита ҳужумини қайтарган 216-полк мураккаб вазиятдан келиб чиқиб чекинишга мажбур бўлди. Лейтенант Пётр Киреевнинг командирлигидаги 4-рота ба-

табьоннинг чекинишини ҳимоя қилиши ҳамда вазифа бажарилгач, тунда қолган қисмларга етиб қўшилиши лозим эди. Лекин ротада жангга яроқли 16 жангчи қолган эди, холос.

Батальон чекинаётган вақтда Елена охиригача олдинги сафда қолиб, ҳарбий қисмлар орасида алоқани таъминлаб турди.

Кўпчилик Еленани кўрмаган бўлса-да, “Атиргул” номига эга алоқачи қизни батальон ва ҳатто полк штабида жуда яхши билишар эди.

Фашистлар мудофаани ёриб ўтиб, Зимовенька қишлоғига етиб боришга муваффақ бўлганда ҳам жасур қиз охиригача алоқани таъминлаб, олдинга силжиган нацистларнинг координаталарини юбориб турди. Кейин эса тўсатдан алоқа узилди...

Кичик сержант Е. Стемповскаянинг тақдири ҳақида маҳаллий аҳоли ва душман тарафидан қочиб ўтган антифашист немис аскарлари сўзларидан билиб олиш мумкин эди. Унинг гапларига кўра, Елена даҳшатли қийноққа солинган ва ундан ҳарбий сирларни фош қилиш талаб қилинган. Керакли жавоб ололмаган немис офицери қутуриб Елена-

нинг сочидан тортиб, қишлоқ кўчаларида судрайди, бир неча бор тўппонча қўндоғи билан қизнинг юзига уради. Елена ҳамон жим турарди. Ватанга ва қасамёдга содиқлик унга виждонини сотишга йўл қўймасди.

Оддийгина қизнинг иродасини синдира олмаган фашистлар қизнинг қўлларини чопиб ташлайдилар. Юзи қонга беланган, кўзи душманга нафрат ва ёшга тўлган қиз бир оғиз ҳам сўз айтмади. Душман учун қизнинг иродаси ва қатъийлиги тушунарсиз эди.

Охир-оқибат зўравонлик иш бермагач, фашистлар Еленани ўлдиришни афзал кўришди...

Елена Стемповскаянинг жасорати бутун Жануби-Ғарбий, кейинчалик Сталинград, 3-Украина фронтлари қўшинларига овоза бўлиб кетди. Ўзбекистонлик алоқачи қиз жасорати миллионлаб жангчиларни жасоратга илҳомлантирди, Елена фидойилик ва ирода тимсолига айланди.

Уруш тугаганидан сўнг, 1946 йил 15 майда унга Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвони берилди. Елена Стемповская таҳсил олган педагогика университетиде ёдгорлик лавҳаси ўрнатилди.

Ҳасан БОБОЖОНОВ,
*фалсафа доктори (PhD),
доцент*

Абдурахмон СУЛТОНОВ

(1918–1983)

Иккинчи жаҳон уруши иштирокчиси Абдурахмон Султонов 1918 йил Фарғона вилояти Бешариқ тумани Навкат қишлоғида дунёга келган.

У 10 ёшида ота-онаси билан бирга Мирзачўлга кўчиб келади. Болалик даврлари Гулистон туманининг “Красная заря”, кейинроқ “Қизил тонг”, ундан сўнг “Уч қаҳрамон” қишлоғида кечади. Бу номлар бир қишлоқнинг турли даврдаги номлари. Ушбу қишлоқдан уч нафар Меҳнат Қаҳрамонлари чиққан.

Абдурахмон Султонов 1932–1937 йилларда Тошкент вилояти Мирзачўл тумани хўжалигида (кейинроқ Ҳамид Олимжон номли жамоа хўжалиги) колхозчи, раис муовини, партия ташкилоти котиби каби вазифаларда фаол меҳнат қилди. 1938 йилдан 1941 йилгача 2-Фрунзе номли хўжаликда участка бошлиғи бўлди.

А. Султонов қўлда пахта териш бўйича вилоятда донг чиқариб, 1940 йилда бир мавсумда 20 тонна пахта териб, ўзига хос рекорд ўрнатган эди.

1941 йил 22 июнда фашистлар Германияси собиқ Иттифоқ ҳудудига бостириб киргач, мамлакатда умумхалқ сафарбарлиги эълон қилинади. Ҳамма тенгдошлари сингари Абдурахмон Султонов ҳам урушга бориш учун ўз хоҳиши билан ҳарбий комиссарликка боради. Лекин унга олти ой мобайнида жамоа хўжалигида яхши ишлагани учун бронь (фронт ортида меҳнат қилишга олиб қолиш учун бериладиган махсус ҳужжат) берилгани маълум қилинади.

Ватан олдидаги садоқати ва шижоати сабаб, Абдурахмон Султонов брондан воз ке-

чади. 1942 йил 9 март санасида ўз хоҳишига кўра ҳарбий хизматга чақирилади. Ҳарбий хизматни у Олий Бош Қўмондон Ставки Резервида, 28-армия таркибида оддий ўқчи аскар бўлиб бошлайди. 1942 йил апрель ойигача курсант сифатида жанговар ҳарбий тайёргарликдан ўтади.

Абдурахмон Султонов ҳаракатдаги 28-армия сафида 1942 йил 10 апрель санасидан 31 июлгача хизмат қилади. Биринчи жангга у Запорожье вилоятининг Новогупаловка қишлоғида киради. 28-армия сафида Харьков вилоятининг Чугуевка, Рубежное, Белий Колодезь, Великий Бурлук ҳудудлари, Харьков шаҳрини эгаллаш учун (12–29 май) жуда оғир бўлган жангларда иштирок этади.

А. Султонов оила аъзолари билан бирга. 1941 йил

У хизмат қилаётган армия ва бошқа ҳарбий қўшинлар жуда кўп талафотларга учрайди, мазкур жанглarda 200 мингдан ошиқ совет ҳарбийлари фашистлар томонидан асирга олинади. Абдурахмон Султонов хизмат қилган ҳарбий қисм ҳам фашистлар қуршовига тушиб қолади, лекин аскарлар мардлик ва шижоат билан қуршовни ёриб ўтишади. Аммо Харьков остоналаридан қаттиқ зарбага учраган ва шунинг натижасида катта талафот кўрган 28-армия Сталин томонидан тарқатиб юборилади. Шу муносабат билан А. Султонов Жануби-ғарбий фронт таркибидаги алоҳида ҳарбий қўшинга ўтказилади.

Июль-ноябрь ойларида Абдурахмон Султонов Сталинград учун бўлган жанглarda иштирок этади. Сталинград жанги ҳудуди нафақат Сталинград вилояти, балки унинг атрофидаги ҳудудлар: Қалмиғистон, Ростов,

Воронежни ҳам қамраб олган эди. А. Султонов Воронеж вилоятининг Ольховатка, Богучар, Кантемировка ҳудудларида, Ростов вилояти ва Қалмиғистонда 1942 йил 18 ноябргача давом этган мудофаа жангларида фаол қатнашади.

У хизмат қилаётган ҳарбий қисм 29 августда янги тузилган 156-алоҳида ўқчи бригада таркибига ўтказилади. 28-армия яна бир бор, 1942 йил сентябрь ойида Сталинград Ҳарбий округи бошқарув базаси ва ҳарбий қисмлари негизида ташкил қилинади. Янги 28-армия таркибига 156-алоҳида ўқчи бригада ҳам ўтказилади.

Бу ўқчи бригада Қалмиғистон маркази ҳисобланган Элиста шаҳрини 1942 йил 31 декабрь куни ва 1943 йил январь ойида бошқа аҳоли пунктларини ҳамда Ростов областининг жануби-шарқий ҳудудини фашист газандаларидан озод қилишга муваффақ бўлади.

А. Султоновга Социалистик Меҳнат Қаҳрамони унвони берилганлиги тўғрисидаги ҳужжат

Бу оғир жанглarda А. Султонов миномётчилар бўлинмаси командири сифатида қатнашади. Айниқса, 1943 йил 20 январь санасида Сальск шаҳарчаси Будённий номидаги от заводи ёнида ўтган шиддатли жанглarda сержант А. Султонов командирлик қилган миномётчилар бўлинмаси фронтнинг олдинги чизигида иштирок этади.

Жанг қуёш чиқиши билан бошланиб, кун бўйи отишма ва портлашлар билан ўтади. Душман томони қаттиқ қаршилиқ қилади. Фақат кечга бориб, душман аскарлари қишлоқдан бутунлай йўқ қилинади. 21 январь санасида 156-алоҳида ўқчи бригадаси Ростов областидаги стратегик аҳамиятга эга бўлган Сальск шаҳрини озод этиш учун жанг олиб боради.

21 январда алоҳида ва муҳим топшириқ олган сержант А. Султонов қўл остидаги бўлинма фашист газандаларининг бир ҳудудга киришига қаршилиқ қилиб, аёвсиз жанг

олиб боради. Душман снайпери томонидан Абдурахмон Султонов оғир яраланади. Снайпер ўқи унинг ўнг билагига тегади.

Ҳарбий шифокорлар жарроҳлик амалиёти давомида аввал унинг ўнг қўлини бутунлай кесиб ташламоқчи бўлишади. Кейин бу мард жангчининг қўлини сақлаб қолиш учун мураккаб жарроҳлик амалиётини ўтказишади. Улар майдаланиб кетган ўнг елка суягининг тирсак бўғинидан 12 сантиметр тепа қисмини олиб ташлаб, зарарланган асаб тизимлари, қон томирлари ва мушак тўқималари фаолиятини тиклаш операциясини амалга оширади.

Сержант Абдурахмон Султонов 1943 йил 12 июнгача Эвакуация ҳарбий госпиталларида бир неча бор жарроҳлик амалиётини бошидан ўтказади, тикланиш учун даволанади. 1943 йил июнь ойининг ўрталарида иккинчи гуруҳ ногирони бўлиб, Ўзбекистонга қайтади.

Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси, уруш ногирони, сержант Абдурахмон Султонов 1947 йилда жанг майдонларида кўрсатган жасорати учун Қизил Юлдуз ордени, “Жасурлиги учун” ва бошқа медаллар билан тақдирланади.

Абдурахмон Султонов фронт ортида меҳнат фаолиятини давом эттириб, яна донгдор пахтакорлардан бирига айланади. Сирдарё вилоятида 40 гектар ернинг ҳар гектаридан 48,5 центнер пахта етиштиргани учун Социалистик Меҳнат Қаҳрамони бўлади.

Барно ИСОХОВА,
“Шон-шараф” музейи ходими

Вали ҒОФУРОВ

(1922–1994)

Дунёни меҳр, муҳаббат ва вафо қутқаради. Дарҳақиқат, бу гўзал фазилатлар туфайли ҳаётдан умидини узган инсоннинг қувончлардан маҳрум, ўксик қалбини яна ҳаётга қайтариш унга умид ва қувонч бахш этиши мумкин. Айнан шу буюк инсоний ҳислар Вали Ғофуров ижодининг бош лейт-мотивига айланди.

“Игна билан ёзилган асар” номи билан элимиз оғзига тушган ва қайта-қайта нашр этилган “Вафодор” романининг биринчи китоби 1958 йилда ёзиб тугатилган ва илк бора “Шарқ юлдузи” журналида эълон қилинган эди. 1961 йилда асар китоб ҳолида чоп этилди. Роман 1964 йилда иккинчи бор нашр этилди. 1973 йилда “Вафодор” романининг иккинчи китоби ҳам нашрдан чиқди.

Ўтган йиллар мобайнида роман қайта-қайта чоп этилди. Асар рус ва бошқа тилларга ҳам таржима қилинди.

Бундан ташқари, Вали Ғофуровнинг 1978 йилда “Сўнгги пушаймон”, 1980 йилда сара ҳикоялари жамланган “Онажонлар”, 1983 йилда “Шохлардаги мезонлар” қисса ва ҳикоялар тўплами, 1985 йилда “Ботирга ўлим йўқ” қисса-хроникаси, “Учрашиш бахти” ва “Окопдан овозлар” ҳикоялар тўпламлари нашр этилди.

Бу асарларда уруш мавзуси бевосита ёки билвосита акс этади, сюжетлар ечимида қаҳрамонларнинг чин инсоний фазилатлари мадҳ этилади.

Ушбу асарлар орасида “Вафодор” романи ва “Шохлардаги мезонлар” тўпламидан жой олган қисса ва ҳикоялар автобиогра-

фик характерга эга бўлиб, муаллифнинг Иккинчи жаҳон урушининг жангу жадалларида ва ундан кейин ўз бошидан кечирган, ўзи шохиди бўлган воқеа-ҳодисалар асосида ёзилган.

Вали Ғофуров 1922 йилда Тошкент шахрининг ўша вақтда Қорасув, ҳозир эса Яшнобод туманидаги Лисунова маҳалласида деҳқончилик билан шуғулланган қори Абдуғофур оиласида таваллуд топган. Унга Абдували деб исм қўйишади.

Кези келганда, айтиш керакки, унинг болари ҳам қори бўлиб, илм олишга интилиш, ҳар соҳага қизиқувчанлик ёш Абдувалида жуда эрта намоён бўлди. Шу туфайли ҳам Валижон (кейинчалик унинг исмини соддалаштириб шундай аташган) 7-синфни

битиргач, Ўрта Осиё темирйўл транспорти муҳандислари институти қошидаги ишчилар факультетига ўқишга кирди.

1940 йилда эса Ўрта Осиё давлат университети қошида ўқитувчиларни тайёрлаш курсига ўқишга киради ва уни битиргач, Самарқанд вилояти Митан тумани Қувкалла қишлоғидаги 12-мактабда ўқитувчилик қила бошлайди. Вали Ғофуров илк ижод намуналарини айнан шу йилларда ёзади ва уларни болалар учун мўлжалланган нашрларда эълон қилади.

Иккинчи жаҳон уруши бошланганида Вали Ғофуров энди 19 баҳорни қаршилаган, муаллимликни ижод билан бирга олиб боришга интилаётган навқирон йигит эди.

У 1941 йилда Нальчикдаги ҳарбий билим юрти курсанти бўлди. 1942 йилнинг ёзида жанубий фронтда оғир вазият юзага келди — фашистлар ҳужумга ўтиб, Шимолий Кавказ ҳамда Дон, Сталинград шаҳарлари учун жанглар бошланади. Айни шу паллада ҳали ўқишни тугатмаган курсант Вали Ғофуров ва унинг сафдошларига лейтенант унвони берилиб, Сталинград муҳофафасига юборилади.

Бу жангларда Вали Ғофуров мардлик намуналарини кўрсатади. У хизмат қилаётган гвардиячи қисм бир неча аҳоли пунктларини озод қилади.

1942 йилнинг 18 октябрь куни эрталаб соат 4.00 да Бударин районида ҳужумга ўтишга буйруқ берилади. Ёмғир остида жанг давом этарди. Пулемётчи Ғофуров қуролдошларини пана қилиб туриш учун жойида қолади. Бошқа жойга кўчиш учун В. Ғофуров окопдан бошини чиқарган пайтида яқин орада бўлган портлаш тўлқинидан ҳушсиз йиқилади.

Эндигина 20 ёшга кирган навқирон йигит икки кўзи ва бир оёғидан жароҳат олган

эди. Кейинчалик ҳарбий госпиталда унинг оёғини даволашди, лекин унинг кўзларига нур, зиё қайтмади. Унинг учун зулматга чўмган, қайғули кунлар бошланди.

“Вафодор” романида қаҳрамон Рустам Шокиров оғир жароҳат олиб, госпиталда бошқа ёруғ дунёни кўра олмаслигини билган ҳолатидаги изтироблар акс эттирилган:

“Унинг юраги орқасига тортиб, дунёдан гўё умидини узгандек ёниб кетди: кўзим олдида балқиб турган ёруғ жаҳон қани? Қани мен учун бошланаётган ширин ҳаёт, ўқиш, меҳнат қилиш! Ҳаммаси қоронғилик дарёсига ғарқ бўлдимми? Энди мен шу ҳасратда яшашим керакми? Кўр бўлиб-а!

...Хўш, Рустам, қолган умрингни шу ҳасратда ўтказишга розимисан? Шокиров ўзига шу саволни берди ва шу заҳотининг ўзидаёқ “йўқ” деб қатъий жавобини олди. Йўқ, асло мумкин эмас, агар кўзим очилмагундек бўлса, яшашнинг қизиғи қолмайди”, — деди”.

Шундай оғир кечинмалар асар қаҳрамони Рустамни ўз жонига қасд қилиш ҳаракатларигача олиб келади...

Тақдирнинг аёвсиз зарбасидан тушкун ҳолга тушган Вали Ғофуров бир умрлик синов билан яшаш учун ўзида ирода топа олди.

У Кўзи ожизлар жамиятининг аъзоси Василий Константинович Зотов кўмагида брайль алифбосини ўрганади. 1951 йилдан ўзи ҳам кўзи ожизларга дарс бера бошлайди.

Энди В. Ғофуров кўп вақтини кўзи ожизлар кутубхонасида ўтказиб, дунё адабиётининг сара асарлари билан танишади. Адабиёт, аниқроғи, оғир қисматли инсонларнинг таслим бўлмай ҳаёт учун кураши акс этган асарларни қайта-қайта мутолаа қилиш унинг яшашга бўлган иштиёқини оширди.

Ёшлар билан учрашув

Н. Островскийнинг “Пўлат қандай товланди”, В. Короленконинг “Кўр мусиқачи”, Б. Полевойнинг “Чин инсон қиссаси” асарлари қаҳрамонлари тақдири бамисоли уни таслим бўлмасликка даъват этарди.

Шу тариқа, у ўз бошидан кечирганларини қоғозга тушира бошлади...

Вали Ғофуровнинг Ойниса исмли қиз билан тақдирини боғлаши ҳам унинг ҳаётга ҳавасининг, яшаш иштиёқининг қайтишида катта аҳамиятга эга бўлди. Ҳаёт қийинчиликларига қарамай, Вали Ғофуров ва Ойниса 5 ўғил ва 3 қизни вояга етказиб, ибратли умр кечиришди.

Вали Ғофуров Кўзи ожизлар жамиятига қарашли ўқув-ишлаб чиқариш корхонасига ҳам раислик қилди. 1973 йилда фидокорона хизматлари учун Меҳнат қизил байроғи ордени билан мукофотланди. Матонатли жангчи адиб 1985 йилда “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими” фахрий унвони билан тақдирланди.

Севара ПЎЛАТОВА,
тарих фанлари номзоди,
профессор

Эминжон МАҲКАМОВ

(1924–2012)

1941 йил фашист қўшинлари кутилмаганда хужум қилиб, бирин-кетин шаҳар ва қишлоқларни вайронага айлантира бошлади. Албатта, бу совуқ хабар Ўзбекистон аҳолисини ҳам қаттиқ ларзага солди. Ана шундай вазиятда 1924 йилда туғилган тошкентлик Эминжон Маҳкамов уйдагиларга билдирмай кўнгиллилар сафига, “1923 йилда туғилганман”, деб ёзилди.

1942 йил 13 мартда аскарлар маҳсулотлар юкланадиган вагонларга чиқарилиб, ҳеч қандай тайёргарликсиз Термиз шаҳрига жўнатилади. Йўл-йўлакай инструкторлар сафда аскар қандай ҳаракат қилиши ҳақида сўзлаб, ёғоч милтиқларда машқ қилдиришади. Поезд Кавказ фронтига етгач, ҳамма аскарларга кийим, шинел берилади. Эминжоннинг жуссаси кичик бўлгани учун унга уст-бош беришмайди. Чунки ҳамма кийимлар катта ўлчам ва бичимда тикилган эди.

Баҳор фасли бўлса-да, Кавказнинг изғиринли ҳавоси суяк-суяккача етиб борар, юпун кийинган Эминжон совуқдан дир-дир қалтирарди. Онаси уни урушга кетаётганида: “Болам, сен борадиган юртларда совуқ жуда қаттиқ бўлади. Агар совуқ қотсанг, асло ухлаб қолмагин”, дея тайинлаган эди. Эминжон шунга амал қилиб, икки кеча ухламай юриб чиқади. Ҳарбий қисмда хизмат қилувчи кавказлик аёл унинг аҳволини кузатиб, секин ёнига чақиради. Ичкарига олиб кириб, унга шинел ва гимнастёрка берар экан, шундай дейди: “Эсингда бўлсин, сен Кавказ фронтининг 1279-ўқчи полкидасан. Ўзингни шундай деб таништир”, дейди. Эминжон бу саховатли ва меҳрибон аёлни

кўриб, онаси ёдига тушиб, кўзига ёш олади. Қайси миллатга мансуб бўлмасин, оналарнинг барчаси бир-бирига ўхшаш бўлишини англайди...

Бир куни қаттиқ отишмадан сўнг Эминжон сафдош дўстларидан бирининг оёғидан яраланиб ётганини кўриб қолди. Дўсти судрала-судрала ҳаракатланар, оёғидан оқаётган қон эса уни тобора ҳолсизлантирар эди. Шунда у шартта кийимидан бир парчани йиртиб олиб, унинг оёғидан қон оқаётган жойга боғлади. Олға юриш, тўхтамаслик шарт, асирга тушиш ўлимдан ҳам оғир эди. Шунинг учун Эминжон дўстини гоҳ елкасига кўтариб, гоҳ судраб хавфли ҳудуддан олиб чиқди. Улар омон қолишди. Уларни ҳамжиҳатлик, бирлик, дўстлик туйғуси ўлимдан асраб қолди.

Эминжон Маҳкамов умр йўлдоши билан бирга

Дивизия эгаллаган позициясини ўзгартиришга буйруқ олади ва бошқа манзилга кўчади. Эминжон ва унинг батальонидаги йигитларга қолган нарсаларни қўриқлаш топширилади. Дивизия ва ошхона бирга кўчиб кетгани боис, қўриқчи йигитлар бир неча кун оч қолади. Шу боис, дарахтларнинг илдизи билан кун кўра бошлайди. Бир куни командир, “Воз-дух!!!” деб қичқирар экан, осмонда душман самолётлари пайдо бўлади. Бомбардимон бошланади. Эминжон нима бўлганини англамасдан қаттиқ зарбадан ҳушидан кетади. Ўзига кела бошлаганида қулоғига нотаниш сўзлар эшитила бошлайди. Қўлларини аста қимирлатиб кўради. Шунда уни кузатиб турган ҳамшира: “Наконец, очнулся!” — дея шифокорни чақириб келади. Госпиталда Эминжоннинг танасидаги бир неча осколкаларни териб ташлашганидан

сўнг шифокор: “Ҳечқиси йўқ, тузалиб кетади, ҳали анча ёш!” — дейди.

Э. Маҳкамов билан ёнма-ён ётган бир йигит, “Бомба эмас, бомбалар ёмғири остида қолдик, оғайни. Тирик қоласан деб ўйламаган эдим”, дейди ҳайратланиб.

Эминжон соғая бошлагач, шифокор унга рухсат беради. “Ўз юртингга боргач, қолган осколкаларни ҳам тердиргин. Чуқурроқда қолган осколкаларни олиш учун бизда шароит етарли эмас, айниқса, бошга етказилган жароҳатни, контузияни узоқ даволаш керак”, дея тайинлайди. Тошкентга кайтгач, Э. Маҳкамов ҳарбий комиссарлик йўлланмаси билан касалхонага ётиб даволанди.

Танасида қолган осколкалар ҳали азоб берар, шунинг учун у юришга қийналарди. Қадам ташлар экан, Эминжон ўз юртининг ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас олади. Би-

роз оқсоқланиб келаётган ўғлини кўрган Маҳкамбой ота: “Зумрад! Зумрад! Онангни чақир! Эминжон келди! Болам келди!” — дея чорбоғ этагидан югуриб келади. Аскар ўғлининг оёқ-қўллари пайпаслаб: “Аллоҳга шукр! Тирик экан. Ўғлим тирик экан!” — дея йиғлаб юборади...

Эминжон бироз ўзига келгач, Лангар маҳалласидаги тери заводига ишга киради. Меҳнаткашлиги ва фидойилиги сабабли Эминжонни цех бошлиғи қилиб тайинлашади. Аскар йигит фронт ортида ҳам ўз ташаббус ва изланишлари билан ишчиларга ўрнак бўлади.

Урушдан кейин Э. Маҳкамов шу заводни бошқаради. Завод қисқа муддат ичида ишлаб чиқариш суръатини кескин оширишга эришади. Ҳатто, ҳисоботдаги кўрсаткичларни текшириш учун СССР Енгил саноат вазирлигидан махсус комиссия юборилади. Комиссия берилган маълумотни тўғри деб топмаса, ҳуқуқ-тартибот органлари билан биргаликда унга қамоқ жазосини қўллаши мумкин эди. Лекин заводда директорнинг ташаббуси билан терини гўштдан қиртишлаб тозалайдиган станок ва барабан жорий этилиши билан қўл меҳнати камайганлиги жиҳатидан жамоа катта кўрсаткичларга эришаётгани аён бўлади.

Э. Маҳкамовнинг ташаббускорлиги кейинги фаолиятида ҳам кўп масалаларни ҳал этишда ёрдам берди. Хусусан, 1980 йилларда СССРда туз тақчиллиги юзага келади. Озиқ-овқат саноати, ишлаб чиқариш,

энергетика, нефть қазиб олиш саноатларида тузга бўлган талаб 3 миллион тоннадан ошиб кетади. Ана шундай шароитда Республикада масъул ишда ишлаётган Эминжон Маҳкамов Хўжаикон конидан олиниб, қайта ишланган туз намуналарини марказга лаборатория таҳлили учун жўнатади. Ўзбекистон ССР Маҳаллий саноат вазири ўринбосари Г. Колбасин таҳлил муваффақиятли ўтгани туфайли олимга ўз миннатдорлигини билдиради. Айни ютуғи боис, Эминжон Маҳкамов Ўзбекистон ССР Олий Президиумининг 1983 йил 25 мартдаги фармони билан “Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган экономист” фахрий унвонига сазовор бўлади.

Эминжон Маҳкамов пенсияга чиққач ҳам жим ўтирмай, урушдан қайтган чоғида илк бор иш бошлаган тери ишлаб чиқариш заводи фаолияти билан қизиқади. Ушбу завод эскириб замон талабига жавоб бермай қолганини кўриб, янги заводни қуриш ишларига киришиб кетади. Завод ишга тушгач, 500 дан зиёд одамлар иш билан таъминланади.

Нафақат фидойи ва изланувчан олим, балки маърифатпарвар бу инсон маҳалладаги маънавий-маърифий тадбирларнинг ҳам ташаббускори бўлди. 2001 йил март ойида эса у муборак ҳаж сафарида бўлиб қайтди.

Маҳалладошлар, ҳамкасблар ҳанузгача эл-юрт равнақи йўлида бор билимини, куч-ғайратини аямай сарфлаган Эминжон Маҳкамов ҳақида меҳр билан сўзлашади.

Мухтор НАЗИРОВ,
фалсафа доктори (PhD)

ОРЁЛ – КУРСК ЙЎНАЛИШИДАГИ ЖАНГЛАР

Вальдемар ШАЛАНДИН (1924–1943)

Вальдемар Сергеевич Шаландин 1924 йил 12 декабрь куни Россиянинг жанубий қисмида жойлашган Оренбург шаҳрида ҳарбий хизматчи оиласида дунёга келди. Отаси ҳарбий хизматни Москва шаҳрида давом эттирганлиги сабабли, уларнинг оиласи Москва шаҳрига кўчиб ўтади.

Фашистлар Совет Иттифоқига бостириб кирган вақтда, Вальдемар энди 16 ёшни қаршилаган эди. Фронт чизиғи Москва остоналарига яқинлашиб келиши муносабати билан Шаландинлар оиласи Ўзбекистонга эвакуация қилинади.

Вальдемар Шаландин Тошкент шаҳридаги 80-ўрта мактабда ўқишни давом эттиради. Мактабда у тенгдоши Юрий Соколов билан танишади ва дўст бўлади. Иккаласи ҳам мактабни тамомлагандан сўнг, 1942 йили Тошкент танк билим юрти (ҳозирги Чирчиқ Олий танк қўмондонлик-муҳандислик билим юрти)га ўқишга киришади.

Маълумки, СССР Халқ Комиссарлари Совети мудофаа бўлимининг 1941 йил 25 июндаги буйруғига асосан, ҳарбий билим юртлирининг юқори курс курсантларини бир ой муддатда, иккинчи курс курсантларини уч ой муддатда, биринчи курс курсантларини бир йил мобайнида тайёрлаб, фронтга жўнатиш режаси ишлаб чиқилган эди. Шу билан бирга, ўқув режалари қайта кўриб чиқилиб, қисқа муддат давомида офицерлар етказиб бериш курсларини жорий қилиш режаси ҳам тасдиқланади.

В. Шаландин 1942 йили билим юртини аъло баҳоларга тамомлагандан сўнг, дўсти Юрий Соколов билан бирга ҳарбий хизмат-

ни Воронеж фронтининг 1-гвардия танк армиясида бошлайди.

Вальдемарнинг фронтдан қадрдон билим юртига ёзган мактубида шундай сўзлар бор эди: *“Бизга гвардия қисмларида хизмат қилиш шарафи насиб этди ва мен сизларни ишонтириб айтаманки, бизлар, Тошкент танк ҳарбий билим юрти битирувчилари, бундай номни шараф билан оқлаймиз ҳамда гвардиячилар унвонини баланд кўтариб юрамиз. Мен немис-фашист босқинчиларига қарши шафқатсиз курашга ҳамда билим юрти жанговар анъаналарини муқаддас санаб, матонат билан жанг қилишга қасамёд қиламан!”*

В. Шаландин дафн этилган жангчилар қабри. Яковлево посёлкаси

Иккинчи жаҳон урушидаги энг йирик жанглардан бири 1943 йилнинг 5 июлидан 23 август кунигача Курск ёйи бўйлаб давом этган жанг бўлган эди. Унда Брянск, Воронеж ва Марказий фронтларнинг қўшинлари иштирок этиб, улар фашист қўшинларини улкан ҳудуд бўйлаб суриб ташлашга муваффақ бўлди. Натижада “Курск ёйи” деб аталган фронт чизиғи юзага келди.

1943 йилнинг 6 июль куни Вальдемар Шаландин взводига Курск ёйида жойлашган Яковлево қишлоғига душманни яқинлаштирмаслик, бунинг учун стратегик аҳамиятга эга бўлган 245-тепаликни душмандан ҳимоя қилиш ҳақидаги жанговар вазифа топширилади. Шундан сўнг, танкчилар тепаликка етиб келиб, танкларини душман сезмайдиган қилиб яшириб қўйишади. Бу жой ўт очиш учун жуда қулай бўлиб, танклар билан манёврларни амалга ошириш ҳам осон эди.

Бундан ташқари, душман танклари шу жойдангина ўтиши мумкин бўлгани сабабли, душман бу жойни қўлга киритишга ҳаракат қилиши аниқ эди.

Шиддатли жанг бошланади. Дастлаб жанггоҳ осмонида бир нечта душман самолётлари пайдо бўлади. Лекин улар тепаликдаги танкларга аҳамият бермасдан фронт ичкарисига ўтиб кетишади. Орадан бироз вақт ўтгач, бир гуруҳ душман бомбардирмончи самолётлари пайдо бўлиб, лейтенант Шаландин взводи турган жойларни бомбардирмон қилади. Шундан сўнг душмanning 70 та “Тигр” русумли танклари, 100 дан зиёд механизациялашган қисмлари лейтенант Шаландин взводи эгаллаган ҳудудни ўққа тутди.

Шу пайт 10 та душман танки 245-тепалик томон юра бошлайди. Уларнинг ортидан душман автоматчи батальони ҳам келарди. Шунда Вальдемар Шаландин ва

унинг яқинида турган танк командири лейтенант Юрий Соколов бир вақтда ўт очиб, иккита душман танкини сафдан чиқаради.

Душман қўшинлари бундай қаршиликка дуч келишини кутмаган эди. Шунинг учун ҳам улар чекинишади. Бироқ, бир соатлардан сўнг яна ҳужум бошланади. Душман томони гуруҳларга бўлиниб, мудофаани ҳали чап томондан, ҳали ўнг томондан ёриб ўтишга ҳаракат қилиб кўради. Аммо лейтенант В. Шаландин танкчилари бир қадам ҳам орқага чекинмайдилар. Тепаликда эса бир нечта душман танки ёниб ётарди.

Душман мудофаа чизигини ёриб ўта олмаганидан сўнг авиацияни ёрдамга чақиради, шундан сўнг немис бомбардимончи самолётлари мудофаа чизигининг ҳар қаричига бомбалар ташлаб чиқади. Бу ҳолат тўрт соатлар давом этади.

Кучларнинг тенг эмаслиги яққол сезила бошлайди. Душман томонидан ташланган бомба бир неча танкни ишдан чиқаради. Вальдемарнинг қадрдон дўсти Юрий Соколов шу жангда ҳалок бўлади.

Жанг майдонида фақатгина лейтенант В. Шаландин экипажи қолади, холос. У душманга йўллаган ўқлар аниқ тегар, машина эса тинимсиз ишлар эди. Душманни чалғитиш мақсадида, лейтенант В. Шаландин тезлик билан ўт очган ўрнини алмаштирар, душман нишонига тушиб қолмаслик мақсадида манёврни амалга оширар эди. Ўзининг бу ҳаракати билан лейтенант В. Шаландин душманда тепаликни кўплаб танклар ҳимоя қиляпти, деган тасаввурни ҳосил қила олган эди.

Ўзларининг навбатдаги ҳужуми амалга ошмаганидан сўнг, душман яна авиацияни ёрдамга чақиради. Навбатдаги бомбардимон вақтида лейтенант В. Шаландин танкига душман бомбаси келиб тушади ва танк ёниб кетади. Шунда ҳам экипаж душ-

ман томон кетма-кет ўт очишда давом этади ва бир нечта душман танкини сафдан чиқаради.

Бу ҳодиса 245-тепаликка ортдан ёрдам кучлари етиб келганда юз беради. Фашист қўшинлари қанчалик ҳаракат қилмасин, 245-тепаликда жойлашган танкчилар мудофаа чизигини ёриб ўта олмайди ҳамда кўплаб техника ва аскарларини қурбон қилиб, орқага чекинишга мажбур бўлади.

Душман билан бўлиб ўтган ушбу тенгсиз жангда Вальдемар Шаландин мардларча ҳалок бўлади ва ўзи ҳимоя қилган 245-тепаликка дафн этилади. Шундай қилиб, Тошкентда синфдош бўлган, кейин билим юртида бирга таҳсил олиб, елкадош бўлиб жанг қилган Вальдемар Шаландин ва Юрий Соколов бир жангда ҳалок бўлади.

СССР Олий Советининг қарори билан 1944 йилнинг 10 январида гвардия лейтенанти Вальдемар Шаландинга Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвони берилди.

Лейтенант В.С. Шаландиннинг қаҳрамонлиги ҳақидаги хабар тезликда Тошкентга, у ўқиган мактаб ва билим юртига етиб келди. Бутун билим юрти шахсий таркиби СССР Халқ Комиссарлари Кенгаши мудофаа бўлимига гвардия лейтенанти В.С. Шаландинни билим юрти курсантлари сафига абадий киритиш ҳақидаги ташаббус билан чиқди. Жамоанинг бу ташаббуси қўллаб-қувватланди, 1944 йил 17 апрелда лейтенант В.С. Шаландиннинг номи курсантлар рўйхатига абадий киритилди.

Вальдемар Шаландин — “Ғалаба боғи” ёдгорлик мажмуасида қад ростлаган “Мангу жасорат” монументининг 15 қаҳрамонидан бири ҳисобланади.

Ҳабибулла ХОЛМАТОВ,
*Чирчиқ Олий танк қўмондонлик
муҳандислик билим юрти доценти*

Бобоқул АФЗАЛОВ (1905–1943)

1939 йили Вобкент туманидан ҳарбий хизматга чақирилган Бобоқул Афзалов 65-армия 149-ўқчи дивизия 744-ўқчи полк взвод командири ёрдамчиси сифатида урушда қатнашди.

Жасур аскар 1942 йил 13 сентябрдан 8 октябрга қадар Белёв шаҳри атрофидаги ҳудудларни мудофаа қилишда 24 фашистни йўқ қилди, бўлинма таркибидаги ўзбек ва қозоқ жангчиларни ўқ отишга ўргатди.

1942 йил 24 октябрда “Жанговар хизматлари учун” медали билан тақдирланди.

Б. Афзалов 1943 йил февраль ойида жангчилар делегацияси таркибида Ўзбекистонга келади. Жанггоҳга қайтганидан кейин “Жанговар чақириқ” фронт газетасининг 1943 йил 20 март сонидида унинг таассуротлари чоп этилади. Б. Афзалов ҳамқишлоқлари янги қурилган уч хонали уйни “ўзбек халқи баҳодирига” деб совға қилишганидан хурсандлигини қайд этади. Бироқ бу уйда яшаш, Ватанига қайтиш унга насиб қилмайди...

Снайпер Б. Афзалов 1943 йил 21 июнда Қизил Юлдуз ордени билан тақдирланади. 7–12 август кунлари Дмитровск-Орловский шаҳри учун жангларда қаҳрамонларча

курашади. Шу жангда оғир ярадор бўлиб госпиталга юборилади...

Жами 115 фашистни йўқ қилишга муваффақ бўлган, ўнлаб ўқчиларни тайёрлаган Б. Афзалов вафотидан кейин I даражали Ватан уруши ордени билан тақдирланади.

Козимхон САЪДУЛЛАЕВ,
фалсафа доктори (PhD)

НАГРАДНОЕ ЛИСТ

1. Фамилия, имя и отчество Абзалов Бабакум
2. Звание Снайпер 3. Должность, часть Снайпер 3-ей стрелковой бригады 744 стрелкового полка, 149 стрелковой дивизии
- Предоставляется К Ордону "Отечественной войны Тестенин"
4. Год рождения 1905 5. Национальность Узбек
6. Награжденность Орденом Отечественной войны I степени с 1944 г.
7. Участие в гражданском войне, последнем боевом действии по защите СССР и Отечественной войне (Где, когда) под с. с. Восток
- и город Дмитровск-Орловский - Центральным фронтом
8. Имеет ли ранения и контузии в отечественной войне не имеет
9. С какого времени в Красной Армии 01.1939г.
10. Каким РК призван Варшавский р-н, Бухарская обл., 01.1939г.
11. Чем ранее награжден (за какие отличия) Орденом Отечественной войны I степени 21.04.45
12. Постоянный домашний адрес, представляющего в награждении и адрес его семьи

13. Место рождения Бухарская обл., г. Вокшик, ул. Сталина, дом №

1. Краткое, конкретное описание действий боевого товарища или заслуг

В боях с немецкими фашистами с 7 по 12 августа 1943 г. за город Дмитровск-Орловский проявил себя исключительно мужественным, смелым и отважным участником боя. Как опытный снайпер во главе группы снайперов сразился с группой немецких солдат и офицеров. В боях за город Дмитровск-Орловский всегда следовал в боевых порядках подразделения и разбивал немецких захватчиков точным огнем своим снайперским винтовкой увеличил в этом бою свой счет убитым немцам с 108 до 115 человек. Стрелком-снайпером-узбек Абзалов добивался всех бойцов и особенно немецкой национальности. На славные бои похитил себя своим смертным Героем.

Достоин высшей награды Советского Союза "Ордена Отечественной войны Тестенин".

КОМАНДИР 744 с.п.
ПОДПОЛКОВНИК

/ТАРАН/

"3" август 1943 г.
Секретарь

Б. Афзаловни I даражали Ватан уруши ордени билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Хўжамберди ТУРҒУНОВ

(1924–2022)

Андижонлик Хўжамберди Турғунов урушга 1942 йилнинг декабрида Чинобод (ҳозирги Балиқчи) тумани ҳарбий комиссарлиги томонидан чақирилган эди.

Хўжамберди ота ўша йилларни хотирлаб, шундай ҳикоя қилади:

“Дастлаб Россиянинг Саратов вилоятидаги Пугачёв шаҳрида бир ойлик тайёргарликдан ўтдик. У ерларнинг қиши совуқ бўлар экан, анча қийналдик.

Бир неча сафдошларим билан снайперлар ротасига қўшилдик. Сталинград шаҳрида илк бор жангга кирдик.

Сталинград яқинидаги “Мамаев курган” деган жой муҳим стратегик ҳудуд ҳисобланган. Шу ерни эгаллаганимизда, осилган одамларнинг, куйдирилган болалар, аёлларнинг жасадларини кўриб, душманга бўлган нафратим юз чандон ошган”.

1-Белоруссия fronti 150-ўқчи дивизиянинг 250-гвардия полки ўқчи-снайпери Х. Турғунов Сталинград, Курск, Ростов шаҳарлари ва Белоруссия, Украина, Польша, Руминия, Эстония каби мамлакатларни душмандан озод қилиш учун жангларда иштирок этди. Орёл шаҳри учун жангларда жароҳат олиб, госпиталда даволанди. Жанговар йўли давомида яна 11 марта яраланди. Ҳар сафар даволаниб, фронтга қайтди. Шу тариқа, озодлик ва тинчлик учун ўзини аямади, бор кучини фашизмга қарши курашга сафарбар этди.

Брест қалъаси озодлиги учун жанглардан бирида танкка қарши отилган снаряд парчаси курагини ёқиб юборди. У даволаниш учун Ўзбекистонга, Тошкентдаги

ҳарбий госпиталга юборилди. Госпиталда даволангандан сўнг, жангларда қатнашиб, Берлин шаҳригача етиб борди. Хўжамберди ота 21 ёшга тўлган куни — 9 майда Рейхстаг биноси остида сафдошлари билан бирга фашизм устидан қозонилган ғалабани нишонлади.

1945 йил июнь ойидан Х. Турғунов япон милитаристларига қарши жангларда қатнашди. 1946 йили Польша—Белоруссия чегарасидаги ички душманларга қарши жангда чап оёғидан оғир яраланди. 1946 йил 21 мартда Белоруссиянинг Брест қалъаси ҳудудидаги дала госпиталида чап оёғининг тиззадан пастки қисми кесиб

Х. Турғунов жанговар йўл бўйлаб сафарда. 2018 йил, Орёл шаҳри

ташланди. У уйига 1946 йил 31 декабрь куни кириб келди.

Урушдан кейинги йилларда Хўжамберди Турғунов Полвонкўл қишлоғидаги трактор паркида темирчи бўлиб ишлади. Кейинчалик ўзи яшайдиган Иттифоқ маҳалла фуқаролар йиғини фахрийлар кенгашида ҳам фаолият юритди. Умр йўлдоши Азизахон ая билан биргаликда 6 ўғил ва 3 қизни тарбиялашди.

Хўжамберди Турғунов I даражали Ватан уруши ордени, “Варшава озод этилганлиги учун”, “Берлин забот этилганлиги учун”, “1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун” каби қатор медаллар билан тақдирланган.

Сўнгги йилларда юртимизда уруш фахрийларига катта эътибор берилмоқда, улар доимий равишда моддий ҳамда маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватланмоқда.

2018 йили Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан уруш қатнашчиларининг истакларига кўра ўзлари жанг қилган мамлакатларга сафарга юборилиши белгиланди. Хўжамберди ота ҳам ўғли Ҳабибулло билан бирга Орёл шаҳрига бориб, сафдошлари хотирасига ўрнатилган ёдгорликни, қабристонларни зиёрат қилди.

Тақдир тақозоси билан қўлига қурол олган Хўжамберди ота билан суҳбатлашганда, у киши доимо дориломон кунларга шукрона айтиб, тинчликни қадрлашни таъкидлар эдилар.

Дониёр ПЎЛАТОВ,
подполковник

ДНЕПР ДАРЁСИ БЎЙЛАРИДА

Қудрат СУЮНОВ (1919–1943)

Юртимизда Иккинчи жаҳон уруши дахл этмаган оила ва хонадон қолмаган, дейилса, асло муболаға бўлмайди. Мана шундай хонадонлардан бири Самарқанд вилоятининг Урғуч қишлоғидаги Суюновлар оиласи эди.

Оилада ўғил фарзанд туғилганида, унга Қудрат деб исм қўйишди. Отасидан эрта жудо бўлган Қудратнинг болалиги оғир меҳнат билан ўтди. 1939 йили туман ҳарбий комиссарлиги томонидан ишчи-деҳқонлар армиясига ҳарбий хизматга чақирилди.

1941 йили Қудрат Суюнов Марказий фронт таркибидаги 13-армиянинг 74-ўқчи дивизияси 109-ўқчи полкида оддий аскарликдан сержант, кейин эса бўлинма командири даражасига кўтарилди.

1941 йилдаги жанглардан бирида чап оёғидан оғир яраланди. Жанговар хизматлари учун унга таътил берилди ва у қисқа муддатга ўз қишлоғига келиб, таассуротларини ҳамқишлоқларига сўзлаб берди. Таътилни тугатиб, яна жанг майдонига жўнаб кетди.

1943 йилнинг кузида 109-полк жангчилари Украинанинг Чернигов вилояти Короп туманидаги Оболонье қишлоғи яқинида Десна дарёсини мардонавор кечиб ўта бошлади.

Дарёнинг ўнг қирғоғидаги ҳудуд, тепаликлар, жарликлар, бошқа иншоотлар фашистлар томонидан эгалланиб, улар мустаҳкам жойлашган эди. Тариллаган пулемётдан фаввора сувидек отилган ўқлар аскарларни ер бағирлаб, судралиб силжишга мажбур қиларди. Асосий мақсад — бир

қарич бўлса ҳам олдинга интилиш ва ажал уруғини ёғдириб олов пуркаётган даҳшатли пулемёт овозини ўчириш эди.

Пулемётга энг яқин жойда турган Қудрат қўлига гранаталарни олиб, ер бағирлаб судралиб боради ва дзотга яқинлашади. Уни кузатиб турган душманлар Қудратни нишонга олади. У отилган ўқлардан ўпирилиб сачраган тупроққа яқинлашиб ётиб олади. Унга қарата узилаётган ўқлардан бири оёғига, иккинчиси кўкрагига теккач, Қудрат ўзини ағанаб тушаётгандек сезади. Шундан кейин бор кучини тўплаб, ўрнидан туради ва бир нечта қадам босиб душман дзотида ўқ узаётган пулемёт устига кўкраги билан ўзини ташлайди.

Пулемёт овози ўчади. Душманнинг ўт очиш нуқтаси йўқ қилиниши эвазига бошқа бўлинмаларнинг олға силжишига имкон туғилади. Бу воқеа 1943 йилнинг 12 сентябрида содир бўлган эди.

Гранаталар боғламини душман дзоти томон иргитиб яксон қилган Қудрат Суюнов оғир яраланиб ҳушидан кетади ва госпиталда ҳушига келмай, жарроҳлик столида вафот этади.

Қудрат Суюновни жанговар дўстлари Украинанинг Чернигов вилояти Десна дарёси яқинидаги Короп тумани биродарлар қабристонига, қайин дарахти остига дафн қилишади.

СССР Олий Совет президиумининг 1943 йил 16 октябрдаги Фармонида асосан “Десна дарёси яқинидаги жанглари жадаллаштиришда ва унинг ўнг қирғоғидаги плацдармни сақлаб қолишда кўрсатган мардлиги ва қаҳрамонлиги учун” сержант Қудрат Суюнов 24 ёшида Совет Иттифоқи Қаҳрамони юксак унвонига сазовор бўлади.

Мазкур фармон ва Қудрат Суюнов кўрсатган қаҳрамонлик кўплаб газеталарда эълон қилинади. Аммо рўйхатнинг 85-рақамда мукофотланган жангчининг фамилияси Қуюмов шаклида берилиши бир неча вақт англашилмовчиликни юзага келтиради. Бу ҳақда ёзувчи Зиннат Фатхуллин шундай ёзган эди:

“Биз 1-Украина фронтининг “Ватан шарафи учун” газетасида ишловчи ўртоқлар “Қуюмов”, “Қаюмов” бўлса керак, деб ўйлаган эдик. Мен Қаюмов номи билан қисса ва бир очерк ёздим. Лекин бу билан қаноатланиб қолмадим. Қудратнинг жасорати ҳақида каттароқ асар ёзай деб у хизмат қилган ҳарбий қисмни қидира бошладим. Уруш охиригача кўп қисмларда бўлдим, бироқ унинг қисми ни сира учрата олмадим.

Бир куни жангдан чиққан бир бўлинмага дуч келдим, кечки йўқлама вақтида рота командири “Суюнов” деб чақирди. Бир рус солдати “Мен!” деб жавоб берди. Мен шу оннинг ўзидаёқ Қудрат Суюновнинг бўлинмасига келиб қолганимни англадим.

Шунда Қудратнинг фамилияси “Қуюмов” эмас, “Қаюмов” ҳам эмас, “Суюнов” эканлиги, СССР Олий Совет президиумининг фармонида “С” ўрнига “Қ”, “Н” ўрнига “М” тушиб “Суюнов” фамилияси “Қуюмов” бўлиб қолгани аниқланди.

Мен бу бўлинмада бир кеча бўлиб ватандошимизнинг фронтдаги дўстлари билан анча суҳбатлашдим, қаҳрамон тўғрисида қизиқдан-қизиқ маълумотларга эга бўлдим.

Фронтдан қайтиб келгандан кейин қаҳрамоннинг юртига бордим, онаси, дўстлари билан учрашдим ва шундан сўнг у ҳақида повесть ёзишга киришдим.

Шуниси қизиқки, Қудрат Суюновнинг қаҳрамонлиги 1951 йилларгача маълум бўлмаган. СССР Олий Совет президиуми ҳузуридаги мукофотланганларнинг рўйхатини олиб бориш бўлими ҳам ўзининг 1946 йилнинг 27 июнь куни Қудратнинг онасига ёзилган хатида “Ўғлингиз Қудрат Суюнов, Совет Иттифоқи Қаҳрамони берилган аскар ва офицерлар рўйхатида йўқ” деб жавоб берган эди.

Менинг ўзбек тилида “Сўнмас ҳаёт” ва рус тилида “Бессмертие” номли повестим босилиб чиққандан кейин Қудрат Суюнов Совет Иттифоқи Қаҳрамони эканлиги қатъий аниқланди”.

Айни пайтда Украинанинг Иккинчи жаҳон уруши тарихи музейида камтарона бир экспонат — Қудрат Суюновнинг сура-ти сақланмоқда. Суратни қаҳрамон номи берилган 32-мактаб ўқувчиси Саженов қаламда ишлаган.

Қудрат Суюнов қабри. Оболонье қишлоғи

Бундан ташқари, мамлакатимиз кино усталари томонидан Қ. Суюновнинг мардлиги ҳақида ҳикоя қилувчи “Ой бориб, омон қайт!” фильми суратга олинган.

Ҳозирда Пахтачи туманидаги “Ғалаба боғи” ҳудудидаги хиёбонга Ўзбекистон халқ рассоми Аҳмаджон Шоймуродов томонидан яратилган Қудрат Суюновнинг ҳайкали, қаҳрамон туғилиб яшаган Урғуч маҳалласида бюсти ўрнатилган. “Шон-шараф” давлат музейи экспозициясида ҳам “Ой бориб,

омон қайт!” деган улугъ ниятни ифода этувчи ҳайкал бор. Шунингдек, музей устига ўрнатилган “Мангу жасорат” монументи қаҳрамонларидан бири ҳам Қудрат Суюнов ҳисобланади.

Халқимиз бугунги тинч-хотиржам замонни асраб-авайлаш, қадрига етиш учун ҳам урушни, унинг қаҳрамонларини, ғалабага муносиб ҳисса қўшган ҳар бир инсонни ёдида сақлайди.

Барно ИСОХОВА,
“Шон-шараф” музейи ходими

Ёлқин ТЎРАҚУЛОВ (1916–2005)

Урушда шифокорларга катта эҳтиёж бўлган. Жанг майдонидан ярадорларни қутқариш, фронт олди ва ортида ҳаёти сақлаб қолинган жангчилар саломатлигини тиклаш ҳамда уларни сафга қайтариш ҳарбий шифокорлар зиммасига тушган. Ҳарбий шифокор ҳар қандай ҳолат ёки мураккаб вазиятга қарамай, ёрдамга муҳтож бемор олдидаги жавобгарликни тўлиқ ҳис қилган.

Фашизм устидан ғалабани таъминлашга ҳисса қўшган бундай жасур ва матонатли шифокорларнинг рўйхати жуда катта.

Ўзбек биокимёгарлари ва эндокринологлари мактаби асосчиси, Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати, “Буюк хизматлари учун”, “Эл-юрт ҳурмати”, “Жасорат” ва “Шуҳрат” орденлари соҳиби, Ўзбекистон Фанлар академияси академиги, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби Ёлқин Холматович Тўрақулов Иккинчи жаҳон уруши йилларида мана шундай матонатли ҳарбий шифокорлардан бири бўлган эди.

1916 йилда таваллуд топган Ёлқин Тўрақулов 9 ёшида Тошкент шаҳри яқинидаги К. Либкнехт номидаги коммуна мактабига ўқишга кириб, шахмат ва мусиқа сирларини ўрганади, рус тилидан ўзбек тилига шеърлар таржимасига қўл уради. Кейинчалик ушбу коммуна мактаби ҳақидаги хотиралар тўплами Ёлқин Тўрақулов масъул муҳаррирлигида 1976 йилда нашр этилган эди.

XX асрнинг 30-йилларида бундай мактаблар фаолияти тўхтатилиб, оддий мактабларга айлантирилгач, Ёлқин мактабни

Наманган шаҳрида тамомлайди. Ажойиб педагоглар жамоасини тўплаган мазкур мактабда ўзбек тили ва адабиётидан шоир, драматург, педагог Рафиқ Мўминов (1937 йилда қатағон қилинган), драма тўғарагида таниқли ўзбек актёри Раззоқ Ҳамроев таълим берар эди.

1931 йилда 14 ёшли Ёлқин Тошкент шаҳридаги Ўрта Осиё давлат тиббиёт институти тайёрлов курсларига киради ва тез орада талабалик бахтига мушарраф бўлади.

Даврнинг оғир муҳити, моддий қийинчиликларига қарамай, Ёлқин Тўрақулов курсдошлари орасида энг ёши бўлгани ҳолда, ўзининг фаол ва изланувчанлиги, қизиқувчанлиги, тиббиёт илмини эгаллашга

интилиши билан ажралиб турарди. Ундаги бу хислатларни кўрган Ўрта Осиё давлат тиббиёт институти “Биокимё” кафедраси мудир Саттор Жаббор уни шогирдликка жалб этади.

Қайд этиш лозим, ўша даврда хорижда ўқиган ўзбек ёшлари қаторида Саттор Жаббор 1925 йилдан 1927 йилгача Ҳайдельберг дорилфунунида, 1928—1931 йилларда Берлин дорилфунунининг кимё институтида ўқиган, 1931 йилда Ўзбекистонга қайтиб, Ўрта Осиё давлат тиббиёт институти “Биокимё” (1932—1934), сўнгра “Ноорганик кимё” кафедраларида (1935—1937) мудир бўлиб ишлаган эди. Ўша йиллари кўп йиллик илмий ишлари мажмуаси учун кимё фанлари номзоди илмий унвонига эга бўлган Саттор Жаббор Ёлқин Тўрақулов учун ҳақиқий устоз бўлди. Саттор Жаббор ўз маърузаларини ўзбек тилида ўқир, таржимон сифатида эса рус тилини яхши билган Ёлқин Тўрақуловни жалб қиларди. Аста-секин иқтидорли талаба кафедрада амалий машғулотларни юритиб, ҳатто рус гуруҳларда маърузалар ўқий бошлади.

Ёлқин Тўрақуловнинг хотираларига кўра, Ўзбекистоннинг бир қатор шифокор ва кимёгар олимлари Эргаш Отахонов, Собир Шамсиев ва ўзи 1930 йилнинг бошларида ўқишга кирганларида биринчи курснинг биринчи семестрида ноорганик кимё фани бўйича маърузаларни илк бор ўзбек тилида Саттор Жаббордан эшитганлар.

“Ўша вақтда, — деган эди Ёлқин Тўрақулов, — “Ноорганик кимё” кафедрасининг мудир Германиядан таклиф қилинган профессор Энглянд бўлиб, у ўша йилларда Саттор Жаббор билан Германиядаги “Мерк” фирмасидан кўплаб замонавий кимё лабораторияси аппаратлари ва реактивларни олиб келган эди. Кимё ва медицина бўйича маҳаллий

кадрларга эҳтиёж кучли бўлгани сабабли, улар умидли ёшларни кафедрага яқинлаштиришга интилганлар.

Айниқса, Саттор Жаббор мени видвиженец, субспирант тайёрлаш мақсадида кафедрасига яқинлаштириб, кимёвий тажрибалар ўтказишда бевосита қатнаштиради. Мен шу аснода баъзан Саттор Жабборнинг немисчадан ўзбекчага қилган кимёвий китоблардан таржималарини, мақолаларини кўчириб берар, ўзбекча лекцияларни эса русчага таржима қилиб берардим. Кейинчалик айрим дарс лекцияларини ҳам ўқишга бера бошлади.

Аста-секин мен уларнинг оилавий шогирдига айлана бошладим. У Европанинг илғор таълимини кўрган юқори малакали ва маданиятли ҳақиқий педагог олим эди. Дарсларни ўзбек тилида ниҳоятда чиройли, равлон ўқирди.

У ўша даврнинг етакчи оимлари ва ёзувчилари Отажон Ҳошимов, Санжар Сиддиқов, Ойбек ва бошқалар билан яқин дўст эди. Ойбекнинг рафиқаси — кимёгар оима Зарифа Саидносирова, Абдурахим Шамсиев, Маҳмуд Ҳақимов, Алимов ва бошқалар ҳам ўша даврда Саттор Жаббор кафедрасида ишларди.

Ойбек оиласи билан ТошМИ ўқитувчилари уйида Саттор Жаббор билан ёнма-ён қўшни эдилар. Саттор ака баъзан мени ўзи билан ўзбек операларига ҳам олиб борардилар.

Бир кун Тошкентдаги собиқ Карл Маркс кўчаси (ҳозирги Сайилгоҳ) билан Охунбобоев кўчалари чорраҳасида жойлашган чет элликлар билан савдо қилувчи дўконга бошлаб бориб, менга костюм ҳам олиб берган эдилар. Ўшанда курсдошларим мени институтда янги костюмда кўриб, деворий газетада: “Ёлқин Тўрақуловнинг тушига кирадиган асосий нарсалар: немис тили, француз

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя и отчество Тўрақулов Ёлкин Хамматович
2. Звание фельдшер
3. Должность, часть фельдшер 12 отряда - медико-санитарного батальона 1-й Воздушно-десантной Гвардейской дивизии
- Представляется к
4. Год рождения 1916
5. Национальность Узбек
6. Партийность Чл. ВКД 10/
7. Участие в Гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР и отечественной войне (где, когда) Отечественная война с 7.41г. по 8.41г., с 2.42 по 6.42г. Северо-западный фронт с 12.2.43 года
8. Имеет ли ранения и контузии в отечественной войне одно ранение
9. С какого времени в Красной Армии с 1941 года
10. Каким РВК призван Худобинским РВК, города Хамовки
11. Чем ранее награжден (за какие отличия) не награжден
12. Постоянный домашний адрес представляемого к награждению и адрес его семьи

I. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

Пов. Тўрақулов со вступом в армию сформирован батальон и подготовлен медиком воевать к предстоящему бою. Во время передислокации с 12.2.43 в район боевых действий организовал четкое руководство по перевозке раненых и медицинскому уходу. В период боевых действий находился в 13.3.43 в районе Шалыково, Верхнее, Литто, Курманово в условиях медико-санитарной помощи раненым. За период наступательных и оборонительных действий командой находился протравив через медпункт только 2800 раненых и больных, обеспечив хирургическую обработку раненых и больных.

Пов. Тўрақулов со вступом в армию более активно находился в командных действиях, на самом ответственном участке руководил медицинскими войсками по оказанию раненым помощи. В моменты тяжелых действий при выполнении в медпункте до 400-500 раненых, хорошо организовал необходимую медицинскую помощь и своевременную эвакуацию в госпиталь без задержек.

Достоин правительственной награды

Мая 1943г.

Командир 1-й ВДД. Десант. Гв. дивизии
Гвардии Генерал-майор

А. Край (подпись) /Кавалер/

Ё. Тўрақуловни Қизил Юлдуз ордени билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Ёлқин Тўрақулов фронтчи шифокорлар билан бирга. 1943 йил

романлари ва инглиз костюми”, деб ҳазил ёзганлари ҳали ҳам бугунгидай ёдимда”.

Афсуски, миллатимизнинг минглаб илм-фан вакиллари ва зиёлилари қаторида Саттор Жаббор ҳам қатағон қурбонига айланди.

Тиббиёт институтига ўқишга кирган 65 кишидан 1936 йилда фақат беш нафар талаба битирди. Улар орасида шифокор дипломини эгаллаган Ёлқин Тўрақулов бор эди. Тиббиёт дипломи соҳибига айланган Ёлқин Тўрақулов Ўзбекистон Давлат нашриётининг тиббиёт бўлими бошлиғи ва муҳаррири сифатида иш бошлайди. 1939 йил 22 ёшида 1937 йилдан ўз фаолиятини бошлаган Тошкент Фармацевтика институтига директор этиб тайинланади ва 1941 йилгача ишлайди.

Ёлқин Тўрақулов уруш бошланган куни-ёқ ҳарбий комиссарликдан чақирув қоғози олди ва 23 июнда Тошкент тиббиёт институтида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилиб, 27 июнь куни Каттакўрғондан моторлаштирилган ўқчи дивизия таркибида фронтга кетди. Бироқ йўлда дивизия кетаётган эшелон душмандан катта талафот кўрди.

Уруш даврида тиббий хизмат ақлий ва жисмоний куч сарфлаш билан бир қаторда, чидамлиликни, диққат-эътибор ва маҳорат, тезкор сафарбарлик ва қарор қабул қилиш қобилиятини, баъзан таваккалчиликни, ўз ишини мукамал билишни талаб қиларди. Бундай масъулиятни бўйнига олган ҳарбий шифокорлар хатога йўл қўйиши мумкин эмасди.

Ё. Тўрақулов Ғарбий фронт (1-Украина fronti)га жўнатилади. У кичик шифокор сифатида иш бошлаб, Ельня шахри атрофидаги жангларда қатнашади. Уруш майдонида ярадор жангчиларга биринчи ёрдамни кўрсатиб, уларнинг эвакуациясини ташкил этади.

Жасоратли шифокор 1941 йил 29 августда ярадорларни жанг майдонидан олиб чиқа туриб, тиззасига теккан портловчи ўқдан яраланди ва Москва яқинидаги госпиталга юборилди. Қисқа муддатли даволанишдан сўнг, яна сафга қайтди.

Бош Ҳарбий-санитария бошқармаси сафга қайтган Ё. Тўрақуловни 137-алоҳида ўқчи бригадасининг санитария хизмати бошлиғи этиб тайинлайди. У шу лавозимда 1942 йилнинг февралидан май ойигача Волхов frontiда иштирок этади.

1942 йилнинг июнида Ё. Тўрақулов Куйбишев шахрида санитария хизматлари бошлиқларини тайёрлаш курсига, кейинчалик у ердан ҳарбий десант қисмига юборилди. 1942 йилда у тиббиёт хизмати майори унвонида 4 минг кишилиқ Суворов орденни нишондори, Қизил Байроқли 1-Гвардия ҳаво-десант Звенигород-Бухарест дивизияси таркибида дастлаб полк бош шифокори, кейин 12-алоҳида тиббий-санитария батальони командири бўлди. Ё. Тўрақулов қисқа муддатда батальонни шакллантириб, таркибдаги ёшларни жанговар вазифаларни бажаришга тайёрлашга муваффақ бўлди.

Бу ерда у Ленинград яқинидаги ўрмон-ботқоқ жойларда бўлиб ўтган урушларда қатнашди ва Ленинграддан ярадорлар ҳамда беморларни Ладога кўли орқали эвакуация қилди.

Дивизия 1942 йилнинг охири ва 1943 йилнинг бошларида Ловать дарёсидаги аёв-

сиз жангларда иштирок этди. Бу жангларда қатнашган тиббиёт хизмати полковниги, хизмат кўрсатган врач П.Ф. Кошелев батальон командири ҳақида қуйидагиларни хотирлаган эди:

“1943 йилнинг қаттиқ қиши эди. Тиббий-санитария батальони командири Ёлқин Тўрақулов шимолий-ғарбий фронтда душманнинг Демянск гуруҳини йўқ қилиш ва Ловать дарёсидан ўтиш вақтида сақланиб қолган уйларни операция ва боғлов хоналарига мослаштириш, тиббий муолажаларни чодирларга, чуқурга қурилган уйларга (землянка) жойлаштириш топшириғини берди. Биринчи кун ярадорлар аҳволи ғоят оғир эди, ёрилган томирлар, ишемия, ўқдан шикастланган тана аъзолари... Жароҳлар бир неча кунлаб операция столидан узоқлашмадилар. Соғлиғи тикланган аскарлар дивизия бўлимларига захирага юборилдилар.

Ёз ойида қўшинларимиз ҳужумга ўтди. Старорусская ҳужум операциясида уч кунлик шиддатли жанглардан сўнг дивизия бўлинмалари душман мудофаасини ёриб кирдилар. Улар шоссе йўлларини тўсдилар, бироқ Польша дарёсида тўхташга мажбур бўлишди. Бу ерда шахсий таркибда катта йўқотишлар бўлди.

Дивизиянинг тиббий бўлими зиммасига оғир синовлар тушди. Ё. Тўрақулов ўрмонда чодирлар ўрнаттириб, медсанбатни жойлаштирди. Жанг ва ҳужум пайтида яраланганлар оқими узлуксиз келарди. Операция хоналарида оғир яраланган жангчиларнинг ҳаёти учун кураш олиб борилди. Шок ҳолатидан чиқариш палаталарида зарур реанимация чоралари кўрилди. Бу жараён душман авиацияси томонидан ёғилаётган ўқ ёмғирлари, артиллерия ўқлари ва снаряд портлашлари билан ўтди. Шундай шароитда аскарларни

жанг майдонига, сафга қайтаришда юқори фоиизларга эришилди.

Тиббий муолажаларнинг бундай аниқ даражада ташкиллаштирилиши дивизия майори Ё. Тўрақулов қўмондонлигининг асосий хизмати эди. Август ойи охирларида душманга қарши зарба берилди ва ҳудуд тўлиқ эгалланди”.

Ё. Тўрақулов 1943 йилнинг 12 феввалида жанг олиб борилаётган вақтда жой ўзгариши шароитида тиббий мулкни ташиш ишларини пухталиқ билан ташкил этди. 13 мартда Шелгуново, Веряско, Липно, Чернишево атрофидаги ўрмон-ботқоқлик жойларидаги жанговар операцияларда ўз вақтида тиббиёт санитария батальони фаолиятини йўлга қўйди. Дивизия қисмлари томонидан олиб борилган ҳужум ва мудофаа ҳаракатлари давомида тиббиёт санитария батальонида умумий ҳисобда 2800 ярадорлар ва касалларга дастлабки тиббий ёрдам кўрсатилган эди.

Ё. Тўрақулов жанг вақтида ҳаракатдаги қисмларда бўлиб, ярадорларга ёрдам кўрсатиш бўйича тиббиёт ходимлари ишига раҳбарлик қилди. Айниқса, у тиббиёт санитария батальонида ярадорлар оқими 400–500 гача кўпайган вақтда бирламчи тиббий ёрдамни ташкил этиб, заруратга кўра уларни армия госпиталларига эвакуация қилиш чораларини кўрди.

1943 йилнинг кузидан дивизия 2-Украина fronti таркибида фаолиятини давом эттирди ва Днепрдаги Чапаевка қишлоғига етиб борди.

1944 йил кузида Ё. Тўрақулов кетаётган машина минага дуч келиб портлайди ва у оғир яраланади.

Ё. Тўрақулов Харьковда, Пензада узоқ даволанади, аммо сафга бошқа қайта олмайди ва фронт ортига юборилади. Шимолий-

Ғарбий фронт бошқармаси жанг майдони яқинида тиббий хизмат ва фаолиятни муваффақиятли ташкил қилгани учун Ёлқин Тўрақуловга ташаккурнома эълон қилади.

Тиббий хизматни юқори даражада ташкиллаштиргани учун гвардия майори Ё. Тўрақулов Қизил Юлдуз ордени, кейинчалик I ва II даражали Ватан уруши орденлари билан тақдирланган эди.

Фронтда тўрт йил хизмат қилиб, минглаб аскар ва офицерлар ҳаётини қутқариб ва иккита ўта оғир жароҳат олиб, уйга қўлтиқтаёқда қайтган шифокор олим 1944 йилда Тошкент фармацевтика институтида ректор сифатида фаолиятини бошлайди.

1947 йилда Ё.Х. Тўрақулов Тошкент тиббиёт институти директори этиб тайинланди. Кейинчалик у ажойиб ташкилотчи ва истеъдодли олим сифатида мамлакатимизда энг муҳим ва мураккаб нуқталарга йўлланди, илмий институтларни ташкил қилиб, раҳбарлик қилди.

Ёлқин Холматович Тўрақулов узоқ, ёрқин ва сермазмун ҳаёт кечирди, мамлакат ва ўз халқи учун ниҳоятда кўп ишлар қилди. Иқтидорли ва чарчоқ билмас олим эришган натижалар замирида ўта меҳнатсеварлик, жасорат, дадиллик ва қунт-матонат ётади. Унинг умр йўли Ватанга ҳалол, фидокорона хизмат қилиш намунаси бўлди.

Унинг кўп йиллар давомида амалга оширган илмий ишланмалари нафақат маҳаллий, балки жаҳон олимлари томонидан юксак эътирофларга сазовор бўлди.

Ё. Тўрақуловга илмий ишларини Халқаро Нобель мукофоти қўмитасига жўнатиш ҳақида 1991, 1997 йиллардаги Стокгольмдан қилинган мурожаатлар, афсуски, ўз муддатида олимнинг қўлига келиб тушмади.

1997 йил август ойининг учинчи декадасида Ёлқин Тўрақуловга телефон қилишди. Унинг “Эл-юрт ҳурмати” ордени билан мукофотланганини айтишиб, табриклашди.

2002 йилда эса Ёлқин Тўрақуловга Ўзбекистон Фанлар академиясининг нуфузли мукофоти — Ал-Хоразмий медали тантанали равишда топширилди. 2003 йилда у “Буюк хизматлари учун” ордени билан мукофотланди.

Халқига, Ватанига ва илм-фанга умр бўйи ҳалол хизмат қилган буюк олимга юксак мукофотлар жуда ярашди.

2005 йил 1 март куни Ёлқин Тўрақулов бу дунёни тарк этди.

2017 йил 21 августда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 615-сон-

ли қарори билан академик Ёлқин Холматович Тўрақулов таваллудининг 100 йиллиги юртимизда кенг нишонланди.

Унинг ўзи асос солган ва унинг ривожига беқиёс ҳисса қўшган Республика ихтисослаштирилган эндокринология илмий-амалий тиббиёт марказига Ё.Тўрақулов номи берилди ва кираверишига ёдгорлик лавҳаси ўрнатилди.

Шу йили Тошкент шаҳрида “Академик Ёлқин Тўрақулов ҳаёти ва илмий мероси” мавзусида илмий-амалий анжуман ўтказилди.

Олимнинг қизғин ҳаётидан лавҳалар ва бой илмий мероси жамланган уй-музей илм-фанга садоқат ҳамда халққа ҳалол хизмат қилиш намунаси сифатида бугунги ёш авлод учун муҳим аҳамиятга эгадир.

Нодира МУСТАФАЕВА,
тарих фанлари доктори,
профессор

Тўхтасин ЗОҲИДОВ (1918–2011)

Падари бузрукворимиз Тўхтасин Зоҳидов 1918 йил 26 январда Фарғона вилояти Риштон қишлоғида Мирзоҳид новвой оиласида туғилган бўлиб, тўлиқсиз ўрта мактабни тугатгач, дастлаб чўпонлик ва новвойлик касбларини ўрганди. 1935 йилда тумандаги 2-мактабда етакчи бўлиб иш бошлади. 1936–1938 йилларда Тошкент ўқитувчилар тайёрлаш институтини тугатгандан сўнг, Риштондаги 1-мактабда тарих фанидан сабоқ бериб, ўқитувчилик қилди.

1939 йилнинг охирида отам ҳарбий хизматга чақирилади ва ҳарбий тайёргарликни Белоруссиянинг Молодёжный шаҳарчасида ўтайди. Бу ерда ҳарбий қасамёд қабул қилгач, 115-махсус ўқчи дивизияси таркибига юборилади. Мазкур дивизия Карелия областининг Ленинград (ҳозирги Санкт-Петербург) шаҳрига яқин бўлган ўрмонларда жойлашган эди.

1939 йилда бу дивизия Совет—Финляндия урушида иштирок этади. Урушнинг дастлабки кунидан отам Сўх туманидан келган қуролдоши Тешабой Одилов билан бирга ҳамқишлоқлари Абдувалининг жасадини жанг майдонидан топиб, ўрмонга туташ жойдаги биродарлик қабристонига дафн этишади.

Бу урушда иштирок этган 638-ўқчи полкининг соғ қолган аскарлари 115-ўқчи дивизиясининг 450-ўқчи полки таркибига киритилади ва 1941 йил августидан Ленинград fronti ихтиёрига ўтказилади. Дивизия қўмондонлик қарорига асосан Ленинград ёнидаги Кронштадт шаҳарчасига кўчирилади. 1941 йил 2 сентябрда отам хизмат қила-

ётган ҳарбий қисм Ленинград шаҳри марказига зудлик билан кўчирилади.

Тиш-тирноғигача қуролланган душманнинг катта кучлари Ленинградни тез орада қамал қила бошлайди. Отам билан бирга сўхлик Тешабой Одилов, риштонлик Қиёмиддин Аҳмаджонов, уйратлик Мирзабадал Олимов, оқерлик Мамадали Раҳимов каби юртдошларимиз ҳам қамалнинг азоб-уқубатларини бирга бошдан кечиридилар. Улар асосан Невская Дубровка деган жойдаги ҳарбий истехкомда мудофаачилар сафида жанг қиладилар.

Аёвсиз жангларда оғир ярадор бўлган отам икки ой ҳарбий госпиталда беҳуш ётади. Даволаниб бўлгач, яна сафга қайтиб,

*Т. Зоҳидовга тегишли ҳужжатлар ва мукофотлар
“Шон-шараф” давлат музейи экспозициясидан ўрин олган*

шаҳарга туташ бўлган Ладога кўли устига темирйўл қурилишида фаол қатнашади.

Музлик устига қурилган “Ҳаёт йўли” (“Дорога жизни”) номи билан уруш тарихидан жой олган мазкур иншоот шаҳарга озиқ-овқат ва ҳарбий аслаҳалар олиб кирадиган ягона нажот йўли вазифасини бажарган эди. Ладога кўли музлиги қалинлиги икки метрдан ошган пайтда пармалар билан музни тешиб темирйўл тагига шпаллар ётқизилган. Душманнинг тўхтовсиз ҳаво ҳужумига қарамай, тинимсиз меҳнат жасорати туфайли мазкур темирйўл қуриб битказилган. Шу жойда отам “Ленинград мудофаази учун” медали билан тақдирланган.

Шундан сўнг, отам қамалдан омон чиққан қуролдошлари билан фронт чизиғини ёриб ўтиб, 115-ўқчи дивизия сафида Польша, Руминия, Венгрия ва Югославия давлатларини немис-фашистлардан озод қилишда иштирок этади. 1945 йил 2 май куни Австрия пойтахти Вена шаҳрини озод қилишдаги тадбирларда қатнашаётганида, Берлин шаҳридаги Рейхстаг томига ғалаба байроғи ўрнатилганлиги ҳақидаги хушхабарни эшитади.

“Домла Зоҳидов” деб танилган Тўхта-син отамиз мактабда тарих фани ўқитувчиси, мактаб директори, туман халқ таълими бўлимнинг мудир, Риштон ва Олтиариқ

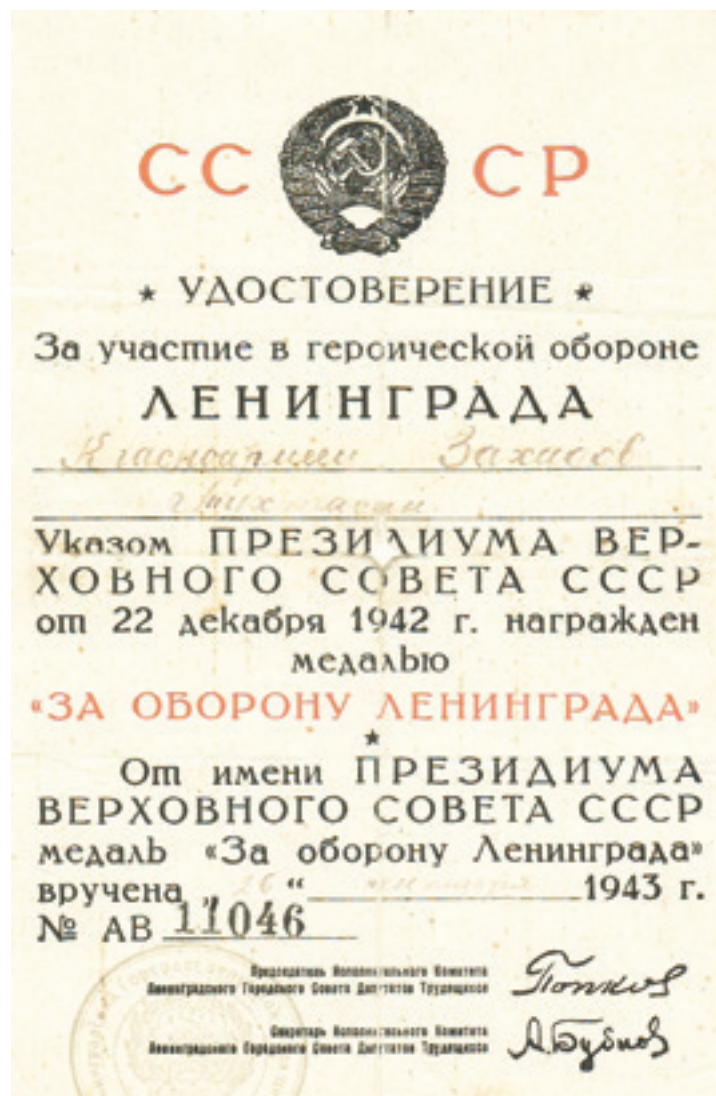
№ судний қонилиш учиган
1524025
ВУС № 181

2 Ленинградский
пересыльный пункт

Регистрационная карточка № 64511

1. Фамилия, имя, отчество	Захидов. Тўхтасин
2. Год рождения	1918г. янис. кр. 2 1940г
3. Место рождения, национальность	узбекск. а. с. р. фарганская обл. Куйбышевский р. н. д. Гумилев
4. Местожительство до призыва в РККА	Ташкент
5. Партийность и образование	чл. В. к. б. к. д. Высшее
6. Каким РВК и когда призван	Куйбышевский РВК 16/II-1939г.
7. В какую часть зачислен и по какой специальности	115. с. д. 638 с. п. механик 82 мм
8. Звание	кпр-ц
9. Какие награды в РККА	нет
10. Когда выбыл из части по какой причине	10/X-чл. ранен
11. С какой и когда прибыл в Пересыльный пункт	22 авг 28/X-чл.
12. С какими документами прибыл	бниво
13. Когда и куда вы...	

Ленинград ҳарбий-кўчириш пунктнинг
Т. Зоҳидовга тўлдирилган рўйхатдан
ўтиш карточкаси. 1941 йил

Т. Зоҳидов “Ленинград мудофааси учун” медали
билан тақдирланганлиги тўғрисида гувоҳнома

туманлари микёсида раҳбарлик лавозим-
ларида фаолият юритиб, том маънода мао-
риф жонкуяри деган шарафли номга сазо-
вор бўлдилар.

Иккинчи жаҳон урушидаги жасоратла-
ри учун II даражали Ватан уруши ордени
ва ҳарбий медаллар, “Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган маданият ходими” фахрий ун-
вони билан тақдирландилар. 2000 йилнинг
баҳорида муқаддас Ҳаж сафари насиб этди.
У киши онамиз Зухраҳон ая билан тўрт ўғил
ва икки қизни тарбиялаб вояга етказишди.

Падари бузрукворимиз урушнинг муд-
ҳиш кунлари ва у ерда кечирган азоб-уқу-

батлари ҳақида гапириб, биз фарзандла-
рини доимо хушёрликка ундаб, тинчлик ва
омонликнинг қадрига етиш зарурлигини
уқтирар эдилар.

Мухтарам Президентимиз Шавкат
Мирзиёев ташаббуслари билан пойтах-
тимиз Тошкент шаҳрида барпо этилган
“Ғалаба боғи”даги “Шон-шараф” музейи
экспозициясида эл-юрт ишига камарбаста
бўлган фидойи инсон, уруш ва меҳнат
фахрийси Тўхтасин ота Зоҳидов ҳаёти ва
жанговар йўли ёритиб берилганидан ҳами-
ша фахрланамиз.

Тўлқин ЗОҲИДОВ,
тарих фанлари номзоди,
доцент

Дўстмат ҚУРБОНАЛИЕВ (1918–1944)

Иккинчи жаҳон уруши ҳақида сўз борганда, отам билан бирга жанггоҳдан қайтмаган укаси Дўстмат амакининг суратдаги қиёфаси ҳам кўз ўнгимда гавдаланади. Узоқ йиллар давомида у киши ҳақида бирон маълумот олиш илинжида турли жойларга мурожаат қилсак-да, бир хил жавоб олар эдик: *“Д. Қурбоналиев — 1918 йилда туғилган, бедарак йўқолган”*.

Ёшим ҳам 82 дан ошди, ҳамон у киши ҳақида бирон хабар, дарагини эшитиш нияти билан яшардим. Яқинда ўғлим Дўстмат амаки ҳақида мен учун янги маълумотларни топиб келди.

Амаким 1938 йили Тошкент шаҳрининг ҳозирги Мирзо Улуғбек туманидан ҳарбий

хизматга чақирилган экан. Бу вақтда Дўстмат амаки Тошкентдаги қайсидир техникумни тамомлаётган бўлган.

Тошкентдан жўнаб кетган поезд йўл давомида чақирилувчиларни тўплаб, Самарага келган. Улар орасида Дўстмат амаким ҳам бўлган.

Кейин Ленинградда хизмат давом этади, у киши бир муддат фин урушига ҳам жўнаб кетади. Амакимдан биринчи хат 1940 йилда келган бўлиб, унда соғ-омон эканлиги, сержантлар мактабини тамомлаб, кичик сержант унвони берилгани баён этилган. Бу ҳақда отамга йўлланган хатда ёзилган эди, архивлардан олинган маълумотлар ҳам шунини тасдиқлайди.

Маълумотларга кўра, амаким 1940 йил 12 январдан ҳарбий хизматга киришган экан (бу Ленинградга борган вақтлари бўлиши керак). Шу йили 2 февралда ҳарбий қисмларга тақсимоат қилишади. Дўстмат амаки 115-ўқчи дивизиясининг 371-гаубица-артиллерия полкида артиллерия қуроли командири сифатида фаолият бошлаган экан.

Уруш бошлангач, полк Кингисепп атрофида ҳарбий юришни амалга оширади. 371-полк шаҳарга қайтаётганида, улар ортидан фашистлар қувиб келади. 1941 йил 28 июнь куни, уруш бошланган куннинг иккинчи ҳафтасида фин ҳарбийлари фашистлар билан бирлашиш мақсадида ҳужум қила бошлаган эди. Шунда Д. Қурбоналиев командирлигидаги гуруҳ 122 мм.ли гаубицаларни очик позицияга олиб чиқиб, душманга қақшатқич зарба беради. Бўлиб ўтган жангда улар устун келиб, душман ортга

чекинади ва фин аскарлари билан немис ҳарбийлари ўртасидаги ҳамкорлик операцияси барбод бўлади.

Д. Қурбоналиев нафақат расчёт гуруҳига командирлик қилди, балки ўзи ҳам наводкачилик вазифасини бажарди. Натижада 115-ўқчи дивизиянинг ҳарбий қисмлари олдинга ҳаракатланиши таъминланди. 1941 йилги уруш бошланган вақтда кўрсатган қаҳрамонликлари учун Дўстмат амаки биринчилар қаторида “Жасурлиги учун” медали билан тақдирланганини биз билмаган эдик.

Дўстмат амаки уйга йўллаган хатларида хизматлар яхши кетаётгани, хавотирга ўрин йўқлиги, юртдошлари билан бирга эканлиги, урушда улар қишлоғимиз учун, ўзбеклар учун жанг қилаётганликлари ҳақида ёзган. Лекин, архив материалларидан олинган ҳужжатларда, дўстлари, қуролдошлари томонидан ёзилган бир нечта материалларда полкнинг ёмон аҳволга тушиб қолгани, душман сиқиб келаётгани, 1941 йилнинг августида оқ финлар аскарлари билан жанглар олиб борилгани такрор ва такрор ёзилган эди...

Кейин 1942 йилгача хат-хабар келмаган экан. Маълумотларга қараганда, амаким хизмат қилган 371-полк 1941 йил ноябрида 6-танкка қарши мудофаа артиллерия полки номи билан қайтадан шакллантирилади. 1942 йилнинг январь ойида полк Волхов дарёси ёқасига, кейин Тихвин районида ўтказилганида, амакимдан хат келган эди.

1942 йил июнида эса полк яна 871-қирувчи-танкларга қарши артиллерия полки (871-енгил артиллерия полки деб ҳам юритилади) номи билан қайтадан шакллантирилади. Дўстмат амакига катта сержант унвони берилиб, артиллерия қуроли командирлигига тайинланади.

1943 йилда Нарва яқинидаги жангларда яраланган амаким енгил жароҳат олганлигини важ қилиб, госпиталга бормади ва яна командирлик ишига қайтади.

Ҳужжатларда ёзилишича, амаким 1943 йил 23 январда ўз гуруҳи билан тўғридан-тўғри душман кузатуви остида очик жангга кирган эканлар. Гуруҳ душман автоматчиларини қириб ташлаб, пиёда аскарлар олдинга юриши учун йўл очиб беради. Шу жангда гуруҳдаги қуролдошларнинг кўпчилиги ҳалок бўлади. Охирида икки киши қолганига қарамай, улар жанг майдонини ташлаб кетмасдан душман дзоти томон артиллерия тўпини буриб, тўп отади. Дзот учинчи уришида йўқ қилинади. Дзотдаги 24 та душман аскари яксон бўлади.

1943 йилнинг 28 январида бўлиб ўтган жангларда эса улар душманнинг бир қанча яширин пулемёт нуқталарини аниқлаб, артиллерия зарбасини ташкил этади. Бунда ҳам амаким раҳбарлик қилади. 29 январда гуруҳ билан олдинда юриб, душманнинг яширин пулемёти ва 2 та рота миномётини артиллерия тўпига тутиб, ер билан яксон қилади.

Шундай қилиб, Дўстмат амаки гуруҳ билан биргаликда Нарва яқинидаги тепаликда жойлашган душман нуқталарини йўқ қилиб, полкнинг 40 км.гача олдинга силжишини таъминлаб берадилар. Бу қаҳрамонликлари учун у кишига 1943 йил 15 февралдаги қарор билан Қизил Юлдуз ордени берилади.

Бу ҳақда ҳам биз хабардор эмас эдик. 1944 йилнинг август ойларида амакимдан сўнгги хат келган. Хатда ёзилишича, уларнинг қисмлари Нарва дарёси яқинидаги тепалик ортида жойлашган. “Ёз ойи, жимжитлик, аскарлар кайфияти жуда юқори”, деган қайдлар бор. Шундан сўнг бир неча ойдан кейин “Д. Қурбоналиев бедарак йўқолган” деган қора хат келди...

НАГРАДНОЕ ЛИСТ

Фамилия, имя и отчество

КУРБАНАЛИЕВ Дусмат

Взрослое звание

Старший сержант

Должность, часть

Командир орудия, 871 Истребительно-противотанковый артиллерийский полк АРГК.

Представляется к ордену "КРАСНАЯ ЗВЕЗДА"

1. Год рождения - 1918 г.

2. Национальность У з б е к

3. С какого времени состоит в Красной Армии - 2.2.1940 г.

4. Партийность - Член ВКП/б/-42 г.

5. Участие в боях /где и когда/

Отечественная война с 22.6.41 г. на Ленинградском фронте.

6. Имеет ли ранения и контузии - Не имеет.

7. Чем ранее награжден /за какие отличия/ - Награжден медалью "ЗА СТОЙЧУ" в 1942 году.

8. Каким РВК призван - Кузнецовским РВК, г. Ташкента.

9. Постоянный домашний адрес: /представленного к награждению или его семьи/

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

23 января 1943 года прямой наводкой расстреливал автоматчиков, чем обеспечил продвижение нашей пехоты вперед. 28.1.1943 г. прямой наводкой уничтожил две пулеметные точки противника, мешавшие продвижению нашей пехоты. 29 января 1943 г. прямой наводкой уничтожил пулемет и два ротных миномета противника. 28.1.43 г. при ведении огня по ДЗОТ противника несмотря на то, что остался вдвоем у орудия, не прекратил огонь до тех пор пока вражеский ДЗОТ не разрушил, чем обеспечил нашей пехоте продвижение вперед.

Тов. КУРБАНАЛИЕВ Д. доп. оин представления к правительственной награде орденом "КРАСНАЯ ЗВЕЗДА".

"15" февраля 1943 г.

871 ИАП АРГК -

/ЧЕРКАСОВ/

Дустмат Курбоналиевни Кизил Юлдуз ордени билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Тарихий ҳужжатлар ва бошқа манбаларда 1944 йилнинг июль-август ойларида Дўстмат амаким бўлган полк шиддатли жангларда иштирок этган. Фашистлар ўша атрофга катта қўшин ташлаб, совет ҳарбий қисмларини қириб ташлаган экан. Архивлардан қидирилганда, Дўстмат амакининг жасадлари топилмагани маълум бўлди.

Ҳамма жой вайрон қилинган, ҳаводан самолётлар, ердан танклар билан қаттиқ ҳужум бўлганлиги ҳақидаги хабарда одамларнинг портлаб кетганликлари, бедарак йўқолган аксарият жангчиларнинг жасади сувда чўкиб кетганлиги ҳақидаги маълумотларни эшитиб, Дўстмат амаким ҳам шундай тақдир билан ҳалок бўлган, деб ўйлайман.

Дўстмат Қурбоналиев 1918 йилда туғилган, бедарак йўқолган вақтида 26 ёшда бўлган. Бошқа қаҳрамонлар қатори менинг амаким ҳам “ўзбек” деган номни инсоният учун баланд кўтарди. Шундай инсонлар туфайли Иккинчи жаҳон урушида фашизм устидан ғалаба қозонилди.

Кўзларимга анчадан буён ёш келмасди, ўғлим маълумотларни ўқиб берар экан, аввал ёш қалқди, кейин ҳўнграб йиғлаб юбордим. Кўз олдимга отам, онам, Дўстмат амаким келди. “Ўғлим келади” деб бувам, “укам келади” деб отам бу дунёдан ўтдилар, “дўстим келади” деб бир қанча ўртоқлари ҳам ўтиб кетди.

Мен амакимни ҳарбийга кузатганларида ҳали туғилмаган эдим. 1944 йилда қора хат келганида эса тўрт ёшда эдим. Ўшанда почтачи опа, уларнинг ортидан ҳовлига кириб келган одамлар нима учун келганини англамаган бўлсам-да, ноҳуш хабарлигини билганман.

Мен отамнинг ҳам урушга кетганини билмасдим, лекин ҳамиша кутиб яшадим, узоқдан кўринган шарпага ҳамма болалар

югурганидек, мен ҳам “отам” деб югурардим.

Отам урушда қатнашган, жанггоҳларда жони омон қолиб, уйга қайтганида мени бағрига босиб, кўкка кўтарганини, “укам Дўстмат қани?” — деб сўроқлаганини эслайман. Ёдимда, отам Дўстмат амаким ҳақидаги хабарни эшитгандан кейин, ҳамма хонтахта атрофида ўтирди ва у киши дуога қўл очди. Анча вақт жим қолдик.

Шундай ҳолатлар бўладик, сўз билан ифодалаб бўлмайди. Юрак измингизга юрмайди, фақат адоқсиз ўйлар оғушида қола-сиз. Отам ҳам худди шундай аҳволда эди...

Албатта, мен у кишини кўрмаганман, лекин амакимнинг порлоқ хотирасини ҳамиша ёдга олиш оиламизга ота ва онамдан мерос қолди.

Мана, орадан 75 йилдан кўп вақт ўтди, биз ҳамон кутамиз. Урушдан олдин амаким отам билан эккан бир туп ўрик дарахти ҳам кексайиб, қулочлаб бўлмайдиган ҳолга келган. Биргина шохи гуллайди, бошқа шохлари қуриб, қовжираб қолган. Балки, “бу ҳар баҳор гуллаётган ўрик шохи улардан даракдир”, деб ўйлайман. Нима бўлганда ҳам, биз бедарак йўқолган амакимнинг хокини топпаган бўлсак-да, у ҳақда маълумотларни аниқладик. Унинг ўз юрти тинчлиги учун, қишлоғи, маҳалласи, кўчаси учун, қишлоқдошлари ва ўз онаси учун жон фидо қилганини яхши англаймиз.

Аллоҳ бегона юртларда қолган Дўстмат амакимнинг руҳларини ўз раҳматига олсин. Унинг жасорати авлодлар хотирасида, қалбимизда абадий яшайди.

Мирайим ТУРСУНБОЕВ,
меҳнат фахрийси

БОСҚИНЧИЛАРНИНГ ЧЕКИНИШИ

Муллажон УЗОҚОВ (1907–1960)

Инсоният тарихнинг турли босқичларида кўплаб урушларга гувоҳ бўлди. Бу урушлар орасида Иккинчи жаҳон уруши ўзининг кўлами, даҳшати, қурбонларининг сони, мислсиз йўқотиш ҳамда талафотлари билан алоҳида ажралиб туради.

Ўзбек халқи фронт ва фронт ортидаги бемисл хизматлари билан фашизм устидан қозонилган ғалабага муносиб ҳисса қўшди. Ўзбекистон Иккинчи жаҳон уруши кечаётган фронтга нафақат озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак, қурол-аслаҳа, моддий техника, балки моҳир қўмондонларни ҳам етказиб берди.

Генерал-майор Муллажон Каримович Узоқов Иккинчи жаҳон урушида қатнашиб, жанггоҳларда мардлик ва жасорат намуналарини кўрсатган ўзбек миллатига мансуб генераллардан саналади.

Муллажон Узоқов 1907 йил 1 майда Қўқон шахрининг Шалдирама гузар маҳалласида ишчи оиласида туғилган. Оилада 11 фарзанднинг иккинчиси бўлган Муллажон маърифатпарвар Абдуваҳоб Ибодов томонидан Қўқонда очилган дастлабки янги усул мактабида таълим олди.

Мактабда ўқиб юрган кезлари Қўқон ўрдаси атрофида аскарларнинг машғулотларини кўрган ёш Муллажонда ҳарбий бўлиш истаги туғилади.

Ўқишни тамомлагач, Қўқон шаҳридаги ёшлар ташкилотида меҳнат фаолиятини бошлаган М. Узоқов 1926 йилнинг охирида Самарқанддаги ходимлар тайёрлаш курсига ўқишга юборилади. Мазкур курсни тамомлаган бўлғуси генерални ходим сифа-

тида Хоразм вилояти Урганч шаҳрига ишга юборишади.

Урганчдаги икки йиллик меҳнат фаолиятдан сўнг, ўзи туғилиб ўсган Қўқон шаҳрига қайтди ҳамда 1929 йил 1 октябрдан ҳарбий хизматга кўнгилли сифатида кириш учун ариза топширди. Аризаси қабул қилинган М. Узоқов ўша вақтда Ўзбекистондаги энг катта ва машҳур ҳарбий тузилма — 19-Ўзбек тоғ-отлик дивизиясига ҳарбий хизмат учун юборилди.

Мазкур санадан бошлаб М. Узоқовнинг ҳарбий фаолияти бошланди ва у оддий аскарликдан генерал-майор даражасига қадар бўлган йўлни босиб ўтди.

19-Ўзбек тоғ-отлик дивизиясидаги ҳарбий хизмат давомида у нафақат истеъдодли

1. Фамилия, имя и отчество..... УЗАКОВ Муладжан.....
 2. Звание..... подполковник..... Должность, часть, командира полк политчасти 14 гвардейской кавалерийской дивизии

Представляется и ордену "КРАСНОЕ ЗНАМЯ"

4. Год рождения..... 1907 г.....
 5. Национальность..... узбек..... 6. Партийность..... чл. ВКП/Б/ с 1931 г.
 7. Участие в гражданской войне и в последующих боев. дейст. по защите СССР /где, когда./..... В отечественной войне с декабря 1942 г. на Д. В. фронте.....
 8. Имеет ли ра. и контуз. в отеч. войне.....
 Не имеет..... 9. С какого вр. в Крас. Армии.....
 В РККА с 1929 г..... 10. Каким РВК призван.....
 Кадровый командир..... 11. Чем ранее награ./за какие отлич./..... Не награждался.....
 12. Постоян. домашн. адрес/представл. к награ. или его семьи/.....

Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

В боях отечественной войны проявил себя мужественным, стойким и решительным командиром. В период действий дивизии по тылам противника в районе Ворошиловград - Дебальцево с 9 по 23 февраля 1943 года умело и правильно нацеливал политыппарат на укрепление боеспособности частей и выполнение боевых задачи по разгрому тылов и отступающих частей. В районе действий дивизии по инициативе т. УЗАКОВА была организована мобилизация в части дивизии до 500 человек, что обеспечило более успешное выполнение боевых задач. Во время выхода дивизии из тыла противника, когда колонна дивизии была перерезана танками противника, т. УЗАКОВ смело и решительно возглавил отрезанную часть колонны, сколотил ее в боевую единицу и стремительным натиском прорвал вражескую оборону и вывел с собой 120 человек бойцов и командиров, 60 лошадей и значительное количество раненых.

За проявленную стойкость, героизм и умелое руководство боевыми действиями достоин государственной награды орденом "КРАСНОЕ ЗНАМЯ".

КОМАНДИР 14 ГВ. КАВАЛЕРИЙСКОЙ
ГВАРДИИ ГЕНЕРАЛ-МАJOR

/ЯКУНИН/

28 февраля 1943 г.

М. Узоқовни Қизил Байроқ ордени билан
мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

чавандоз, балки моҳир артиллериячи бўлиб ҳам етишди. Шу сабабли, 1930 йилда дивизия алоҳида тоғ-ўқчи батареясининг бўлим командири вазифасига тайинланди.

Ҳарбий хизмат муддати тугагандан сўнг, М. Узоқов ўз хоҳиши билан ҳарбий хизматни давом эттиришга қарор қилди ҳамда дивизиянинг ўқчилар взводи командирига ёрдамчи этиб тайинланди.

19-Ўзбек тоғ-отлик дивизиясининг ёш командири сифатида у 1932 йилда Тошкентдаги Ўрта Осиё Бирлашган ҳарбий мактаби (ҳозирги Қуролли Кучлар академияси) га ўқишга юборилди. 1933 йилнинг ноябрь ойида ҳарбий мактабнинг сиёсий ходимлар бўлимини тамомлагач, 19-Ўзбек тоғ-отлик дивизиясининг Собир Раҳимов раҳбарлигидаги 41-тоғ-отлик полкига сиёсий раҳбар сифатида юборилди.

Мазкур полкдаги сиёсий ва жанговар тайёргарлик бўйича юқори натижалари сабабли қаҳрамонимиз 1934 йилда Ленинград шаҳридаги Ҳарбий-сиёсий академияга ўқишга юборилди. Академияни 1938 йилда муваффақият билан тамомлаган М. Узоқов Иккинчи жаҳон уруши бошлангунга қадар турли ҳарбий қисм ҳамда тузилмаларда, жумладан, 1938–1939 йилларда Шимолий Кавказ ҳарбий округи 10-отлик дивизияси сиёсий бўлими катта инструктори, 1939–1940 йилларда эса Калинин ҳарбий-сиёсий мактаби бошлиғининг ўринбосари, 1940–1941 йилларда 566-артиллерия полкининг ҳарбий комиссари сифатида хизмат қилди.

М. Узоқов Иккинчи жаҳон урушининг шиддатли жангларида киришдан аввал — 1941–1942 йилларда 38-алоҳида кадетлар бригадаси, 103-отлик дивизияси ҳамда 99-отлик дивизиясининг ҳарбий комиссари лавозимларида фаолият юритди.

Иккинчи жаҳон уруши бошлангач, Узоқовлар оиласидан Муллажон Узоқовдан ташқари унинг уч укаси — Камолжон, Адҳамжон, Ҳамиджон Узоқовларга ҳам чақирув қоғози келади. Афсуски, урушга юборилган уч укаси жанггоҳларда қаҳрамонларча ҳалок бўлади.

Уруш бошлангач, М. Узоқов 21-отлик аскарлар дивизияси қўмондони этиб тайинланди. У бошчилигидаги дивизия 1942 йилнинг 19 ноябрида Сталинград остоналаридаги жангда иштирок этди. Шиддатли кечган жангларнинг бирида унга мина парчаси тегиб, оғир ярадор бўлди. Ҳарбий касалхонага юборилган Узоқов атиги ўн беш кун даволаниб, қўли гипсланган ҳолда фронтга қайтди.

У хизмат қилаётган 21-отлик аскарлар дивизияси Луганск шаҳрини фашистлардан озод қилиш ҳамда 8-отлик аскарлар корпуси билан биргаликда душман паровозлари сув таъминотининг асосий манбаси саналган сув минорасини портлатиш учун махсус ҳарбий амалиётда иштирок этди. Мазкур амалиёт муваффақиятли якунлангандан сўнг, 21-отлик аскарлар дивизиясига гвардиячи мақоми берилади.

Белоруссиянинг Мозирь шаҳрини фашист ҳарбий тузилмаларидан озод этиш жараёнида подполковник Муллажон Узоқовнинг шахсан ўзи разведкачилар гуруҳига бош бўлди ҳамда шаҳарни озод этишда иштирок этди. Шаҳарни озод этишдаги ҳарбий жасорати учун М. Узоқов дивизиясига Мозирь дивизияси номи берилиб, унинг ўзи Қизил Байроқ ордени билан тақдирланди.

Украинанинг Ковель шаҳри учун бўлиб ўтган жанглardan бирида у контузияга учраб, бир неча кун ҳарбий касалхонада даволанди. Соғайиб чиққач, Польшанинг Хелм, Люблин, Калиш, Померания каби

Гвардия полковниги М. Узоқов Рейхстаг биноси олдида. 1945 йил май

шаҳарларини озод этиш учун бўлган жангларда иштирок этди. М. Узоқов дивизияси Белоруссия ва Украина фронтлари қўшинлари билан биргаликда Берлинни қамал қилиш учун бўлган ҳарбий ҳаракатларда ҳам иштирок этди ҳамда у Берлинни қамал қилишдаги жасорати учун учинчи бор Қизил Байроқ ордени билан мукофотланди.

Уруш якунлангач, генерал-майор Муллажон Узоқов 1946–1959 йилларда Ўзбекистон

ССР ҳарбий комиссари лавозимида хизмат қилди, Ўзбекистон ССР Олий Совети депутати бўлди.

Генерал-майор Муллажон Узоқов 1960 йил 30 ноябрь куни 53 ёшида вафот этди. Генералнинг хотирасини абадийлаштириш мақсадида ўзи туғилиб ўсган Қўқон шаҳри ҳамда Тошкент шаҳрининг Шайхонтоҳур туманидаги кўчалардан бирига унинг номи берилди.

Эркин РАЖАБОВ,
фалсафа доктори (PhD)

Ибодхўжа ҚОРАХЎЖАЕВ (1918–1994)

Фашистлар собиқ Иттифоқ ҳудудига бос-тириб кирган дастлабки кезларда тўплар-ни судраб юрадиган транспорт воситалари етишмасди.

1938 йилда армияга чақирилиб, Украинининг Винница шаҳрида аввал пиёда аскарлар қисмида, сўнгра артиллерияда хизмат қилган Ибодхўжа Қорахўжаев ва унинг жанговар дўстлари бу пайтда катта калибмли тўплар ва миномётларни ўт очиш нуқталарига етказиб беришга масъул эди. Кези келганида, улар бу қуроолларни ўзлари ташийдилар, ботқоқлардан олиб ўтадилар.

Бир куни бутун полкни сафга тизишди. Ибодхўжага нотаниш генерал солдатлар сафини айланиб ўтаркан, унинг ёнига келиб тўхтади:

— Қаерликсиз, солдат?

— Тошкентликман.

— Ўзбекман, денг?

— Худди шундай, ўртоқ генерал!

— Бўлмаса, мен билан юринг! — деди генерал ва Ибодхўжани штабга бошлади.

Авиация генерали билан солдат Ибодхўжа Қорахўжаев ўртасидаги суҳбат узоққа чўзилмади. 4-ҳаво армияси қўмондони, Совет Иттифоқи Қаҳрамони, генерал-полковник Константин Андреевич Вершинин ўзбек йигитига гапнинг сирасини айтди:

— Сизга ўхшаган забардаст ординарец керак эди. Мана, топдим. Нима дейсиз?

Шу бўлди-ю, Ибодхўжа Қорахўжаев авиация генерал-полковниги Вершининнинг ординарецига айланди. Қўмондон уни “Андрюша” деб атайдиган бўлди. Урушнинг

жангу жадал кезларида улар ота-боладек бўлиб кетишди.

Фашистларнинг бош штаби генералларга жуда ўч эди. Шунинг учун ҳам, улар ўзларининг сараланган солдат ва офицерларини тез-тез разведкага юбориб туришарди. Улар қандай йўл билан бўлса ҳам, 4-ҳаво армияси қўмондонини “тил”га олишга қарор қилишади.

Бироқ бутун уруш давомида фашистлар бу муддаоларига эриша олмайди. Чунки қўмондонни ҳамма вақт, ҳар сафар, тунда-ми-кундузми, ҳар қандай шароитда унинг қадрдон ва жанговар ординареци Ибодхўжа Қорахўжаев ёки Михаил Морозов кузатиб юришарди. Қўмондоннинг энг махфий хуж-

Все графы заполняются полностью.

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

- I. Фамилия имя и отчество *Карахаджаев Ибрагим Рабаданович*
2. Звание *Сержант* 3. Должность, част. *Пол. команд. отд.*
роти охраны Штаба Ч.В.А.
Представляется к *ордену „Красная Звезда“*
4. Год рождения *1918* 5. Национальность *Узбек* 6. Политическая *В.К.С.М.*
7. Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР и отечественной войне /где, когда/ *В Отечественной войне с июня 1941г.*
8. Имеет ли ранения и контузии в отечественной войне *Не имеет.*
9. С какого времени в Красной Армии *с октября 1939г.* 10. Каким РВК призван *Ардабонадский*
II. Чем ранее награжден /за какие отличия и когда награжден /
исдачей „За боевые заслуги“ и „За оборону Кавказа“
12. Постоянный домашний адрес представляемого к награждению и
адрес его семьи

III. Краткое конкретное изложение личного боевого подвига или

М. Карахаджаев за все время пребывания в роте охраны проявил себя самым способным мл. командиром, требовательной к самому себе и к подчиненным. Своим дисциплинированным отношением к выполнению службы, а так же выполнением ряд боевых заданий Командования Армии, заслужил авторитет у Командования и уважение, как лучшего способного мл. командира. На выполнение приказов и распоряжений мл. Карахаджаев отдавал все, не жалея сил, энергии и даже самой жизни. Находясь в роте помогал командиру взвода в укреплении дисциплины и службы. Из политических вопросов разбирается. Предан делу партии Ленина-Сталина. Ходатайствует перед Командованием Армии о награждении мл. Карахаджаева орденом „Красная Звезда“.

Командир роты охраны Штаба Ч.В.А.

Капитан М.А.С.
/Юхневич/

И. Қорахўжаевни Қизил Юлдуз ордени билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

жатлари, стратегик режалар, бутун армия жанговар қисмлари харитасининг иккинчи нусхаси ва бошқа ҳужжатларни ординарец Қорахўжаев олиб юрарди.

4-ҳаво армияси лочинлари орасида Андрюша номи билан машҳур бўлган гвардия сержанти Ибодхўжа Қорахўжаев бир воқеани сира-сира унутмайди.

Совет қўшинлари Керчь шаҳри остоналарида уруш олиб борарди. Немислар мудофаа марраларида мустаҳкамланиб, кунига олти-етти марта қарши ҳужумга ўтиб туришарди. Гитлерчилар шундай мустаҳкамланиб, қурол-яроғларини шундай бекитиб олган эдиларки, улар қаёқдан, қайси нуқтадан ўт очаётганини билиш қийин эди. Бунинг учун самолётлардан кузатиш зарур эди. Шунда Вершинин армиясига жанговар буйруқ берилди. Олий Бош Қўмондоннинг буйруғида Керчдаги душман қўшинларини бутунлай тор-мор келтириш уқдирилганди.

Биринчи навбатда разведкачи самолётлар осмонга кўтарилди. Уларнинг бирида 4-ҳаво армияси қўмондони Вершининнинг ўзи ҳам бор эди. Андрюша ҳам у билан бирга эди.

Разведкачи самолётлар бир соатлар чама-си душман позициялари устидан у ёқ-бу ёққа учиб ўтишди. Унинг кўпгина ўт очиш нуқталарини аниқлаб, харитага туширишди. Энди орқага қайтаётганларида, фашист зенитчилари ўққа тутишди. Қўмондон Вершинин тушган самолётга ҳам жаладек ўқ ёғдиришди. Шунда Ибодхўжа генералга янада яқинроқ ўтириб, дайди ўқлардан асраб қолишга ҳаракат қилди. Яхши ҳамки, қўмондон самолёти олов олмади, эсон-омон ерга қўнди.

— Нега бутун тананг билан мени қўриқладинг, ахир ўқ самолётни тешиб ўтса, ҳаммамиз асфаласофилинга... — деб ҳазиллашиб кулиб қўйди.

Қуролдош дўстлар билан бирга

— Менинг бурчим — сизни ҳимоя қилиш, ўртоқ генерал! — деди Ибодхўжа Қорахўжаев. — Менинг ўрнимда бошқа ординарец бўлганида ҳам худди шундай қиларди.

Қўмондон Қорахўжаевнинг елкасига қокди: — Балли, азамат!

Орадан бир неча дақиқа ўтгач, бомбардимончи самолётлар кўкка парвоз қилишди. Душманнинг ўт очиш нуқталари устига ажал уруғларини ёғдиришди. Бир соатлик жанг давомида гитлерчилар артиллерияси дабдала қилиб ташланди.

Сўнгра пиёда қўшинлар ҳужумга ўтди. Душман қаттиқ қаршилиқ кўрсатди. Лекин улар душман мудофаа маррасини ёриб ўтиб, энг муҳим стратегик аҳамиятга эга пунктларни қўлга киритдилар.

Жанг тугагач, К. Вершинин ўзининг махсус машинасида Ибодхўжа билан Керчь

И. Қорахўжаевнинг “1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун” медали билан тақдирланганлиги тўғрисида гувоҳнома

шаҳри кўчаларини айланиб чиқди. Фашистлар шаҳардан 5 километр нарида яна мудофаада мустаҳкамланиб олгани маълум бўлди. Энди кузатув пункти ташкил этиш зарур бўлиб қолди.

Вершинин армия кузатув пунктида Андрюшани қолдириб тайинлади: “Мана шу телефондан сендан бошқа кишининг фойдаланишига ҳаққи йўқ. Фашистлар тарафидан нима кўрсанг, разведкачиларимиз бошлиғи Яминскийга доклад қилиб турасан”.

Андрюша ана шу ерда бир неча кун қолиб кетди. Душманнинг ўт очиш нуқталарини аниқлаб, разведкачилар бошлиқларига билдириб турди. Улар эса қанчадан-қанча немис солдат ва офицерларини олиб кетишди. Артиллериячилар ўт очиш нуқталарини яксон қилишди. Бунда алоҳида хизмат

кўрсатгани учун кўмондоннинг ўзи Ибодхўжанинг кўкрагига Қизил Юлдуз орденини тақиб қўйди.

Булар Ибодхўжа Қорахўжаевнинг жанговар ҳаётидан бир-икки лавҳа, холос. У 4-ҳаво армияси кўмондони К. Вершинин билан бирга Берлингача, ундан нари Росток шаҳригача етиб борди. 80 та йирик шаҳарни фашистлардан озод этишда қатнашди. 33 марта Олий Бош Кўмондон раҳматномасини олди.

Уруш тамом бўлгач, Ибодхўжа Қорахўжаев ўзи туғилиб ўсган Тошкент шаҳрига қайтди. Одамийликни қарангки, уни Константин Андреевич Вершинин ўз самолётида Тошкентга жўнатди. Тошкентда ҳам Андрюшани илиқ кутиб олишди, махсус машинада уйига олиб боришди.

Бу камтарин инсонни ҳали кўпчилик билмайди, унинг ўзи ҳам негадир бу ҳақда мақтаниб гапиришни хуш кўрмайди.

Авиация Бош маршали, Совет Иттифоқи Қаҳрамони Константин Андреевич Вершинин ўзининг қадрдон дўсти Ибодхўжа Қорахўжаевга дам-бадам хат-хабар юбориб турарди.

Космонавтлар Гагарин, Николаев, Николаева-Терешкова, Комаров, Егоров, Феоктистов, Титов, Биковский, Беляев ҳам Ибодхўжа акага ўз сураатларини дастхат ёзиб тақдим этишган.

Керчга қаҳрамон шаҳар унвони берилди. Ибодхўжа аканинг боши осмонга етди, чунки шаҳар бу юксак унвонга сазовор бўлишида унинг ҳам улуши бор.

Самад ҚОДИРОВ,
журналист

ПАРТИЗАНЛИК ҲАРАКАТИДА

Ёқуб МАҲМУДОВ (1910—1996)

Ёқуб Маҳмудов 1937 йили Иваново тиббиёт институтини тамомлагач, ҳарбий хизматга чақирилди ва 322-пиёдалар полкида аввал кичик, кейин катта шифокор сифатида фаолият бошлади.

Фашистлар бостириб киргач, у 194-тоғ-ўқчи дивизияси таркибида Малоярославец атрофидаги жангларда қатнашиб, жароҳлик вазифасини бажарарди. Тихоново-Устиново ҳудудида бўлаётган жанглардан бирида жароҳнинг ўзи ярадор бўлди ва госпиталга юборилди.

1941 йил октябрь ойида шаҳарга бостириб кирган фашистлар госпиталдаги ярадор жангчиларни асир олди. Ё. Маҳмудов Малоярославец, Мединь, Юхнов, Унеча, Клинци шаҳарларида жойлашган етти та концлагерда бўлди.

Ёқуб Маҳмудов ёзувчи Искандар Раҳмон билан суҳбатда Брянск области ҳудудидаги Клинцидаги концлагерга келишганида, қишнинг изғирин совуғида бир кеча-кундуз дарвоза олдида жой бўшагини кутишганини гапириб берганди. Асирлар бу шароитда яшаб қолиш учун оёқлари билан ҳаракат қилишар, вақти-вақти билан бир-бирларининг қулоқ ва бурунларини уқалашарди.

Ичкарига киришганидан кейин бошқа концлагерларда бўлганидек уларни яланғоч қилиб, кўздан кечириш бошланди. Шу тариқа яхудийларни топиб, йўқ қилишарди.

Ёқуб Маҳмудов хотирлашича, асирларга *“қунига бир марта шилдир шўрва ёки атала беришарди. Ҳар куни эти устухонига ёпишган ўнлаб маҳбуслар ҳаётдан кўз юмарди. Бунинг устига 10 январдан бошлаб қамоқхо-*

нда ичбуруғ, ичтерлама каби юқумли касалликлар авж олиб кетди”.

Сўнгра концлагерда ишлаётган фашистлар ораларида шифокорлар бўлса қолганларни даволаш мумкинлигини билдиришди. Олти нафар асир шифокорлар орасида Ёқуб Маҳмудов ҳам бор эди. Уни концлагерь шифокори этиб белгилашди.

Ё. Маҳмудов шифокорлар билан бирга беморларни алоҳида изоляторларга олиб ўтиб, эшик тепаларига “Ич терлама”, “Ичбуруғ — юқумли касаллик” деган ёзувларни ёпиштириб қўйишди. Бу ўзини эҳтиёт қилиб юрган фашистларни баттар чўчитиб, улар бу жойга яқинлашмасликка ҳаракат қилишарди.

Фашистларнинг ишончига кириб олганидан кейин Ё. Маҳмудов Клинци шаҳри бургомистри Грецкий ва шаҳар полиция бошлиғи Тихомиров билан учрашди. Тихомиров яширин ташкилот аъзоси эканлигидан хабардор бўлиб, у билан алоқа ўрнатди.

Бургомистрга асирлар битлаб кетаётганини айтиб, уларга қишлоқлардан тоза кийим-бошларни тўплашда ёрдам сўради. Қолаверса, шаҳар поликлиникасида ҳам шифокор бўлиб ишлай бошлади. Тобора ишончни мустаҳкамлаб олгач, соқчи назоратида эмас, фашистлар ҳарбий кийимида эркин юришга муваффақ бўлди.

Маълумки, Брянск области Белоруссия ва Украина билан чегарадош ҳудуддир. Ё. Маҳмудов Белоруссия ўрмонларида фаолият олиб бораётган П. Шемякин бошчилигидаги “Вперёд” ҳамда Жуков номидаги партизан отрядлари билан алоқа ўрнатади. У Гитлернинг асирликка олинган шахсларда сил, тутқаноқ касалликлари аниқланганда қўйиб юбориш бўйича махсус буйруғидан усталик билан фойдаланади. Шаҳар поликлиникасида сақланаётган урушдан олдин сил билан касалланганларнинг қон таҳлилларини олиб, ҳарбий асирларни-га алмаштиради. Шу тариқа 270 дан ортиқ асирларни қутқаришга муваффақ бўлади. Уларнинг кўпчилиги Германияга юборилиши керак эди. Шифокорнинг “рейх хизматига яроқсиз”, деган хулосаси уларнинг озод бўлишига имкон берган эди.

Партизанлардан бири қўлга тушганида қийноқларга бардош беролмай Ёқуб

Маҳмудов уларнинг одами эканлигини айтиб қўяди. Шифокор 1943 йилнинг 24 сентябрида бошқа маҳбуслар қаторида отишга ҳукм қилинади. Отишга олиб чиқилганда, маҳкумлар ўзаро келишиб ҳар томонга қочади. Ортдан автоматлар тариллайди.

Унинг югуришга ҳам ҳоли қолмади. Йиқилди. Ўзига келганида автоматларнинг овози тинган эди.

Калинин номли партизанлар отряди унга ёрдам берди. Ё. Маҳмудов Ипотъ дарёсини кечиб ўтди ва Кутново атрофида 48-армия контрразведка қисмларига бориб қўшилди. Уч бора махсус текширувлардан ўтказилди ва декабрь ойида ҳарбий хизматни давом эттиришига рухсат берилди.

У Бобруйск, Барановичи, Брест, Варшавани озод қилиш ва Берлин олиниши учун бўлган жангларда шифокорлик бурчини бажарди. Гвардия майори Ёқуб Хўжаевич Маҳмудов Берлинда ўтказилган Ғалаба парадига иштирок этди ва урушдан кейин Германияда оккупация қўшинлари таркибида хизматни давом эттирди.

1947 йили ҳарбий хизматдан бўшати-гач, Тошкентга қайтиб келди ва соғлиқни сақлаш тизимида меҳнат фаолиятини давом эттирди. Узоқ йиллар травматология ва ортопедия, қон қуйиш институтларида ишлади, 1967 йили номзодлик диссертация-сини ёқлади.

Тиббиёт фанлари номзоди Ё. Маҳмудов Қизил Юлдуз, II даражали Ватан уруши орденлари ва медаллар билан тақдирланди.

Козимхон САЪДУЛЛАЕВ,
фалсафа доктори (PhD)

*Шифокор Маҳмудов портрети.
Рўзи Чориев, 1977 йил*

ЎЗБЕКИСТОНЛИКЛАР ҚАРШИЛИК КЎРСАТИШ ҲАРАКАТИДА

Турғун ҚЎЧҚОРОВ (1914–1964)

Италияда партизанлик бригадалари Гитлер ва Муссолини фашизмга қарши биргаликда елкама-елка туриб кураш олиб борарди. Уларнинг таркиби асосан асирликдан қочиб келганлардан ташкил топган эди.

Турли миллат вакиллари, яъни испанлар, нидерландияликлар, юнонлар, поляклар қаторида ўзбекистонликлар ҳам бир сафда туриб, патрулларга ҳужум уюштиришар, душманнинг ишчи кучини йўқ қилиш, фашистларнинг алоқаларини, мол-мулки ва транспортларини барбод қилиш билан шуғулланишарди. Улар орасида Аҳмаджон Мамажонов, Шариф Саматов, Турғун Қўчқоров каби юртдошларимиз ҳам бор эди.

Андижонлик Турғун Қўчқоров 1941 йили фашистлар бостириб кирган вақтда Украинада ҳарбий хизматда эди. 30 июнга қадар жанг бир муддат бўлса-да, тўхтамади. Турғун Қўчқоров таркибида бўлган танк дивизияси орқага чекинишга мажбур бўлди ва Львов, Полтава орқали Пирятин шаҳридан 25 километр наридаги қисмга етиб борди.

Дивизия ўрмонлар ва ботқоқлардан ўтиб борарди. Аскарларнинг ўрмонда юрганидан хабар топган фашистлар автомат ва пулемётлардан ўт оча бошлашди.

Командир буйруғи билан аскарлар ҳужумга ўтдилар. Турғун Қўчқоров буғдойзор ичида бораётган маҳал ўнг қўли ва оёғида оғриқ турди, жағининг тагидан қон оқаётганини сезди-ю, ҳушидан кетди. Шу билан кўзини очганда, у ўзини немислар орасида кўрди...

Аравада Турғун Қўчқоров ва олти ярадорни Украинанинг Миргород шаҳри атро-

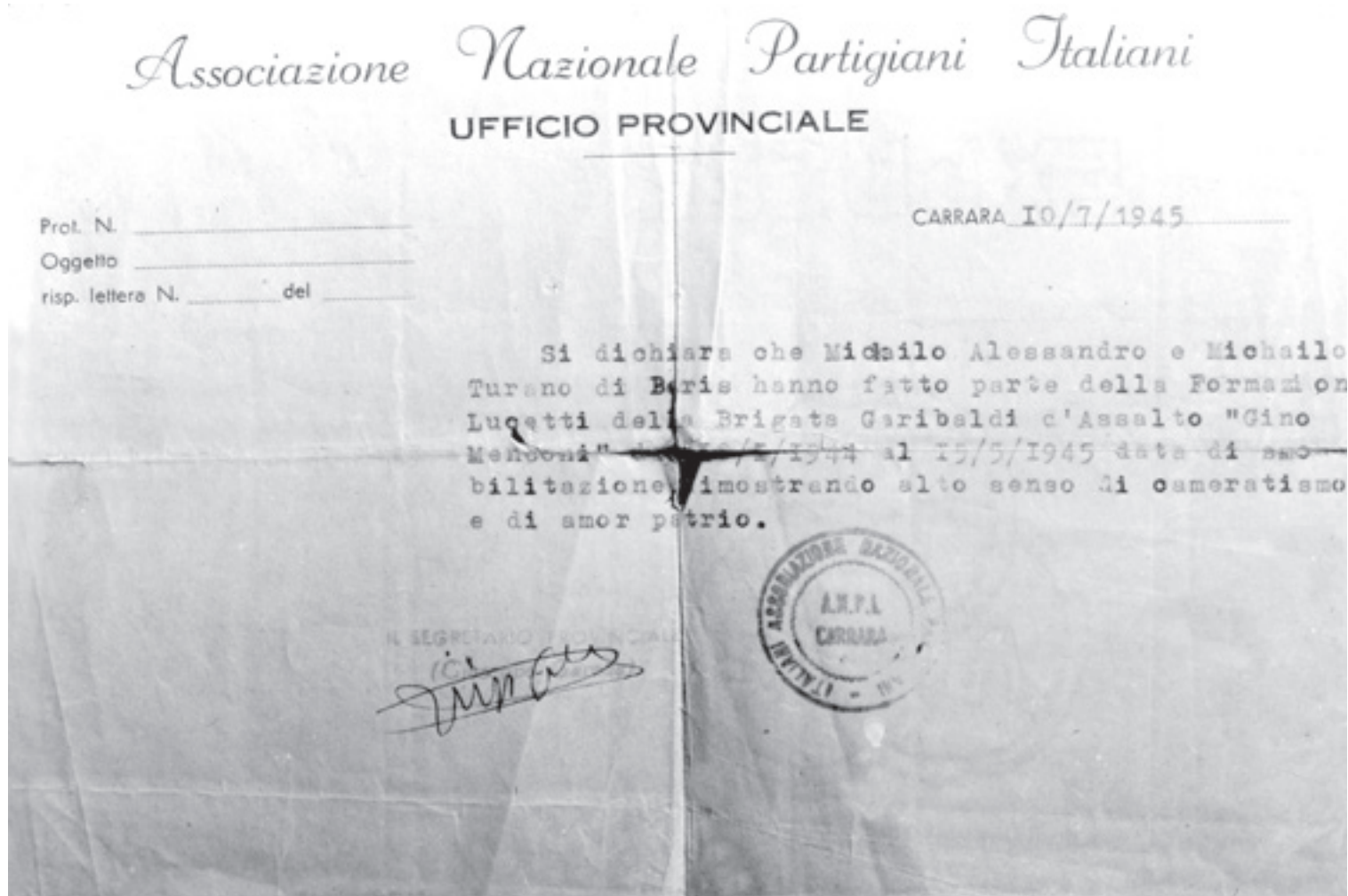

фидаги чуқурликка ташлашган экан. Эртаси куни уларни Кировоград шаҳридаги ҳарбий асирлар лагерига олиб бориб қамашди.

1942 йилнинг 25 июнида Турғун Қўчқоров ва бошқа ярадор асирларни машинада Варшавадаги лазаретга олиб боришди. Шундан сўнг анча муддат уларни у лагердан бу лагерга ўтказиб туришди. Кейин вагонларда Италиянинг Каррара шаҳрига олиб келишди.

Марта Тонжианининг “Қалб амри билан” китобида келтирилган Аҳмаджон Мамажоновнинг хотираларида у Турғун Қўчқоров билан бирга қандай қилиб омон қолганлари ҳикоя қилади.

*1945 йил 10 июлида Италия миллий партизанлар уюшмаси томонидан
А. Мамажонов ва Т. Қўчқоровга берилган ҳужжат*

“Унинг исми Қўчқоров Турғун эди. Мен партизанларга у менинг акам эканлигини ёздим... Ва партизанлар уни ... менинг фамилиям билан чақира бошлашди: Михаил Турон.

Бир куни, эҳтимол немислар мен қилаётган ишларни билиб олишган ёки кимдандир эшитишган бўлса керак, немис унтер-офицери мени чақириб олди ва мени лагердан узоқроққа, тоғлар ичига олиб борди. Мен олдинда борар эдим, у эса орқада пулемёт билан... Кейин миномётлардан ўқ узила бошлади. Ва битта снаряд бизнинг ёнгинамизда портлади. Мен имкониятни бой бермадим, унинг автоматини тортиб олиб унга ўқ уздим... Агар бу ҳодиса содир бўлмаганида, у мени отиб ташлаган бўларди”.

Улар 1944 йилнинг 18 ноябридан бошлаб италян партизанлари билан бирга немис

босқинчиларига қарши курашни давом эттиришади.

1945 йил 22 апрелда партизанлар Каррарани немислардан озод қилишга муваффақ бўлишди. Ҳар ердан Италия радиосининг: “Parlo Roma. Libera Italia (Римдан гапирамиз. Италия озод)...” — деган овози эшитилади.

Партизанлар штаби Турғун Қўчқоров ва Аҳмаджон Мамажоновга Италия паспортини олишга ва уларга уй-жой ажратишга кўмаклашади. Турғун Қўчқоров ва Аҳмаджон Мамажоновга Пальмиро Тольятти имзолаган партия билети берилади.

Июль ойида уларда ватанга қайтиш имкони пайдо бўлади. Партизанлар хайрлашув байрамини қилиб беришади. Уларнинг омон қайтишларида партия билети иш беради. Агар Италияда одамлар бу ҳужжатни кўриб, меҳмон қилишган бўлса, совет ҳудуд-

Турғун Қўчқоров ва Аҳмаджон Мамажонов

Турғун Қўчқоров оиласи билан бирга

дида текширувлардан тирик чиқишларига имкон беради.

Италия ҳозирга қадар Турғун Қўчқоровнинг хизматларини унутмади. 2022 йил июнь ойида “Қалб амри билан” китоби муаллифи Марта Тонжиани Турғун Қўчқоровнинг яшаган уйи ва қабрини зиёрат қилди ҳамда фарзандларига китоб тақдим этди.

Моҳина НУРСАИДОВА,
тадқиқотчи

ЕВРОПАНИНГ ОЗОД ЭТИЛИШИГА ҚЎШИЛГАН ҲИССА

Солиҳ УМАРОВ (1921–1995)

Фашист босқинчилари собиқ Иттифоққа ҳужум бошлади. У англадики, вақт ўтиб, бу ёвуз босқинчиларнинг оёғи Ўзбекистон ҳудудига ҳам етиши, жонажон Ватан тупроғини топташи, боғлар, узумзорлар, пахтазорларни харобага, қадрдон гўшаларни култепаларга айлантириши мумкин. Шу тариқа, эндигина билим юртини битириб, тарих ва география фанидан болаларга сабоқ бераётган ёш ўқитувчи Солиҳ Умаров аскарга айланди.

Узоқ қонли жанглар давомида унинг кўкси шода медал ва орденлар билан безаниб борди. “Жасурлиги учун” медали ва қатор орденлар билан тақдирланди. Германиянинг Вилгельмштадт аҳоли пунктида кўрсатган жасорати учун Қаҳрамон унвонига сазовор бўлди.

1921 йили Тошкентда туғилган Солиҳ Умаров 1942 йилнинг апрелидан бошлаб фронтда бўлди. Белоруссия fronti, 47-армиянинг 76-ўқчи дивизияси 80-артиллерия полки батарея командири бўлиб жанг қилди.

Солиҳ дастлаб Москва остоналарида бўлган шиддатли тўқнашувларда қатнашди. Душман усталик билан бир тепалик остида бир нечта танкларни ниқоблаб яширган эди. Солиҳ Умаров бошчилигидаги тўпчилар бу найрангни сезиб қолдилар. Биринма-кетин уларга ўт очиб, танкларни ортга қайтишга мажбур этдилар.

1943 йилда Украина далаларида Умаровнинг взводи алоҳида аҳамиятга эга жангларда қатнашди. Кунларнинг бирида немисларнинг 5 мингга яқин солдати 2 та “Тигр” ва 4 та зирхтешар тўплар ёрдамида тонготар

пайтида ҳужум бошлади. Солиҳ бошлиқ тўпчилар кучлар мутлақо тенг бўлмаган жангга киришдилар. Шу куни қизғин жанглар натижасида душманнинг 8 та автомашинаси ёндирилди ва 2 та зирхли машинаси ўлжа қилиб олинди. Мингга яқин немис солдати қирилди. 223 немис солдат ва офицерлари, бир полковник асир олиниб, ўқ-дори ортилган 7 та автомашина қўлга киритилди.

Солиҳ Умаров 1944 йилнинг ёзида Белоруссия ҳудудида бўлган жангдан сўнг атоқли ўзбек генерали Собир Раҳимов билан учрашган эди. Генерал Солиҳнинг кўкрагидаги орден ва медалларнинг кўплигига ишора қилиб:

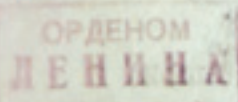
— Кўкрагинг бир ёққа хиёл энгашиб кетибди. Икки ёқни баравар тугиб туриш керак, — деб ҳазиллашган эди.

Р. № 23.8.44, Ор. Ленин

Вх. № 1250/1 от 13.7.44.

Все графы заполнить полностью

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя и отчество Умаров Башир Хусанович
2. Звание старший лейтенант 3. Должность, часть командир 1 батареи
30 арт. полка 76 стрелковой дивизии
- Представляется к ордену "Ленина"
4. Год рождения 1921 5. Национальность узбек 6. Партийность ЧКП/Ч с 43
и 5838620
7. Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР и в Отечественной войне
(где, когда) 25.11.42-25.3.43 С.З.Ф. с 15.7.43 по 3.44 Западный фронт
с 3.44 1й Белорусский фронт
8. Имеет ли ранения и контузии в Отечественной войне не имеет
9. С какого времени в Красной Армии с 1941 года 10. Кем РРК призван
Октябрьским
11. Чем ранее награжден (за какие отличия) орден "Отечеств. войны 2 ст." приказ № 25 от 28.04.44
Бирма, 1944
12. Постоянный домашний адрес представляемого к награждению и адрес его семьи
город Ташкент, Октябрьский р-н ул. Ахмата дом 7 сестра
Хусанова Нушараф.

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

В боях в районе деревни Овешонки и Комара 22 и 23 июля в период форсирования реки Западного Буга тов. Умаров находился на передовом наблюдательном пункте под огнем противника корректируя огонь своей батареи уничтожая при арт. батареях, танках, станковых пулеметах и до рота солдат противника.

Под огнем, двух 81мм батарей и 3 станковых пулемета, тем дог возмощенности на широком фронте нашей позиции с минимальными потерями выйти к реке Западный Буг и форсировать его.

За умелую организацию в односторонней арт. огневой поддержке с выходом к реке Западный Буг и в период форсирования его командование полка тов. Умарова представляет к правительственной награде к ордену "Ленина".

Командир 30 арт. полка
Майор

Командир (подпись)

(подпись)

Солиҳ Умаровни мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Ўшанда Солиҳ генералга кўкрагининг икки томони унвонлар билан тенг бўлишига ваъда берган эди. Кейинчалик у сўзининг устидан чиқди. Қатор-қатор унвонларга муносиб кўрилди. Лекин Солиҳ машҳур генералга уларни кўрсата олмади. Улар бошқа учраша олмадилар...

Орадан йигирма йил ўтиб, “Минск шахрининг фахрий фуқароси” нишонини олди. 1964 йилда Белоруссия вакиллари Тошкентга ташриф буюриб, алоҳида ҳурмат билан мукофотни унга топширган эдилар. Бу нишон Солиҳ Умаровга оғриқли хотираларни эслатди:

...1944 йилнинг ёзи. Минск харобага, Варшава вайронага айланган. Уйларнинг шифтларида осилиб турган солдат мурдаларини кўриб, юраклар увишади, урушга, душманга нафрат яна кучаяди. Эҳтимол, мана шу аянчли ҳис ва нафрат армияга куч бағишлагандир...

Шу тариқа Польша пойтахтидан босқинчилар шармандаларча ҳайдаб чиқарилади. Солиҳ Умаров командирлигидаги дивизия шарафланади.

Афсуски, уруш фақат ғалабалардан иборат эмас, ҳар дақиқа ўлим таҳдид солади, унинг совуқ нафаси атрофни кезиб юради. Солиҳ Умаров ҳам бир ўлимдан қолган эди.

Бир жангда душман тўдасига жуда яқин қолганда пиёда қисмлар тўхтаб қолади. Олдинда тепалик, бир томонда ўрмон. Ўрмондан немис танклари ўрмалаб келади, гранаталар отилади, қисмларни бир қадам ҳам силжитмай қўяди.

Ёмғир ёғар, ер лой эди. Солиҳ тик туриб жангни кузатар, олдинда пулемётчи ўқ отиб турар эди. Бир ёнида снайпер ўқ узапти. Икки метрча олдинда артиллериячи батареянинг разведкачиси бор. Солиҳнинг ёнгинасида нимадир зарб билан портлай-

Солиҳ Умаров қуролдош дўсти билан бирга

ди. Бир нарса тақ этиб унинг чакагига тегади. Лекин у эътибор қилмай буйруқ бераверади. Чунки жанговар руҳни туширмаслик, олишувдан тўхтамаслик шарт! Бир пайт полк командири келиб:

— Ҳа, капитан, сенга нима бўлди? Ҳамма ёғинг қон-ку, — дея ҳаяжон билан сўрайди.

Мадорсизланиб, қолдан тойиб бўлган Солиҳ шу заҳоти ҳушидан кетиб йиқилади. Кўзини очиб, ўзини санитария қисмида кўради. Туни билан қон қуйишади, эрталаб ўзига келгач, гандираклаб яна қисмига етиб олади. Яна батареяга командирлик қила бошлайди. Эртаси куни тўпчилар фауст гранаталарини отувчи қурилмаларнинг овозини ўчиришади. Бироқ душман танклари уларга йўл бермайди.

— *Тўплар жанговар позицияга олиб чиқилсин.*

Жангчилар катта қийинчилик билан тўпларни ёпиқ позициядан олиб чиқишди. Олдинда иккита “Фердинанд” бурқсиб орқага чекина бошлайди. Жанг муваффақиятли тугагандан сўнг С. Умаров дам олишга, ўзига қарашга вақт топади, бир неча кун ўз соғлигига қараб, қувватга киради.

Ота-онасидан эрта етим қолган Солиҳ болалар уйида тарбияланди. Кейинчалик педагогика билим юртида таҳсил олди. Урушда иштирок этганида дўстлари сафи кенгайиб бораверди. Дўстлари Солиҳ ҳаётининг қувончига, мазмунига айланиб борарди. У мардонавор жанг қилар экан, билардики, она тупроқдаги юрагининг парчаларини ҳимоя қилмоқда.

Ўша, 1945 йилнинг 2 майида яқинлашаётган ғалабани нишонлаш учун омонатгина дастурхон тузай бошлашди. Аммо батареяга шошилиш буйруқ келди-ю, яна ҳамма ҳаракатга тушди. Берлиннинг ғарбидаги 132-ўқчи дивизиянинг аҳволи чатоқ, душман унинг мудофаасини ёриб ўтмаслиги учун зудлик билан ёрдамга етиб бориш зарур эди. Масофа эса жуда олис. Шаҳар чеккасидан айланиб ўтиладиган бўлса, 150 километрларча йўл босиш керак.

Шаҳарни кесиб чиқишга қарор қилишади. Улар қоп-қоронғи шаҳар ичида чирокларни ёқмасдан, жон ҳовучлаб ҳаракат қилар эдилар. Эрталаб олтиларда етиб келган дивизия дарров жанговар позицияни эгаллади. Фашистлар ҳужуми бошланди. Дивизия душманни жуда яқин келтириб, сўнг ўт очди. Биринчи ҳужумни муваффақиятли қайтаришди. Фашистларнинг бу ердан бошқа ёриб ўтадиган жойи йўқлиги учун ҳужум қайта-қайта юз берди. Жанг кизигандан-кизирди.

Туни бўйи мижжа қоқмай йўл босган Умаров батареяси жангчилари қора терга тушиб, фашистлар ҳамласини қайтарарди. Душман нафасни ростлай-ростламай яна ҳужум қиларди. Унинг олдинги сафлари тутдай тўкилар, лекин куч тўплаб яна келарди. Танклар ёрдамга етиб келди-ю, танклар ўртасида қолган фашистлар таслим бўлди. Гитлерчилар орасида ҳалок бўлганлар, асирга тушганлар кўп бўлди.

Солиҳ Умаров тинчлик даврида ҳам тинмади, урушдан кейинги қийинчиликларни бартараф этишда юртдошлари билан елка-елка меҳнат қилди, саноат ва хўжаликнинг турли соҳаларида ишлади.

Бугун дунёқарашлар, кадриятлар ўзгарди, лекин урушга нисбатан нафрат ўзгар-

мади. Чунки қирғинбаротни ўз бошидан кечирган инсонлар, миллатлар тақдирида оғир фожианинг жароҳатлари қолди. Уруш иштирокчилари нима бўлганда ҳам жонларини аямасдан, ватан ери ва ори учун курашмоқни шараф, ғалаба қозонмоқни

олий мақсад деб билган. Бу Солиҳ Умаров каби қаҳрамонларнинг мутлақ ҳақиқати эди.

Бугун Тошкент шаҳридаги кўчалардан бири мана шу қаҳрамон инсон номи билан аталади.

Мухтор НАЗИРОВ,
фалсафа доктори (PhD)

Мирзакалон ИСМОИЛИЙ (1908–1986)

Иккинчи жаҳон урушида қозонилган ғалабада фарзандларини жанг майдонларига жўнатиб, фронт ортида мардонавор меҳнат қилган халқимизнинг ҳиссаси беқиёс. Ўша йиллари каттаю кичик тин олмас, ҳамма фронт учун сафарбар эди...

1941 йили фашистлар Германияси совет ҳудудига бостириб киргач, умумхалқ сафарбарлиги бошланди. Ўша вақтда отам — ёзувчи ва таржимон Мирзакалон Исмоилий бир неча кун ичида, аниқроғи, 22–29 июнь кунлари қисқа метражли фильм учун “Биз енгамиз!” номли сценарий ёздилар. У 15 кун ичида Наби Ғаниев режиссёрлигида тасвирга олинди. Фильм 1941 йилнинг июль ойида тайёр бўлган ҳамда узоқ вақт республика кинотеатрлари ва клубларида намоиш этилган экан.

Отам Иккинчи жаҳон уруши даврида Сталинградда ташкил топган ўзбек тилидаги тўнғич фронт газетаси — “Қизил Армия”да масъул котиб, ҳарбий мухбир, муҳаррир ўринбосари вазифаларида фидокорона меҳнат қилиб, жанговар йўлни босиб ўтдилар.

Ҳарбий мухбир сифатида ёзувчи фронтнинг олдинги линияларига борарди. Газетага материаллар жангчилар орасида тайёрланарди. Қўққисдан жанглар бошланиб кетарди. Ҳар томондан отилаётган снарядлар, миналар...

Бироз аввал суҳбатлашган аскарларнинг жасадларини кўриш, ярадорларнинг инграшлари... Бомбалар...

Портлашдан одам карахт ҳолга тушар, тириклигини эса маълум вақтдан кейин

англай бошларди. Отам ана шундай ҳолатларда дастлаб бир қўли, кейин бошқасини, сўнгра оёқларини қимирлатиб кўриб, ҳаёт эканлигига ишонч ҳосил қилар эканлар. Баъзан жанг кетаётган вақтда ҳарбий мухбирлар газетада ёритадиган қаҳрамони билан ёнма-ён, елкадош бўлиб, душман ҳужумини қайтаришда иштирок этардилар. Отамнинг ўнг қўли кўрсаткич бармоғидаги тиртиқ — ана шу урушнинг асорати бўлиб, бармоқ букилмас эди.

Отамнинг ҳарбий газетадаги фаолиятини ёдга олиш баробарида, у киши қаламга олган яна бир воқеани баён этиш керак. Чунки бу ҳодиса фронтда газета чиқаришнинг ўзи бўлмаганлигини кўрсатади.

“Мен редакция топшириғи билан ҳужумчиларимиз қаторида илгарилаб кет-

дим. Қаҳрамон қўшинларимиз фашистларни қувиб келиб, Лоев шаҳри ёнида Днепрдан ўтиб олишди. Лоев харобалари ичида икки кун турдим, лекин шу икки кун фронт газетамиз “Қизил Армия”дан дарак бўлмади. Марказий газеталар ўз вақтида етиб келарди-ю, лекин ўз газеталаримиз келмас эди.

Бу ҳол мени қаттиқ ташвишга солди. Армия штабидан суриштириб ҳам сабабини билолмадим. Ниҳоят, редакциядан “тез етиб келинг” деган телеграмма олдим. Юракни кемирувчи ташвиш билан редакцияга жўнадим...

1943 йил октябрининг 16-куни кечаси соат ўндан беш минут ўтганда фашистларнинг бир “овчи” самолёти ўғринча учиб келиб, редакция вагонлари устига битта-биттадан ёндирувчи бомба ташлаб ўтибди. Эшелон ўт ичида қолибди...”

Отам уруш йилларини хотирлаганида, укаси Умиджон билан Берлин кўчаларидан бирида учрашиб қолганларини ҳам айтиб бергандилар.

Амакимиз, катта сержант, разведкачи Умиджон Исмоилов билан бунга қадар улар хат орқали хабарлашиб туришган. Ғалаба кунидан кейин ака-укалар бир шаҳарда хизмат қилишаётган бўлишса-да, улар ёнма-ён кўчаларда яшашларини билишмас экан. Сабаби, хатларда фақат “дала почтаси”нинг рақамлари қайд этилган. Жангчининг манзили эса сир тутилиши шарт ҳисобланган.

Отам ёзган уруш даврининг жанговар лавҳалари кейинчалик “Шонли саҳифалар”, “Мардлик қиссалари”, “Қаҳрамон ҳақида ҳикоялар” номли тўпламларда эълон қилинди. 1965 йили “Ҳарбий ҳикоялар кутубхонаси” сериясида фронт газеталарида эълон қилинган юзлаб очерклардан айрим

Ака-укалар. 1945 йил. Берлин

намуналари жамланган “Озод инсон ҳақида қўшиқ” тўплами нашр этилди.

Падари бузрукворим ҳарбий хизматдан 1947 йили қайтиб келдилар. Фронтдаги хизматлари учун Қизил Юлдуз ордени, “Варшава озод этилгани учун”, “Берлин забт этилгани учун”, “1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун” медаллари билан тақдирландилар.

Уруш тугади. Аммо мамлакатда “қама-қама”лар давом этди. Ўтган асрнинг 50-йиллар аввалида отам бир гуруҳ зиёлилар билан бирга қатағон қилинди. Қанчадан-қанча ҳудудларни фашистлардан озод қилишда ўз ҳиссасини қўшган, 30-йиллар қатағонидан омон қолган инсон озодликдан маҳрум этилди...

Улар тўрт йилу тўрт ой Қарағандадаги қўрғошин конларида оғир меҳнат қилиш

билан бирга, “Фарғона тонг отгунча” романини ёздилар. “Илиқлик” даври бошлангач, отам ҳам бошқа зиёлилар қаторида оқландилар.

Қамоқдан чиққанларида фарзандлари орасида опам Ойзухрахонни қайта кўрмадилар. Қамоқдалиқ пайтларида олти фарзандни таъминлашда қийналиб қолган онамлар ишдан кейин қиз фарзандлар билан бирга жабо ёқачалари тикиб, санаторийларга олиб бориб сотардилар. Уй ишлари ва кичик ёшда бўлган каминага қараш Ойзухрахон опамнинг зиммасида эди. Опам шамоллаб қолиб вафот этдилар...

Қатағон сабаб оилаларда юзага келган қийинчиликлар оқибатида ана шундай қурбонлар ҳам анча бўлган. Фарзандини йўқотиш отамга жуда қаттиқ таъсир этган эди. Отам учун қамоқдаги азобу, фарзандининг ўлими бир бўлган эди...

Отам ҳаётликларида бир ҳолат такрор-такрор намоён бўларди. Бу “Мовий рўмолча” (“Синий платочек”) қўшиғи билан боғлиқ. Висол онларини кўмсаш, ҳижрон дамлари, ёрнинг мовий рўмолчаси оёқ ости бўлмаслиги учун жангга кириш азму қарори ҳақида бу кўшиқ. Ҳар қишнинг баҳори борлиги ҳақида бу кўшиқ...

Отам бу ва уруш билан боғлиқ бошқа кўшиқларни эшитганларида, кўзларидан дув-дув ёш оқарди. “Бу биз учун қанчалик муқаддас”, дер эдилар. Бу кўшиқлар — ўша дамлардаги яқинларини соғиниш ҳиссини, жанггоҳларни, урушдан омон қайтмагандарни ёдга солган бўлса, не ажаб.

Падари бузрукворим Мирзакалон Исмоилий ёзувчи сифатида “Фарғона тонг отгунча” романи билан бирга, “Бизнинг роман”, “Ўзингдан кўр” қиссалари, одоб-

ахлоқ йўналишида “Одамийлик қиссаси”, “Қизлар дафтарига” асарларини ўқувчиларга тортиқ қилдилар. Этель Войничнинг “Сўна”, Рашод Нури Гунтекиннинг “Чолиқуши”, Лев Толстойнинг “Тирилиш”, “Анна Каренина” романлари каби икки юз-

дан ортиқ асарларни ўзбек тилига маҳорат билан таржима қилдилар.

Отамнинг асарлари, таржималари ҳозир ҳам одамийликдек вазифага хизмат қилишда давом этаётгани бизга ҳамиша фахр бағишлайди.

Марикахон САЪДУЛЛАЕВА,
ёзувчининг қизи

М. Исмоилийнинг “1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун” медали билан тақдирланганлиги тўғрисида гувоҳнома

Мухтор РАСУЛОВ (1922—2020)

Мухтор Расулов 1922 йилда Фарғона вилояти Фарғона шаҳрида туғилган. Онаси-дан эрта етим қолганлиги боис, отаси уни етти ёшлигида Фарғонадаги болалар уйига топширишга мажбур бўлган.

Болалар уйида таълим олиш билан бирга, у ҳар хил тўғаракларга қатнаган ва болалигиданоқ ўзининг билимга чанқоқлиги, ўқишда аъло натижаларга эришганлиги туфайли 1937 йилда Бутуниттифоқ бўйлаб ташкил этилган экскурсияда иштирок этади ва Боку—Тбилиси—Москва—Тошкент бўйлаб саёҳатга боради.

Тошкентдан ўзбекистонлик ўқувчилар гуруҳига раҳбар этиб тайинланган мураббий Мухтор билан бутун саёҳат давомида бирга бўлади ва унга ўқитувчилик касби, инсондаги мураббийлик деб аталмиш гўзал бир фазилатга меҳр уйғотади.

Шу сабабли, Мухтор Расулов Тошкентдаги педагогика билим юртига ўқишга киришга қарор қилди. Билим юртини аъло баҳолар билан тугатган ёш мутахассисни Тошкент вилоятининг Паркент тумани Чангиҳисорак қишлоғидаги мактаблардан бирига ўқитувчи этиб тайинлашди.

М. Расулов Ҳарбий Ҳаво Кучларида хизматда бўлганлиги боис, Воронеж учувчилар мактабига йўналтирилди ва уни 1941 йилда катта сержант сифатида тугатиб, Иккинчи жаҳон урушидаги жанговар фаолиятини Москва остоналаридаги жангларда Ҳарбий фронтнинг 206-бомбардимончи авиация дивизияси таркибида бошлади.

Москва учун бўлган жанглардаги иштироки ва кўрсатган мардлиги учун “Москва

мудофааси учун” медали билан тақдирланди.

1942 йилнинг 21 сентябридан 1943 йил 30 августгача Ҳарбий фронтнинг 38-тезкор бомбардимончи авиация полкининг ўқчи-радиости бўлди. 1944 йил 26 февралдан бошлаб 1-Украина фронтининг 219-бомбардимончи авиация дивизиясининг 6-бомбардимончи авиация полкида жанговар фаолиятини давом эттирди.

Қаҳрамонимиз уруш йилларида 95 та жанговар парвозни амалга оширди. Улардан 32 таси жанговар разведка парвозлари эди. Разведка парвозларида белгиланган жойни тезкорлик билан суратга олиш таъинланар, олинаётган суратлар сифатли бўлиши ва белгиланган ҳудуд аниқ кўриниши учун жанговар парвозлар кундуз кунлари

М. Расулов, Н. Турченко ва С. Ерофеев. Разведкачи экипаж. 1944 йил, Польша

амалга оширилар эди. Бу, албатта, ўта эҳтиёткорликни, душман зенит ўқларига чап беришни талаб этарди.

Айниқса, ҳаво булутли пайтлари суратга олиш мушкул бўлгани боис, кўпинча булутлар орасида пастлаб учишга тўғри келарди. Кўпинча ана шундай парвозлар пайтида улар ортидан душман самолётлари учиб келиб ўққа тутар, шу лаҳзаларда улар эпчиллик билан жанг қилиш баробарида суратга олишга улгуриши зарур эди.

М. Расулов асосан ПЕ-2 жанговар самолётида учган, шахсан ўзи битта МЕ-109 самолётини уриб туширган, гуруҳ таркибида эса яна 2 та самолётни уриб туширган. Елец, Краков ва Прага осмонидаги жангларда мардонавор иштирок этиб, қўмондонлик томонидан кўплаб ташаккурномаларни қўлга киритган. Шунингдек, Прага, Берлин шаҳарларини фашизмдан озод қилишда қатнашган.

Энг диққатга сазовор томони, Мухтор Расулов экипажи 1945 йил май ойида биринчилардан бўлиб Берлин осмонида разведка ишларини олиб борган экипажлардан саналади.

Улар Берлин харобалари ва ёнаётган Рейхстаг биносини тасвирга олган. Ҳозир ушбу фотосурат, экипаж аъзоларининг фотосурати ва Мухтор Расуловнинг шахсий буюмлари “Ғалаба боғи” ёдгорлик мажмуаси таркибидаги “Шон-шараф” музейи экспозициясидан ўрин олган.

Берлин операциясининг амалга оширилиши ва ундаги иштирокини Мухтор Расулов шундай хотирлайди:

“Маршал Конев топшириғига биноан Берлинга ҳужум ташкиллаштиришдан олдин мен жанговар дўстларим, қадрдон экипаж аъзоларим Н. Турченко ва С. Ерофеев билан биргаликда шаҳарга биринчилардан бўлиб

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ АРХИВ

Министерства обороны СССР

19 ноября 1986 г.

№ 4 / 52286

142100, г. Подольск, Моск. обл.

Гр. РАСУЛЕВУ М.

г.Ташкент,
ул.Саперная,4

АРХИВНАЯ СПРАВКА

По архивным документам 6 бомбардировочного авиационного полка 219 бомбардировочной авиационной дивизии установлено, что воздушный стрелок радист, ст.сержант РАСУЛЕВ Мухтар на 10 августа 1945 года совершил успешных боевых вылетов - 95 (девятью пять). На разведку противника за март и апрель 1945 года - 28 боевых вылетов.

ОСНОВАНИЕ: оп.20659I, д. I, л. л. 77, 79.

оп.20659I, д. 3, л. л. 37, 38.

Одновременно установлено, что 6 бап первым над г.Берлин появился экипаж прославленного разведчика ст. лейтенанта ЕРОФЕЕВА, штурмана лейтенанта ТУРЧЕНКО и воздушного стрелка радиста РАСУЛЕВА, которые 22 апреля 1945 года воздушному и наземному командованию дали ценные развед. данные.

Этому прославленному экипажу был посвящен плакат " Слава мужественному и отважному экипажу ЕРОФЕЕВА, ТУРЧЕНКО, и РАСУЛЕВА - первому летавшему на город Берлин!"

ОСНОВАНИЕ: фонд 20209, оп. I, д. 2I, л. 9I.

НАЧАЛЬНИК АРХИВОХРАНИЛИЩА

ШАТАЛОВ

*М. Расуловга Мудофаа вазирлиги Марказий архивидан
1986 йил 19 ноябрда берилган маълумотнома*

учиб кирдик. Потсдамнинг шарқий ярми расмга олинди. Жанговар курс тамом бўлиши билан координаталар аниқланиб, тезда код орқали яширин шифр матнини тайёрлаб, қўмондонликка етказдим. Маълумотга об-ҳаво ва зенит тўплари жойлашган манзилни ҳам қўшиб қўйдим. Разведка маълумотлари қабул қилинганлиги тасдиқланиб, очиқ матн бўйича экипажга катта раҳмат айтилди...

Потсдам шаҳри Рейхстаг майдони узра олинган разведка фотосуратларимиз учун Конев бизга шахсан ўзи ташаккурнома билдирган. Эртасига дивизия штаби пештоқида “Берлинга биринчи бўлиб учган қаҳрамонлар — Расулов, Турченко ва Ерофеевга шон-шарафлар бўлсин!” деган плакат ўрнатишган”.

Мухтор Расуловнинг жанговар фаолиятини ўрганиш баробарида шу нарса аён бўлдики, у ҳаво жангларидаги топқирлиги, вазиятни тез ва аниқ баҳолай олиш қобилияти билан сафдошлари орасида ҳурмат-этиборга сазовор бўлган. Бунга Мухтор Расулов ўзининг “Инсон, тарих ва тақдир” номли автобиографик китобида қайд этган парашютли граната таклифи мисол бўла олади:

“Биз қуролдошларимиз билан самолётларни мамлакат ичкарасидаги авиация заводларидан олиб келар эдик. Бунинг учун ушбу топшириққа масъул учувчилар поездларга ўтирардик-да, заводлар жойлашган шаҳарларга борар эдик, у ердан самолётларни олиб жанговар қисмимизга қайтардик.

Бир марта шундай топшириқ олганимизда, сафдошим — қозоғистонлик Рибаклов билан биргаликда ушбу самолётларни яратувчи конструкторлар билан учрашишни, уларга самолётларни янада мукамал қилиш бора-сида ўз таклифларимизни айтгимиз келиб қолди.

Шунда мен самолётга парашютли граната ўрнатиш таклифини айтдим. “Қанақа граната?” деб аввалига роса кулишди, сўнгра конструкторлардан бири: “Ростдан ҳам, ўйлаб кўрса бўладиган нарса”, деб мендан тафсилотларни сўрай бошлади. Мен уларга “шундай граната бўлсинки, самолётнинг орқа томонига ўрнатилса, душман самолёти орқа тарафдан пусиб келган пайти граната ташланса ва маълум масофа оралиғида парашют очилиб, душман самолёти тумшуғида портлаб кетса яхши бўларди. Бу нарсани кўпроқ душманга талафот етказишдан кўра уни ваҳимага солишга ёрдам берарди”, деган таклифни билдирдим.

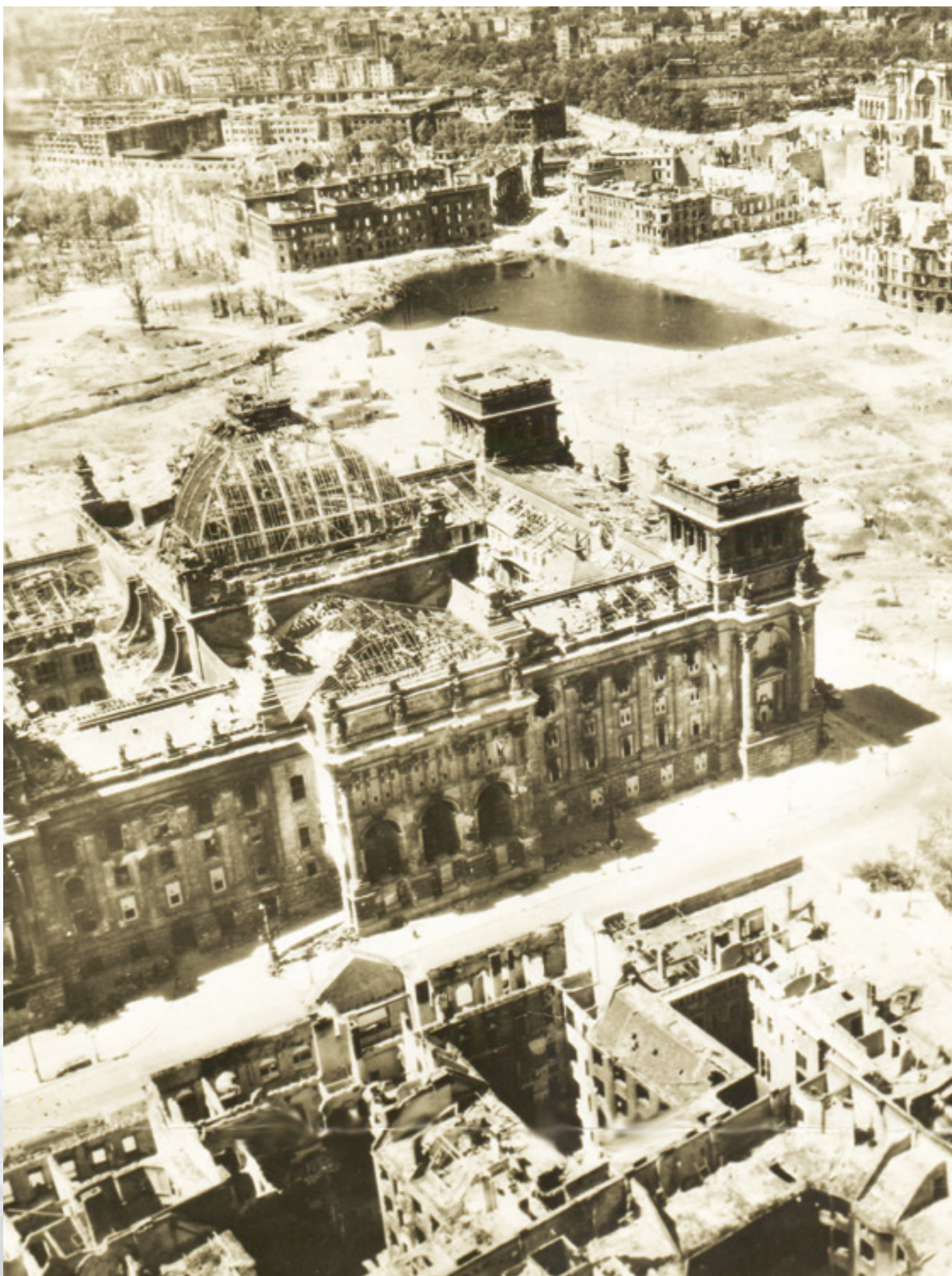
Улар ҳам бу ҳақиқатга жуда яқин ва қулай восита бўлади, деган хулосага келган ҳолда, кейинчалик самолётларга парашютли гранаталар улоқтирадиган мослама ўрнатишди”.

Бу таклиф ўша вақтларда қанчалик ўринли бўлган ва асқатганлиги тўғрисида бирор нарса дейиш қийин, лекин орадан ҳеч қанча вақт ўтмасдан ҳақиқатан ҳам парашютли гранаталар авиацияда кенг кўламда фойдаланила бошланди. Ана шу ғояни амалга оширган конструкторлар А.Ф. Турахин ва инженер Н.А. Котов ихтиролари учун 1943 йилда Сталин мукофоти лауреатлари қаторидан ўрин олишди.

Мухтор Расуловнинг ўзи эса ана шундай граната ёрдамида Чехиянинг Ратибор шаҳарчаси осмонида бўлган жангда битта душман самолётини яксон қилганди.

Ўшанда кутилмаганда фашистларнинг саккизта қирувчи самолёти ҳужумга ташланди. Гуруҳдаги иккита қирувчи самолёт Расулов экипажининг разведкачи-бомбардимончи самолётини қўриқлаб борар эди. Шу пайт орқа томондан иккита душ-

*Потсдам, Рейхстаг биносининг 1945 йил май ойидаги кўриниши,
М. Расулов экипажи томонидан олинган авиасурат*

ман қирувчи самолётлари пайдо бўлди ва яқинлашиб кела бошлади.

Мухтор Расулов ортидан эргашган битта самолётга қарата тўртта граната улоқтирди. Таъқиб қилаётганлардан бири портлаб кетди. Иккинчиси эса жуфтакни ростлади.

Душман ҳужумини муваффақиятли бар-тараф этганлиги боис у “Жасурлиги учун” медали билан тақдирланди.

Биргина Львов, Краков, Вроцлав йўналишида Мухтор Расулов экипажи 35 марта жанговар парвозни амалга оширди. Шулардан 17 таси разведка парвозлари эди. Бомбардимон қилиш парвозларида душмanning 12 та эшелони, 80 та автомашинаси ва кўплаб пиёда аскарлари яксон қилинди.

Экипаж аъзолари жанговар разведка парвозларини амалга ошириш вақтида Мухтор Расуловнинг радиостанцияси доимо фаол ишлаб турар, қўмондонликка маълумотларни тез ва аниқ етказиб берарди.

Европанинг барча шаҳарларини озод этишда иштирок этган Мухтор Расулов кўрсатган жасорати ва мардлиги учун II даражали Ватан уруши ордени, Слава орденининг III, II даражалари ҳамда бошқа кўплаб жанговар орден ва медаллар билан тақдирланди.

1945 йил 8 май куни Прага яқинидаги Ротница районида Эльба дарёси кўприклари ва кечув ҳудудларини разведка қилиб қайтиш пайтида Расулов экипажини иккита Мессершмитт (Me-109) таъқиб қила бошлади.

Ортидан эргашган душман самолётини пулемётдан ўқ узиб уриб туширган Мухтор Расулов дивизиядаги жанговар дўстларининг *“Бу сенинг урушдаги ғалабамиз учун совғанг бўлди”*, деган мақтовини эшитишга

муяссар бўлди. Айрим манбаларда бу ҳаттоки *“Иккинчи жаҳон уруши тарихида уриб туширилган охирги самолётлардан бири”*, деб ҳисобланади.

Уруш тугаши билан Мухтор Расулов 1945 йил август ойида ўзи туғилиб ўсган жонажон юрти — Фарғонага қайтди.

Армияга сафарбар этилишидан олдин университетнинг математика факультетига сиртқи таълим йўналиши бўйича ўқишга кирганлиги боис, дарҳол ўқишини тиклаб олди, орадан икки йил ўтиб халқ хўжалиги институтига ўқишга кирди.

1951 йилда институтни муваффақиятли тугатиб “Ўзбекбирлашув” жамиятининг кадрлар бўлимида иш бошлаган ёш мутахассис иқтисодиёт соҳасига қизиқиб қолди. Кейинчалик университетга ўқитувчи бўлиб ишга кирди ва сиёсий иқтисод фанидан ёшларга сабоқ бера бошлади.

1958 йилда “Ўзбекистон матлубот жамияти чакана савдодаги муомала харажатлари” мавзусидаги номзодлик диссертациясини ёқлади. 1973 йилда эса “Ўзбекистонда савдонинг шаклланиши ва ривожланиши” мавзусидаги докторлик диссертациясини ёқлаб, профессор илмий унвонига эга бўлди.

Мухтор Расулов Ўзбекистонда кооперация ишининг илк ташкилотчиларидан бири сифатида танилди.

Олим узок йиллар Самарқанд кооператив институти (ҳозирги Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти), Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ) ва Тошкент давлат иқтисодиёт университетида самарали фаолият олиб борди ва юзлаб шогирдлар тайёрлади.

Зебо ХОЛБОВА,
“Шон-шараф” музейи ходими

Қалли АИМБЕТОВ (1908–1973)

Қорақалпоқ фольклоршунослиги асосчиларидан бири бўлган Қалли Аимбетов 1908 йил 20 мартда Чимбой уезди Жалпакшек қишлоғида (ҳозирги Чимбой туманининг Бахитли қишлоғи) таваллуд топди. У ота-онасидан эрта етим қолиб, турмушнинг барча машаққатларини бошидан кечирди.

1924–1929 йилларда Қалли Аимбетов Чимбой туманидаги халқ таълими бўлими ходими, бир вақтнинг ўзида 1927–1929 йилларда болалар уйи тарбиячиси бўлиб ишлади.

1929 йилда Тўрткўлдаги педагогика техникумини якунлади. Ўқишни давом эттириш учун Олмаотага жўнади. Бу ерда Қалли Аимбетов 1928 йилда фаолият бошлаган Қозоғистондаги дастлабки олий ўқув юрти — Қозоқ педагогика институтининг (ҳозирда Абай номидаги Қозоқ миллий педагогика университети) педагогика факультети талабаси бўлди. 1933–1935 йилларда Тўрткўлдаги илмий-тадқиқот институтида илмий ходим бўлиб ишлади.

1929 йилда Тўрткўлдаги илмий тадқиқот институти қошида Қорақалпоғистондаги дастлабки ўлкашунослик музейи очилади. Музейнинг ташкил этилишида Я. Ғуломов, Н. Баскаков, А. Мелков, С. Толстов, А. Досназаров каби йирик олимларнинг ҳиссаси катта бўлди.

Қалли Аимбетов маълум муддат мазкур музей директори лавозимида меҳнат қилди. Айни пайтда, қорақалпоқ халқи этнографияси, адабиёти ва фольклорини тўплашга қаратилган Н.А. Баскаков (1926 й.),

А.Л. Мелков (1929 й.), А.А. Соколов (1933 й.) раҳбарлигидаги илмий экспедицияларда ҳам фаол иштирок этади.

У 1934 йилда СССР ёзувчилар уюшмасига аъзоликка қабул қилинади. 1935–1936 йилларда Москвадаги “Ўчпедгиз” (Ўқув-педагогик нашрлар) ташкилотида қорақалпоқ тилидаги дарсликлар нашриётини бошқаради. 1936–1938 йилларда собиқ Иттифоқ Фанлар академиясига аспирант бўлиб киради.

1938 йилда Қалли Аимбетов Қорақалпоғистон АССРнинг таълим халқ комиссарлигини бошқаради. 1938–1940 йилларда Қорақалпоғистон Тил ва адабиёт институти директори лавозимида ишлайди.

Қалли Аимбетов 1937 йилда “Эдигей” ва “Алпомиш” дostonларини нашрга тайёрлайди. 30-йилларда қорақалпоқ тили, ада-

Ўзбекистонлик жангчилар республика раҳбарлари билан бирга. 1943 йил

биёти ва фольклорига бағишланган бир неча ўқув қўлланма ва тўпламларни чоп эттиради.

Уруш бошланиши билан минглаб зиёли олимлар партиянинг тарғибот ва ташвиқот ишларига жалб этилади. Айниқса, армия сафларида сиёсий бошқарувни кучайтиришга жиддий аҳамият қаратилади.

Айтиш жоизки, собиқ совет армиясида “политрук” ҳарбий унвони 1919 йилдан 1942 йилгача мавжуд бўлиб, ҳарбий қисмларда сиёсий тарбия ва қисм таркибининг ҳарбий тайёргарлигидаги ахлоқий-руҳий ҳолатни қўллаб-қувватлаш вазифаларини бажарган. Бу лавозим совет армиясида рота, батарея, эскадрон, эскадрилья, батальон, дивизия таркибларида асосий раҳбарлик даражасида бўлган.

Қалли Аимбетов 1940 йили Тошкент шаҳри яқинида уч ойлик армия сиёсий хиз-

мат курсида ўқийди ва уруш бошлангандан сўнг, политрук унвонида армия сафида хизматга чақирилади.

Урушнинг дастлабки кунларида қорақалпоқ йигитларини урушга олиб бориш вазифаси Қалли Аимбетов зиммасига ҳам юкланади. Қалли Аимбетов ўзининг “Ўтган кунлардан хотиралар” китобида қуйидагича ёзади:

“Урушнинг дастлабки кунларида Қорақалпоқ аскарый бригада ташкил этилиб, менга шу ерда хизмат қилишга тўғри келди.

1941 йили 7 декабрь кунининг совуқ бир вақтида беш мингдан ортиқ одам бўлиб пароход, кема, катерга тўлиб миндик. Амударёдан муз оқиб, бизлар минган катерни юргизмади. Катерга тиркалган кеманинг усти бўйра билан ёпилиб, Жумиртовнинг ёнига борганда, бизлар минган кемани муз қисиб, кемага сув кирди.

Жумиртовдаги оҳак ишлаб чиқариш артели ишчиларининг уйига қўнишга тўғри келди. Кемани созлаб яна юриб кетдик. Кун бироз қизиди. Қоратовдан ўтгандан кейин муздан қутулдик.

10 кун Амударёда юриб, Чоржўй орқали “Н” шаҳрига келдик. Шу шаҳар ёнида Кичик-бозор деган ерда катта бир сув ҳавзаси — кўлни қазииш учун келган қазувчилар учун солинган кулбалар бор экан. Булар ярим ертўла бўлиб, одамсиз, қаровсиз қолиб, тепасидан чакка ўтиб, бузилиб кетган кулбалар экан. Бир неча минг солдатлар шу кулбаларга тиқилиб олдик, солдатлар ертўлаларни тузатишга киришди.

Солдатларнинг аҳволи жуда оғир бўлди. Ҳар куни ёмғир ёғади, ер лой, ертўлаларда печ йўқ, мана шу аҳволда май ойи ҳам келиб қолди. Солдатларни эшелон-эшелон қилиб фронтга олиб бориб турдик. Сўнгги эшелонни май ойида 16 кун вагонда Воронеж шаҳрига олиб бордик.

Солдатлар орасида кўп вақт сиёсий тарбия ишларини олиб борганим сабабли, улар билан жуда яқин дўст бўлиб қолар эдим. Мен учун энг оғир дақиқалар дўстлар билан хайрлашиш бўларди. Улар ёнимга келиб, “соғомон борсанг, аввало элга салом айт” деб айтишарди. Бу вақтлар урушнинг қизиган вақти эди. Элга қайтиш номаълум эди”.

Шахсий таркибда матонат ва чидамлик, темир тартиб ва ташкилотчилик, командирлар топшириғини сўзсиз бажариш ҳарбий сиёсий ишнинг бош вазифаси ҳисобланарди. Тарбиявий ишлар билан бир қаторда, аскарлар руҳиятига ғалабага бўлган ишончни сингдириш, душман танклари ва самолётларидан қўрқмаслик, душман мудофаасини ёриб ўтишда ташаббускор бўлиш, жасорат кўрсатиш фазилатларини ўстириш зарур эди.

1942 йилдан бу унвон эгаларига аскарлар орасида ҳушёрлик ва ҳарбий сирни сақлашни ҳам шакллантириш вазифаси юкланди. Аскарларнинг турли миллат вакиллари эканлиги миллатлараро ҳамжиҳатликни тарбиялашни ҳам тақозо этарди. Сиёсий комиссар бу борада шахсий намуна ҳам кўрсатиши лозим эди.

1942 йилнинг ўрталарида ҳаракатдаги совет армияси қисмларида политруклар сони 130 мингдан ортган эди.

1942 йилнинг ёзида Қалли Аимбетов ушбу унвонда хизмат йўлланмаси билан Қозғистонга юборилади. Бу ерда у захирадаги полкда дастлаб батальон комиссари, сўнг полк партия қўмитасининг масъул котиби бўлиб хизмат қилади. Бу ерда тайёргарлик кўрган аскарлар “Маршешая рота” (вақтинчалик шакллантирилган ҳарбий бирлашмалар — рота, полк, батальон ва б.) сифатида жанг майдонларига йўлланар эди.

Қалли Аимбетов Олмаотадаги ҳарбий хизмат даврида ўзининг илм билан шуғулланган даврларини жуда қўмсайди. У кўпроқ олимлар билан учрашишга ҳаракат қилади. У шундай хотирлайди:

“Олмаотада мен билан бирга ўқиган ўртоқларимни топиб олдим. Улар менга квартирада туришга ёрдамлашди. Олмаотада юрганда, Фанлар академиясига бориб турдим. Академияда мен билан олдин таниш академик И.И. Мешчанинов (тилшунос ва археолог), профессор С.Е. Малов (шарқшунос, тилшунос, турколог) билан учрашдим. Бу олимлар Ленинграддан Олмаотага эвакуация бўлиб келган экан. Машҳур қозоқ ёзувчиси Мухтор Авезов, тилшунос Смет Кенесбаев ва бошқа зиёли дўстлар билан учрашиб турдим”.

1943 йил август ойида Москвада рус бўлмаган ҳарбий тузилмаларнинг сиёсий ко-

миссарлари учун бир ойлик семинар бўлиб ўтади. Семинарда Ўрта Осиё республикаларидан вакиллар ҳам кўп бўлган. Қ. Аимбетов бу ҳақда шундай ёзган эди:

“Семинарда Ўрта Осиё халқларининг бо-тирлик курашлари бўйича бир неча тарихчи профессорлар маъруза ўқидилар. Улар ораси-да СССР Ёзувчилар союзининг раиси А. Фа-деев ҳам бор эди.

А. Фадеевнинг маърузаси тугагандан сўнг, у машинага минибдан олдин, унинг изидан бо-риб гаплашдим. У менга “Қирқ қиз” достонини рус тилида чоп этишни режалаштираётган-ларини айтди. У Қорақалпоғистон ёзувчила-рига яна бошқа ёрдамлар тўғрисида қисқача гапириб, машинасига миниб кетди”.

1944 йил декабрь ойида Қалли Аимбе-тов Болқон яриморолидаги мамлакатлар ҳудудида жанг қилаётган совет армияси сафларига юборилади ва фронт майдонла-

рида иштирок этади. Бу вақтда у 3-Украина фронти 5-отлик аскарлар корпуси 63-отлик аскарлар дивизиясининг сиёсий бўлимида тарғибот инструктори бўлиб хизмат қила-ди. 3-Украина фронти ҳарбий қисмлари Бу-дапешт стратегик операциясида, Балатон операциясида, Австриянинг шарқий қисм-ларидаги Вена стратегик операцияларида душман устидан ғалаба қозонган эди.

Қалли Аимбетов ҳарбий таркибда ўз ва-зифасини сидқидилдан бажарди. У уруш-нинг ҳар бир кунда аскарларнинг ғалабага бўлган ишончини оширишга хизмат қилди.

Қалли Аимбетов хизмат қилган бўлинма 1945 йилнинг совуқ ва изғиринли ойлари-да Югославия, Руминия, Венгрия, Сербия, Австрия ерларида бўлади.

Қалли Аимбетов бир вақтнинг ўзида ҳам ҳушёр, синчков, жасур инсон, ҳам кучли таҳлил ва мушоҳада эгаси эди. У уруш жа-

**„ЗА ПОБЕДУ НАД ГЕРМАНИЕЙ
В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ
1941—1945 гг.“**

УДОСТОВЕРЕНИЕ

**ЗА УЧАСТИЕ В ВЕЛИКОЙ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ**

Сидиков, Хайдаров
Абдулхамидов, Хайдаров

УКАЗОМ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА СССР от 9 мая 1945 года
НАГРАЖДЕН МЕДАЛЛЮ

**„ЗА ПОБЕДУ НАД ГЕРМАНИЕЙ
В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЕ 1941—1945 гг.“**

От имени ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА СССР МЕДАЛЬ ВРУЧЕНА

194... г.
(должность, военное звание и подпись лица,
М. П. вручившего медаль)
Д. И. ...

Қ. Аимбетовнинг “1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун” медали билан тақдирланганлиги тўғрисида гувоҳнома

Урушда қатнашган Фанлар академияси ходимлари

раёнларига қарамай, турли халқларнинг миллий урф-одатлари, куй-қўшиғи, рақси, кийиниш маданияти, турмуш тарзини синчковлик билан ўрганиб борар, фронт чизиқларида ҳам ўз тадқиқотларини тўхтатмас эди.

Урушнинг сўнгги кунлари Дон казаклари корпуси таркибида ҳам фаолият юритган Қалли Аимбетов ғалабани Австрия юртида, Альп тоғининг ёнидаги Пинкафельд шаҳрида кутиб олди.

Қалли Аимбетов 1945 йилнинг июнь ойида казак отлик аскарлар корпуси билан ўз ватани сари йўл олади. Отлик корпус бир ярим минг километр йўлни қирқ беш кунда Австриянинг Альп тоғларидан узоқлаб, Австрия, Венгрия, Сербия, Руминия элларининг шаҳар ва қишлоқларидан ўтиб, Трансильвания тоғларининг ораси билан Карпат тоғларини ёқалаб юриб ўтади. Фокшани деган кичик Руминия шаҳри атрофида полклар дам олиш учун жойла-

шади. Бу ердан поездга миниб, совет чегарасидан ўтадилар.

Урушдан сўнг қаҳрамонимиз яна икки йил давомида Термизда ҳарбий хизматда бўлди. Беш ярим йил умрини ҳарбий хизматга бағишлаган Қалли Аимбетов 1947 йил 10 март куни ўз она юртига қайтиб келди.

Умрининг охирига қадар у Қорақалпоғистон маданияти, адабиёти ва таълими равнақиға ҳисса қўшди. 1956 йилда “Қорақалпоқ драматургияси тарихидан очерклар” мавзусида номзодлик, 1965 йилда “Қорақалпоқ халқ бахшилари” мавзусида докторлик диссертацияларини муваффақиятли ҳимоя қилди. 1968 йилда профессор унвонини олди. 1965 йилдан умрининг охиригача Қорақалпоқ давлат педагогика институтида кафедра мудири бўлиб ишлади.

Унинг илмий қизиқишлари қорақалпоқ адабиётини чуқур ўрганиш ҳамда қорақалпоқ фольклорини йиғиш ва тарғиб қилишга қаратилган эди. Олимлар ўртасида “тирик

қорақалпоқ фольклори” номи билан машхур эди. Жаҳон адабиётининг сара асарларини қорақалпоқ тилига таржима қилган.

Қалли Аимбетов фан, таълим ва маданият соҳасидаги фидокорона меҳнатлари учун “Хурмат белгиси” ордени, Қорақалпоғистонда хизмат кўрсатган фан арбоби,

Ўзбекистон ҳукуматининг бир қатор фахрий ёрлиқлари билан мукофотланди.

2008 йилда олим таваллудининг 100 йиллиги юртимизда кенг нишонланди. Нукус маданий-маърифий техникумига, Чимбой ва Нукус шаҳарларидаги кўчаларга унинг номи берилди.

Нодира МУСТАФАЕВА,
*тарих фанлари доктори,
профессор*

Муҳаммаджон ХОЛИҚОВ (1914–1990)

Ҳарбий учувчи Муҳаммаджон Холиқов ҳақида маълумотлар тўплаганда, унинг 1936 йилдан ҳарбий хизматни бошлагани, уруш даврида катта лейтенант унвонида 217-тезкор бомбардировкачи авиация полкида жанговар ҳаракатларда иштирок этгани, “Кавказ мудофааси учун” ҳамда “Германия устидан қозонилган Ғалаба учун” медаллари билан тақдирлангани ҳамда 1946 йилда армия сафидан бўшатилгани маълум эди, холос.

Қаҳрамон жангчининг кейинги тақдирини аниқлашда Ўзбекистондаги “Прометей” ватанпарварлик-қидирув экспедицияси ҳамда экспедиция раҳбари Зарифа Эшмирзаева ва Баҳринисо Султоналиеванинг хизматлари катта бўлди.

Маълум бўлишича, Муҳаммаджон Холиқов урушдан сўнг Нурафшон шаҳар Эвалак маҳалласида яшаган. Бир муддат Ангрен шаҳридаги кўмир кони ташкилотида кадрлар бўлими бошлиғи бўлиб ишлаган. Кейинчалик Тошкент аэропортида диспетчерлик қилган. 70-йилларнинг иккинчи ярмида қишлоғига қайтиб, вафот этган опаси Хайринисонинг қизи Мехринисо ая хонадонида умрининг охиригача яшаган.

Мехринисо аянинг фарзандлари Ботир ака, Шерзод ака ҳамда келинлари Фотимахон опа Муҳаммаджон Холиқов ҳақида ўз хотираларини айтиб беришди. Шерзод аканинг хонадони дарвозасидан чиқаётганимизни кўрган қўшнилари ҳам бу ерга нима мақсадда келганимизни эшитганларидан сўнг: “Муҳаммаджон ака жуда ажойиб инсон эди”, дея эҳтиром билан эсга олишди.

Укаси Маҳмуд Холиқовнинг айтишича, Муҳаммаджон Холиқов араб тилини яхши ўрганган ва Қуръонни ёд билган қори бўлган.

Муҳаммаджон Холиқовнинг яқинлари унинг фронтдаги, шунингдек, фарзандлари билан тушган суратларини тақдим этишди. Ҳарбий кийимдаги суратда учувчининг кўксини Қизил Юлдуз ордени безаб турганини кўрдик. Ҳолбуки, архив манбаларида у фақатгина “Кавказ мудофааси учун” ҳамда “Германия устидан қозонилган Ғалаба учун” медаллари билан тақдирланганлиги ёзилган эди. Аслида, Муҳаммаджон Холиқов фронтдаги жасорати ва мардлиги учун юксак орден билан ҳам тақдирланган экан.

НАГРАДНОЕ ЛИСТ

Фамилия, Имя и Отчество Халиков Мухомеджан
 Военное звание Лейтенант
 Должность, часть Пилот 1-й АЭ 502 ШАП

99

представляется к ордену „Красная Звезда“

1. Год рождения март 1914 2. Национальность Узбек
3. С какого времени состоит в Красной Армии Август 1936 4. Партийность Член ВКП(б) с 1940
5. Участие в боях/где и когда/ Участие в Отечественной войне на южном фронте с августа 1942
6. Имеет ли ранения и контузии Имеет тяжелое ранение
7. Чем ранее награжден/за какие отличия/ Ранее не награждался
8. Каким РВК призван Среднеазиатский РВК г. Ташкента

9. Постоянный домашний адрес представляемого к на
 дению или его семьи/

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг.

Делу партии ЛЕНИНА-СТАЛИНА и Социалистической Родине безгранично предан. Идеологически выдержан, морально устойчив. Отлично дисциплинированный, требовательный к себе и своим подчиненным. Отличный стрелок, внешне опрятен, внутренне подтянут. Хорошо владеет командным языком, уставы знает и твердо проводит их в жизнь.

Тов. Халиков молодой но опытный летчик. Он в течении полугода благодаря большому и кропотливой работы над собой смог отлично освоить самолет Ил-2 и глубоко познать все его боевые качества всю сложность боевой работы штурмовика. За успешное и отличное освоение боевым самолетом Ил-2, за организационно налаженную работу в экипаже тов. Халиков имеет три поощрения от командования эскадрильи и полка. С началом боевой деятельности полка 3.8.1942 г. тов. Халиков на практической работе в борьбе с немецкими оккупантами показал себя стойким, мужественным и талантливым, с большими волевыми качествами командира.

М. Холиковни Қизил Юлдуз ордени билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси (олд саҳифа)

Он самым первым открыл боевой счет полка, 8.8.1942 г тов. Халиков в паре вылетел на выполнение боевого задания - произвести разведку в районе КРОПОТКИН-АГМАВИР. Выполняя боевое задание без сопровождения наших истребителей, их атаковало звено ИЛ-109 не имея опыта боевой работы, не будучи еще обстрелянным но чувствуя долг ответственности перед родиной пара отважных штурмовиков во главе с тов. Халиковым блестяще справилась с задачей. Рассекв истребителей противника они продолжали вести разведку на пути сделали 4 атаки по автоколонне пр-ка, уничтожив до 10 автомашин с войсками и грузами и вместе с этим представили ценные сведения командованию о противнике. Своим храбрым поступком тов. Халиков с первого дня боевых действий смог еще больше вселить уверенность у молодых не обстрелянных пилотов о возможности полетов на ИЛ-2 без сопровождения и что штурмовик при умелом маневре всегда может успешно вести оборонительные бои.

За первый эффективный вылет, за проявленное при этом мужество тов. Халикову была объявлена благодарность.

С 8.8 по 6.8.42 г тов. Халиков четыре раза летал на штурмовку войск противника при этом уничтожил: 3 танка, 11 автомашин с войсками и грузом, 2 тяжелых орудия, один взвод пехоты, 1 цистерну с горючим.

Из 4 боевых вылетов он три раза ходил на боевое задание без прикрытия истребителей и все три раза ему приходилось вести воздушные бои с истребителями противника.

6.8.1942 года в районе Курганная при выполнении б/задания без прикрытия истребителей тов. Халиков и его ведомый были атакованы 8 ИЛ-109, не смотря на интенсивный зенитный огонь и атаки истребителей пара штурмовиков Халиков со своим ведомым по три раза атаковали автоколонну пр-ка нанося ему тяжелые потери. Во время выхода из атаки самолет тов. Халикова был подбит огнем 8А истребители делали одну атаку за другой.

Искусство маневрируя в зоне зенитного огня без численных атак истребителей пр-ка ведомый тов. Халикова сбил один ИЛ-109.

Мотор на самолете тов. Халикова работал все хуже и хуже, при явной угрозе в отказе мотора он взял курс на свою территорию, в это время истребитель пр-ка зажег мотор.

Будучи сам ранен с горящим мотором тов. Халиков перетянул линию фронта произвел посадку. В настоящее время тов. Халиков находится в госпитале на излечении.

Тов. Халиков бесстрашный, напористый летчик, его никогда и ни что не смущает при выполнении б/задания. Он отдает все свои силы, все свое умение на отличное выполнение задания, летает в любых условиях смело и уверенно.

За отличное выполнение б/задания командования на фронте и проявленное при этом мужество и отвагу тов. Халиков достоин правительственной награды

Орден " КРАСНАЯ ЗВЕЗДА "

Командир 502 ШАП

военком 502 ШАП

М а и о р /Смирнов/

Бат.комиссар /Ширанов/

20. Августа 1942.
Тов. Халиков Мухомедович на 10 Сентября 1942 награжден
в составе 502 ШАП. Выполняет все боевые задания командования
и вноше заслуживает Правительственной награды
Командир 336 ИАД. Мухомов 336 ИАД.
Майор Кузнецов. Мухомов Комиссар.
Смирнов

М. Холиқовни Қизил Юлдуз ордени билан мукофотлашга тавсия этилган
тақдирлаш варақаси (орқа саҳифа)

Шундан сўнг, яна архив ҳужжатлари билан иш олиб борилди ва ниҳоят 502-хужумкор авиация полки командири майор Смирновнинг 1942 йил 20 август санасидаги Муҳаммаджон Холиқовни Қизил Юлдуз ордени билан тақдирлаш учун тавсияси ҳамда 1942 йил 9 сентябрь кунисидаги 236-қирувчи авиадивизия командири майор Кудряшов имзоси билан тасдиқланган тақдирлаш варақаси топилди.

Ҳужжатда мард учувчи полкнинг илк жанговар ҳаракатларидан, аниқроғи, полк ташкил этилган 1942 йил 3 август санасида биринчи жанговар ҳисобни очиб бергани қайд этилган. Шунингдек, ИЛ-2 жанговар самолётини аъло даражада ўзлаштиргани ва экипаж аъзолари билан яхши иш олиб боргани учун уч маротаба эскадрилья ва полк қўмондонлиги томонидан рағбатлантиришлар олгани ёзилган.

Айнан Қизил Юлдуз орденини олишдаги жасорати эса қуйидагича бўлган экан:

“1942 йилнинг 6 август кунини Кавказ фронтисидаги Курганная (Ўзбек тилида Қўрғонли) тумани ҳудудида жанговар топшириқни бажариш вақтида Холиқов экипажи душмanning 3 та МЕ-109 самолётлари ҳужумига дуч келди. Зенит тўпларидан тўхтовсиз ўққа тутилишига қарамай, Холиқов экипажи ва унинг шериги шиддат билан душмanning ҳаракатланаётган автоколоннаси устига бомбалар ёғдиришди. Сон-саноксиз отилаётган зенит ўқлари орасидан пайт

пойлаб душмanning битта самолётини уриб туширди.

Бу вақтда Холиқовнинг самолёти душман ўқларидан талафот кўрди ва мотори ёна бошлади. Устига-устак ўзи ҳам оғир яраланди. Лекин шунга қарамасдан, ёнаётган самолётни фронт чизиғидан ўз ҳудудига олиб ўтди ва катта қийинчиликлар билан ерга қўндирди. Ҳозирда Холиқов госпиталга давланишига жўнатилди.

Лейтенант Холиқов интилувчан, берилган жанговар топшириқларни ўз вақтида бажариш учун бор куч-ғайратини аямайдиган ва ўз мажбуриятларига астойдил ёндашадиган учувчи. Ҳар қандай оғир ҳолатларда ҳам вазиятни қўлга ола билади ва қийин об-ҳаво шароитларида ҳам ўзига ишонч билан уча олади.

Немис-фашист босқинчиларига қарши курашда қўмондонлик томонидан берилган жанговар топшириқларни аъло даражада бажарганлиги ва фронтда кўрсатган мардлиги ва жасурлиги учун лейтенант Холиқов Қизил Юлдуз ордени билан тақдирланишига лойиқ”.

Баъзи ҳолларда уруш қатнашчиси ҳақида маълумот кам бўлади. Шу боис, бундай маълумотлар мисқоллаб тўпланади. Жумладан, Муҳаммаджон Холиқов ҳақидаги маълумотлар ҳам узоқ изланишларни тақозо қилди.

Ҳа, ҳали қанчадан-қанча ўзбекистонлик жангчиларнинг қаҳрамонликларини аниқлаш олдимизда жиддий вазифа бўлиб турибди.

Зебо ХОЛБОВА,
“Шон-шараф” музейи ходими

ДЕНГИЗ САРҲАДЛАРИДА

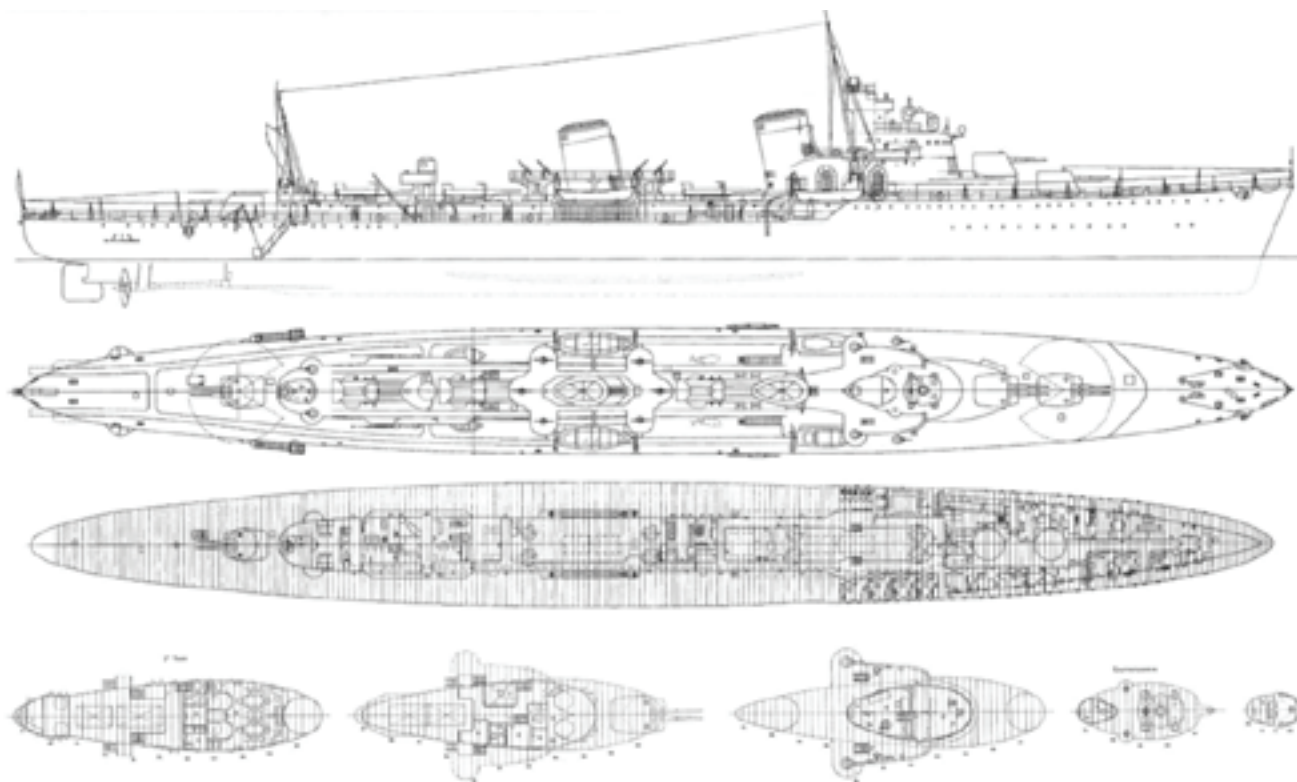
АФСОНАВИЙ “ЛИДЕР” — “ТОШКЕНТ”

XX аср ҳарбий-денгиз флоти ва унинг таркибидаги кемалар тараққиётида янги давр бўлди. Айниқса, 1904–1905 йилларда бўлиб ўтган рус-япон уруши ҳарбий кемаларнинг ривожланишига катта таъсир кўрсатди.

Бу даврда мина ташувчи кемалар жанговар салоҳиятининг ўсиши уларга қарши янги типдаги кемалар яратиш заруриятини келтириб чиқарди. Янги турдаги кемалар мина ташувчи кемаларга қарши самарали ҳимоя ва қарши ҳужум қилиш имкониятларига эга бўлиши зарур эди. Бу омиллар таъсирида Биринчи жаҳон уруши бошларида етакчи ҳарбий-денгиз кучларига эга давлатларда оралиқ босқичдаги (енгил крейсер ва эсминец ўртасида) “Лидер” типдаги кемалар яратилди.

Шунингдек, бу типдаги тез сузувчи ва енгил зирҳга эга кемалардан тактик разведка олиб боришда ҳам фойдаланиш мумкин эди. 1906 йилда Буюк Британияда сувга туширилган “Свифт” эсминеци “Лидер” типдаги кемаларнинг дастлабкиси бўлди. Биринчи жаҳон уруши бошига келиб, дунё етакчи денгиз давлатлари ҳарбий-денгиз флотлари таркибида 20 га яқин “Лидер”лар мавжуд эди.

XX асрнинг 20-йиллари иккинчи ярмида собиқ советлар давлатининг қайта тикланаётган ҳарбий-денгиз флоти нисбатан арзон ва тез сузар, аммо кучли торпеда-артиллерия тизимлари билан қуролланган кемаларга талаб сезарди. Биринчи жаҳон уруши тажрибасини ўрганган ҳолда, 1925 йил март ойидан бошлаб СССР Ҳарбий-денгиз флоти

*Италиянинг “О.Т.О” фирмаси томонидан тайёрланган
Лидер “Тошкент”нинг ташқи чизмаси*

Бош бошқармаси “Лидер” типдаги кема-лар лойиҳаларини ўрганиш ишларини бош-лади. Аммо бу даврда совет саноати қув-ватлари катта ҳажмдаги кемаларни қуриш салоҳиятига эга эмас эди.

XX асрнинг 30-йиллари бошларида ва-зият бирмунча яхшиланди. 1930–1935 йил-ларда совет муҳандислари томонидан ик-кита “Лидер” кемалари лойиҳалаштирилди. Лекин беш йил давомида лойиҳалашти-рилиши ва қурилиши уларнинг флот учун янгилик аҳамиятини камайтирди.

Беш йиллик кемалар қурилиши техно-логиялар ва малакали муҳандис-техник

кадрларнинг етишмовчилиги, етказиб бе-рувчи корхоналар ўртасида кооперация-нинг йўлга қўйилмагани ҳамда асосий керакли эҳтиёт қисмларнинг ишлаб чиқа-рилмаслиги каби СССР кемасозлик саноа-тининг камчиликларини яққол кўрсатиб берди. Кемалар синовлардан қониқарли ўтган бўлса-да, лойиҳаларда белгиланган кўрсаткичларга эриша олмади.

Юқоридаги сабаблар туфайли 1930-йил-ларда СССР сиёсий раҳбарияти томони-дан ҳарбий кемаларни хорижий давлатда қуриш масаласи кўриб чиқилад бошланди. 1930 йилдан бошлаб, СССР анъанавий ке-

*Лидер “Тошкент”.
Рассом А. Закин томонидан чизилган*

масозлик саноати яхши ривожланган Италия билан иқтисодий ва техникавий соҳада яқин алоқа ўрнатди.

Италиядаги совет ташқи савдо вакиллиги томонидан кемасозлик компаниялари ўртасида ўтказилган танловда “Одеро-Терни-Орландо” (қисқартмаси — “О.Т.О”) фирмаси ғолиб келди. 1935 йил 9 сентябрда совет ҳукумати ва “О.Т.О” ўртасида шартнома имзоланди. 1935 йил 11 сентябрдаги Меҳнат ва мудофаа Кенгашининг № С-119сс қарорида кемани лойиҳалаштириш ва қуриш ишлари 1936 йилда бошланиши белгилаб берилди.

Бир неча ойлик техник лойиҳалаштириш ва музокаралардан сўнг, фирманинг Ливорно шаҳридаги кемасозлик корхонасида “Тошкент” деб аталган “Лидер” кемаси қурилиши бошланди.

1937 йил 28 ноябрда совет ҳукумати ва О.Т.О” фирмаси вакиллари кўз ўнгида “Тошкент” сувга туширилди. Кема денгизда турли техник характеристикалар бўйича синовдан ўтказилди. Синовлар муваффақиятли якунлангач, 1939 йил 19 апрелда кема СССР томонидан қабул қилинди.

“Тошкент”нинг биринчи командири этиб 2-даражали капитан В.Л. Владимиров тайинланди. Шундан сўнг, ушбу кема Одесса бандаргоҳида Қора денгиз ҳарбий-денгиз флоти таркибига киритилди.

Кема уруш бошланишини Қора денгиз флоти таркибида кутиб олди. 1941 йил июль ойининг ўрталаригача Николаевда бўлди, сўнг Севастополга кўчирилди. Йўлда душман авиацияси ҳужумига учради. Шундан сўнг таъмирланиб, денгиз миналарига қарши магнитли ғимоя воситалари билан таъминланди.

1941 йилнинг 19 августида “Тошкент” учта эсминец билан жанговар гуруҳга бир-

лашиб, Қора денгизнинг ғарбий қисмида душман ҳарбий ва юк кемаларини йўқ қилиш учун рейдга чиқди. 22 августдан бошлаб, у Одессага ҳужум қилаётган душман пиёда қисмларини артиллерия мосламаларидан ўққа тутта бошлади. 30 августда эса душманнинг учта бомбардимончи самолётлари ҳужумига учраб, жиддий шикастланди.

Севастополда 45 кун давомида таъмирланган кема 1941 йил 1 ноябрда Кавказга — дастлаб Поти, сўнгра Батуми бандаргоҳига йўл олди.

Кейинги ойлар мобайнида “Тошкент” юк кемалари ва танкерларни ғимоя қилиш, Одесса ва Севастополь бандаргоҳларига ҳарбий юклар етказиб бериб, ортга (Кавказга) аҳолини эвакуация қилиш ишлари билан шуғулланди. Энг асосийси, кема Севастополнинг мардонавор ғимоясида иштирок этиб, тарихга бу жойни тарк этган сўнгги кема сифатида кирди.

1942 йил Севастополни тарк этишда жасорат намуналарини кўрсатган кема аввалроқ итальян авиацияси томонидан чўктирилган “Безупречный” эсминеци экипажини кучли артиллерия ҳужуми остидан қутқариб қолди. Шунингдек, кема зенит мосламалари икки итальян самолётини уриб туширди.

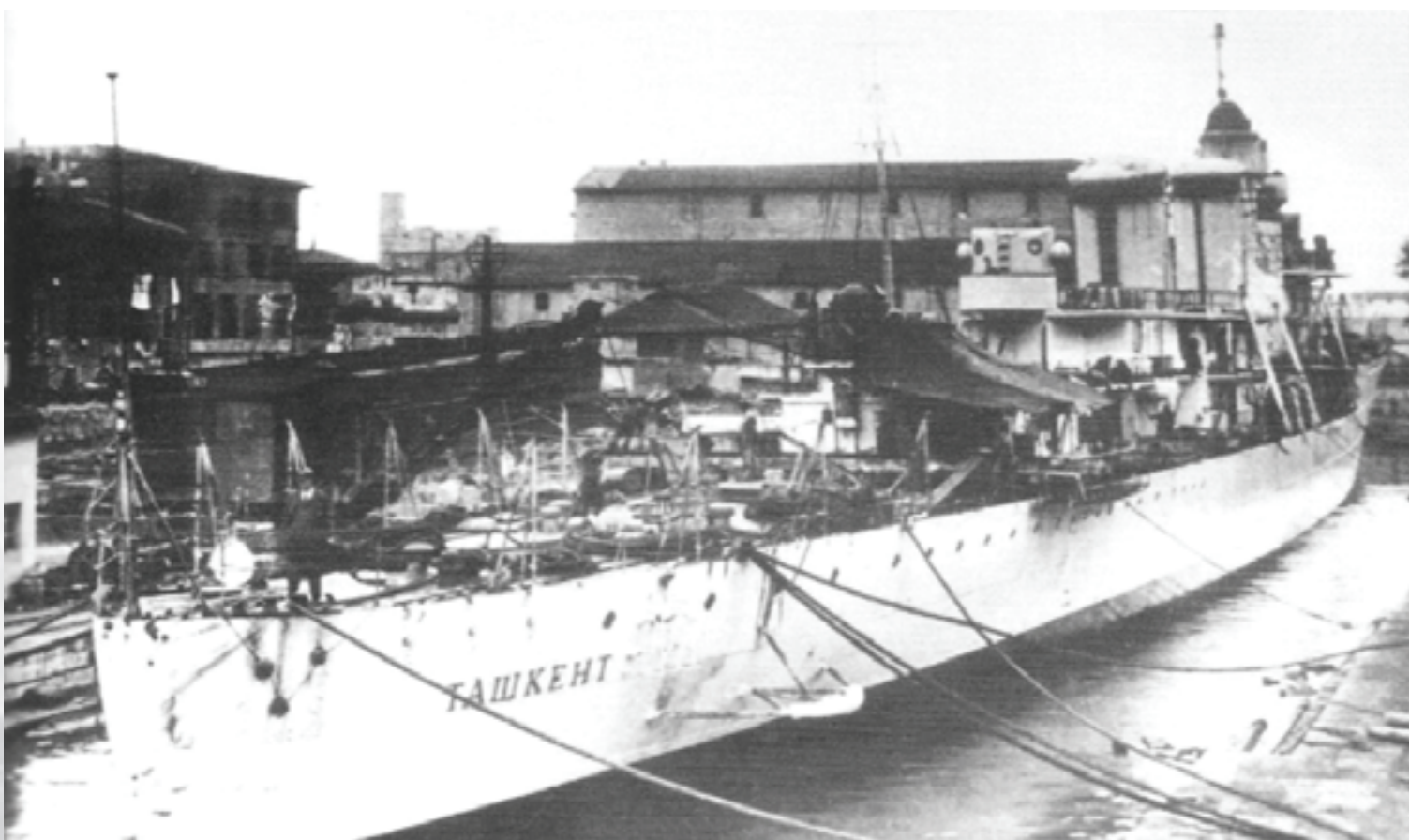
Шундай оғир жанглардан сўнг, “Тошкент” кемаси бортида икки мингга яқин яраланган аскарлар, қутқарилган денгизчилар ва эвакуация қилинган аҳоли билан Севастополни тарк этди. Қутқарилганлар орасида дунё маданий меросининг ноёб намунаси ҳисобланган машҳур рассом Ф.А. Рубонинг “Севастополь ғимояси. 1854–1855 йиллар” асари ҳам бор эди.

Севастополни тарк этган кема тўрт соат давомида 86 маротаба душман авиацияси

Лидер “Тошкент” вақтинча ўрнатилган артиллерия қуроллари билан

*Лидер “Тошкент” Италиянинг “О.Т.О” фирмасининг
Ливорнодаги корхонасида (тўлиқ қуриб битказилган ҳолати)*

ҳужумига учради. Натижада кема жиддий шикастланиб, ундаги аҳоли ва юклар ёрдамга келган бошқа кемаларга ўтказилди. Экипаж томонидан кема қийинчиликлар билан Новороссийск портига етказилди.

1942 йил 2 июлда Потига таъмирлаш учун кўчирилишга тайёрланаётган кема қўққисдан душманнинг 64 бомбардимончи ва 15 қирувчи самолёти ҳужумига дучор бўлди. Ҳужумда кема экипажидан 76 денгизчи ҳалок бўлиб, 77 нафари яраланди. Кема эса чўктирилди. 1943 йилда кема денгиздан кўтарилган бўлса-да, шикастланиш жиддийлиги учун уни тиклаш имкони бўлмади. Шу билан кеманинг шонли, аммо қисқа тарихи ниҳоясига етди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Қора денгиз ҳарбий-денгиз флоти етакчи кема-

ларидан бири бўлган “Тошкент” кемаси афсонага айланди, дейилса, муболаға бўлмайди. Кема Одесса ва Севастополь ҳимоясида иштирок этиб, минглаб инсонлар ҳаётини сақлаб қолди. Денгизда минглаб миллар сузиб, транспорт ва юк кемаларини ҳимоя қилди. Инсоният учун муҳим маданият дурдонасини кўчиришда иштирок этди. Мардонавор жанглarda душманга қашқатқич зарба берди.

Денгизчиларда бир машҳур гап бор: кемани қандай номласанг, у шундай сузади. Кемага ўз номини берган Тошкент шаҳри ҳам 1941–1945 йилларда миллионлаб инсонлар ҳаётини ва маданий бойликларни сақлаб қолишга катта ҳисса қўшди.

Ҳасан БОБОЖОНОВ,
фалсафа доктори (PhD),
доцент

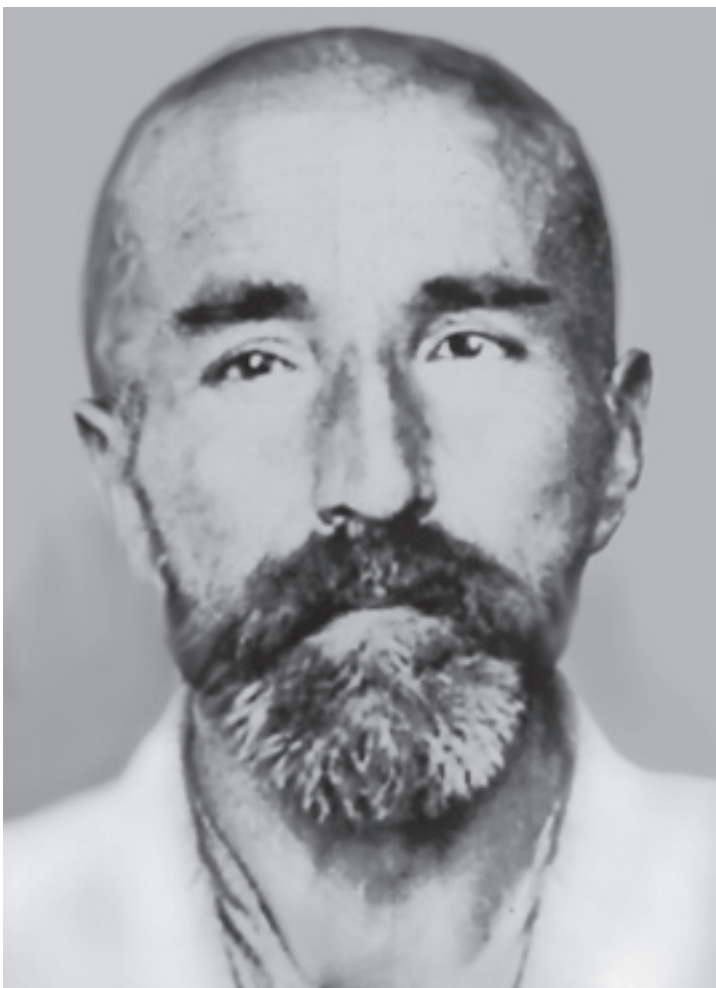

ИЛҲАҚ НИГОҲЛАР

УЧ ЎҒЛИДАН ЖУДО БЎЛГАН ОИЛА

Абдурахмон ота Қаяумов

Нуриниса ая Маҳаматова

“Ғалаба боғи” ёдгорлик мажмуаси таркибидаги “Шон-шараф” давлат музейи заллари бўйлаб саёҳат қилар экансиз, эътиборингизни бир экспозиция ўзига жалб этади. Витрина ичидаги ушбу суратдан маъносиз боқиб турган, фарзанд доғида куйиб кетган муштипар ота-онанинг нигоҳлари уруш даҳшатларини, интизорлик, ғам-андух ва ҳасратни, неча юз минглаб ёш умрлар жувонмарг бўлгани-ю қанчадан-қанча оилалар кафансиз кетган жигарпоралари учун аза очиб, фиғон чекканидан сўзлаётгандек гўё...

Суратдаги бу инсонлар Тошкентнинг Себзор даҳасида яшаб ўтган, ўзларининг алпдек уч ўғлини урушга жўнатиб, уларнинг

доғида бир умр куйиб ўтган Абдурахмон ота Қаяумов ва Нури ая Маҳаматовадир.

Зиёлилар оиласидан бўлган Абдурахмон ота Тошкент мактабларида бошланғич синфларда ўқитувчи бўлиб ишлаган. Мактаб остонасига қадам қўйган мурғак болаларга ота-она, Ватан, эл-юрт корига камарбаста бўлишдек чин инсоний фазилатларни сингдирган устоз, кун келиб ер юзида ана шу инсоний фазилатларни асраб қолиш учун ўзининг уч паҳлавон фарзандининг умри зомин бўлишини хаёлига ҳам келтирмаган бўлса керак.

Оила бекаси Нуриниса ая эса ўз замонасининг ўқимишли, маҳалласидаги хо-

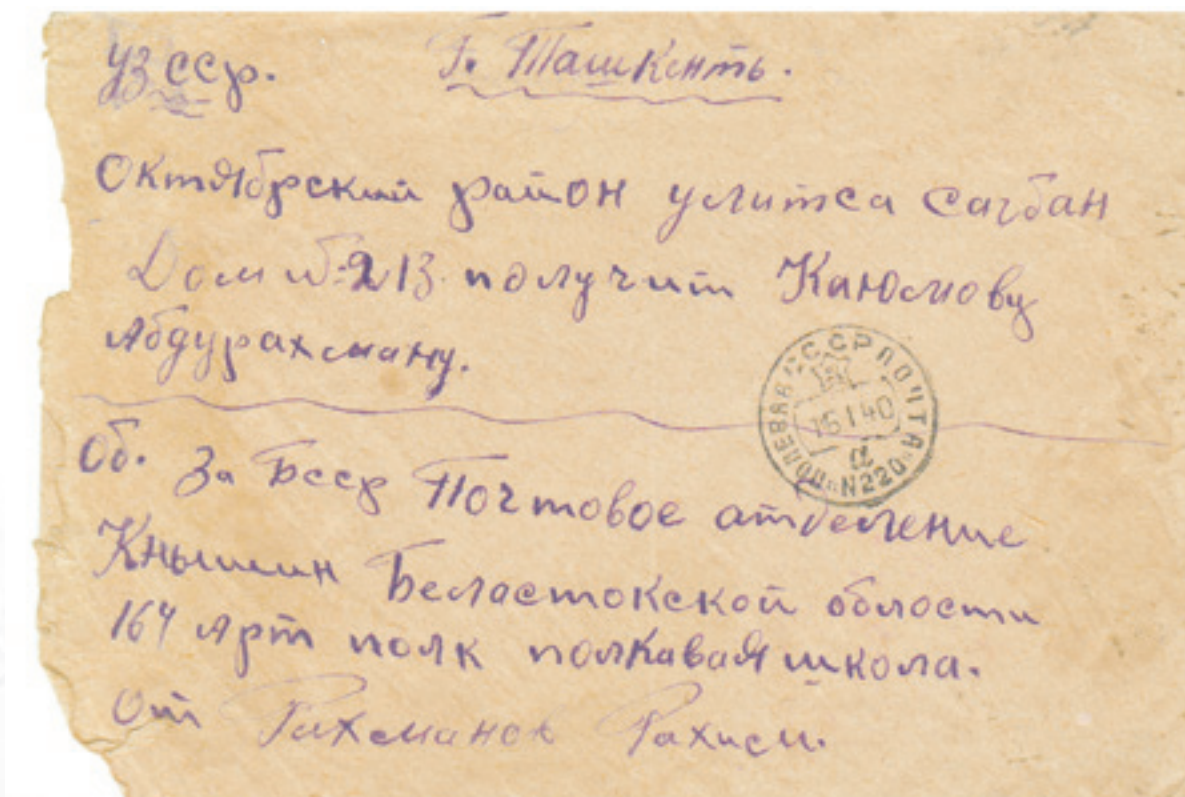
Раҳим Раҳмонов

тин-қизларга харф ўргатиб, сабоқ берган илғор аёллардан бири бўлган.

Бу муштипар ота-она оиласида бирин-кейин туғилиб вояга етаётган тўрт ўғлони олий маълумотли, ўқимишли ва чин инсонлар бўлиб етишиши учун бор ғайратини аямаганлар.

Оиланинг тўнғич фарзанди Раҳим Раҳмонов 1914 йилда туғилган. Ўрта мактабни битириб, Тошкентдаги 77-сонли бирлашган мактабда 1–5-синф ўқувчиларига дарс берган. Ўз даврининг илғор маърифатпарвар ёшларидан бўлган Раҳим ўз фаолиятини педагогика соҳаси билан боғлаган. Ўзбекистон ССР Халқ маориф комиссарлигининг 1935 йил 13 ноябрдаги 1591-сонли буйруғига асосан Зомин тумани болалар уйига катта тарбиячи этиб тайинланган.

Раҳим Раҳмоновнинг кейинги меҳнат фаолияти Тошкент шаҳридаги 15-сонли

*Белоруссияда ҳарбий хизматни ўтаётган
Р. Раҳмоновдан отасига юборилган хат конверти. 1940 йил*

болалар уйи билан боғланади. Тинимсиз изланувчан, илмга чанқоқ ёш ўқитувчи 1939 йил июль-сентябрь ойларида Тошкент вилояти халқ таълими бўлими қошида ташкил этилган болалар уйлари тарбиячилари малакасини ошириш курсларида ўз касбий маҳоратини ошириш учун ўқийди. Бу ҳақда курс директори Носиров 1939 йил 15 сентябрь санасида тасдиқловчи гувоҳнома берган.

Олий маълумотли тарбиячи-мураббий, Болалар уйи мураббийлари курсининг илк битирувчиларидан бири саналган Раҳим Раҳмонов Тошкент шаҳар Чигатой мавзе-сидаги Болалар уйида директор ўринбосари бўлиб ишлаган вақтида теварак-атрофдаги маҳаллалардан ота-онасидан жудо бўлган қаровсиз қолган болаларни йиғиб, болалар уйларига жойлаштиришдек хайрли ишлар-ни амалга оширган.

Раҳим Раҳмонов 1939 йилда ҳарбий хизматга чақирилган. Белоруссиянинг Белосток шаҳридаги ҳарбий қисмларда ўз хизмат бурчини ўташни бошлаган.

1940 йилнинг биринчи феврал куни оила аъзолари Раҳимдан мактуб олишган. Унда ёзилишича, Раҳим кавалерия взводида алоқачи бўлиб хизмат бошлаган экан.

1941 йил 22 июнь куни немис-фашистлар чегарани бузиб кирган паллада Раҳимнинг ҳарбий қисми биринчилардан бўлиб зарбага дуч келади ва ўша жойда батамом қириб ташланади. Оила аъзолари эса Раҳим Раҳмоновнинг 1941 йилда бедарак кетганлиги тўғрисидаги хабарни олишади. Раҳим 1940 йили туғилган яккаю ягона фарзанди — қизи Мамлакатхоннинг дийдорини кўра олмасдан, ёруғ оламдан кўз юмади. Бу оиладаги илк йўқотиш эди...

Раҳимнинг турмуш ўртоғи Марҳаматхон умрининг охиригача унинг хотирасига содиқ қолди ва қайнота-қайнонасининг

Самир Раҳмонов

“ёш умрингни ёлғиз ўтказмасдан бошқа оила қуриб бахтли яшагин” дейишига қарамасдан, бутун умрини қизи Мамлакатхонга бағишлади.

Оиланинг иккинчи фарзанди Самир 1916 йилда туғилган. Ўрта мактабни битиргандан сўнг, дастлаб педагогика билим юртини, сўнгра ҳозирги Низомий номидаги педагогика олийгоҳини аъло баҳолар билан тугатган педагоглардан бири бўлган. Тошкент шаҳар Қўштут маҳалласидаги мактабда физика ва чизмачилик фанларидан ёшларга таълим берган.

1942 йил 7 июнда Тошкент шаҳар Октябрь (ҳозирги Шайхонтоҳур) тумани ҳарбий комиссарлиги томонидан урушга сафарбар этилган. Энг қизиғи, у укаси Ҳаким билан бир кунда фронтга сафарбар этилади ва бирга жўнаб кетишади.

Оиланинг икки устуни бир кунда ота-она бағрини тарк этиб кетиши бу муштипар ота-онага нақадар оғир бўлганини бир тасаввур этиб кўринг!

Самиғ 120-ўқчи дивизия таркибидаги 334-ўқчи полки ўқчиси бўлиб хизмат қилди ва 1943 йилнинг 25 октябрь куни Могилёв вилояти Пропойск тумани ҳудудидаги жангда ҳалок бўлади. Шу тумандаги Рабoвичи қишлоғига дафн этилган Самиғнинг ота-онаси унинг мардларча ҳалок бўлганлиги тўғрисидаги хабарни олишади.

Бу орада фронтдаги йўқотишлар ортгандан-ортиб борар, деярли ҳар куни маҳалланинг у ёки бу оиласига қорахатлар келиб турар эди. Оғир жудолик қаддини букиб қўйган кекса ота-оналар, бевалик бошига тушган ёшгина жувонлар, отадан эрта етим қолаётган мурғак гўдаклар оҳу ноласини кўриб турган Абдурахмон ота чидаб тура олмасдан ўзини меҳнатга, меҳнат бўлганда ҳам энг оғир, энг машаққатли ва халқ

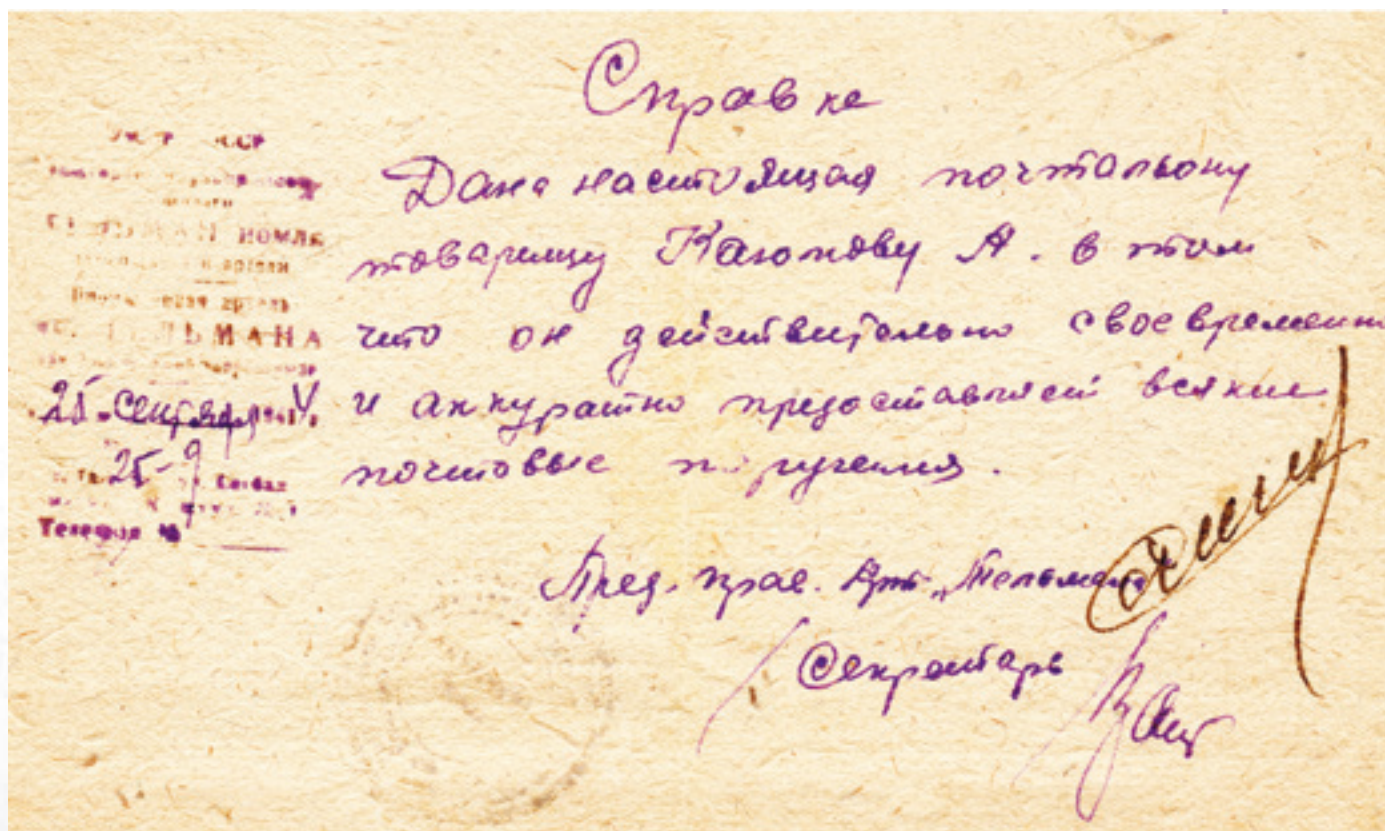
дардига малҳам бўлгувчи хизматга уради. У Тошкент шаҳридаги 2-сонли почта бўлимига почтальон бўлиб ишга жойлашади.

Ўша оғир кезларда почтальонлар меҳнати жуда ҳам машаққатли ва нозик бўлган. Улар қайси оилага фронтдан бир энлик мактуб билан кириб бориб, уларга хурсандчилик улашсалар, бу оиланинг қувончига шерик бўлганлар, улар билан бирга қувониб, бирга кулганлар.

Аммо қорахат келса-чи?! Гулдек бир оиланинг устунидан айиргувчи, ота-она қаддини эгувчи, фарзандни етим этгувчи машъум хабар келса-чи?

Ҳатто, баъзи аламзада одамлар гўё ўз қайғуларининг сабабчисини почтальон деб билиб, уларга озор берган ҳолатлар ҳам кузатилган-ку.

Абдурахмон ота шундай оғир дамларда инсонларга руҳий далда бўлишни ўзларининг инсоний бурчи деб билиб, ушбу касбга қўл уради. У қорахат келган оилаларга

2-почта бўлими томонидан А. Каюмовнинг почтачи бўлиб ишлаётганлиги ҳақида маълумотнома. 1944 йил

Ҳаким Раҳмонов

кириб бориб, индамасдан бир чеккага ўтириб марҳумлар ҳаққига Қуръон тиловат этгани ҳолда, секингина қорахатни қолдириб кетар экан. Бу билан ўтганларнинг охирати обод бўлишига, ўз она юртидан олисларда кафансиз кетган жигарбандлар руҳи ором топишлари учун ҳаракат қилган бўлса, не ажаб?

Ана шу залварли юкни елкасига олган одам ўз жигарпорасининг ҳалок бўлгани тўғрисидаги қорахатни қўлга олганида қай кўйга тушган экан?! Унинг охирати обод бўлиши учун қанча тунларни бедор ўтказиб ҳаққига дуолар қилган экан? Фарзанд доғини кўтара олмаслигини билгани учун ўз жуфти ҳалолидан бу машъум хабарни беркитиб юриши учун бу инсонга қанчалик сабр-бардош керак бўлган экан?

Оиладаги учинчи ўғлон Ҳаким Раҳмонов 1918 йилда туғилган. 1934 йилда халқ хўжалиги институтига ўқишга кириб, 1938 йилда муваффақиятли тамомлаган Ҳаким 1938–1940 йилларда Қорақалпоғистон Республикаси Тўрткўл туманида саноат соҳасида иқтисодчи бўлиб ишлайди. Сўнг-ра Тошкент вилоятига ишга ўтказилади. 1942 йили эса урушга сафарбар этилади.

54-гвардиячи ўқчи дивизия таркибидаги 163-гвардиячи ўқчи полки катта сержанти Ҳаким Раҳмонов Украинанинг Ворошилов шаҳри учун бўлган жангларда оғир ярадор бўлади ва 1943 йилнинг 9 июнь куни госпиталда вафот этади. Даволаниш пайтида унга тиббий ёрдам кўрсатган тиббиёт ҳамширалари оила аъзоларига қуйидаги мазмундаги хатни йўллайдилар:

“Сизнинг фарзандингиз Раҳмонов Ҳакимининг вафоти тўғрисида хабар бериш бизга жудаям оғир.

У 1943 йил 9 июнь куни кечки соат 21 дан 05 дақиқа ўтганида вафот этди.

Эс-ҳуши жойида бўлиб, кун бўйи ўз она тилида нималарнидир сўзлаб, самимий кулиб турди. Унинг бу кулгиси вафотидан сўнг ҳам юзларида муҳрланиб қолди.

Ўғлингиз Украина ССР Ворошиловград шаҳрининг жануби-ғарбида бешинчи километрида жойлашган умумий қабристонга дафн этилди. Унинг буюмлари орасидан комсомолга аъзолик билети ва Қизил Армия китобчаси чиқди, аъзолик билетидagi фотосуратини сизларга юборяпмиз. Ўғлингиз умрининг охирги кунларида ҳам худди фотосуратдаги кўринишда эди, фақатгина мўйлаблари ўсиб улгурган эди, холос.

Сизларга ўз таъзиямизни изҳор этамиз.

Ўғлингизга тиббий ёрдам кўрсатган ҳамширалар:

Е. Недогарко, М. Аселчуг, З. Данилова”.

С. Рахмонов томонидан юборилган сўнги хат. 1943 йил

Украинадаги жангчилар қабрига ўрнатилган мармартюшда Х. Рахмоновнинг ҳам номи бор

Хаттоки бошқа миллат вакиллари ҳам, тилига тушунмасалар-да, Ҳакимнинг зиёли, ўқимишли эканини унинг ўз она тилида байтлар ўқиб хиргойи қилишидан тушуниб етганлар. Ўзбекона лутф, азал-азалдан миллатимиз қонига сингиб кетган маърифат-парварлик ўлим билан юзлашиб жон бергулик ҳолатда ҳам ўзлигини намоён этгани барчани лол қолдирган.

Ворошиловград шаҳри Артемовск тумани Тельман номли посёлка ҳудудида жойлашган ана шу умумий қабристонда Ҳаким Раҳмонов дастлаб 63-рақам остида дафн

этилган, кейинчалик, 1952 йилда қардошлиқ қабристонига қайта дафн этилган.

Оиланинг энг кичик ўғли Расул Раҳмонов кўп йиллик қидирувлардан сўнг 1986 йилда акаси Ҳакимнинг қабрини излаб топди ва у ердан бир сиқим тупроқ олиб келиб, ота-оналари мангу қўним топган Тошкентдаги “Сағбон” қабристонига онаси қабри ёнига қўйди. Зора, шу тариқа кўзлари бир умр йўлга термилиб ўтган онаизорнинг безовта руҳи ором топиб, фарзанд дийдоридан баҳра олса!

Зебо ХОЛБОВА,
“Шон-шараф” музейи ходими

ФРОНТ ШИФОКОРИ

Муқаддам АШРАПОВА

(1919–1999)

1941 йилнинг ёзи. Тошкент тиббиёт институтининг навбатдаги битирувчилари ўз битирув кечаларига тайёргарлик кўрмоқдалар...

Лекин 22 июнь куни эрта саҳарда гитлерчилар Германияси уруш бошлайди. Ўша куниеқ бутун Ўзбекистон бўйлаб фронтга сафарбарлик эълон қилинади. Шунда бир гуруҳ битирувчилар ўз хоҳишлари билан ариза бериб, битирув кечасидан чиқиб, тўғридан-тўғри фронтга жўнайдилар.

Ариза берганлар орасида икки ўзбек қизи, икки битирувчи — дугоналар Анвара Мухаррамова ва Муқаддам Ашрапова ҳам бор эди.

Анварани фронтга юборишади-ю, менинг холам Муқаддамни Тожикистон Республикасининг Конибодом тумани Қароқчиқум қишлоғи врачлик участкасига ишга юборишади.

Дугонасини фронтга жўнатар экан, Муқаддам ҳам Конибодомда ишларни юрғизиб олгач, тез орада фронтга жўнашини айтади.

Ёш шифокор Муқаддамни бир ойдан кейиноқ врачлик участкасига раҳбар қилиб тайинлашади. 1942 йилнинг сентябрида эса уни Конибодом туманининг соғлиқни сақлаш бўлимига мудир қилиб тайинлашади. Тиниб-тинчимас ёш шифокор бўлим ишларини ташкил қилишда жонбозлик кўрсатиб, 1943 йил феввалида ниҳоят фронтга кетади.

Холам уруш ҳақида эслашни ёқтирмас эди, шунга қарамай, барибир уруш тафсилотларини сўраб турардик.

Бир кун бувамларни эслаб туриб сўрадим:

— Бувам қандай қилиб сизга, ёшгина қизга фронтга кетишга рухсат берган?

— Э, рухсат қаёқда дейсан! Москвага ўқишга юборишяпти, деб адамни зўрға кўндирганман. Фронтдан учбурчак хат олгандан кейингина урушга кетганимни билиб қолишган.

— Кейин койиб бермаганми?

— Адам койиш ўрнига, “майли, қизим, ўғлим йўқ, деб ўқиб юрардим. Сен менинг ҳам ўғлим, ҳам қизимсан, мард бўл, тўғри бўл! Олгину олдирмагин, омадингни берсин, она қизим!” — деб ёзар эди. Адамнинг бундай хатларини олганим сари кўнглим тоғдек кўтарилар эди.

Шу тариқа фронтга кетган Муқаддам Ашрапова аввал Шимоли-ғарбий фронтнинг 27-армияси, 2203-сонли Ҳаракатдаги госпиталнинг врач-ординатори бўлиб хизмат қила бошлайди. 1943 йилнинг май ойидан бошлаб Воронеж фронтининг 117-алоҳида алоқа полкида катта врач лавозимида хизмат қилади. 1944 йил июнидан 1945 йил мартигача 4-Украина fronti 1-гвардия армиясининг 2624-сонли госпиталида ординатор, 1945 йил апрелидан эса шу фронтнинг 340-ўқчи дивизиянинг 433-алоҳида тиббий-санитар батальонида ординатор бўлиб хизмат қилади.

Ғалабани ўз хизмат постида кутиб олган Муқаддам фронтдан жўнашга шошилмайди ва 1945 йилнинг июлигача хизматини давом эттиради. Ниҳоят, 1945 йил июлда Муқаддам кўкси тўла орден ва медаллар билан Туркистон Ҳарбий округининг штаб санитар бўлимига юборилади.

1945 йилнинг сентябридан бошлаб, 2 йил давомида у Ўрта Осиё давлат университетининг ҳарбий кафедрасида ўқитувчи бўлиб ишлайди. Лекин Муқаддам Ашрапованинг бутун фикри-хаёли ўзи битирган тиббиёт институтига ишга қайтиш эди.

Ниҳоят, 1947 йил сентябрь ойида у ўзи битирган жонажон институтига ишга қайтади ва умрининг охиригача шу институтда ҳам шифокор, ҳам ўқитувчи бўлиб ишлайди. 1953 йилда номзодлик диссертациясини ҳимоя қилади. 1956 йилнинг январида Москвадаги 2-тиббиёт институтига докторантурага киради. 1957–1964 йилларда II жарроҳлик клиникасида доцент, катта илмий ходим бўлиб ишлайди. 1964 йилда у докторлик диссертациясини ёқлайди. Шу йили унга “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган шифокор” унвони берилади.

1964–1966 йилларда “Умумий жарроҳлик” кафедраси доценти ва 1966 йилдан бошлаб стоматология факультетининг “Умумий жарроҳлик” кафедраси мудир ва факультет декани лавозимида ишлайди.

М. Ашрапова 1967 йилда профессор унвонига тасдиқланади. 1971 йилда унга “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби” унвони берилади.

Муқаддам Ашрапова Қизил Юлдуз, Ҳурмат белгиси, Меҳнат Қизил Байроқ, I даражали Ватан уруши орденлари “Жанговар хизматлари учун”, “Жасорат”, Словакия Республикаси медали каби қатор орден ва медаллар билан мукофотланган эди.

Бир умр ҳалол-пок яшаган холам атрофдагилардан ҳам шуни талаб қиларди. Қўлидан келадиган ҳамма ишни ўзи қилар эди, керак бўлса, туфлиларини ҳам ямаб олар эди. Бундан ҳеч тортинмас, аммо бирор-бир одамга тамагирлик қилмас эди.

Муқаддам Ашрапова катта жамоатчи эди. Урушда ҳалок бўлиб, жанг майдонларида қолиб кетган жангчилар хотирасини абадийлаштириш мақсадида ҳукуматимиз томонидан Мустақиллик майдонида “Мотамсаро она” ҳайкалини ўрнатиш, унинг пойига ўзбек жангчилари ҳалок бўлган жойлардан тупроқ олиб келиш масаласи қўйилганда, бу ишда астойдил қатнашиб жонбозлик кўрсатганлардан бири Муқаддам Ашрапова эди. Холам ўзбекистонлик бир гуруҳ уруш қатнашчилари билан Россия, Украинанинг турли шаҳарларига бориб, жумладан, Волгограддан тупроқ олиб келган эди.

“Мотамсаро она” ҳайкали ўрнатилиб, ёнида “Хотира” китоби қўйилгач, унинг очилиш маросимида қатнашиб келганидан кейин холам:

— Бугун кўнглим сал таскин топди, қанчадан-қанча турмуш ўртоқларини урушда

Муқаддам Ашрапова операция қилмоқда. 1963 йил

йўқотган бевалар, отасиз қолган фарзандлар, яқинларидан жудо бўлганлар энди шу ерга келиб, яқинлари руҳига Қуръон тиловат қилишларига имкон яратилди. Бунинг учун Президентимизга раҳмат, халқимизнинг дуосини олди, — деб хотиржам бўлди ва яна: — Жанглардан кейин операция столида жон таслим қилган не-не ўзбек жангчиларининг ҳам руҳлари шод бўладиган бўлди, — деб қўшиб қўйди.

Муқаддам Ашрапова 1999 йил 9 май — “Хотира ва қадрлаш куни”да Республика

Президенти билан “Мотамсаро она” пойига гулчамбарлар қўйиб келди ва 22 май куни оламдан ўтди.

Уруш қатнашчиси, умр йўлларини меҳр ва жасорат гуллари билан безаган таниқли олима-профессор, шифокор-жарроҳ, жонкуяр мураббий, бизнинг меҳрибон холапошшамиз Муқаддам Ашрапованинг порлоқ хотираси эли-юрти учун жон фидо қилган минглаб юртдошларимиз қатори ватандошлари, шогирдлари, қариндош-уруғлари, фарзандлари қалбида абадий сақланади.

Мукаррам МУҲИТДИНОВА,
Муқаддам Ашрапованинг жияни

* * *

Муқаддам Ашрапова ўзининг телевидениедаги чиқишларидан бирида уруш вақтидаги операция қилиш жараёни ҳақида гапириб берган эди:

“Шундай кунлар бўлганки, госпиталга бир кунда 200 тагача ярадорлар келтириларди. Уларнинг яраларини боғлаш билан иш битмасди, айримларини мураккаб операциялар қилишга тўғри келарди.

Бундай ярадорлар “конвейер” бўлиб келарди. Улар тезлик билан турли ёғоч, тах-

талардан тайёрланган операция столларига ётқизиларди. Ҳар бир операция бўлмасида бундай столлар 5–7 тадан бўлар эди. Мен бир столда операцияни тугатиб, иккинчисига ўтар эдим.

Операциялар турли шароитларда: землянкаларда, палаткаларда, хароб ҳолдаги биноларда, ҳатто, ёритиш имконияти йўқ ҳолда, ис чироқ шуъласида амалга ошириларди. Кўпинча кетма-кет кечалари ухламасликка тўғри келарди”.

Ўзбекистон Миллий архиви,
2844-жамғарма, 1-рўйхат,
26-йиғмажилд, 16-варақ

ХАЛҚИМИЗНИНГ

АБАДИЙ ЁДИДА

685000 г. МАГАДАН-
ул Дзержинского, 9 -
ИЦУВД Магаданского
облсполкома

700143
г. Мохки
ул. Фаза, 8
Насировой И.

УПРАВЛЕНИЕ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
Исполнительного комитета
Магаданского областного Совета
народных депутатов

«12» сентября 1988 г.
№ 8/Н-10

685000 г. Магадан, Дзержинского, 9

Ваше заявление от 22.08.88 передано для исполнения в
УВД Кемеровской области. Т.к. Ваш брат Насиров Усман, 1912 года
рождения, убит 31.10.41 в г. Мариинск для дальнейшего отбывания
наказания.

Начальник отделения ИЦ УВД

Г.А.Сабанов

Тел. ХОЗУ УВД. 83-500

Усмон НОСИР

(1912—1944)

*Баргдек узилиб кетсам,
Унутмас мени боғим:
Ишимни ҳурмат қилур,
Гуллардан ҳайкал қурур.
Минг йиллардан кейин ҳам
Унутмас мени боғим!*

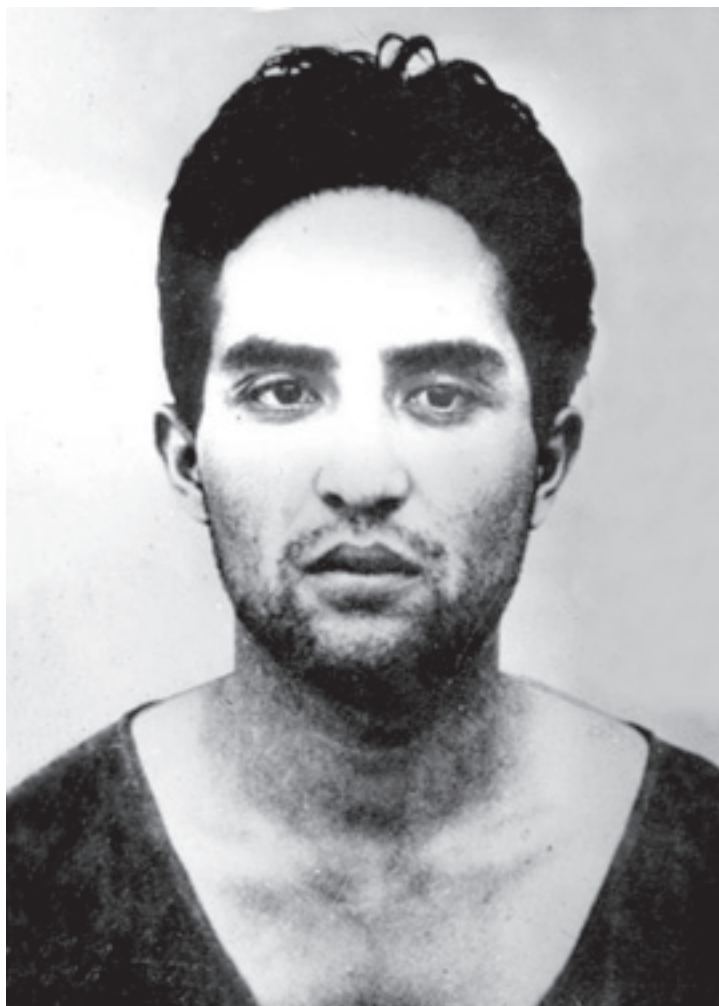
Халқимизнинг Иккинчи жаҳон уруши йилларида фронтдаги оғир йўқотишлари қаторида, қатағон қилинган ва қамоқхоналарда, лагерларда вафот этган азиз фарзандлари ҳам бор. Улардан бири 1937 йил 13 июлда ҳибсга олинган Усмон Носирдир.

24 ёшли шоирнинг бунга қадар 6 шеърий тўплами ва 4 таржима китоби чоп этилган эди. У Пушкин ва Лермонтов асарларини моҳирлик билан таржима қилган, ўзининг шеърлари эса халқимиз орасида тез оммалашар эди. Усмон Носир “Шарқнинг Пушкини” номи билан эътироф этиларди...

1938 йилнинг 5 октябрида у 10 йил муддатга меҳнат-тузатув лагерига ҳукм қилинади.

Усмон Носир 1940 йилнинг 20 августда И. Сталинга Магадан шахридан ёзган аризасида: *“Қамоқда ўтган 3 йиллик умрим мобайнида, барча қийинчиликларга қарамай, мен битта шеърий роман, 3 та пьеса ва туркум шеърлар тайёрладим”*, деб қайд этади.

У ҳибс давомида Колимадаги чекка жой — Уэленда, кейин Узоқ Шарқ лагерида бўлди. Шоирнинг сўнгги манзили — Кемерово вилоятида жойлашган Сиблагнинг Суслово бўлинмаси бўлди.

1944 йил ёзида шоир Мақсуд Шайхзода, профессор Александр Боровков, газета муҳаррири Сиддиқ Ражабовдан иборат комиссия шоир ижодига қўйилган айблов асоссиз эканлиги ҳақидаги хулосани тақдим этади. Бу хулосани тегишли ташкилотлар маъқуллаганидан сўнг, шоирни лагердан озод қилишга қарор қилинади... Афсуски, шоир 1944 йилнинг 9 март куни вафот этган ҳамда Кемерово вилояти Первомайский қишлоғида жойлашган “Сиблагнинг Суслов бўлинмаси маҳбуслари қабристони”да дафн этилган эди...

2022 йил 10 февралда Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан

Усмон Носир сабоқдош дўстлари орасида. Самарқанд, 1932 йил

“Оташин шоир, таржимон ва драматург Усмон Носир таваллудининг 110 йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида” қарор қабул қилинди. Ушбу қарор Усмон Носирнинг бетакрор истеъдодига бўлган эътиборнинг юксак ифодаси бўлди.

Усмон Носир барҳаётликка мушарраф шоир бўлиб қолди:

Шеърларим янграб қолур...

Бир умрга ўлмайман!

Марфуа ҲАМИДОВА,
*санъатшунослик доктори,
профессор, шоирнинг жияни*

Баҳром ҲАМДАМИЙ

(1910–1943)

Ёрқин истеъдод соҳиби Баҳром Ҳамдамий...

У жанг майдонида ҳалок бўлганида, энди 33 баҳорни қаршилаган бўлса-да, ўзининг бетакрор ижодий услубини намойиш қилган, устозлари ва замондошлари томонидан тан олинган таниқли рассом эди...

Тошкентлик Баҳром Ҳамдамийнинг отаси катта ер эгаси бўлган. 1930-йилларида у маҳалладошларининг тухмати билан қамоққа ташланган. Оиланинг мол-мулки мусодара қилинган.

Б. Ҳамдамий Тошкент судининг қарорини кўриб чиқиш учун мамлакат Олий судига ариза ёзади ва иш қайта кўриб чиқилиб, отаси оқланади ва ерлар қайтарилади. Бироқ рассомнинг отаси Қосимхон маҳалладаги қўшниларини кечира олмай, оиласи билан Камолон маҳалласига кўчиб ўтади.

Б. Ҳамдамий дастлабки бадиий таълимни 1932–1934 йилларда Тошкент ўқув-ишлаб чиқариш устахоналарида олган. 1934 йилда Тошкент рассомлик коллежи декоратив санъат бўлимининг тўртинчи курсига қабул қилинган.

Унинг биринчи устозларидан бири А. Волков бўлган. Б. Ҳамдамий бу ҳақда шундай ёзиб қолдирган: *“Менинг ишимни кўрган А. Волков кўрғазмадан сўнг мени ўзининг 1935 йилдан буён фаолият олиб бораётган жамоасига ишга таклиф қилди. Ўша пайтда мен эндигина ижодий фаолиятимни бошлаган бўлиб, шу вақтгача бирон-бир гуруҳ аъзоси бўлмаган эдим”*.

Баҳром Ҳамдамий. Автопортрет. 1940 йил

А. Волков ўзига шогирдликка олган Б. Ҳамдамийнинг истеъдоди ва ижодий салоҳиятига катта қизиқиш билан қарайди.

Б. Ҳамдамий ижодини кино афишаларидан бошлади, кейин Усто Мўмин, В. Рождественский, С. Малт томонидан яратилган афишалардан нусхалар кўчирди.

Б. Ҳамдамий А. Волков билан, кейинчалик эса санъат ҳақидаги қарашлари авангард йўналишига боғлиқ бўлган М. Курзин билан бирга фаолият олиб борганига қарамай, у оддий, аммо визуал воситаларга бойроқ туюлган йўл — реализм йўлидан борди. Рассом бу усулни чуқур ўрганишга ҳаракат

Баҳром Ҳамдамий. Севимли қўшиқ, 1939 йил

қилди, тез ўзгарувчан замон инсонларини тасвирлаб, ўша йиллар воқеаларини тушунишга ва акс эттиришга ҳаракат қилди.

Ўзбекистон Санъат музейи коллекциясида сақланаётган Баҳром Ҳамдамий асарларининг асосий қисмини рассомга яқин одамларнинг портретлари ташкил этади. Ушбу асарларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, рассом уларнинг бетакрор ички дунёси ва қиёфасини тасвирлашга ҳаракат қилган. Хусусан, замондошлари П. Беньков, А. Волков, А. Николаев, Н. Қороннинг портретларида Шарқ романтикаси ва лирикаси билан тўйинган этник қаҳрамон дунёси тасвирланган. У ўз асарларида юз ифодаларида акс этган қалб илиқлигини, ақл даражасини, психологик кайфиятни тасвирлашга ҳаракат қилган.

Б. Ҳамдамийнинг ягона “Автопортрет”и 1940 йилда яратилган. Ушбу асар реалистик мактаб анъаналарига риоя қилинган ҳолда, академик услубда яратилгани билан ажралиб туради. Шу билан бирга, рассом этнографик белгилар ва хусусиятларга алоҳида эътибор беради.

Машҳур рассом В. Еремян унинг асарлари ҳақида шундай дейди:

“Мен ўзбек рассомларининг ўзбек халқи тасвирланган кўплаб асарларини кўрганман. Бироқ ҳеч ким уларни Баҳром Ҳамдамий ўз композициясида берганидек, бу қадар илиқлик билан тасвирламаган”.

Севара ПЎЛАТОВА,
тарих фанлари номзоди,
профессор

Кировоградский
Край Северский
район станция
Северская К-5
Почта

г. Саранск
бар. Н. К. Н. Н.
Кисуринской
Полная
1920 г.
Почта

**СТРЕЛЯЮ
ТАК:**
ЧТО НИ ПАТРОН-
ТО НЕМЕЦ!

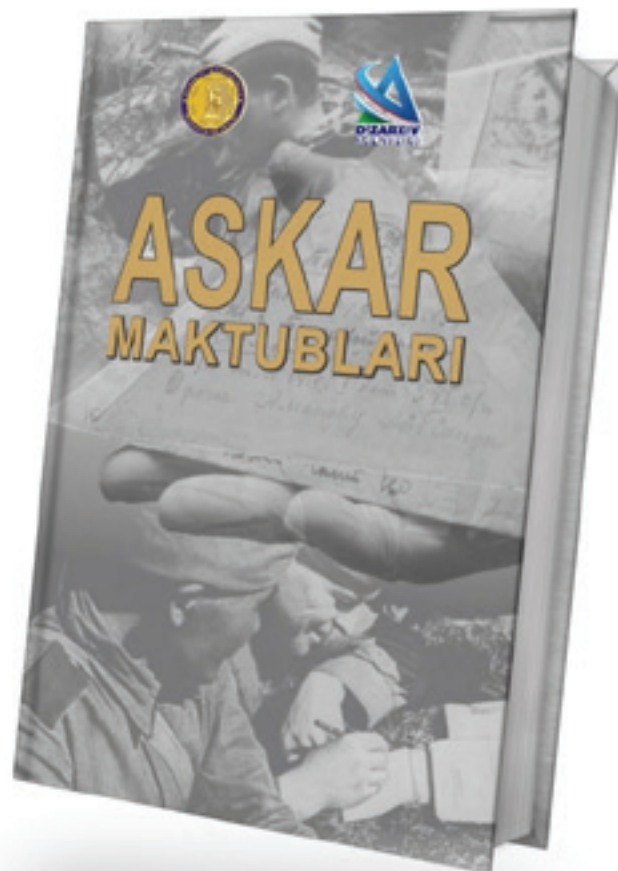
Просмотрено
05834

АСКАР МАКТУБЛАРИ

“Ўзархив” агентлиги Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги ҳузуридаги “Ғалаба боғи” ёдгорлик мажмуаси билан ҳамкорликда 2022 йилда “Аскар мактублари” номли китоб-альбомни чоп этди.

Қуйида ушбу нашрда эълон қилинган хатлардан намуналар берилмоқда.

Ҳалимбек Норматов оиласи билан бирга ўғли йўллаган мактубни тингламоқда. 1943 йил

Ўртоқ раҳбарлар ушбу муҳаббатини радио орқали эшитири-
 шувингизни сўрайман

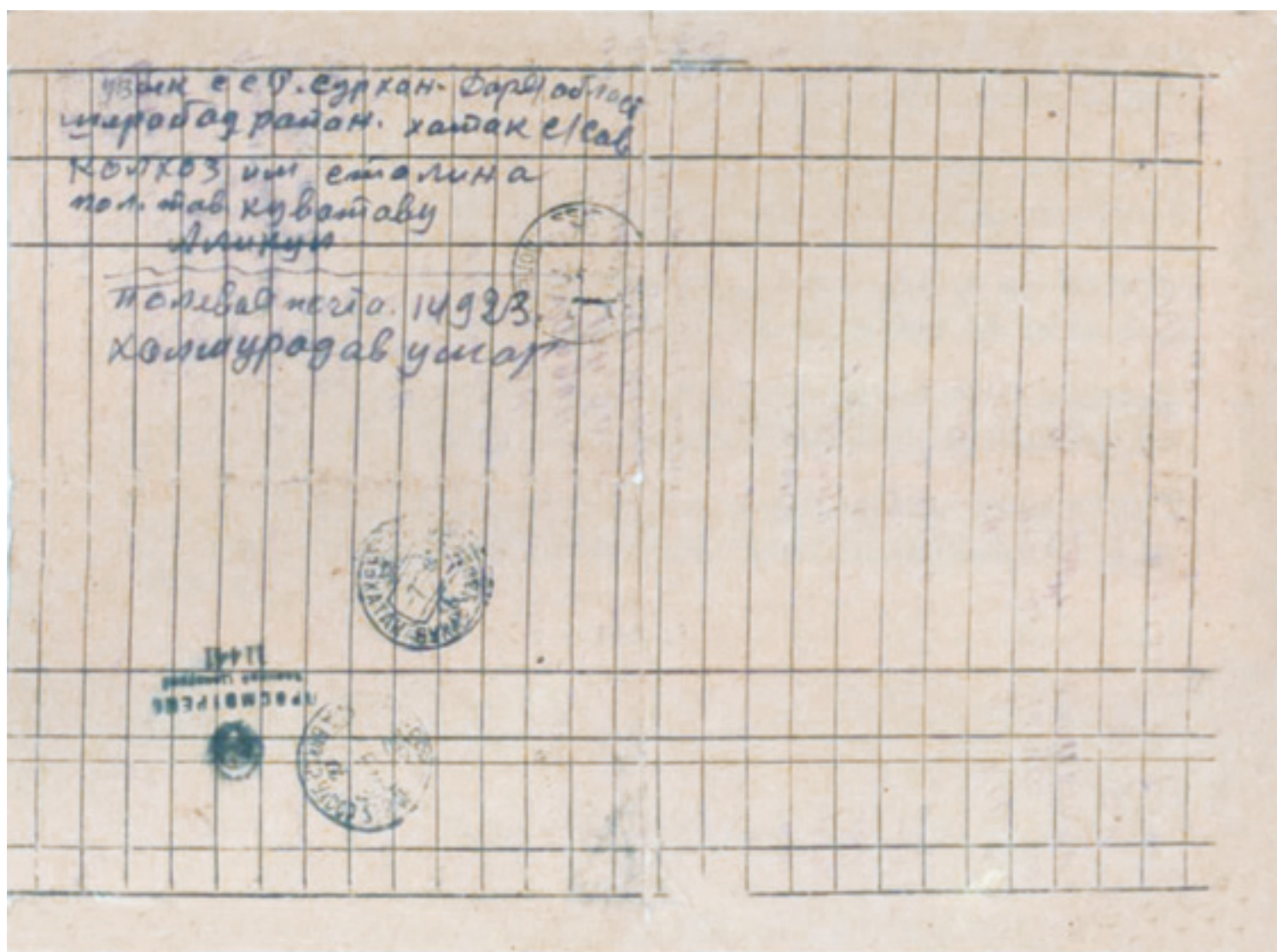
§ 9

Лейтенант раҳбар Тошпўлатов отаси Тошпўлат Бобоев ва
 онаси Ойтўра Шорустамовага юборган хати. 1944 йил 24 март.
 Унда аскар госпиталда даволанаётганлиги, укаси Зикриёдан ҳам госпиталда
 даволанаётганлиги ҳақида хат олгани, укаси Султондан хабар йўқлигини айтиб,
 ота-онасини хавотир олмасликка ундайди. Тобора қишлоқ ва шаҳарлар озод этилаётганлигини
 билдириб, фронт ортида меҳнат сафарбарлигини мустаҳкамлаш зарурлиги таъкидланади.
 Хусусан, онасини пилладан кўп ҳосил олишга чақиради.
 Ўзбекистон Миллий архиви. Р-1735-фонд, 1-рўйхат, 24-йиғмажилд, 9-варақ

Лейтенант Турсун Тошпўлатов

24/III-41

Руминиянинг Арад шаҳридаги госпиталда даволанаётган
 Умар Холмуродов томонидан 1945 йил 31 мартда ёзилган хат.
 Хатда у оиласига ўз саломини йўллаб, “Турналар келди” шеърини ҳам тақдим этган.
 Шеърда жангчининг яқинларига бўлган соғинчи, Ватанга меҳри ифодаланган.
 Хат якунида ўғли Усмонжонни кўпроқ китоб ўқиб, илм олишга чақиради.
 Хат Сурхондарё вилояти давлат архивида сақланади.

"Ўзбекистон" газети редакцидига:

2305

нартинг
9-10-43

Шоҳ редактор!

Ўсиёнда ёнган вақтида мен хизматимдан
Касим дола йўлчасининг ходими менга 5 дана хат
келтириб берди, бунини 4 таси мен Ташкент аймаги
Савийга дебурхат қилиб Соймасан 25- Сойлов округининг
Сойловларидан Мархаматхон Ёурсуната, Иброҳим,
Бахри Юсуфова, Саломатхон Ёурсунова қамалган
бўлиб 10 йили ўртинган 10 йил Кўстанлар.

Бунлар ўз хайтарига ўзларини меҳнат қарандига олиб
барайдики шунларини шўдрасини ёзиб, мендан ҳам хат
ахилан ёзганлар. Мен бу хайтаринлар бирини ахилдан
ахилдан Касим дебурхат қилиб Касимлар, газети
ортом хайтаринларини дебурхат қилиб Касим ўзбек-
истан "Ўзбекистон" газети елмасида ўзини ёзганлар
Иброҳим Соборди.

Немис одомиш бағдарини. Қамаллар боғинида зўриқ
бикан боғини кириб хоёлинида хоёли - Ёурсун Касимлар билим
мана 3 йилга қарат қилди. Ўзбек хайтарини ахилдан
Заманлар бағдар қилди хайтарин бикан бунга, қамаллар
бунга ўзларини хайтарин рахбарларига ўз Озодларини ба
бахти елмасини ўзини кириб Тарихида ахилдан сахиллар
ёлмасини. Мана булар зўриқ хайтарини мана булар ўрмасини
ёлмасини шўдрасини меҳнат қарандига - Ёурсун билим
бунга хайтарин бағдар Касим билимларини. Бу ҳақ
бунини Касим бағдарини ўрмасини бағдарини бағдарини
бағдар бунини.

Мен хизматимдан Касим - Касимларини бағдар
бундан шўдрасини - ахил ахил хайтарини бағдарини
бундан бундан Касим.

Ўсиёда ўнган ўзбек армияларини қамалларини елмасини
ёлмасини Ёурсун ахилдан ўрмасини бағдарини
бундан бундан "Ўзбек" бағдарини бағдарини бағдарини

Бунда йўлга тушган бир Немец ибиди Европалардан
- 324 Кўйрак кишилар бунда тинч? Немецга тушган
Кенга? деб сўрошган сўзлашган:

- Хор сўрош тинч? Бошқоқлар ушайкада мен
аввал шу масалани йўлчиламан. Ошқоқ
Ўзбек, ёки Козаклар Хушайилиса бўлишлари
Ўзбек - Козак вақтинчи халқ бўлар экан
Ушайкадан халқ курашлари: деб шайлоб бери.

- Кишилар бунда Кўйрак тинч? Кенга? деб
сўз сўрошганим деб қўйилиш бунда сўрош
гортишан ушайка ошқоқлар:

- ~~Бунда~~ Русс армиядан Турки кишилар
дан ибарат бўлиб Кўйларини мен халқини
Катт қўйилиш, Туркилар бўлишлари халқ халқ
халқлар, Русс Союзига халқ бўлиш Катт
қўйилиш бунда ушайка эканлар, бунда мен ушайка Кўй
қўйилиш

Бунда Ўзбек кишиларини ушайка Русс халқини
Рахбарларини бақир - қордан қўйилар бунда бунда
Сина - ён турки қўйилар ошқоқлар - Ўз ушайка бунда
қўйилиш бошқоқларини халқ ушайка қўйилиш
бунда Немецлар Европалардан Кўй қўйилишларини
Ошқоқлар қўйилиш экан. Мана бунда тинч ўзбек халқини
қўйилишлар бунда қўйилишлар бунда қўйилиш.

// Мана украинлар! Мен сени қўйилишлар. Ошқоқлар
ошқоқлар қўйилишлар экан қўйилишлар қўйилишлар
қўйилишлар албаниш қўйилишлар қўйилишлар

Мана қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар. Қўйилишлар бунда
қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар
қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар, бунда қўйилишлар қўйилишлар
қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар
қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар
қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар қўйилишлар

Хатингизни ўқисангиз ўқингиз.

Саломатчи бўлгангиз!

Мен: Соҳибдорларнинг хатига Тошхўрнинг Ўқинган-
корининг ўқин, мингдорларнинг гвардиялик.

Сизларнинг менга Кўрсатилган бошдан мингдорларнинг
энг менга Ўқингангиз асосан савбига зўлмат
Ўқиниб савбига энг бошдан Наказири минг
бошарингизнинг Кўрсатилган Келган Келган Келган
Ўқингангизга мингдор.

Сизларга савбига, мингдорларнинг мингдорларнинг.
Ўқиниб зўлматларнинг Майор:

Шомухтор Шомадиев

Харовидан Арингиз.

22. 7. 43г.

Турдалиевнинг ар. гвардиясига босилган
Суратингиз лобардига.

Жангчи, Тошкент области депутаты Шомухтор Шомадиевнинг у даволанаётган госпиталга юборилган
хатларга жавобан "Қизил Ўзбекистон" газетаси редакциясига йўллаган мактуби.

Хат 1943 йил 22 июлда ёзилган. Унда ўзбек халқининг азамат фарзандлари қаҳрамонликлари
қайд этилган. Хусусан, гвардия майори Умаров, снайпер Низом Турдалиев, Эрғаш Шодиев номлари тилга
олинган, ўзбек халқининг жангчиларига ёзган хати фронтда мадад бераётганлиги билдирилган.

Ўзбекистон Миллий архиви. Р-1735-фонд, 1-руйхат, 6-йиғмажилд, 64-67-варақлар

164
Ма тилимда 2. йил 9. ойдан бери онгоқли-
га ўхшай ташнаю зар торган бир кунларим-
да азиз ўр. ва Редактор С. Раҳмоновнинг
27. июлда шайхонга газетасини харбир сафирлари-
ни оқиб шодлиниб шубҳаси ҳудди 5. Мей бодирал-
да ирғишдай бўқиб, шодлиниб бул йироқовоқ
Соломинини пошта арқали ўзусини тоқиниширо-
ман. Мендан редактор савобларини изга қол-
мондан қол қолмонлиқ салом айтишини из-
сурайман. Ўр. Раҳмонов мен 1940. йилда
Бешкек райони Капкадаръ об. Луғлон с/к арми-
лига келганман. Шундан бери бир Арбобини
Монш полкда хизмат қилиб, Келиб ~~қилиб~~
хазир ~~қилиб~~ биринчи бонус қилдик. Мендан
бирга 70. йил ўзбек бақасари 1941. йил
декабр ойидан бери ~~қилиб~~ дарҳам кир-
гошдаги урушда қатнашиб Ўзод ва
Културларимизга Зинн келтиргам. Сабақ
Нелитский поемиз ва ушунга саюзник
лари билан, бир тан бир исомимиз билан
кугушимиз бериш. Келган кундуз тин-
мадан кураш олиб келмақдамиз.
Ўзимизни Зога, добо билан тоқис ва Ёштон

2

Батаарларимиз Скелодларимиз баадам ку
 гимиз ербалам Аксау килим без паишани
 Секонтаеи ердун берметодам узунимиз
 Ойкур 203. м.м. Топкимиздан оғиб келимиз
 талимиз

Ур. Ражабов бизларга мақола исудо-
 хаи кон. Амма аромиз исудохел узок.
 Мен шу бириндигидаги Тога Якин узбек-
 балалари талимидан сизларга миллионга
 саяел. Ра сарайимиз узимларимизда
 ва киемакларда Яким припаганда ирүгид
 Ишкендеков кизларимиз киемадаги укама
 уртакларимиз Якимдан туруб ербалам беримиз.
 Ларимиз сарайимиз. Азиз ур. Ража-
 бов бу киемада хатималисидан шу
 бизни адрисга езибанимиз харсони-
 дан бизларга уқун уқун юбаримиз на-
 римиз сарайимиз. Бизлар тул то-
 лайимиз. Ха саломат булайимиз
 хар биримиз хар ерда сое булайимиз жат
 арқали ақволлардан талимимиз туримиз
 усе киемада саломатдан

Козивой Паны Панжиев

8/IX-432. Нури. / Потеви. / 97701. "У".

Xo'limga garab
 kuitandim jangizim
 garab

Газета редактори С. Ражабовга жангчи Кўзивой Панжиевдан хат.
 1943 йил 8 сентябрь, 97701. "у"-дала почтаси.

Хатда бригададаги 70 га яқин ўзбек аскарлари номидан салом йўлланган бўлиб,
 жангчи 2 йилу 9 ойдан бери она тилисини эшитиш ва унда ўқишга ташнаю зорлигини баён этган.
 Шу сабабдан муҳаррирдан мазкур манзилга газетанинг ҳар сонидан юбориш сўралган.
 Ўзбекистон Миллий архиви. Р-1735-фонд, 1-руйхат, 2-йиғмажилд, 64-65-варақлар

Mihriban ata-ana ²ata, uki xatir-
cagalar sizlardan sozsimizki butun
busizlarni duzman faziranni tarraq
jangig uku uku qul armiyamizga
jardangga sofarlar qiliblar planiglar
ni aqiyi blan bagarizga tixiziglar
lardagi dangasokarni terinda paz qilin-
lar? bizlar ham bir qadam ham
argaga silçimasdan duzmanni or-
jeximizdan qutlayga tajjarmiz duz-
manni aqim uashalard atalasini
toxtatdik. bizni yol toqri yol biz
jexamiz duzman fazirni jor juri
blan jaksan qilingan boldi

o'taq muharriri uku maotubni
ning maydanida jazib jardik eski
alibboda. cunlig jangicoda kob xato
qilamiz cunlig bizlar 38-39 na qil-
dan berdi armiyadami.

3

Ушлардан зораймишми? узлу хатни
 Кенгазтиб газетادا босиб чиқишлар

Бу ушунг ишнам блан улардан та
 давир қолушарми зириб қусақлағиб
 ҳажирлағиб қоловери ушунг оқид
 ва ишларини эр ва акаларини

1. Алимжанов Умар Каримов
 2. Султанов, и.
 3. Дикиров, А.
 4. Гумоллаев, б.
 5. Моллаев, А.

Ва ҳаққулар узлу хатни
 јузге јагин ҳас-һул миллати
 прантавликлар наmidан јардор
 бирми адрисимиз

2/47 Полковник нортн 127 ноем 19

“Правда” газетасида эълон қилинган “Ўзбек халқининг жангчиларига
 уларнинг эл-юртларидан мактуб”га жавобан жангчилар томонидан ёзилган хатлардан бири.

1942 йил 2 ноябрь, 127-дала почтаси, 19-ҳарбий қисм.

Унда улар учун бу мактуб қувват бўлганини билдириб, фронт ортидаги юртдошларни бор кучлари билан
 ишлашга чақиришган. Хат 100 га яқин жангчилар номидан ёзилган бўлиб, уларнинг кўпчилиги

1938–1939 йилларда ҳарбий хизматга чақирилганликлари қайд этилган.

Хатни биринчи бўлиб имзолаган Умар Каримович Алимжонов 1943 йили қаҳрамонларча ҳалок бўлган...

Ўзбекистон Миллий архиви. Р-1735-фонд, 1-руйхат, 2-ийғмажилд, 290–292-варақлар

Салом Ёрток Абдуллаев!

Мен Ўзбекистоннинг кўн ботиш томонда сот ва
салолат эканлини билдириб, Сизларнинг
сот ва салолат бўлишларингизни кутаман.
Мен сизнинг радиого келганингизни шарафланиш
орқали эшитдим. У ҳозир мен редактор бўлган
фронт газетасида тарқатиш бунд ишлаб туринди.
20 августда уйдан ҳам хай — олдим, Салом айтган
экансиз, кўн раҳмат.

Радиого юбориш учун кўнгина материаллар
бўлса ҳам, мен ҳар вақт ўзингиз билган томонда
бўлганим сабабли юборилмайётман. Ҳар замон-ҳар
замон Ойдин онамни кошга шерлар юбориб ҳам
турибман. Ёртин кўнларда агар муваффақият
тикиб қолгундай бўлса, ҳозир ёзаётганимни кўн
носратидин Совет-Герман фронтинда" деган монтатени
юборурман. юборган шерларни эшитдирганларингиз
учун раҳмат.

Ўзат Сўйтоннинг ҳам радиого ишлаётганини
эшитдим. Агар бу гап рост бўлса мендан кўн
Салом айтсангиз. Бухарада, Артин, ^{ойинот} Мойсева, ^{бунд} ^{бунд}
Мўмин, фозилтанга ^{роҳмат} ва Ҳарго ўртинларга Саломнинг
айтиб кўйишингизни сўрайман.

Ўйини олганингиздан сўн, хай ёзишингизни ҳам
сўрайман. Фронтда туриб эл-юртдан ҳам олин
биз учун катта тўй, роҳматдек.

Саломдан Адҳам Раҳмат, Ҳаракатдаги Артин
менанг адресини. 21. VIII. 43

Юллован ногина 15205-к Н. Раҳмат

Ёзувчи ва шоир Адҳам Раҳматнинг Ўзбекистон радиосига,
Абдуллаевга юборган хати. 1943 йил 21 август, 15205-К дала почтаси.
Хатда ёзувчи радиода ишлаётган ижодкорларга салом йўллаб, ҳамкорлик режаларини билдирган.
Ўзбекистон Миллий архиви. Р-1735-фонд, 1-рўхат, 11-йиғмажилд, 146-варақ

Линия Буйлаб (Фролов Тур ~~275~~ 275)

Мен бахтинга штаб баталон қоромоғида - радио
станцияда шулар эдим. Штаб радио станциядан 2 км
олдинда ормонда жойлашган.

Ҳан, ўнг ва олди қисмида 2 км Жанг боради.
Икки абшир йиғининг Шикка - Шикка солишгани каби
икки техниканинг шўх ва тўқтовсиз солишган даҳшат-
ли овози кеча - кундуз 2 нграб туради. Милитик ва авто-
матлар турли, ғориллик оҳонда сайраб эди.

Яблах Неллилар еккинчи олдида аламлига
бардони беролмай, "ейиш қотўнға оғиб қол" дегандек
қичилекларга ўт қўйиб кетадилар... Кеча эса, е'н-
ган зўр олов ва мушаклар шўласида кундуз каби
ей-ейиш.

Айниқса ер юзи ва кичи юрагини ларзага
келтириб бўкираётган замбарак ва минаметлар
овози ишда. 2 мушман ер-кўкни қоплаган анойиб
музыка ишда 2 юрагини безитган қайишча овози
ангралиб туради: арсонадаги тасаввур э'тилган жони
бор каби даҳшат солиб бўкиради. Тўй ер-кўк портлаб
ўт олгандай. Ҳар бир ўқи душман тараф - уруқда
булқон олади. Топан кўтарилади... Тун-тун тараф-
дан бериллаётган қақшаётган зарбани - кўкка сов-
риллаётган ёвлар қулмини кўриб ҳар бир Жангчи
кегун фахрланмасин? Кегун илҳомланмасин?
Душман бўмбавозлари кўкдан арилайди. Аллиқ
алам билан оғ қовоқ арилар каби улаёткалар усти-
да зўнганлаб уғиб юради. Шўнғиб бўмба йонилмайди
ўкка тутади. Лекин гўнқигидаги тошларнинг
қайишмасини шўнжалга оғиб улғираолмайди.

Азамат зинтиликлари музнинг ётишида даврада
дур келган томонга тошлаб қоларлар.

Снарлар боти устидан сувиллаб ўтиб туради.
Экин масараларда портлар эди.

Кеча кун бўйи ёлғиз ётиб ўтди. Айриланларнинг
узун дегирлик тинди. Зан эди.

Мен эрталаб прохуфта узун шубга келдим. Ана ёл-
ғиз ана майдалаб ёлабди. Бу кеча шуб ретаси
ёмигина орам олган. Мен келганимда ювенил
ёш эрталабки конушта тараздузда эдилар.
Шундай бирдан дундан тўнлари скарлар ётдира
бошлади. Қамма бе сарамшон бўлди. Тез мудорал
ақорларидан жой олди. Атрофда сув-сув кўтарилди.
Аллаҳимлар музгили товуш билан ёрдамга қақира
бошлади. Санитарлар ўз вазираларида изғил бош-
ладилар... Ана алоқаби-телефонистларда қам

онгайсизлик бошланди. Ўш Коронгу ормонда бир-
бирдан адам гандай қарги алоқа станцияларини
йўқлай бошладилар... Жаъоб йўқ. Демак алоқа сий-
лари узилган. улар узун алоқалар туш-туш тараф
га ёзиллаб кетдилар. Батаман командири менга
қам бир жангнинг кўчилиб ёзганин менга
бўлган алоқа линиясини текширишни буюрди.
ўйлаб турмига фурсат йўқ. Линия бўйлаб қона бош-
ладик... ормондан олиқликка қикдик. Сил осил-

ган ҳодалар йўқилган... Снарлар ҳамон бош усти-
да сувиллаб ушмоқда ва биздан Экин масара-
ларда портлар эди. Тик юрими мушқин эмас. Бир
ерда ётиб олми қам бўлмайд.

— Қани олға-деди ёнидаги жанги — шкаф есақда
алоқани боғлаш керак.

— Албатта, албатта.

700 102

Ҳува беланиб олса томон эмаклай бошладик.
 Ҳува снариб линиб бўйлаб ерилган. Сии Тилка-
 Тилка бўлиб узилган, улай бошладик.
 Ҳувамизга Мохлар, Лои паркалари келиб Тунар
 ва портлаган снарибнинг сасик, ҳиди душок-
 қа келиб урилар эди. Бизни ҳар секунд
 қалоқат кутади. Ҳувамиз қадам сайин урар
 эди... Снариб унинг Ма Тинди.
 Линибни Тилкаб олса қараб лона бошладик.
 Бирдан Биз бораётган линиб йўлида Таниш
 ур кишига кўзим Тинди. Улар радио станица-
 да бирга ишлаган дўстларим. Иккитаси узбек.
 Қудратов ва Камилбековлар эди. Тошкентда
 радио кўрсатди бирга ўқиганмиз. Улар
 негадир айланганиб қолди. Юрагим шув эди.
 Биз эҳсинландик. Радиот Бабкин Қудратов-
 нинг қонга ювилган нешонасини зўр бериб
 билиб блан кўзи аралаш урар эди.
 Камилбеков Эса, кўли қонга беланган,
 узилган сиймининг бир угани Таниш блан
 Мақкам Тилиб меккинги угани кўли блан
 Тортиб улаиға Тиринчар эди... Эмак улар
 қайи линибнинг у бошидан биз томон келган
 лар. Камилбеков бизларни ^{линиб бўйлаб} кўришди қолмон
 ўзи угуи эмас, балки:
 — Келинлар, тезроқ сийми улайлик - деб
 қилқира бошлади. ~~Авоқ~~

Линия тиклашди, алоқа боғлашди.
Уларнинг қараларига мамлакат берди.
Ва сангаастага элтиб қўйди...
Улар қураш майдонига энг муҳим вазирани
аҳо элчи пайрида ижасат едилар.
Менда эзаб қайнар эди. Албатта зағдуқта-
рининг бу ҳолини унутмайман. уларнинг
хартонини қонига қондан қасос оламан
радиет-Камил Мухамедов.
(Калинин fronti)
хатоси бўлса тузатишингизни
сўрайман.
Машинадан э'зди.
4.9.42
Ушди
редакция "Кизил ўзбекистон"

Калинин фронтдан радист Камил Мухамедовнинг "Кизил Ўзбекистон" редакциясига йўллаган
"Линия бўйлаб" мақоласи. 1942 йил 4 сентябрь.

Унда Қудратов ва Камилбеков ярадор ҳолида жонбозлик кўрсатиб,
алоқани тиклашда қатнашганликлари ҳақида маълумот берилган.

Ўзбекистон Миллий архиви. Р-1735-фонд, 1-рўйхат, 2-йиғмажилд, 299-300-варақлар

"Қизил Ўзбекистон" газетасининг
 адабий бўлим мудирига!

127

1.1. Фронтдан Сизга Ўзиз аскарлик
 саломини бўлсин! Мен бир адабий
 жавабкори сиратида ўзининг ёз-
 диги шеърларини ҳузурингизга
 юбордим. Ушбу шеърларини (бун-
 дан илгарى ҳам 2 шеър юборган
 эдим) кейинги танилаш мотибуоти-
 да ёритишингизни илтимос
 қилиб

Салом била:

Ўзиз аскар, армияларингиз Султон Акбарий.

Жавоб хат кўйилган. Ўзрасс

Сўт. Ўзбекистон: № 10 Тавваккай и/я 19, лийер 6. Акбарий

Артиллериячи Султон Акбарийнинг "Қизил Ўзбекистон" газетаси адабий бўлим мудирига юборган хати ва "Фронтдан хат" номли шеъри. Шеър ёрга аталган бўлиб, унда мардлар ўлмаслиги, гар шундай бўлганда ўрнида ўзбек қизи жанг қилиши қайд этилган. Ўзбекистон Миллий архиви. Р-1735-фонд, 1-руйхат, 2-йиғмажилд, 155-156-варақлар

француздан хай

(ёрга)

156

Жоним,
тарорайим ширин уйи блан
Мечун, қайси Жанг қилар бўлди?!
Қасос мингунда кимлардан
Азроилдек жан олар бўлди?!
Хулқон шир экан зувалом
Исёнкор руқ туйиш'и менга,
Жоним, жангда мажрух бўлиб ҳур
Зорагимки туйиқазсам сенга
Билма дейсан, бу мукаддас қалб
Қайи ушун бўлур илҳомчи.
Илк суйгунинг бедар ихрида
Таждиримга кўз солиб роили
Фироқ деса, эзгу фол оғеи
Иканма ҳел, мард бўлмайди, де!
Ва илк кўрсат қўрбони бўлмоқ
Эрк йўлида дард бўлмайди, де!
Жоним,
Бир ушра сий бўлмайман
Эрк қони шабаррух менга.
Олижаноб соғинг ҳисларим
Хире блан талпинур сента.
Биласанми, бу жангжў кунлар
Эт дахшайим маҳшар кунидир.
Асабларой бўшапман ёвнинг
Изтиробда қажмар кунидир.
Жон бақшида эйсам Вайанга
Ўзбек қизи қалб беражаксан.
Ун тингани қархлаб, ўрнида —
Мардонавор жангга қуражаксан.

Ўзид асар
Арийиларий:

Султон Абарий.

1966

18/5/4

12/5-42

CL _____ Names (in full) Bertha ^{in ON}
Date of Birth 20-11-20
Place of Birth { Parish _____
In or near the town of Moscow
In the county of Russia
Trade on Enlistment _____
Nationality of Father at birth Ukrainian
Nationality of Mother at birth Ukrainian
Religious Denomination Jewish
Approved Society _____
Membership No. _____
Enlisted at Lemberg On 9 July 1916
For the { 2 months due to 1916
• Regular Army.
• Territorial Army.
• Strike out those inapplicable.
• Supplementary Reserve.
• Army Reserve Section B.
For _____ years with the Colours and _____ years in the Reserve.
Signature of Soldier [Signature] + 3 months
Date 9 July 1916 B. M. M. M.

Указом Президиума Верховного Совета СССР
от 30 ДЕКАБРЯ 1948 г. НАГРАЖДЕН
медалью "ЗА ОТВАГУ"

on Teresopol

modèle N°

FICHE DE DÉMOBILISATION.

N° de la fiche

N° de l'exemplaire

Helène

Organe démobilisateur : 1re Escadron Régional du Brany - Carême

ЯНГИ АРХИВ

ҲУЖЖАТЛАРИ

10. Adresse où se retire

11. Situation de famille

12. Nombre d'enfants vivants

13. Profession principale

14. Arme - ~~Franco~~ Ce

15. Dernier corps et unité

Département Belgique
Commune - PARIS

Всё графич. заполнить полностью

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя и отчество Васильев Роман

2. Звание Младший сержант, в. Должность, место ком. взвода, 800-й п. Кавказ, Грозный 218 (Курчатовского)

Представитель и сестра Красная звезда

4. Год рождения 1918 5. Национальность русск 6. Партийность б/ч

7. Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР в Отечественной войне (где, когда) участником Отечественной войны

8. Имеет ли ранения и контузы в Отечественной войне ранения в плечи

9. С какого времени в Красной Армии с 1938 года

10. С какого времени в партизанском отряде 10/12-44 года

11. Чем ранее награжден (за какие отличия и когда) За отвагу не вручен

12. Настоящий домашний адрес (представительский награжденный адрес его семьи) Васильев Роман в. Инж-Юнн ул. Невская 121

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

к/о Госбанка в Делов

КВИТАНЦИЯ

в приеме наличными Делов 1944 г.

Принято Каз. М. Ходяков СК Хайрбад

представителя Казаров

для зачисления на № 350

наименование Казаров

в чем наименование

СУММА Руб. 20.000

прописью двадцать тысяч

Контролер Кассир Операционист Кассир

М. П. Кассир

Указанную в квитанции сумму принял Кассир

1. За взнос денег, произведенный непосредственно в кассу, какую раскредитную часть, Госбанк не отвечает.

2. На квитанции должны быть три подписи: контролера, операциониста и кассира.

Без указанных 3-х подписей и печати квитанция недействительна.

не-домашнего Завое-
содать, вместе с тем
своим взводом. Этот
нашего выноса и удерж
и выводи из боя

здоровию боя в д. Говило
бросаясь во все осы
двух взводов для дости
После боя явился после

из по взводу: на д. Говило
младшего "ура" - давал
мужество и волеизъяв
1. Завоевал этот взвод
высшим "Завоевал"

Казаров

Айни пайтда Беларусь Республикаси
Миллий архивида партизанлик ҳаракатида
қатнашган ўзбекистонликлар ҳақида ҳам
муҳим ҳужжатлар сақланмоқда.

Қуйида ушбу архивда сақланаётган ҳуж-
жатлардан намуналар берилмоқда.

Автобиография. 1949

Я. Поповичев Мамозанов родился в 1919 году в семье
крестьянина-середняка в с. Станиславово Куйбышевского
района Актюбинской эк. к-з Ворошиловского областного
Узбекской ССР. Отец мой умер в 1930 году в 50 лет
и занимался земледелием; в 1934 году отец мой вернулся
в колхоз им. Ворошилова Куйбышевского района. Я до 1936
учился в школе, которую окончил в 1934 году. В 1934 году
пошел учиться на курсы тракторных механиков, которые
окончил в 1936 году и работал в Куйбышевском МТС до
1938 года. В 1938 году пошел в Красную Армию добро-
вольно, где прослужил добровольную службу и
в 1940 году остался служить сверхсрочной службой
и застал войну с Германским фашизмом; в 1941 г.
в мою очередь попал в срочные ряды в Ижев-
скую пехоту три дня учился и устроился работать
в колхоз 1-й ст. Куйбышевского района до 1942 г.
марта месяца в марте месяце пошел добровольно
но уже скрываясь в лес баром с немецкими
вспомогателями до организации партизанского
отряда в этой местности в Мохомовице
Я пришел в отряд тов. Бессидякина Бригады
Киргиза и пробыл в бригаде до 1942 г. ноября
месяца, участвовал в диверсионной работе
мечено на своем счету до 32 убитых немцев и
5 нем. дор. Этим делом командовал
бригадой представлен к правительственной
награде, а сейчас еду на курсы разведчиков.

В семье Я. Поповичев

12/11-42.

Жанггоҳда ёзилган таржимаи ҳол.
Совет Иттифоқи Қаҳрамони Мамадали Топиволдиев таржимаи ҳоли

- КРАТКОЕ, КОНКРЕТНОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ ЛИЧНОГО ВОЕВОГО ПОДВИГА ИЛИ ЗАСЛУГ

1943 г.

Все графы заполнять обязательно.

от: Воен. Г.Г.

НАГРАДНИ ЛИСТОК.

1. Фамилия, имя и отчество... Тошнйёзов Гантой
2. Звание, красноармеец... 3. Должность и часть... Стирщик, петров-
ский дружин. партиз. отряда
4. Представляется к... присвоению звания Героя Советского Союза
5. Год рождения... 1919 6. Национальн-ть... узбек 7. Парт-ть... чл. ВКП(б)
8. Участие в/у гражданской войне... нет последующие боевые действия... в рядах
СССР и Отечественной войне / где и когда... с начала войны
до августа 1941 г. в составе 5-й армии РККА 169 сп
9. Был ли ранен и контузен в Отечественную войну... ранен 4 раны
10. С какого времени в Красной Армии... с 1939 г. 11. Чин... РККА
12. Был ли ранее награжден / за какие отличия... нет
13. Настоящий домашний адрес представляемого к награде и адрес его
семьи... г. Ташкент, Куйбышевский р-н, 2-й Кудрявцевский
проект, д. 20, кв. 8
14. Краткое, конкретное изложение боевого подвига / или заслуги:
Фабрицей, Стирским диверсионной группой, Спирским
и Францевым. Железнодорожные пути, 12.9, 3.10, 7.12
17.12 по ним 2 с живой силой, уничтожены
но немецкие солдаты и офицеры 628, ранены 675, уничтожены
но 5 паровозов, 45 вагонов и повреждено 10 вагонов. В процессе
этой работы был ранен немецкой охраной п. 9, 6 км от
станции р. 9. За героические подвиги в партизанской борьбе
Фабрицей, 6. 5 брелки, опираясь, где лично уничтожены
до 15 фашистов, 15 человек захвачены в плен, при этом
уничтожены 8 до 16 человек.
Комиссар... В. Г. Г. Г.
29. Мая... 1943 года.

Гантой Тошнйёзовни мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

88

Все графы заполнить полностью

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

Фамилия, имя и отчество ДЕРЯБИН Владимир Павлович

Звание СТ. СЕРЖАНТ 3. Должность, часть командир партизанского отряда "Искра" бригады "Разгром".

Назначается к ордену Красного Знамени

Год рождения 1918 5. Национальность Русский 6. Партийность Канд. ВКП/б/

Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР и отечественной войне (где, когда) Участник Отечественной войны и в тылу противника.

Имеет ли ранения и контузы в отечественной войне ранения имеет

С какого времени в Красной Армии с 1939 г.

С какого времени в партизанском отряде с апреля 1942 г.

Чем ранее награжден (за какие отличия) не награждался

Адрес места рождения представляемого к награждению и адрес его семьи г. Ташкент ул. Перво-Бектеново.

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

В апреле м-це 1942 г. лично организовал партизанский отряд. Отряд за этот период уничтожил: 1500 немецких солдат, офицеров и полицейских. Спустил под откос 9 воинских эшелонов, разбито и повреждено 9 паровозов, 30 транспортных машин с живой силой и техникой.

В районе Ходино лично с ротой бойцов уничтожил воинский эшелон противника с боевой техникой.

По шоссе на дороге Минск-Могилев в р-не м. Дорезино разбил штаб противника, в результате боя убиты: 1 майор и 3 капитана и захвачены секретные документы.

Достоин правительственной награды ордена Красного Знамени.

Начальник Белорусского штаба партизанского движения *Иванов* (И. Калинин)

11 ноября 1943 г.

вк-3

Лист 243

Владимир Дерябинни Қизил Байроқ ордени билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Western International College 21

Л А Я П О Д Ш И В К И

Мов Чешанос Николай Александрович лично подор-
ван 4х брамских зинтов где уничтожено 4х паро-
вова, 27 вагонов - убито 82 гитлеровца. Двигая
уничтожил завод где им лично подорвано 5 автома-
шин при этом убито 94 гитлеровца, Мухомов в
пешей правый сибирский завод где по подрабке и
ремне где всего подорвано 646, он лично подорван 2х.
Двигая уничтожил уничтожил брамского зинта
где убито 2 паровова, 30 вагонов с минирежубом. Мов
Чешанос уничтожил во многих других боях по защите
и смерти населения от врага в Вешаню где убито
73 гитлеровца, Босван делами деловым преданности
родине и партии Ленинской Сталинской

[illegible]

1 Кр. Зв. Орденом Красной Звезды

ПОСТУПИЛО

Фамилия, имя и отчество **Каримов Рамил**

2. Звание **рядовой**

3. Должность, часть **рядовой**

4. Представляется к награде **орден Красной Звезды**

5. Год рождения **1920**

6. Национальность **узбек**

7. Периоды службы **мл. Влкс.м.**

8. Участие в гражданском и в 10-м году войны **по званию СССР отечественной войны**

9. Где, когда **1. 1941. 355 стр. полк. 100 дней в бою.**

10. С какого времени в рядах армии **с 1941 года**

11. В партизанском отряде **с 13.04.1942 года**

12. Чем ранее награжден, за какие отличия, когда **не имеет**

13. Постоянный прожитный билет **не имеет**

14. Адрес **Узбекистан, Самаркандская обл. Т. Канакчибаев. М. Дурабаев.**

ОТЕЦ, КОНКРЕТНОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ ЛЕЧЕБНОГО ВОЕННОГО ПОДВИГА ИЛИ ЗАСЛУГ

07.42. Участвовал в захвате на т.д. врага Кожаново, уничтожены паровоз и 10 вагонов с топливом (320 км. пути).

26.04.43. Участвовал в разгроме немцев в д. Вудово, где убито 8 немцев, лично убит 3 полицейских.

10.02.43. Участвовал в разгроме немецко-полицейского гарнизона д.р. Завоковщина, где убито 6 и взято в плен 36 полицейских и немцев.

24.01.44. Участвовал в разгроме немецко-полицейского гарнизона д. Корзухи Шкивовского р-на, где убито 36 полицейских и немцев.

1.05.43. Участвовал в бою в д. Бобовская Крутижневского р-на, где убито 26 немецких солдат, лично казан на 3 и уничтожил 10 немецких.

20.06.44. Участвовал в массированном налете на т.д. Славное тропинкой, где взорвано 25 домов.

Октябрь 1943. Участвовал в захвате в разгроме маховирами Могилей - Мисск, разрушено 3 км. дорог.

Февраль - Январь 1942-43. Участвовал в разгроме бандитов на железной дороге Могилей - Бобовщина.

Указом Президиума Верховного Совета СССР
от 11 дек 1943 г. НАГРАЖДЕН
орденом КРАСНОЙ ЗВЕЗДЫ

10 - 11.01.44

10 - 11.01.44

Р. Каримовни Қизил Юлдуз ордени билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Автобиография

284

Кавра Львов. партиз. отр. ио. Кирова
м. Ураков Лукаш. по Коушанам. Узбек
Родился в 1916 году в дер. Чокар Метанектор-ны
Солмарканской обл. в крестьянской семье
Родители занимались зем. работ.
Вос и воспитывался в семье отца
занимательный человек. Учился Коушан. школы
и в школе с 1938 года. в 1941. по призыву
был в кр. Армии до начала Отечественной
войны. С начала войны 16 июня
участвовал в боях при Чубе с.п. под Толмачи.
Часть была окружена и попала в плен
где был в плену 46 дней в Бобруйске.
При переезде по ж.д. из Бобруйска к
Бресту попал в плен 8.9.41.
В плен по пути в Кобринскую район
в дер. Шиньков и Бачинько до 16.3.42.

Лукаш Ёроков томонидан ёзилган таржимаи ҳол

28405

а с 16.3.43. устоял себе группой и
с 6-й тн. начал партизанск., против
в Давидовский лесок. Установил
по организации партизанского отряда.
группа 13 чел. была переведена на фронт
и в колхоз. в той группе 30 чел. разбавил
поступил в казаческое ранение д. Никольское
убили 11 чел. остальные бежали в лесах
полностью захвачены. Установил в разбитии
поступил в казаческое р-не уез. в казаческом
разбитии Немецкую часть в Мирном р-не
д. Кабанья убили в казаческом.
Ураз разбитии Еремеевской группы
установил в разбитии Мухомов на реке
Мухомов. Установил в боях с Немецкой
полицией и казаками во время их отхода
партизанской группой 30 чел. на полосу
убито 30 чел. и захвачены группы, были в казаческом.
За 5-й раз разбитии 24 чел. автоматист

3.5.43. устоял в партизан. отряде 11 чел. казаческого

К-р 1/2 и 1/2

6 чел.

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. фамилия, имя и отчество **Нахаров Ахунджан**

2. Звание — **Неповедливый** 3. Должность, часть **партизан отряда**

Представляется к **Ордену „Красная звезда“**

4. Год рожд. **1918** 5. Национальность **Узбек** 6. Партия. **б/п.**

7. Участие в Гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР в Отечественной войне (где, когда) **с 24 июня по 11 июля 1941 года в районах: Дашаука, с. Мамоделино и с. Зеленин. До 5 августа 1942 года в районе с. В. Водружа Узбекского района.**

8. Имеет ли ранения и контузии в Отечественной войне **не имеет**

9. С какого времени в Красной Армии **с 16 ноября 1939 года**

10. С какого времени в партизанском отряде **5 августа 1942 года**

11. Чем ранее награжден (за какие отличия и когда) **не награждался**

12. Постоянный домашний адрес представляемого к награждению и адрес его семьи
Узбекская ССР Андикманская об., Антикманский р-н, Джанабикский с/совет к-3 им. Кашикина

**КРАТКОЕ, КОНКРЕТНОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ ЛИЧНОГО
БОЕВОГО ПОДВИГА ИЛИ ЗАСЛУГ**

5.8.1942г. Вступивший в партизанский отряд доставил 3 винтовки.

15.10.1942г. Непосредственный участник нападения на ж.д. состав идущий на фронт на ж.д. Микен-Баринов в результате чего уничтожено автомашин 2, танков 2, орудий 2, мотоциклов 8, разбито паровоз 1, вагонов 13, повреждено ж.д. полотна 4 км. Убит немцев 21, ранено 18 немцев.

8.7.1943г. Непосредственный участник взрыва ж.д. эшелона, идущего на фронт на перегоне Намма. Основным в результате чего уничтожено 1 паровоз, вагонов 3, повреждено 7 вагонов с техникой ж.д.

17.10.1943г. Непосредственный участник взрыва ж.д. эшелона идущего на фронт на ж.д. Руденка-Борича.

20.10.1943г. Непосредственный участник нападения на ж.д. состав идущий на фронт на ж.д. Руденка-Борича.

28.10.1943г. В результате чего повреждено 4 паровоза, 9 вагонов, уничтожено 9 вагонов с техникой и боеприпасами.

16.11.1943г. Уничтожен ж.д. состав.

Командир отряда **им. Неповедливый** **Керимов С.И.**

„20“ декабря 1943г.

Указом Президиума Верховного Совета СССР
от **30 ДЕКАБ. 1946 г.** НАГРАЖДЕН
медалью „ЗА ОТВАГУ“

Охунжон Қаҳоровни мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Все графы заполнять полностью

НАГРАДНОЙ ЛИСТ 53

1. Фамилия, имя и отчество ДЖУРАЕВ Турекул

2. Звание ст. сержант 3. Должность, часть командир отделения
спецгруппы НКГБ ВССР

Представляется к медали "ПАРТИЗАН Отечественной войны 1 степени".

4. Год рождения 1919г. 5. Национальность узбек 6. Партийность чл. ВКП/б/

Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР в отечественной войне (где, когда) в тылу врага на спецзадании.

8. Имеет ли ранения и контузии в отечественной войне имеет два ранения

9. С какого времени в Красной Армии с 1939 года

10. С какого времени в партизанском отряде с апреля 1943 года

11. Чем ранее награжден (за какие отличия) награда не имеет

2. Адрес места рождения представляемого и награжденного и адрес его семьи
Узбекская ССР Хивасутский сельсовет, кишлак Сухари.

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

Тов. ДЖУРАЕВ в составе спецгруппы в тылу противника участвовал в 10 боях и 8 засадах, проводимых отрядом в борьбе с немецкими захватчиками. При уничтожении немецкого гарнизона в деревне Верицки, ДЖУРАЕВ был ранен в ногу, но несмотря на это продолжал до конца боя вести огонь по отступающим гитлеровцам. В боях показывал мужество и отвагу, своим личным примером храбрости увлекал бойцов на боевые подвиги.
Достоин представления к медали "ПАРТИЗАН Отечественной войны 1 степени".

ЗАМ НАРКОМА ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ВССР
ПОЛКОВНИК ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ *[подпись]*
/ПОЛИТИНО/

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКГБ БЕЛОРУССКОЙ ССР
ПОДПОЛКОВНИК ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ *[подпись]*
/ДЕЧКО/
1506-40000

Тўракул Жўраевни I даражали "Ватан уруши партизани" медали билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

W 26343
52

Все графы заполнять полностью

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя и отчество Каримов Рахим

2. Звание с-м. боеинженер 3. Должность, часть старшим техником
121-го красно-партизанского полка и Наз. аптеки полка.

Представляется к медали "Партизан Отечественной войны" 2-й ст.

4. Год рождения 1907 5. Национальность узбек 6. Партийность беспартийный

Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР в отечественной войне (где, когда) Баян-Афрат, 1939-40, Наз. аптеки полка с 16.3.41 по 21.4.41.

8. Имеет ли ранения и контузии в отечественной войне на завет

9. С какого времени в Красной Армии с 16. июля 1941.

10. С какого времени в партизанском отряде с 21 апреля 1942.

11. Чем ранее награжден (за какие отличия) не награждался

12. Адрес места рождения представляемого к награждению и адрес его семьи Узбек. ССР
Хорезмская область, г. Хива, ул. Курбан-ата-Неманилова, д. 45;
адрес семьи тот же.

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

Тов. Каримов, как медработник, во время пребывания в партизанском полку, показал себя добросовестным, активным и честным работником.

Тов. Каримов участник многих боев и засад против немецко-фашистских захватчиков, в которых он, преодолевая опасность, выносит раненых с поля боя и оказывает им медицинскую помощь.

В последние время г. Каримов в госпитале 121 кпп, в котором против максимум выманил и отнесшим задачам с больных и раненых, направлял все свои способности и умения к быстрейшему их выздоровлению.

Командир 121-го кпп: (Ильинский) М. И. Комиссар 121 кпп: (Иванов) Г. И.

Наставник штаба (Заруев) М. И.

Рахим Каримовни II даражали "Ватан уруши партизани" медали билан
мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

БОЕВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА.

На партизана и/о им. ЮТОВСКОГО бригады имени
ЛЕНИНСКОГО. Мужидинов Жамол. Год рождения
1920, узбек, член В.Л.К.С.М. Член ЦСР. ЦСР.
Ферганская обл. г. Наманган улица Ленина.
Мужидинов в отряд добровольно прибыл 1 апреля 42 г.
За время пребывания в отряде участвовал в штурме под
откос вражеских эшелонов.

В результате чего уничтожено: вагонов с-1,
вагонов с живой силой -1, платформ с техникой - 3,
автомобили - 3. Повреждено: вагонов с живой силой - 3,
при крушении убито гитлеровцев - 20, ранено - 15.
Движение поездов приостановлено на 24 часа.

Участвовал в подрыве деревянного моста на р. Наман
по шоссе на дороге Басмачи - Итсе, в результате чего
протоптан не возмощ был восстановит, движение не было.

В уничтожении молотных и лесопильных заводов,
телефоно-телеграфной линии связи.

Участвовал в подрыве железнодорожного дор. рельс
17.9.43 г., 24.9.43 г., 23.1.44 г., 13.6.44 г.

Участвовал в разгроме немецко-полицейского гарнизона
м. Воево 8.9.43 г., где проявил себя смелым и решите-
льным партизаном / первый ворвался в полицейский дом
и забросил их гранатами/. В разгроме немецкого гарни-
зона д. Барзасово 6.7.43 г., где проявил себя смелым
и решительным партизаном, уничтожая своим метким
огнем засевших в домах немецко-фашистских жандармов.

В разгроме немецкого гарнизона д. Луговичи 22.3.44
был ранен.

А также участвовал боях д. Зеневичи, м. Любча и
в др. боевых операциях. Имеет поощрения от командова-
ния отряда за добросовестного выполнения заданий
командования, боевую работу, дисциплину, за смелости
решительности и отваги в боях с немецко-фашистскими
оккупантами.

Дисциплинирован, общительный с партизанами, морально
устойчив.

Командир отряда
мл. л-т. ДЕСИНО/

Комиссар отряда
ЧЕННОВ/

Начальник штаба
л-т. ДЖАБАР/

27.8.44 г.

I даражали "Ватан уруши партизани" медали билан тақдирланган
Жамол Мужиддиновнинг жанговар тавсифномаси

ЛИЧНЫЙ ЛИСТОК ПО УЧЕТУ ПАРТИЗАНСКИХ КАДРОВ

73
74

1. Фамилия, имя и отчество Искендеров Давлет
2. Год и место рождения 1930 Каракалпакская АССР Фудинского р-на
3. Национальность каракалпак
4. Социальное положение служащий
5. Время поступления в ВКП(б) или ВЛКСМ, № партийного или комсомольского билета
за ВЛКСМ с 22 октября 1937 г.
6. Образование: общее и военное (что и когда окончил) среднее
7. Каким РВК и когда призван в Красную Армию Бегеишский РВК 23.9.39 года
8. Участие на фронтах (где и когда) В Киевском укр. ф. н. с 23.9.41 г.
9. Откуда, когда и с какой должности прибыл в партизанский отряд с деп. Ордовка Фудинский р-н. Смоленской обл. с 10.10.42 в отряд Баталова
10. Был ли в плену (где и когда) был в Боровском с 22.9.41 - 13.9.43.
11. В каких партизанских отрядах (или группах) состоял, занимаемая должность и район действия отряда:
 1. с 13. сентября 194 3 г. по 7. июля 194 4 г.
Рядовой в 1.5.44 - 7.7.44 г. ком. отряд.
(рядовой, ком. взвода и т. д.)
отряд им. Ботр. Немол. Брыз, действовал в Смоленск. Селижский, Волоколамск. Мещ. - Белорудский области
 2. с 7. июля 194 4 г. по 7. июля 194 4 г.
(рядовой, ком. взвода и т. д.)
отряд им. Ботр. Немол. Брыз, действовал в Смоленск. Селижский, Волоколамск. Мещ. - Белорудский области
 3. с 7. июля 194 4 г. по 7. июля 194 4 г.
(рядовой, ком. взвода и т. д.)
отряд им. Ботр. Немол. Брыз, действовал в Смоленск. Селижский, Волоколамск. Мещ. - Белорудский области
12. Ранения и контузии (где и когда) на Бельском Мещ. Борцов 8. июля 1944 г. был контужен и легко ранен осколком.

Давлет Искендеровнинг командирликка тавсия қилиниши қайд этилган шахсий варақа

137

13. Награды (ордена и медали) нет
 14. Семейное положение (состав и адрес семьи) Женат. Жена стар-
ше Бараканова Анна Сергеевна, д. 12 с/с, д. 12 с/с, д. 12 с/с
д. 12 с/с
 " 7 " 1947 г. М. 1947
 (подпись)

15. Боевая характеристика На партизана Успенского Павла, род.
1921. Бараканов, из крестьян, Сургутский, д. 12 с/с, д. 12 с/с, д. 12 с/с
Ур. бр. бр. бр. В партизанском отряде с 13 с/с, д. 12 с/с, д. 12 с/с
За время пребывания в 5 н/с, 1 н/с, д. 12 с/с, д. 12 с/с, д. 12 с/с
проявил себя как один из лучших партизан и выдержавших
партизанского отряда. Все партизанские команды в течение
полюс и Республик. В боях с немцами проявил себя, как
мужествен и инициативен. Проявил себя в боях, командовал
отрядом был переведен в отрядную разведку. С отрядом
разведки отрядом хорошо. За хорошие боевые качества
т. Успенский П. - командовал отрядом был переведен на
должность командира отряда; с работой н/с отряда
хорошо, всегда выполнял партизанские работы. Проявил себя
в боях с немцами отряда. За время партизанской борьбы, т. Успенский
Успенский проявил себя как один из лучших партизан и выдержавших
своему народу и соотечественникам.

Командир
партизанского отряда Б. 1947

Комиссар
партизанского отряда П. 1947

Подпись командира и комиссара отряда П. 1947 (подпись)
 заверено: П. 1947 (подпись)

ЛИЧНЫЙ ЛИСТОК ПО УЧЕТУ ПАРТИЗАНСКИХ НАДРОВ

1. Фамилия, имя и отчество: Абдувалиев Камбарали

2. Год и место рождения: 1918. Уз. сср. Хирганская с/пос. Самаркандской р-н
дд. Хирганская.

3. Национальность: Узбек 4. Социальное положение: Крестьянин

5. Время поступления в ВКП(б) или ВЛКСМ, № партийного или комсомольского билета: 9/11.

6. Образование: общее и военное (что и когда окончил): ЧКВ. 1931г.

7. Каком РВК и когда призван в Красную Армию: Центральный совхозный РВК. 1939.

8. Участие на фронтах (где и когда): Оборода Бреста в отходе. Район. 1941г.

9. Откуда, когда и с какой должности прибыл в партизанский отряд: из плена
в Бресте 24 октября 1941г. 7 марта 1943г.

10. Был ли в плену (где и когда): Робин 27 июня 1941г.

В каких партизанских отрядах (или группах) состоял, занимаемая должность и район действия отряда:

1. с 12 Март 1943 г. по 28 июня 1943 г.
Рядовой.
(рядовой, ком. взвода и т. д.)

отряд им. Лазо Лисков. бригады действовал в Сиваровском
р-не Бичанский области

2. с 28 июня 1943 г. по 21 января 1944 г.
Рядовой разведки.
(рядовой, ком. взвода и т. д.)

отряд им. Сталина Бичанской бригады действовал в Замбисинском
р-не Бичанской области

3. с . . . 194 г. по . . . 194 г.
(рядовой, ком. взвода и т. д.)

отряд им. . . . действовал в . . .
р-не . . . области

12. Ранения и контузы (где и когда): Нет.

Партизан Камбарали Абдувалиевич
Брест мудофаасида қатнашганлиги қайд этилган шахсий варақаси

Орден Отечественной войны
НАГРАДНОЕ ЛИСТУ

от 15.8.44 Умех. боец. с.с.

Хошимов Атажан

1. Фамилия, имя и отчество.....
2. Звание..... 3. Звание и чин.....
4. Представлен к.....
5. Год рождения..... 6. Национальность..... 6. Партизность.....
7. Имеет ли ранения и контузы в Отечественной войне.....
8. С какого времени в партизанском отряде.....
9. Чем ранее награжден /за какие отличия и подвиги/.....
10. Постоянный домашний адрес представляемого к награждению и адрес его семьи.....

11. Краткое биографическое изложение личного боевого подвига или заслуг.

Хошимов Атажан участвовал в разгроме 42 крупных полицейских участков (Холмы, Зосна, Маконовичи, Табошова и др.). Участник боев с карайскими экзекуционными в районых деревнях Узюж, Тарновка, Товеновичи. Во всех боях т. Хошимов выполнял обязанности первого номера сапачского пулемета. Его пулемет всегда работал безотказно и выполнял важную роль боя. Он же пулеметом во всех боях закрывал фронт от атак противника, нанося особые потери и создавая трудности. В девятидневном бою с превосходящими силами противника в р-не д. Товеновичи т. Атажан Хошимов волею судьбы сбил бензиновую атакующую машину. Числа 15 и 16 июля с 15 минометами т. Хошимов продолжал успешно сдерживать противника, атакующего его с тыла, и в результате...

КОМАНДИР БРИГАДЫ т. ВОРОНИНОВ /ОТДЕЛ/ КОМАНДИР БРИГАДЫ т. ВОРОНИНОВ /ОТДЕЛ/

30 ноября 1943

Отажон Хошимовни мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

Все графы заполнять полностью

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

1. Фамилия, имя и отчество Мурзаев Азжанна

2. Звание красов. 3. Должность, часть Партизан

Боевой "Буревестник"

Представляется к награде медалью "Партизаны Отечественной войны" 1 ст.

4. Год рождения 1922 5. Национальность Узбек 6. Партийность А/к

Участие в гражданской войне, последующих боевых действиях по защите СССР в отечественной войне (где, когда) 26.5 по 15.7-44. Литва.

8. Имеет ли ранения и контузии в отечественной войне нет.

9. С какого времени в Красной Армии _____

10. С какого времени в партизанском отряде 9.10.1943.

11. Чем ранее награжден (за какие отличия) на паровозах

12. Адрес места рождения представляемого к награждению и адрес его семьи Узбекская ССР, Наманганская обл. Мурзатеминский р-н, к/д им. Ильича.

1. Краткое, конкретное изложение личного боевого подвига или заслуг

Принимал активное участие во всех сражениях.
Отличился в боях: 12.5.1944, где было убито 3 немца.
От руки Мурзаева похищено 3 вражеских.
Особое отличие в разгроме вражеского формирования в дер. Салай, где было уничтожено 9 дзотов, убито 147 солдат и 6 орудий в плен. Принимал участие Мурзаев
в боях 15/10-1944, где убит немецкий солдат.

Ком. бригады Амзат
 Комиссар бригады А.Р.
 Нач. штаба А.П.

Ж. Мурзаевни I даражали "Ватан уруши партизани" медали билан мукофотлашга тавсия этилган тақдирлаш варақаси

ЛИЧНЫЙ ЛИСТОК ПО УЧЕТУ ПАРТИЗАНСКИХ НАДРОВ

1. Фамилия, имя и отчество Пардаев Тимур

2. Год и место рождения 1920. Бухарский, Коммунар. к-з. Исфаркан

3. Национальность узбек 4. Социальное положение колхозник

5. Время поступления в ВКП(б) или ВЛКСМ № комсомольского или партийного билета 1938. 9-м ВЛКСМ № комсомольского билета не имеет

6. Образование: общее и военное (что и когда окончила) 7 классов

7. Каким РВК и когда призван в Красную Армию Камашский с 1940 году

8. Участие на фронтах (где и когда) Участвовал в Отечественной войне в составе 358 с. п.

9. Откуда, когда и с какой должности прибыл в партизанский отряд из "Народников"
6 октября 1943 года

10. Был ли в плену (где и когда) Был в плену с 18.11. по 5.5.43. в Бердичеве.

11. В каких партизанских отрядах (или группах) состоял, занимаемая должность и район действия отряда:

1. с 6 октября 1943 г. по 5 декабря 1943 г.
рядовой
(рядовой, взм. взвода и т. д.)
отряд им. И. В. Сталина, действовал в Шкляковом, Оршанском р-не Могилевской, Витебской областей

2. с 5 декабря 1943 г. по 30 июня 1944 г.
рядовой
(рядовой, взм. взвода и т. д.)
отряд им. И. Чо, бр. № 8, действовал в Косовском, Талованском р-не Брянской, Тульской областей

3. с " " 194 г. по " " 194 г.
"
(рядовой, взм. взвода и т. д.)
отряд им. ", действовал в " р-не " области

12. Ранения и контузии (где и когда) не имел

Тимур Пардаевнинг шахсий варақаси

16000

13. Награды (ордена и медали) Наград не имеет

14. Семейное положение (состав и адрес семьи) холост. Ясногород.
Булаевский ул., Коммунистический к-з, "Чистоткан"
в "декабрь" 1944 г.

15. Боевая характеристика За время пребывания в партизанском отряде участвовал в боях с немецкими оккупантами участвовал один раз в рейсовом выезде, в обстреле паравозов из ПТР где было убито 4 человека и ранено 2 паравоза вражеского. Участвовал в уничтожении телесного телеграфной связи где показан личный героизм.
Был в Дорожничая с 5 мая 1943 г. по октябрь 1943 г.

Командир партизанского отряда Живанов Комиссар партизанского отряда
Подпись командира и комиссара отряда и заверяют: _____
(до склейки и склеивания)

21

Фамилия, имя и отчество Абдурашидов Абдурашид
 Год рождения 1916 Национальность узбек Партийность б/п
 Образование общее 7 кл. военное — Служба в Красной армии:
 где, когда, каким РВК призван и звание Корпусный РВК. Оршанск обл. 25-12-39.
 Награды: кем и когда награжден Занимаемая должность до
 войны, где, оклад Красноармеец 123 руб. 52 коп. полк. 11 руб. 50 коп.
 Должность в отряде: развед. Когда прибыл в партизаны и откуда 5-8-42. из др. партизанского отряда Р-на
 Фам. имя, отч. и адрес родствен. Магомедов-Абдурашид. Узбекская ССР. Анжуйский обл. Анжуйский р-н. Жирдатлиф 1/2. Ашхат. Арзамасский

Дата	НАИМЕНОВАНИЕ ОПЕРАЦИИ И РЕЗУЛЬТАТЫ	Роль командира подтверж. операц.
5-8-42	Доставил в отряд винтовку З. патронов 100.	5
11-10-42	Участник засады на немецкую автомашину по дороге Домово-Новоузе. Червеного Р-на. В результате чего убиты немцы 4х, ранены 8. Совершено добывание пленного, 11 часов отряда.	
2-7-42	Участник подрыва по д. Зинькова на железной дороге - Белово. (пожар на трассе). В результате подрыва 1 поезда и вагонов 3 разбито 7 вагонов повреждено 2 повреждено. Убиты 4 немца. Добыты пленный немец и 14 часов.	
18-11-42	Участник подрыва по д. Зинькова на железной дороге в вагонах паровозов на железной дороге Рудный. В результате чего поврежден паровоз и уничтожены вагоны 2 вагона паровозов. Добыты пленный немец и 15 часов.	
16-1-44	Лично доставил из немецкого гарнизона Рудный 100 в отряд 2 центнера.	
30-10-42	Участник боя с немцами под д. Кротавицкая. В результате боя ранено 2 немца убито 1. В деревне немцы не допущены.	
1-11-42	Работал на железной дороге в партизанском отряде. Обеспечивал все отряд.	
1-7-43	Поставил в отряд из немецкого гарнизона через аэродром 59 кг. бомб.	
1-7-43	Участник 22 боя по уничтожению групп немцев. В результате чего убиты 4 немца и 2 ранены. В. Сидорова	

Новая характеристика

За время пребывания в партизанском отряде "Непобедимый" с 5.8.42 года по настоящее время участвовал в выше перечисленных боевых операциях и хозяйственных, проводимых отрядом. Показал себя дисциплинированным,

Абдурашид Абдураззоковнинг жанговар операциялардаги иштироки акс этган шахсий варақа

2005

Давид

НАИМЕНОВАНИЕ ОПЕРАЦИИ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Роспись «Смайдир»
подтверж. ссерап.

нашей Родине.

Награждает медалью "Партизана Отечественной войны" I степени.

Представлен к правительственной награде

Командир отряда

„Неповедлив!“

Комиссар отъезд

to emerald green

Ἰατ. ψήλαδα σήραγμα

26. f. 44r.

УЛАР БИЗНИНГ ФАХРИМИЗ

Пирназар ТУРДИЕВ

(1915 йилда туғилган)

Уруш нималигини Сталинград жангида билдим. Ер қаттиқ титрайди. Бомбалар тупроқ бағрини қўпоради. Уйлар, бинолар бир-бир вайрон бўлади.

Кўз ўнгимда мен билан жангга кирганлар ҳалок бўлмоқда. Ҳис қилдимки, бу ер мен туғилиб ўсган қишлоқ эмас, бу ер тасаввурга сиғмас жаҳаннамнинг ўзгинаси. Қандай қутулиб қолиш ёлғиз Аллоҳга аён... Қишлоқда бировнинг бурнини қонатмаган навқирон йигит бугун қўлида қурол билан қаршисидан чиққан одамни ўлдирса.

Командир айтади: Фашист ёвуз махлуқ. Сен биринчи ўлдирмасанг, у сени ўлдиради. Шундай экан, душманга бешафқат, аёвсиз бўл!

...Кечаси ўрмонга немис десантлари тушиши ҳақида огоҳлантирилдик. Топшириқ олинди. Қисмдан махсус жангчилар сараланди. Шулар сафида мен ҳам бор эдим.

Ўрмон четида, шохлар орасида яширин ўтирибмиз. Бир пайт осмондан қоп-қора шарпалар туша бошлади. Шох-шаббалар қарсиллаб, тепамда бир немис пайдо бўлди. Уни қурол ўқталиб қариши олдим.

Ғазабимни босолмаганимдан милтиғимни чакагига қаттиқ босиб юборибман. Отилмасин, деган буйруқ олганмиз. У жони ширинлик қилиб, талвасага тушган. Ҳали кумуш соатини, ҳали миттигина тўппончасини менга тутарди. Нафратим ортиб ўлдиришимга сал қолди. Зум ўтмай шерикларим етиб келди. Улар билан душманни асирга олиб кетдик...

Қўлимдан оғир жароҳат олдим. Томирим узилиб кетган, кўп қон йўқотганман. Беҳуш ҳолда Гомель госпиталига олиб келишган. Шифокорлар томирларимни улаган.

Операциядан кейин ҳушимга келиб, кўзимни очсам, эгнида оппоқ халат, қалпоғи остидан сап-сарик сочлари елкаси узра тўлғонган, мовий кўзли шифокор аёл меҳр билан менга қараб турарди. Бу аёл менинг ҳаётимни сақлаб қолган эди.

Мен билан сафдош не-не ватандошларим кўз ўнгимда ўққа учиб кетишди. Пешонамда яшаш ҳаққи бор экан, фашист газандаларини таслим қилиб, 1946 йилнинг баҳорида юртга қайтдим.

Уйга келганимда онам, отам тирикligимга ишонишмаган. Чунки икки маротаба мендан қорахат келган экан-да!

Шойим ШЕРНАЗАР,
шоир

Саъдулла ЖАББОРОВ

(1920 йилда туғилган)

Шаҳрисабзлик Саъдулла бобо Жабборов ўзи ҳақида гапирганида, доим машъум уруш кунларини ёдга олади. Чунки жангу жадаллардаги қаҳрамонликлар билан бирга, орттирган азоблари ҳам саноқсиз...

“1941 йилда урушга кетдим. Ўқчи полк таркибида Волга дарёси бўйларида кўплаб шаҳарларни фашистлардан озод қилишда қатнашдим.

1943 йилда Новгород қиши янаям қаттиқ келди. Тўсатдан отишма бошланиб, танки-миз ёна бошлади. Танк ичидагилардан ёлғиз мен тирик қолган эдим. Бир амаллаб танкдан чиқиб, ўзимни дуч келган окоп ичига отдим. Шу ерда иккита фашист асир олди. Қулай вазиятни кўзлаб иккаласиниям ер тишлатдим ва ўзим ҳам ҳушимни йўқотдим. Ўзимга келсам, ҳарбий госпиталда ётган эканман, санитарлар топиб келибди. Иккала оёғимни операция қилишди, лекин, тузалар-тузалмас яна жангга отландим...

Ғалаба ҳақидаги хушxabар эълон қилинганда навбатчиликда турган эдим. Бирдан аскарлар қийқириб-қичқириб, бош кийимми у, оёқ кийимми, ечиб осмонга ота бошлашди. Ким-кимни қучоқлаб йиғлаган, ким кулган, ким рақсга тушган...

Қувончдан кўзимдан дув-дув ёш тўкиларди. Ҳеч нарсани идрок қилолмай қотиб қолдим, наҳотки фашизм деган ёвуз куч устидан ғалаба қозондик, енгдик. Жангларда ҳаётга тўймай кўзи очик кетган сафдошларимни эслаб, баттар юрак-бағрим эзилиб йиғладим.

Мен 1946 йилнинг феввалида урушдан қайтгач, турли вазифаларда ишладим, фермага, совхозга раҳбарлик қилдим.

Меҳнатларимни муносиб тақдирлашиб, “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган пахтакор” унвонини беришди, “Шуҳрат”, “Жасорат” медаллари, мамлакатимиз мустақиллигининг ўттиз йиллигида “Дўстлик” ордени билан мукофотландим”.

Бобо улуғ ёшга етиб, шу кунларни кўрганидан шукроналик туйғусини изҳор этиб, “тинч ва осойишта кунларимиз бардавом бўлсин”, деб дуо қилади.

Лола САОДАТОВА,

Республика Маънавият ва
маърифат маркази

Қашқадарё вилояти бўлими раҳбари

Мамашариф СОДИҚОВ

(1922 йилда туғилган)

Мамашариф Содиков 1941 йил декабрда ҳарбий хизматга чақирилди. Дастлаб у Самарқанддаги Пайариқ туманида, кейинроқ Саратовда тайёргарликдан ўтди.

Урушга 305-ўқчи дивизия сафида кириб, Сталинградни озод этиш учун жангларда қатнашди.

“Уруш ҳақиқий ажал ўчоғига айланган эди. Фақат олға қадам ташлардик. Кўплаб қуролдошларим жанг майдонларида жон таслим қилишди”, деб хотирлайди Мамашариф Содиков.

Кейинчалик у Днепропетровск, Полтава, Ғарбий Украина, Молдова ерларини озод қилишда иштирок этди. 1945 йили Венадаги жанглардан бирида оғир яраланди ва ногирон бўлиб урушдан қайтди.

М. Содиков урушдан кейин Магадан ва Хабаровск ўлкасини тиклаш ишларига сафарбар этилди. 1955 йилда у қайлиғини олиб, ўз юртига қайтди.

Мамашариф Содиков урушда яраланган вақтида уни парвариш қилган бошқирд қизи Ғилмижаҳон билан турмуш қуриб, етти фарзандни тарбиялашди.

У Мирзачўлни ўзлаштиришда фаол иштирок этиб, узоқ йиллар қурилишда қурувчи, бригадир вазифаларида меҳнат қилди.

М. Содиков II даражали Ватан уруши ордени ва бошқа юбилей медаллар билан тақдирланган.

Уруш азобию машаққатларини кўрган Мамашариф ота бугунги дориламон кунларда яшаётганидан, мамлакатимиз ва жамиятимиз ҳаётидаги ўзгаришлардан мамнунлигини айтиб, дуо қилади.

Зайнобиддин ҚОДИРОВ

(1923 йилда туғилган)

Зайнобиддин Қодиров фронтга Жалақудукдан сафарбар қилинганида эндигина 19 ёшда эди. Унинг жанговар йўли 1942 йили 385-ўқчи полк таркибида Сталинград остонасида бошланди. Ғалабани Берлинда кутиб олди, Япония урушида ҳам қатнашди.

Зайнобиддин ота уруш ҳақида гап кетганда, аввало, жанггоҳдаги йўқотишларни ёдга олади: *“Кучли портлашлар, кўз олдимда дўстларимдан бир-бир айрилишлар, қонга беланган жасадлар, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган хунрезликлар... буларни эслаш оғир. Ғалаба – бугунги осойишта кунларнинг пойдевори. Шунинг учун ҳам уруш деган сўзни ёмон кўраман. Шукрки, юртимиз тинч, ҳаётимиз фаровон, куну тунларимиз осуда”*.

Улуғ ёшдаги отахон Мастурахон буви билан бирга етти нафар фарзандни тарбиялаб вояга етказишди. Бугун набираю чевара, эваралар ардоғида умргузаронлик қилиб келаётган Зайнобиддин ота Қодиров сингари мард боболаримиз тимсолида тинчликка тамал тошини қўйган инсонлар сиймоси кўз олдимизда гавдаланади.

Зилола АБДУЛЛАЕВА,
журналист

Жумақул ҚУЛЛИЕВ

(1923 йилда туғилган)

“1942 йилгача мен ўқувчи эдим. 7-синфда ўқирдим. Колхозда табелчи деган вазифа бор эди. Мен ўроқ бошига чиқиб, колхозчилар ҳисобини олардим. 1942 йил май ойида мени армияга сафарбар қилишди.

Оилада биз тўрт ака-ука эдик. Мен билан бирга акамни ҳам олиб кетишди. Тўртовимиз ҳам Иккинчи жаҳон урушида қатнашиб, ҳаммамиз қайтиб келдик...”

Жумақул Қуллиев Ленинград ҳимояси учун бўлган жангларда ярадор бўлади. Саккиз ой давомида Чебоксардаги госпиталда даволанади. Кейин унга таътил берилади.

“Уйга келдим. Олти ой юриб, яна урушга сафарбар қилиндим. Кейин 2-Белоруссия frontiда хизмат қилдим. Қўмондонимиз Рокоссовский эди. Берлинга етар-етмас уруш тамом бўлиб қолди. Уч ойдан кейин Польшага кетдик. Урушдан кейин яна бир ярим йил хизмат қилдим”.

Жумақул Қуллиев Қизил Юлдуз, I даражали Ватан уруши ордени ва бошқа юбилей медаллари билан тақдирланди.

Ҳарбий хизматдан қайтиб келгач, колхозда, кейинчалик туман матлубот жамиятида ишлаган Жумақул ота Қуллиев умр йўлдоши Гулинора она билан бирга беш қиз ва етти ўғилни тарбиялашди.

Бобо ҳар сафар, “бу кунларга етганлар бор, етмаганлар бор”, дея сафдошларини эсга олар экан, шундай дуо қилади:

“Сўнгги йилларда биз уруш қатнашчиларига кўрсатилаётган ғамхўрликлар ёшимизга ёш қўшмоқда. Фарзандларимиз, неварачевара ва эвараларимиз қуршовида бахтиёр яшаймиз. Давлат ва жамоат ташкилотлари вакиллари, ҳарбий хизматчилар, тиббиёт ходимлари тез-тез ҳолимиздан хабар олиб турибди. Байрамлар билан табрикламоқда. Буларнинг барчаси учун Президентимиздан бир умр миннатдоримиз. Илоҳим, дунёда ҳеч қачон уруш бўлмасин”.

Мухтор НАЗИРОВ,
фалсафа доктори (PhD)

Оразбай НАМЕТУЛЛАЕВ

(1924 йилда туғилган)

Оразбай Наметуллаев ҳарбий хизматга 1942 йил кузида сафарбар этилди. У 1942 йил сентябрь ойидан Куйбишев шаҳрида 192-захира полкида хизматни бошлади. Кейин сержантлар тайёрлаш мактабида тайёргарлик кўриб, “сержант” унвонини олди ва взвод командирининг ўринбосарлигига тайинланди.

О. Наметуллаев Белгород шаҳридаги жангларда ярадор бўлади. Тан жароҳати у қадар оғир бўлмагани учун жанг майдонини ташлаб кетмайди. Харьков, Кировоград шаҳарларини озод қилишда қатнашади ва жанглardan бирида иккинчи бор ярадор бўлади.

О. Наметуллаев Молдова, Карпат тоғларидан ўтиб, Руминияни, кейин Венгриянинг пойтахти Будапештни озод қилишда қатнашади.

1943 йил июнь ойигача 949-ўқчи полк, 1943 йил декабрь ойидан 1944 йил май ойигача 104-гвардиячи ўқчи полки, 1944 йил май ойидан 1947 йил июнь ойигача 78-гвардиячи механизациялашган полкида хизмат қилади.

1945 йил 2 май куни батальон Альп тоғининг 1112 метр баландликдаги чўққисига кўтарилишга ва режалаштирилган операцияни бажаришга буйруқ олади. Катта лейтенант Горохов 78-механизациялашган гвардия полкида хизмат қилаётган О. Наметуллаев билан бирга Альп тоғига чиқади ва қўйилган топшириқ бажарилади. Шу ерда улар радио орқали 1945 йил 8 май куни Берлин шаҳри забт этилгани ва Ғалаба куни эълон қилинганини эшитишади.

Уруш тамом бўлганидан сўнг, қўмондонлик О. Наметуллаевга сиёсий жихатдан тайёргарлигини ҳисобга олиб, полк сиёсий раҳбари қилиб тайинланишини маълум қилади. Лекин у уруш тамом бўлганлиги, ота-онасини, она ерини соғинганлиги туфайли элига қайтишга рухсат сўрайди. Аммо ҳарбий хизмат давом эттирилиши маълум қилинади. У ҳаракатдаги армиядан 1947 йили бўшатилади.

Урушдан сўнг О. Наметуллаев ўқиди ва олий маълумотли бўлди. У туман ҳудудидаги мактабларда ўқитувчилик қилди.

О. Наметуллаев “Жасурлиги учун” ва бошқа юбилей медаллари билан тақдирланган.

Ўскан ҲОЖИМАНОВ

(1924 йилда туғилган)

Ўскан Ҳожиманов ҳарбий хизматга 1943 йили Зомин туманидан кетади.

“Уч жўра, фронт ортида қорнимиз тўй-маганидан, ёшимизни бир ёшга катта айтиб, фронтга кетганмиз. Болалигимизга бориб-миз-да, ҳамма нарса фронтга деб, халқнинг оғзидаги нонини ҳам тортиб олгандан кейин, фронтда ҳамма нарса муҳайё бўлса керак, деб ўйлаганмиз-да!” — деб урушга кетган чоғларини хотирлайди Ў. Ҳожиманов.

У 2-Белоруссия фронти 321-ўқчи полки таркибида Украина, Польшани озод қилиш жангларида қатнашди.

“Эҳҳе, не-не нор йигитлар ўтиб кетмади, дейсиз. Ротада менга ўхшаб станковой пулемёт отадиган Володя деган рус йигит бор эди. Бўйи нақ 2 метрдан зиёд, ҳар бир мушти калладек келарди. Володя билан бирга катта дарёни биринчи бўлиб сузиб ўтганимизда, взвод командири: “Икковингни ҳам геройликка тавсия қиламан”, деганди, умри қисқа экан, ўша жангда фашист гранатасидан ҳалок бўлди.

Кёнигсберг учун бўлган жангдан олдин Володя ёнимга келиб: “Ўскан, сенинг бўйинг пастроқ, окоп эса сенга ажратилган ерда анча чуқур қазилибди, менда саёз, кел, алмашамиз”, дея илтимос қилди. Жойимизни алмаштирдик. Қаранг, немис бомбаси айнан менинг устимга тушиши керак эди. Лекин у дўстим Володянинг устига тушди...”

Бу жангда Ў. Ҳожимановнинг ўзи ҳам чап оёғидан оғир жараланди. Уни Ярославлдаги Рибинск шаҳрида жойлашган госпиталга жўнатишди. Ғалаба ҳақидаги хушхабарни Ўскан Ҳожиманов шу ерда эшитди. У узоқ

даволанди ҳамда шу шаҳарда 1950 йилгача яшади.

Ниҳоят, 1950 йили у юртига қайтди ва қишлоқдошлари билан бирга кўриқ ерларни ўзлаштириш ниятида Сирдарёга келди. Ў. Ҳожиманов шу ерда, машина-трактор паркида ҳайдовчи бўлиб ишлай бошлайди. Кейин узоқ йиллар давомида Ҳосилобод маҳалла фуқаролар йиғинида фахрийлар кенгашида фаолият юритди.

Ў. Ҳожиманов II даражали Ватан уруши ордени ва бошқа юбилей медаллари билан тақдирланган.

Давлатимиз ва жамиятимиз, неварачеваралар ардоғидаги уруш фахрийсининг бугунги кунлардан шукронаси чексиз.

Фазлиддин АСЛИДДИНОВ

(1924 йилда туғилган)

Фазлиддин Аслиддинов 1942 йили Самарқанд педагогика билим юртини тамомлаб, меҳнат фаолиятини Зомин туманидаги мактабда ўқитувчиликдан бошлайди. Октябрь ойида ҳарбий хизматга сафарбар этилади.

Тиббиёт хизмати капитани сифатида урушга жалб қилинган Ф. Аслиддинов қанчадан-қанча аскарлар ҳаётини сақлаб қолишда иштирок этади.

У Польша, Германияни озод қилишда, Узоқ Шарқ fronti таркибида япон милитаристларига қарши жангларда иштирок этди. I даражали Ватан уруши ордени, “Варшава озод этилганлиги учун”, “Берлин забт этилганлиги учун”, “1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун” ва бошқа юбилей медаллари билан тақдирланди.

Урушдан қайтгач, Самарқанд давлат тиббиёт институтида ўқиди. Кейинчалик шу институтда фаолиятини давом эттирди. 1957 йили номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди. 1990 йилда ушбу институтнинг тарихи музейи ташкил қилинишида бошқош бўлди. Ўзи яшаётган “Мотурид” маҳалласи тарихи билан шуғулланиб, ҳаммуаллифликда китоб чоп эттирди.

Фазлиддин Аслиддинов ўтган умр довонларига назар ташлар экан, шундай дейди:

“Аввал очарчиликни, сўнг қирғинбарот урушининг азоб-уқубатларини бошдан ўтказдик. Даҳшатли жанг майдонларидан омон-эсон қайтишимизнинг ўзи бир давлат деб, тикланиш йилларида ҳам биримиз икки бўлмай меҳнат қилдик... Биз фахрийларга бўлган эътибордан бошимиз кўкка етади. Байрамларда совға-саломлар йўллайдиган Президентимиздан, раҳбарлардан миннатдормиз”.

Бекмирза АБСАЛОМОВ

(1924 йилда туғилган)

Бекмирза Абсаломов 1942 йили Оҳангарон туманидан ҳарбий хизматга чақирилди ва ҳозирги Нижний Новгород шаҳрига тайёргарлик учун юборилди.

1943 йили у илк бор Украина чегарасида жангга кирди. Олти ойдан кейин қўлидан ярадор бўлди. Госпиталда даволаниб чиққач, Украина, Белоруссия, Чехословакияни озод қилишда ҳамда япон милитаристларига қарши жанглarda қатнашди.

Бекмирза Абсаломов II даражали Ватан уруши ордени, “Прага озод этилганлиги учун”, “Вена забт этилганлиги учун”, “1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун” ва бошқа юбилей медаллари билан тақдирланди.

Уруш йилларида яқинлари ундан уч марта қорахат олишган эди. Тақдирнинг тухфаси шу бўлдики, гвардия сержанти Бекмирза Абсаломов 1947 йили ҳарбий хизматдан эсон-омон қайтиб келди.

Кейинчалик у Оҳангарон туманидаги машина-трактор станциясида тракторчи сифатида ишлади.

Бекмирза Абсаломов уруш йилларини хотирлар экан, ҳамиша энг бебаҳо неъмат — тинчлик кадри беқиёс эканлигини таъкидлайди.

Икром УМРЗОҚОВ

(1924 йилда туғилган)

1942 йил. Тўрақўрғондан фронтга йўл олган йигитларнинг орасида эндигина ўн саккизни қоралаган Икром Умрзоқов ҳам бор эди. Поезд уларни тўппа-тўғри Сталинградга олиб борди. Уч ойлик тайёргарликдан ўтгандан сўнг, “янгилар” ҳам ҳаёт-мамот курашига киришиб кетди.

— *Ҳар бир жангга фақатгина “Олға” хитоби билан кирардик. Озгина бўш келдингми, дайди ўққа учасан. Ажал ҳамиша ёнимизда юрган.*

Душман ўқи ёш Икромни ҳам четлаб ўтмади. Жангларнинг бирида у елкаси ва оёғидан яраланди. Йиллар ўтиб, оёғи тузалиб кетган бўлса-да, кўкрагига яқин жойдаги металл парчасини узоқ вақт кўтариб юришига тўғри келди.

— *Болам, биз қандай қилиб ғалабага эришдик, биринчи навбатда одамларимизнинг қатъияти, руҳи баландлиги билан. Айниқса, фронт ортидан, хусусан, Ўзбекистондан бориб турган ёрдам, ҳамюртларимизнинг маънавий мадади ҳар бир ўзбек жангчисига куч, далда берган. Жанглар оралиғидаги концертлар, Тамарахоним ва Ҳалима Носированинг Ўзбекистон нафаси уфуриб турган қўшиқ ва рақсларидан ғайратимиз жўшган.*

И. Умрзоқов Сталинград жанглирида, Украинанинг бир қатор шаҳарларини фашист газандаларидан халос қилишда қатнашди.

Урушнинг аччиқ хотиралари билан она қишлоғига қайтган Икром ота республика халқ хўжалигини тиклаш ва ундан кейинги йилларда турли жабҳаларда меҳнат қилди.

Қўни-қўшни, қишлоқдошлар, маҳаллий ҳокимият, жамоат ташкилотлари вакиллари йўқловидан бобонинг димоғи чоғ.

— *Ҳаётимдан розиман, чунки бир инсон умрича мазмунли яшадим. Армоним, ўша 1942 йилда маҳалламиздан мен билан фронтга отланган Турдали Бойзоқов, Мамажон Абдуллаев, Султон Жайлонов сингари тенгдошларимнинг номаълум аскарга айланиб, хоки ўзга юртларда қолиб кетгани. Урушдан қайтмаган 120 нафар маҳалладошимиз кетар пайти тишлаб қолдирган патирлар яқин вақтларгача уйлар пештоқида осилиб турди. Ахир, уларнинг ҳам шундай ёруғ кунларни кўришга ҳаққи бор эди-ку! Мана шуниси армон!*

Қудратилла НАЖМИДДИНОВ,
журналист

Шомурот ЖУМАНИЁЗОВ

(1925 йилда туғилган)

Шомурот Жуманиёзов 1943 йили Шовот туманидан ҳарбий хизматга чақирилди ва Термиз шаҳрида тайёргарликдан ўтиб, фронтга юборилди.

У 168-гвардия ўқчи полки таркибида Россия шаҳарлари, Харьков, Севастополни озод қилишда, Белоруссия учун жангларда қатнашди.

1944 йил март ойида Ш. Жуманиёзов оёғидан оғир ярадор бўлгач, самолёт орқали Тбилисидаги касалхонага етказилди. У ерда маълум муддат даволанганидан сўнг, юртимизга қайтиб келди.

Шомурот Жуманиёзов уйга қайтган дамларини шундай эсга олади:

“Қайтганимда онам Жумагул вафот этган эканлар... Урушга беш ака-ука кетган эдик. Тўрт нафаримиз қайтиб келдик.

Аввал аравакашлик қилдим. Кейин “Хоразмқурилиш” корхонасида ишлаб, Шовот каналига 2 та кўприк, Шовот ва Гурлан туманларидаги ён, захкашларга 30 га яқин кўприклар қурилишида иштирок этдим.

1 даражали Ватан уруши ордени, “Украина озод этилганлиги учун” ва бошқа юбилей медаллари билан тақдирландим.

Биз — фахрийлар доим эътибор ва эъзоздамиз. Бунинг учун, аввало, муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёевга ҳамда ҳолимиздан хабар олаётган барча инсонларга миннатдорчилик билдирамиз”.

Дадабой АХМАДАЛИЕВ

(1925 йилда туғилган)

Дадабой Аҳмадалиев 1943 йилнинг баҳорида Марғилондан ҳарбий хизматга чақирилади. У дастлаб Қозоғистоннинг Курчатов районида тайёргарликдан ўтади ва июнь ойидан бошлаб Белоруссия фронтда олиб борилган жангларда иштирок этади.

1-гвардия ўқчи дивизияси 167-гвардия ўқчи полки ўқчи рота ўқчиси Д. Аҳмадалиев 1944 йилнинг 24 июнида Витебск области Видрица қишлоғи атрофида бўлган жангда уч бор душманга қарши ҳужумда қатнашди.

У биринчи бўлиб душман хандақини ёриб кириб, уч фашистни йўқ қилади. Жангда ярадор бўлса-да, рота командирига яраси енгиллигини айтиб, жанг майдонини ташлаб кетмайди.

29 июнь куни Минск области Кострица қишлоғи атрофида унинг ўзи ташаббус кўрсатиб, разведкага боради. Йўлда душман автоматчилари пистирмаси ҳаракатланиб келаётганини хабардор қилиб, ўз колоннасидаги катта йўқотишнинг олдини олади.

3 июль куни оғир ярадор бўлиб, Қозон шаҳридаги ҳарбий госпиталда даволанади.

Д. Аҳмадалиев 1944 йил 31 июлда Қизил Юлдуз ордени билан тақдирланади. У оғир жароҳат олганлиги сабабли, 1944 йил сентябрь ойида ўз юртига қайтиб келади.

У аввал Марғилон шаҳридаги, кейинчалик Қиргули туманидаги автокомбинатларда меҳнат қилди. Мустақиллик йилларида эса, маҳалла ишларида фаол иштирок этди.

Дадабой Аҳмадалиев 1985 йили II даражали Ватан уруши ордени ва Ғалабанинг юбилей медаллари билан тақдирланган.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан 2017 йили уруш қатнашчилари ўз истаклари асосида Ҳаж зиёратига юборилди. Улардан бири Дадабой ота Аҳмадалиев бўлди.

Дадабой ота ўша машъум уруш кунларини, оғир ярадор бўлган дамларини ёдга олар экан, ҳозирги тинч ва фаровон ҳаётга шукр қилиш, бу кунларни кўз қорачиғидай асраш зарурлигини бот-бот таъкидлайди.

Бафо БАҲРОМОВ

(1925 йилда туғилган)

Бафо Баҳромов 1943 йил баҳорида ҳарбий хизматга сафарбар қилинди. У 95-ўқчи дивизия 241-ўқчи полк таркибида Белоруссия, Польша, Германияни озод этиш учун бўлган жангларда қатнашди.

“Урушнинг инсоният бошига келтирган кулфатларини санаб адо этиш қийин.

Орадан шунча йиллар ўтиб кетган бўлса-да, қақшатқич жанг хотиралари ёдимдан ўчмайди.

Белоруссия фронтида снайперчи бўлиб жанг қилдим. Жангларнинг бирида немисларнинг катта гуруҳини енгиб, уларнинг аксариятини асир олганмиз. Асирлардан олинган маълумотлар отрядимизнинг олдинга илдамлашида қўл келган.

Урушдан кейин яна беш йил хизмат қилдим. Вайронага айланган юртларда талафот оқибатларини бартараф этишда иштирок этдим”.

Бу воқеа 1945 йилнинг 27 апрелида бўлган эди. У фашистларнинг контрҳужумини бартараф этишга муваффақ бўлди ва III даражали Слава ордени билан тақдирланди.

Шунингдек, Бафо Баҳромов I даражали Ватан уруши ордени, “Жасурлиги учун”, “Берлин забт этилганлиги учун”, “Варшава озод этилганлиги учун”, “1941–1945 йиллардаги Улуғ Ватан урушида Германия устидан қозонилган ғалаба учун” ва бошқа эсдалик медаллари билан тақдирланган.

Ёшлигидан шифокор бўлишни орзу қилган Б. Баҳромов урушдан кейин Душанбе шаҳрида тиббиёт соҳасида таҳсил олди ва узоқ йиллар давомида эл саломатлигини сақлаш йўлида меҳнат қилди.

“Бугунги дориламон кунларнинг қадрига этиш керак, болаларим. Президентимиз томонидан бизларга кўрсатилаётган эътибор ва ғамхўрликдан бошим осмонга етади. Бундай эътибор умримизни янада узайтиради”, дея дуо қилади Бафо ота.

Назар ШЕРОВ

(1925 йилда туғилган)

“Ўшанда 1943 йил эди. Мактабнинг би-тирувчи синфида ўқирдим. Чақирув қоғози келди. Бордим. Бир ҳужжатларимга, бир бўй-бастимга қараган ҳарбий комиссар: “Армия-га борасан”, дея гапни қисқа қилди.

Бизни Пензада бир ой давомида ҳарбий тайёргарликдан ўтказишди. Кейин фронт-га йўл олдик. Дастлабки жангдаёқ оёғимдан яраландим. Жон азобидаман-у, ён-атро-фимда юзтубан ётган қуролдошларимни пайпаслайман. Бари ҳалок бўлган. Шу манза-ра ҳали-ҳануз кўз ўнгимдан кетмайди”.

Назар Шеров даволаниб, яна фронтнинг олд чизиғига йўл олди. Яна икки бор яра-ланди. Даволаниб, сафга қайтди. Шу тариқа, урушнинг кўплаб унутиб бўлмас даҳшатла-рига гувоҳ бўлди.

“Айниқса, лагерда тутқунликда сақлан-ган 1500 нафар хотин-қизу болани озод қилган пайтимиздаги манзарани ҳеч қачон унутмайман. Бу бегуноҳлар лагерь дарво-заси очилган заҳоти биз томон отилиш-ган, халоскор аскарларга бошларини эгган кўйи таъзимлар қилишган, қувончдан кўз ёш тўкишганди...”

Тақдирни қарангки, Н. Шеров урушдан кейин ҳам армияда хизмат бурчини давом эттирди. Етти йиллик айрилиқдан сўнг, 1949 йилда она юрти Ўзбекистонга, Бухоро-га қайтди.

Қизиғи, уни қай бир манзилда кўриш-масин, одамлар ўраб олишар, кимдир акам, кимдир ўғлим, деб ўйлаб беихтиёр йи-гит томон ошиқарди. Ҳа, уруш тугаганига 4 йил бўлганига қарамай, муштипар оналар, мусибатлардан қадди дол оталар кўнглида

“Ўғлим ўлмаган, у албатта қайтади”, деган ишонч, умид ўчмай турарди...

Табаррук ёшдаги отахон қўлларини дуо-га очиб, эътибор учун ўз миннатдорчилиги-ни билдиради:

— Давлатимиз раҳбари омон бўлсин. Мин-натдорман. 9 май арафасида биз, уруш қат-нашчиларига 15 миллион сўмдан пул мукофо-ти берилмоқда. Вилоятдан, туманимиздан келиб ҳол-аҳвол сўрашяпти. Барака топиш-син. Бу эътибор ва ғамхўрликлар умримизга умр қўшяпти.

Рустам ИБРОҲИМОВ,
журналист

Асқар ЖҰРАЕВ

(1926 йилда туғилган)

1944 йилда урушга Тошкент шаҳридан чақирилган Асқар Жўраев ўша кунларда эндигина ўн саккиз баҳорни қаршилаган эди.

— Даставвал Қозоғистоннинг Семипалатинск шаҳрида 3 ой жанговар тайёргарлик кўрдик, сўнг Латвияга ўтдик. Латвияда ҳам ўн кун туриб, сўнг Германияга кетдик. Кечаси пиёда ҳужум қилишни, кундуз кунлари ўрмон орқали юришни машқ қиламиз.

1945 йилнинг апрель ойида Берлинга кириб боряпмиз. Қизиқ, ҳеч ким йўқ атрофда. Шундай бўлса-да, ҳайқирардик, командиримизга қўшилиб, Гитлернинг шарманда бўлганини баралла жўшиб айтардик.

Шаҳар гўё бедарвоза, лекин тўсатдан ўқ ёмғирлари ёғилиб қоларди. Ғолиб келаётган совет қўшинлари ҳаводан ҳужум уюштирар, ёш аскарлар кўз очиб юмгунча танкларни яшира оладиган окоплар қазишар, яна зум ўтмай жойни ўзгартириб, тағин бошқа томондан ҳужумга ташланишарди.

Асқар Жўраев пиёдалар сафида икки йил, денгизчилар билан уч йил, уруш тугаган йилларда Японияга сафарбар қилиниб, жами етти йил армияда бўлади.

Ҳарбий хизматдан Тошкентга қайтган Асқар Жўраев уйланиб, беш қиз ва бир ўғил фарзанд кўради, кўп ўтмай неваралар қуршовида қолади.

Уруш тугаб, тинч ҳаёт қўйнига қадам қўйгач ҳам, у кишига фронт офицерларидан ташаккурномалар, ота-онасига миннатдорлик мактублари тинимсиз келиб туради.

Бугунги кунда отахон тинч-осуда ҳаёт қўйнида, невара-чевараю қавму қариндошлар қуршовида меҳр кўриб, меҳр улашиб юрибди.

Собир ЎНАРОВ,
ёзувчи

ФРОНТ ОРТИДАГИ МАТОНАТ

Абдужаббор АБДУРАҲМОНОВ (1907–1975)

Абдужаббор Абдурахмонов 1907 йилда ишчи оиласида дунёга келди. 1911 йилда отаси вафотидан сўнг, у акаси қарамоғида қолди. 1919–1923 йилларда интернатда тарбияланди. 1924–1929 йилларда тўқима-чилик комбинатида дастлаб шогирд, сўнгра уста сифатида фаолият олиб борди.

1930–1938 йиллар оралиғида турли раҳбарлик лавозимларида ишлаган Абдужаббор Абдурахмонов Марғилон, Қўқон ва Фарғона шаҳарлари, Янгийўл тумани ва Бухоро вилояти партия қўмиталари-

да котиблик лавозимларида фаолият олиб борди.

У 1938 йил 23 июлда Ўзбекистон ССР Халқ Комиссарлари Комитети раиси лавозимига тайинланди.

Халқ Комиссарлари Комитети (ХКК) — давлат бошқарув тизимида ижро ва тақсимот функцияларини амалга оширувчи олий коллегиял орган ҳисобланган. Аниқроқ айтганда, ХКК — республика ҳукумати эди.

Ўзбекистон Халқ Комиссарлари Комитети 1941–1945 йилларда халқ хўжалигини

А. Абдурахмонов Ўзбекистон ССР V-пахтакорлар қурултойида нутқ сўзламоқда. 1949 йил

ҳарбий изга ўтказиш, эвакуация масалалари, таълим, маданият, фан, иқтисодиёт тармоқларини ўта мураккаб шароитларда бошқариш бўйича улкан ишларни амалга оширди. Албатта, бу ишларни мувофиқлаштириш ва бошқаришда тажрибали раҳбар Абдужаббор Абдурахмоновнинг роли юқори бўлди. Ўзбекистон Миллий архивида сақланаётган уруш даврига тегишли минглаб ҳужжатларда А. Абдурахмоновнинг имзосини кўриш мумкин.

Дарҳақиқат, у Ўзбекистонда уруш йилларида амалга оширилган кўплаб ишларнинг бошида турди. А.Абдурахмонов раҳбар сифатида чуқур билимга эгалиги ва ижро интизоми билан ажралиб турарди. У “Алишер Навоий” фильмининг суратга олиниши бўладими ёки эвакуация заводи қурилиши бўладими, ҳаммасида имкон қадар иштирок этишга ҳаракат қилди.

А. Абдурахмонов Иккинчи жаҳон уруши давом этаётган мураккаб бир давр-

да муаммоларни фақат кабинетда ўтириб ҳал қилмас, доимо жойларга чиқиш ва муаммони ўз кўзи билан кўришга ҳаракат қилар эди. У бир неча бор фронт чизиғига ҳам бориб, аскар ва офицерлар билан шахсан учрашади. Уларни руҳлантириб, янги ғалабаларга даъват этади. Масалан, Ғарбий фронтнинг 110-ўқчи дивизиясига ташрифи шундай сафарлардан бири эди.

Абдужаббор Абдурахмонов фронт ортида фаолият олиб борган бўлса-да, меҳнат сафарбарлиги жанг майдонидан кам эмас эди. Шу сабабдан у I даражали Ватан уруши ҳарбий ордени билан тақдирланди.

А. Абдурахмонов урушдан кейинги йилларда ҳам масъулиятли ишини давом эттириб, 1950 йилгача Ўзбекистон ҳукуматини бошқаради. 1951 йилдан республика ва иттифоқ даражасидаги турли раҳбарлик лавозимларида ҳамда дипломат сифатида фаолият олиб боради.

Ҳасан БОБОЖОНОВ,
фалсафа доктори (PhD),
доцент

Ҳасан ИСЛОМОВ (1870–1950)

Ҳасан Исломов отаси Мир Исломшоҳ домла йўлидан бориб, 1895 йили ўз маҳалласи — Обиназирда мактаб очади. Уйнинг ичкарасида қизларга умр йўлдоши Мастура отин, ташқари ҳовлида ўзи мактабдорлик қилади. Мактаб кенгайиб боргач, Ҳасан Исломов ўқитувчиликка укалари ва жиянларини жалб этади.

У киши биринчилар қатори мазкур мактабда болаларни гуруҳларга — синфларга бўлиб ўқитишни йўлга қўяди. Ҳасан отанинг фарзанди Қамариддин Исломовнинг қайд этишича, у 1912 йилда Қарқара (ҳозирги Павлодар) шаҳрига қилган сафаридан кейин боғидаги теракларни кестириб, тахта тилдириб, ўқув парталари ва синф доскасининг дастлабки намуналарини ҳам жорий этади.

1918 йили мактаб 18-сонли, 1935 йилда эса 38-сонли мактабга ўзгартирилиб, унга янги бино қурилади. Ҳ. Исломов 1935 йилга қадар мактабда мудир, илмий бўлим мудир, бошланғич таълим муаллими сифатида 40 йил фаолият олиб бориб, нафақага чиқади. Халқ орасида у “Ҳасан домла” номи билан машҳур бўлади.

Ўша даврда Ер ишлари халқ комиссарлигининг вакили Шайх Зайниддин зиёратгоҳи тарихи билан қизиқиб қолганида, Ҳасан домланинг бу ҳақдаги билимларидан баҳраманд бўлади. Шундан сўнг, вакил Ҳасан домлага “дахлсиз” деган қоғоз қилиб беради. Маҳалладаги косибларни “қулоқ” қилмоқчи бўлишганда, домла уларни сақлаб қолишга муваффақ бўлади.

Бироқ, Ҳасан домланинг ўзи ҳам даврнинг оғир синовларини бошидан ўтказди.

Дастлаб безорилар томонидан катта ўғли Низомиддин ўлдириб кетилади. Ўқитувчилик қилиб, жаид ҳаракатига аралашиб юрган яна бир ўғли Фузайлиддин қатағонлар хавфидан қочиб, Қашқарга кетишга мажбур бўлади.

Ҳасан домла 1935 йилда ўзига нисбатан уюштирилаётган “чақув”ни олдиндан сезиб, катта кутубхонасини йўқ қилишга мажбур бўлади. Бошқа йўл ҳам йўқ эди. Чунки ўғли Фузайлиддин юзасидан ГПУ (Бош сиёсий бошқарма)даги сўроқлардан кейин бирон нима чиқиб қолгудек бўлса, бутун оила хавф остида қолиши мумкин эди.

Х. Исломов миллий ҳарбий қисмларни кузатишга бағишланган тантанали йиғилишда нутқ сўзламоқда. 1941 йил декабрь

ГПУдан келиб, тинтишганларида уй тўрида араб имлосида ёзилган бир қоғозни кўриб қолишади. Тинтувчилар Ҳасан домланинг араб тилини билишини хаспўшлаб, “Совет ҳукуматига қаршисан”, деб ГПУга олиб кетишади.

ГПУда сўроқ ўтказётган киши бу қоғоздаги матн машҳур шоир Навоийга тааллуқлигини, қолаверса, Ҳасан домла ўзи қурган мактабни совет ҳукуматига топширганини айтиб, уни уйига қайтариб юборади.

Ҳасан Исломов нафақага чиққандан кейин Обиназир маҳалласида маҳалла қўмитасига котиблик, кейин раислик қилади.

1941 йили урушга умумий сафарбарлик эълон қилинганидан сўнг, у киши халқ орасида Ҳасан ота бўлиб донг таратади. Албатта, бунинг ҳам сабаблари бор.

У кишининг фарзанди Қамариддин Исломов 1941 йил воқеаларини шундай хотирлайди:

“Домланинг 1939 йилда армия сафига чақирилган ўғли Сирожиддиннинг урушда ҳалок бўлгани ҳақида 1941 йил 24 июлда 20-танк полкининг командири ҳамда полк комиссари Курпников, штаб бошлиғи Буткин имзо чеккан 4 (24)-7-рақамли “қорахат” келади. Шунда Ҳасан ота Андижон вилоятининг Марҳамат районидаги Ўқчи қишлоғида география муаллими бўлиб ишлаётган ўғли Зуҳуриддинни Тошкентга чақириб олади ва Октябрь район ҳарбий комиссариатига олиб боради: “Фронтда ҳалок бўлган акасининг қасосини душмандан олади. Уни армияга ёзиб қўйинглар”, дейди. Бу гап тезда жумҳурият раҳбарларига етиб боради.

1941 йил 6 декабрда Ҳамза номидаги театрнинг ўша вақтдаги биносида Тошкент шаҳар меҳнаткашларининг умумшаҳар йиғилиши бўлиб ўтади. Домла ўғли Зухуриддинга йиғилганлар олдида қадимий ўзбек қиличини топширади ва агар керак бўлса, ундан кейинги ўғли ҳам шай турганлигини айтади. Биринчи котиб Усмон Юсупов отани қучоқлаб, унга ташаккур айтади”.

Бу вақтда Москва оstonаларидаги жангда бурилиш палласи бошланган эди. Ўзбекистон халқи жангчиларга яқинлашиб келаётган янги йил муносабати билан совға тўплайди. Ушбу совғаларни Ғарбий фронтга олиб борадиган делегация таркибида 73 яшарлик Ҳасан ота Исломов ҳам бор эди. Унинг бошчилигидаги гуруҳ К. Рокоссовский қўмондонлиги остидаги фронт участкасига бориб совғаларни топширади.

Тошкентга қайтиб келгач, Усмон Юсуповнинг топшириғи билан Эски шаҳардаги Каллахонада ташкил этилган “Фахрий оқсоқоллар ҳайъати (уёи)”га раис этиб тайинланади ва бу ерда 1950 йилнинг 15 февралигача раислик қилади. Бу ўзига хос “чойхона”да уруш йилларида кексаларга ҳар куни бир марта иссиқ овқат берилади. Қолаверса, бу жой ўша вақтда ўзига хос маданий-маърифий ва ташвиқот маскани бўлиб хизмат қилади.

Урушга кетган фарзанди Зухуриддин Исломов Курск учун жангларда иштирок этади. Жумладан, 1943 йили 9 июлда Понири темирйўли бекати атрофида бўлган жангда тўп ўқловчиси З. Исломов душманнинг 2 пулемёт нуқтаси ҳамда қуроллар ташилаётган машинасини йўқ қилишга муваффақ бўлади. У “Жасурлиги учун” медали билан тақдирланади. З. Исломов урушдан ярадор бўлиб қайтади.

Ҳасан отанинг яна бир ўғли Қамариддин Исломов ҳам урушга бориб, акаси Зухуриддин сингари омон қайтади. У дастлаб Самарқанддаги сержантлик мактаби, кейин Тошкент пиедалар билим юртида ўқийди. Кейин бир муддат Чирчиқда хизмат қилиб, фронтга кетади.

Қамариддин Исломов 63-мотомеханизациялашган бригада таркибида Руминия чегарасигача жанг қилади. У ҳам “Жасурлиги учун” медали билан тақдирланади. Жанглардан бирида қўлига иккита ўқ тегади ва оғир ярадор бўлади. Госпиталда чап қўлини кесиб ташламоқчи бўлишганида, у қаршилик кўрсатади. Кейин унга 3 ойлик муддатга ногиронлик белгиланади ҳамда фронт ортига юборилади.

Шу тариқа, 1943 йили юртига қайтиб келган Қ. Исломов “юра оламан, бошим жойида”, деб ногиронлик нафақасини олмасдан, асосан чап қўлига таяниб ишлай бошлайди.

Яна бир ўғил Салоҳ Ҳасан уруш йилларида журналистлик фаолиятни олиб бориш баробарида, отаси билан биргаликда 15 дан ортиқ аъзоси бўлган катта оиланинг тирикчилиги билан шуғулланарди.

Нихоят, Ғалабага эришилганидан кейин Сирожиддин Исломов ҳаётлиги ҳақида хат ёзади. У жангда танки ёниб кетганида ичидан фашистлар олиб чиққан ва шу тарзда асирга тушган экан. Афсуски, Сирожиддин Исломов қайтиб келганидан кейин “асирда бўлган”, деб қамоққа олинади ҳамда лагерга жўнатилади...

Дарҳақиқат, уруш — фақат зафарлардан иборат эмас. Ўз ихтиёридан ташқаридаги асирлик ва тутқунликдан кейинги азоблар...

Маълум муддатдан кейин Сирожиддин Исломов лагердан озод қилинади. Ҳасан

Ҳасан Исломов оила аъзолари билан бирга

ота бир вақтлар маҳалладаги кўп инсонларнинг “қулоқ” бўлиб кетмаслиги учун ҳаракат қилган эди. Одамларга қилган яхшилиги ортиданми, фарзанди Сирожиддинни яна бағрига босиш насиб этади.

Дарҳақиқат, Ҳасан ота Исломов уруш йилларида фарзандларини жанг майдонларига юбориб, фронт ортида фидокорона меҳнат қилган минглаб ўзбекистонликлардан бири эди.

Севара ПЎЛАТОВА,
*тарих фанлари номзоди,
профессор*

Муҳаммад КЕЛДИЕВ

(1910—1988)

Иккинчи жаҳон уруши халқимиз бошига мислсиз синов ва машаққатлар солгани тарихий ҳақиқат.

Уруш йилларида 2 миллионга яқин ўзбекистонлик бевосита ҳарбий ҳаракатларда иштирок этди. Ўзбекистон иқтисодиёти фронтни муттасил равишда саноат ва озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаб турди.

Бунга қўшимча равишда ўзбекистонликлар ҳаракати билан фронт учун қурол-яроғ сотиб олиш ташаббуси пайдо бўлди. Мудофаа фондига аҳоли томонидан нақд пул, давлат облигациялари ва бошқа бойликлар топширилди. 1941–1945 йилларда бу маблағларга Ўзбекистонда бир неча танк колонналари, авиаэскадрилья ва зирҳли поездлар харид қилиниб, фронтга юборилди.

Республикадаги меҳнат жамоалари, машҳур фан ва маданият арбоблари ҳамда фуқаролар қурол-яроғ учун маблағ топшириш ишида барча имкониятларини ишга солдилар. Шундай жонкуяр инсонлар қаторида сурхондарёлик Муҳаммад Келдиев ҳам бор эди.

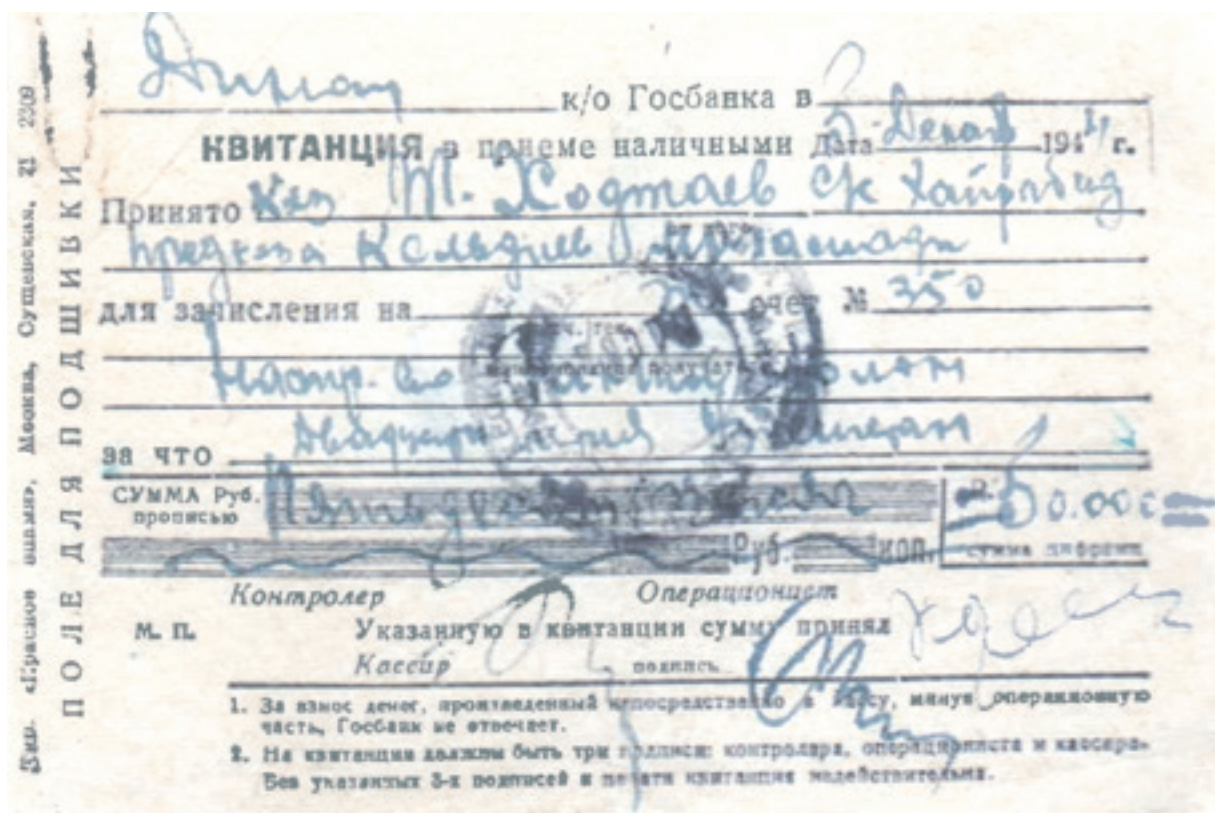
Муҳаммад Келдиев 1910 йилда Сурхондарё вилояти Денов туманида дунёга келди. Ёшлигидан бошлаб тиришқоқлиги, тартиб-интизоми ва меҳнатсеварлиги билан ажралиб турди. 19 ёшдан деҳқончилик билан шуғулланишни бошлади. Яъни 1929–1934 йилларда колхозчи бўлиб ишлади. 1935 йилдан 1936 йилгача собиқ Тўра-хўжаев номли жамоада звено бошлиғи, 1938–1939 йилгача шу жамоада табелчи бўлиб меҳнат қилди ҳамда 1938 йилда қишлоқ совети раислигига сайланди.

1940–1941 йилларда хўжалик мудири, шундан сўнг жамоа Бошқаруви раиси этиб сайланди. Муҳаммад Келдиевнинг бошқарув раиси сифатидаги фаолияти урушнинг суронли йилларига тўғри келди. Бу даврда мамлакат миқёсида пахта, ғалла ва бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига талаб кескин ортди. Техника, кимёвий ўғитлар ва ишчи кучи етишмовчилигига қарамасдан, Муҳаммад Келдиев бошчилигидаги жамоа сидқидилдан меҳнат қилди.

М. Келдиев меҳнатдан ва ташаббусдан қочмаслиги, ишбилармонлиги, одамларни умумий мақсад йўлида бирлаштира олиши билан элга танилди. Озиқ-овқат экинлари-

М. Келдиев томонидан танк колоннаси учун 50 минг рубл топширилганлиги ҳақида квитанция

ни етиштиришни кўпайтириш мақсадида тўқайзорлар тозаланиб, бу ерларда полизчилик хўжаликлари ташкил этилди ва аҳолининг таъминоти бирмунча яхшиланди.

Шунингдек, шу йиллардаги иқтисодий қийинчилик шароитида жамоа 50 минг рубль маблағ орттириб, Ўзбекистонда яратилаётган авиаэскадрилья учун ўтказиб берди.

Жамоа урушдан кейин ҳам фидокорона меҳнат қилди. Хўжаликда асосий экинлар бўйича ҳосилдорлик кескин ортди.

Муҳаммад Келдиев ишни доимо фанга асосланиб ташкил этишга интиларди. Шу боис, қишлоқ хўжалигига янги техника ва технологияларни жорий этишда етакчилардан бўлди. Унинг тажрибаси туман ва вилоят миқёсида оммалаштирилди.

Унинг муаллифлигидаги қишлоқ хўжалиги техникасидан унумли фойдаланишга оид рисола СССР Халқ хўжалиги ютуқлари кўргазмасида намоишга қўйилди.

М. Келдиев аҳолининг турмуши, яшаш ва дам олиш шароити ҳамда таълим-тар-

бияси билан шуғулланишга алоҳида вақт ажратарди. Жамоанинг 850 га яқин оиласи учун маданият уйи, мактаб, интернат, ҳаммом, меҳмонхона, чойхона, касалхона, клуб ва дала шийпонлари қуриб берилди. Жамоа ҳудуди электрлаштирилиб, 70 гектар майдонда туманда донғи кетган мевали боғ бунёд этилди.

Муҳаммад Келдиевнинг кўп йиллик фидокорона меҳнати, жумладан, 1941–1945 йиллардаги фаолияти муносиб тақдирланди. У 1957 йилда Меҳнат Қаҳрамони унвонига сазовор бўлди.

Таълим тизимини ривожлантиришга қўшган ҳиссаси туфайли унга “Халқ маорифи аълочиси” нишони топширилди.

Эл-юрт манфаати ва фаровонлиги йўлида тинимсиз меҳнат қилган бундай фидокор инсонлар ҳамиша халқнинг ёдида яшайди.

Ҳасан БОБОЖОНОВ,
фалсафа доктори (PhD),
доцент

Акмал ПЎЛАТ

(1912–1979)

Шоир Акмал Пўлат фаолияти давомида республика газета ва журналларида муҳаррир, бош муҳаррир, “Ўзбекфильм” киностудияси директори вазифаларида ишлади. Фаол ижодкор сифатида республикада бўлган кўпгина қурилишларда шахсан иштирок этди. Жумладан, Лоғон, Катта Фарғона, Тошкент каналлари, Каттақўрғон, Жанубий ва Шимолий Фарғона канали қурилишларида қатнашди.

Суронли уруш йилларида Фарғона область партия комитетининг тарғибот ва ташвиқот бўйича котиби, Фарҳод ГЭСи қурилишида Деревация каналининг бошлиғи бўлиб ишлади.

Шоир Туроб Тўла Акмал Пўлат ҳақида: *“Ҳамиша халқ ичида, қаҳрамонлик иншоотларида, катта воқеалар ичида юриб, ўз қаҳрамонлари билан бирга ишлаб, қўшиқ ёзди”*, дея таъкидлаган эди.

Туроб Тўла Фарҳод ГЭСи қурилишида Акмал Пўлатнинг “ертўла”сига ташрифи ҳақида яна шундай хотирлаган эди:

“Фарҳод ГЭСи қурилиши қаҳрамонлари ҳақида шеърий хат ёзмоқ учун бир гуруҳ ёзувчилар канал участкаларида “илҳом қидириб” юрардик. Акмал Пўлат бизни ўз “ертўла”сига меҳмонга чақирди. У ўша қаттиқ кунлари бу катта иншоотнинг раҳбарларидан эди.

Биз унинг ҳузурида худди жанг майдонларида сингари ер тагида, муздек “хона”да ўтириб, омонатгина суҳбатлашардик. Хаёлимга нуқул фронт “землянка”лари, яқиндагина уруш томонларга бориб келган Ҳамид Олимжон гуруҳидаги ёзувчи

ва санъаткорларнинг ҳикоялари келаверарди.

Ҳақиқатан ҳам, у яшаб турган бу жойларнинг муҳити жанг майдонлари муҳитига, штабига ўхшаб кетарди. Ҳатто шиддат билан ишлаётган колхозчиларнинг, қурувчиларнинг руҳлари ҳам, дам-бадам кириб-чиқиб турган кишиларнинг хатти-ҳаракатлари ҳам.

Гўё уруш шу яқин-ўртада, ҳатто ташқарида бўлаётганга ўхшарди. Ҳамманинг руҳида, ҳаракатида урушни тезроқ даф қилиш, Ватанни бу балодан қутқариб қолиш, жанг майдонларида жон олиб, жон бераётган фарзандларимизга мадад бериш ҳисси яшарди.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

ГОСУДАРСТВЕННОГО КОМИТЕТА ОБОРОНЫ

№ 2520 с от 18.XI-42г.

О строительстве гидроэлектростанций в Узбекской ССР.

В целях улучшения энергоснабжения промышленности Ташкентского района Узбекской ССР, Государственный Комитет Оборонны постановляет:

1. Обязать Наркомэлектростанций - т.Жимерина обеспечить строительство следующих гидростанций в Ташкентском промышленном районе:

Название гидростанций	Мощность в тыс.квт.	Годовая выработка электроэнергии в млн.квт.час.	Срок пуска
Аквавакская ГЭС № 1 на арыке Боз-Су (расши- рение)	11,0	97,0	Ноябрь 1943г.
Аквавакская ГЭС № 2 на арыке Боз-Су	9,0	63,0	Октябрь 1943г.
Саларская ГЭС на арыке Боз-Су	12,0	87,0	Ноябрь 1943г.
Нижне-Бозсуйская ГЭС на арыке Боз-Су	11,0	85,0	Август 1944г.
Фархадская ГЭС на реке Сыр-Дарья	132,0	1010,0	Ноябрь 1944г.

2. Одобрить предложение ЦК КП(б)Узбекистана и Совнаркома Узбекской ССР о производстве всех основных земляных работ на строительстве Ташкентских гидростанций методом скоростных народных строек.

3. Установить, что капитальные затраты на строительство Ташкентских гидростанций, отнесенные к годовой выработке электроэнергии, не должны превышать 25-40 коп. на 1 киловатт-час (т.е. в пределах стоимости тепловых станций), включая капзатраты на угледобычу.

СССР Мудофаа Комитетининг 1942 йил 18 ноябрдаги
“Ўзбекистон ССРда гидроэлектростанцияларни қуриш ҳақида”ги 2520-сонли қарори.
Хужжат Россия Федерацияси Ижтимоий-сиёсий тарих архивида сақланади

Акмал ака бу катта, фавқулудда қурилиши, Сталинград, Орёл-Курск, Москва, Ленинград остоналарида бораётган ҳаёт-мамот жангларининг бўлғуси аслаҳа ўчоғи деди ва буни ҳикоя қилиб берди.

У шундай ҳикоя қилардики, ҳақиқатан ҳам бу иншоот тез битиши, тез ишга тушмоғи, тезлик билан фронтга мадад бераётган беҳисоб янги саноатларнинг қаторига кириши лозим эди.

Бу қурилиш ҳам ана шу катта саноат ўчоқлари сингари урушнинг ниҳоясини қисқартирди.

Бир маҳал у “землянка” қозиғида осилиб турган дуторини олди-ю, жаранглашиб чашиб кетди. Унинг чалаётган куйигина эмас, энди унинг қиёфаси ҳам бизнинг машҳур бахшиларимиз қиёфасига, куйлаётган онидagi ҳолатига ўхшаб кетди. У куйламаса-да, аммо худди куйлагандек чаларди. Биз уни мароқ билан тингладик, унинг шундай шиддатли жойларда ҳам дутор билан юрганига ҳайрон қолдик”.

Акмал Пўлатнинг 1974 йил чоп этилган “Қаҳрамонлик қиссаси” китобида Фарҳод ГЭСи қурилиши бўйича мушоҳадалари ўзифодасини топган. Улар билан танишиш давомида халқимизнинг уруш вақтидаги мислсиз ва матонатга тўла меҳнати гавдаланади.

“Бир минг тўққиз юз қирқ иккинчи йил ўнинчи февраль. Қадимий афсоналар макони, халқимиз тилида неча асрлардан буён дoston бўлиб келган Фарҳод ва Ширин эртагининг ватани — Бекобод саҳролари. Даҳшатли изғирин шамол, қор бўрони ер-кўкни ларзага солади.

...немис-фашист жаллодларига қарши ҳаёт-мамот уруши.

Худди ана шу оғир ва машаққатли кунларда Ўзбекистон меҳнаткашлари ҳам фронтга

янада кўпроқ ёрдам ва мадад бериш учун ўзларининг бутун куч ва ғайратларини мушт сингари тўпладилар...

Худди ана шу ниҳоятда оғир дамларда ўзбек халқи улуғ ишга қўл урди: Фарҳод гидростанциясини барпо қилиш, асов Сирдарёни бўғиб, Мирзачўлга сув чиқариш, қақраган даштлар, биёбонларни яшнаб турган боғлар, узумзорлар, пахтазорлар ва олтин ғаллазорларга айлантиришдек улуғ ва тарихий иш унинг зиммасига тушди...

Ўзбек халқи “Фарҳод” қурилишига катта кўтаринкилик, ташкилий уюшқоқлик ва катта ишжoат билан келди. Фронтда ғалаба жон олиб, жон бериб ҳал қилинса, мамлакат ичкарасидаги ғалабани фидокорлик билан қилинган меҳнат тери ҳал қилади. Сен фронт учун, Ватан учун бугун нима қилдинг? Эртага нима қилмоқчисан? Оташин саволларга айланган бу жанговар шиор ҳар бир қурувчининг қалбидан ўрин олди...

Бу улкан қурилишга республикамизнинг ҳамма область, район, колхоз ва совхозлари отланди. Олтмиш мингдан кўпроқ колхоз, совхоз ишчиси, олим, врач, фан ва маданият ходимлари ўз қурол-аслаҳалари, лом, озиқ-овқатлари, дори-дармонлари билан Фарҳод тоғи этакларига курашга отланган паҳлавонлардек катта иштиёқ билан келдилар.

Бу соҳада республикамиз ёшларининг кўрсатган жасорати, фидокорлиги ва меҳнатдаги қаҳрамонлигининг чеки йўқ. Улар чўлнинг этни куйдирувчи жазирама иссиғида ҳам, музлаган қаҳратон қишида ҳам, ёзнинг гармселида ҳам, изғирин ва чанг-тўзонда ҳам севикли Ватаннинг асл фарзанди эканликларини кўрсатиб меҳнат қилдилар. Бош тўғонга бетон қуйиш, Ширинсой иншоотини барпо қилиш, Деревация каналини тезроқ ишга солиш, дарёни бўғиб, янги изга

Фарҳод ГЭСи қурилишида. Фарғоналик колхозчилар. 1942 йил

солинадиган участкадаги ишларни намунали тугаллаш, темирйўл, ертўлалар ва бошқа тураржойлар қуришда асосий оғирлик ёш авлод зиммасига тушди...

Айрим мисолларни келтирсак, масала янада равшанлашади: Зомин районидаги “Трактор” колхозидан келган Қороғой Қодировни олиб кўрайлик. Бу қаҳрамон ўша пайтда янги канал қурилишида ишлади, ишлаганда ҳам шунақасига ишладики, ўзига берилган кундалик топшириқни деярли ҳамма вақт беш ва олти баравар ошириб бажаришга муваффақ бўлди. Бу душманга берилган ҳақиқий зарба эди.

Шунингдек, фарғоналик Саттор Эргашев, андижонлик Абдулла Жалилов, сурхондарёлик Оллоназаров сингари неча юзлаб, минглаб, ўн минглаб ёшлар меҳнатда ҳақиқий фидокорлик намуналарини кўрсатдилар.

Қурилишдаги саккиз юздан кўпроқ муҳандис ва техникдан кўп қисми ёшлардан

иборат эканлиги ҳам ёшлар нималарга қодир эканлигини исботлади...

Фарҳод ГЭСи ўз каналидан доимий равишда 3 600 тегирмон сувини ўтказмоқда ва 3,5 миллион азамат йигитнинг кучи ҳисобига ишламоқда.

Фарҳод ГЭСи каналини тамомила қуриб бўлиш ва станциянинг барча агрегатини ишга солиш учун 16 миллион кубометр тупроқ, 400 минг кубометр харсанг тош ишлари бажарилди, шунингдек, 317 минг кубометр бетон ва темир-бетон ётқизилди.

Бу ишларнинг нақадар салмоқли эканлигини қуйидаги фактдан ҳам пайқаш мумкин: каналга сарф қилинган меҳнат, чуқурлиги ва кенлиги 3 метрдан иборат бўлган бошқа бир канал қурилишига сарфланса, узунлиги 800 километрга чўзилган улуғ бир наҳр яратилган бўлур эди. Агарда Фарҳод ГЭСини барпо қилиш учун ҳозиргача кўтарилган тупроқларни бир жойга тўпласак, баландлиги

240 метр, узунлиги ярим километр келади-
ган катта бир тоғ пайдо бўлади.

Қаҳрамон ўзбек халқининг 4 йиллик меҳна-
ти самараси натижасида барпо этилган шу
гигант қурилиш — Фарҳод ГЭСи гуллаб-яш-
наётган Ўзбекистонимизни нурга тўлдир-
ди. Янги ҳашаматли заводлар, фабрикалар,
дастгоҳлар ишга тушди. Хонадонлар, ма-
ҳаллалар, кўчалар Фарҳод нури билан ёри-
тилди. “Оч дала” деб аталган Мирзачўл
даштлари — 300 гектардан ортиқ қақраган
биёбон сувга сероб бўлди, пахтазор, мева-
зорга айланди.

Ҳозир Фарҳод тоғларида ҳаёт, жўшқин ва
тинимсиз ҳаёт қайнамоқда.

Бу кишининг ақлини ҳайрон қолдира-
диган гигант қурилишга серқуёш Ўзбекис-
тоннинг барча областлари ўз ҳиссаларини
қўшдилар.

Мана, сизга бир мисол: фарғоналиклар
портлатишлар лозим бўлган участкада
15 метрлик чуқурликка тушиб қудуқ қазиган
бўлсалар, сурхондарёликлар февраль ойининг
қор-бўронларида дарёга тушиб, лойқа кўтар-
дилар, андижонликлар қаҳратон қишда ҳам
бош тўғонга бетон қуйишни тўхтатмаган
бўлсалар, наманганликлар станция қурила-
ётган жойда белларидан сув кечиб пойдевор
қурдилар, пойтахт тошкентликлар эса, ўз
улушлари тушган канал қурилишини қиш
мавсумида биринчи бўлиб тугатишга муяс-
сар бўлдилар.

Қаҳрамонлик, қурувчиларнинг бунчалик
жон куйдиришига сабаб нима? Улар бу
улуғ қурилишнинг ўзлари учун, ўзларининг
аждод-авлодлари учун ҳамда Ватанни янада

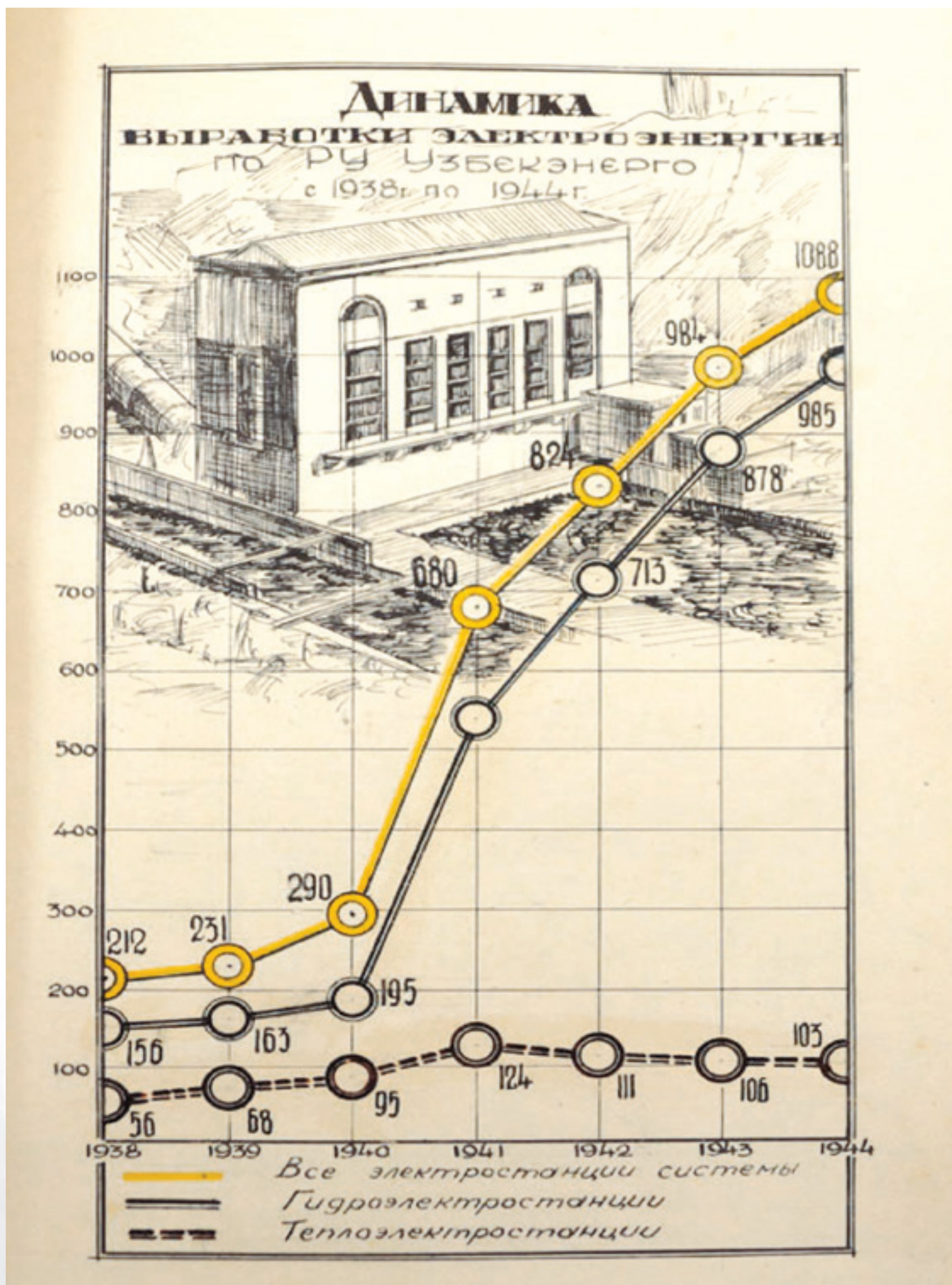
яшнатиш учун барпо қилаётганликларини
жуда яхши билардилар...

Башарти ўша пайтда сиз иш бошига
чиқиб, замон фарҳодларининг олижаноб
меҳнатига разм солсангиз, қойил қолардин-
гиз. Уларнинг чиндан ҳам тер тўкиб ишла-
ётганликларини кўриб, ғайратингизга ғай-
рат қўшилган бўлар эди. ГЭС биносининг
45 метр чуқурликда бўлган пойдеворидан
то унинг биносига ускуналар ўрнатилгун-
ча қаҳрамонларча меҳнат қилган машҳур
бетончи Собиржон Каримов бизга қуйида-
гиларни мароқ билан гапирди: “Жонажон
Ватанини севган кишиларгина ана шундай
қаҳрамонлик кўрсатиши мумкин. Чўлларда
чаманлар, саҳроларда бўстонлар яратиш
бизга насиб қилган иш”.

Авваллари кетмон билан тер тўкиб ер
қазиб, кейинчалик экскаватор машинаси-
ни эпчиллик билан бошқарган Абдухолиқов,
Отажонов, Солиҳов сингари азаматлари-
мизнинг меҳнатидан чўллар ларзага келди.

Бундай ажойиб илғор кишиларни қури-
лишда юзлаб эмас, минглаб топиш мумкин
эди. Меҳнатда тобланган кишилар экскава-
торларда, кўтариш крани ва паровозларда
қурилиш ихтиёридаги бетон ва ремонт-меха-
ника заводларида, насос хўжалиги ва электро-
станцияда, ғишт заводи ва оҳак-шағал завод-
ларида жасорат кўрсатиб ишладилар.

Замон фарҳодлари... Ўша пайтда улар-
нинг фикри-зикри катта ғайрат билан бош-
ланган улуғ иш — республикамизнинг иккин-
чи қуёши — Фарҳод электростанциясини ўз
муддатида тўла-тўқис қуриб битказишга
қаратилган эди”.

Ўзбекистон Республикаси бўйича 1938–1944 йилларда электр энергиясини ишлаб чиқариш динамикаси

Акмал Пўлат Фарҳод ГЭСи қурувчиларига “Меҳнат аҳли” шеърини ўқиб бермоқда. 1942 йил

МЕҲНАТ АҲЛИ

*Меҳнат аҳли қилди обод Фарҳод даштини гул боғлар,
Гулистон бўлди саҳролар, учолмас энди ҳеч зоғлар,
Чидолмай душманам, фарёд уриб кўксини минг доғлар,
Суринг меҳнат сурурин чарчамасдан, дўстлар, ўртоғлар.*

*Забардаст халқ музаффардир, ҳамиша кулди давроним,
Куйиб кул бўлди душман, биз яшармиз, йўқдир армоним,
У чўллар энди бўстондир, қувонди, кулди меҳмоним,
Суринг меҳнат сурурин чарчамасдан, дўстлар, ўртоғлар.*

*Юринг, колхозчи дўстлар, сувга сероб пахтазор бўлсин,
Бу кенг водий ҳамиша яшнасин, гул-лолазор бўлсин,
Эзилсин душманам, ўз қилмишидан шармисор бўлсин,
Суринг меҳнат сурурин чарчамасдан, дўстлар, ўртоғлар.*

*Ватан гулзорида ҳар бир йигит, қиз мисоли булбулдир,
Очилган пахтазорим, шоналар кулган атиргулдир,
Бил, Акмал, доим нози неъмат лаззати мўлдир,
Суринг меҳнат сурурин чарчамасдан, дўстлар, ўртоғлар.*

Бу шеър жуда машхур қўшиқ бўлиб кетган. У биринчи бор Фарҳод ГЭСи бунёдкорлари учун ташкил этилган концертларда айтилган. Қўшиқни дастлаб Ҳалима Носирова, Фотима Борухова, Зайнаб Полвонова

каби таниқли хонандалар биргаликда ижро этишган. Ҳозир қўшиқ Ўзбекистон Қаҳрамони Муножот Йўлчиевнинг репертуаридан ўрин олган.

Ҳалима Носирова

Фотима Борухова

Муножот Йўлчиева

Азиз ҚОДИРОВ

(1913—1995)

Азиз Мавлонович Қодиров Ўрта Осиёда темирйўл ривожланиши ва кенгайишига беқиёс ҳисса қўшган шахслардан бири ҳисобланади.

Азиз Қодиров 1913 йили Тошкент шаҳрида таваллуд топди. Болалигида ота-онаси вафот этганидан кейин етимлик қийинчиликларига қарамай ўқишга ҳаракат қилди. У Тошкент темирйўл транспорти муҳандислари институтини тамомлагач, бутун умрини ўзи орзу қилган транспорт соҳаси билан боғлади.

1939 йилда 26 ёшли Азиз Қодиров Тошкент темирйўлида ҳаракат хизмати бошлиғи этиб тайинланди, 1943 йилда қисқа муддат Ўзбекистон автомобиль транспорти халқ комиссари, сўнгра Тошкент темирйўлида бошлиқ ўринбосари бўлиб ишлади. Урушдан кейинги йилларда Тошкент темирйўли, кейинчалик Ўрта Осиё темирйўлига раҳбарлик қилди.

Уруш йилларида темирйўл транспорти олдига қўйилган вазифаларни бажариш ва бошқариш муҳандис-техник ходимлар ҳамда раҳбариятдан катта масъулиятни талаб этарди. Жумладан, А. Қодиров уруш йилларида фаолият юритган ва Марказий Осиёда етакчи ҳисобланган Тошкент темирйўлининг ҳам бу даврда аҳамияти беқиёс эди.

Дарҳақиқат, уруш нафақат давлатларнинг ҳарбий, шунингдек, иқтисодий тўқнашуви эканлиги, йўллар ва коммуникацияларнинг қай даражада ривожлангани урушаётган томонларнинг мағлуб ёки ғолиб давлатга айланишида бевосита аҳамиятга эгалиги маълум. Фронтга озиқ-овқат,

қурол-аслаҳанинг етиб бормаслиги ёки уларнинг йўлларда қолиб кетиши давлат мудофаа қобилиятини кучсизлантириши мумкин эди.

Шу боис, 1943 йилнинг 15 апрелидаги СССР Олий Совети Президиумининг “Барча темирйўлларда ҳарбий ҳолат ўрнатиш тўғрисида”ги махсус қарори чиқади. Ушбу қарор асосида темирйўл тизимида ҳарбий ҳолат эълон қилинади. 4 республикани қамраб олган ва 11 вилоятга хизмат қилувчи Тошкент темирйўли ҳам ҳарбий ҳолатга ўтказилади.

СССР ҳудудидаги барча темирйўлчилар сафарбар этилган деб ҳисобланиб, темир-

йўл ходимларига ҳарбийлар каби жавобгарлик юклатилади.

Албатта, ҳарбий ҳолат биринчи навбатда қаттиқ интизомга риоя этишни талаб қилади. Темирйўлчилар жиноят содир этган ҳолатда, улар ишини ҳарбий трибуналлар томонидан кўриб чиқиладиган ва темирйўлчиларни бевосита жарима роталарига юбориладиган ҳолат жорий этилди. Баъзи ўта оғир ҳолатларда жавобгарлик ўлим жазосигача бориб етди.

Шундай қилиб, уруш шароитида темирйўл Ўрта Осиёнинг Кавказ ва СССР маркази билан алоқасини таъминлади. Бу жараёнда Азиз Қодировнинг ишбилармонлик қобилияти ва ташаббускорлиги нафақат темирйўл соҳасидаги, балки уруш йилларида республика халқ хўжалиги муаммоларини ҳам ҳал этиш имконини берди.

Темирйўл фронт ортини фронт билан боғлади. Бу борада темирйўл транспорти биринчидан, фронтга ҳарбий қисмлар, қурол-аслаҳа, ҳарбий техника ва озиқ-овқатнинг узлуксиз етказиб берилишини таъминлади; иккинчидан, фашистлар Германияси томонидан босиб олинган ҳудудлардан фабрика ва заводларни, уларнинг

асбоб-ускуналари, хомашё захиралари ва тайёр маҳсулотларни иложи борича уларга зиён етказмасдан кўчириш ишларини ташкил этди.

Шунингдек, асосан темирйўл орқали Ўзбекистонга 1 миллион 500 мингдан ортиқ аҳоли кўчириб келинди. Фақатгина 1941—1942 йиллар оралиғида Ўзбекистон темирйўлчилари 2700 составдаги йўловчи поездларини, кўчирилган корхоналарнинг асбоб-ускуналари ортилган 17 600 вагон ва улардаги ўқ-дорилар, ёқилғи, озиқ-овқат, кийим-кечаклар ортилган минглаб вагонларни фронтга етказишди.

Албатта, уруш шароити туфайли темирйўлда аҳоли ва юк ташиш бир неча баробар кўпайди. Урушга сафарбарлик туфайли паровозлар сони, ёқилғи, малакали машинист-механиклар сони камайди. Ана шундай қийинчиликларга қарамасдан, Тошкент темирйўлида ҳаракат тўхтамади. Бунда А. Қодировнинг салмоқли ҳиссаси бор.

Фахрий темирйўлчи Азиз Қодиров фаолияти давомида 20 га яқин мукофотлар билан тақдирланди. Унга 1959 йили Меҳнат Қаҳрамони унвони берилди.

Ҳасан БОБОЖОНОВ,
фалсафа доктори (PhD),
доцент

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА

Алоқачилар. Ўзбекистон

Иккинчи жаҳон уруши алоқачилар олди-га ҳам мураккаб вазифаларни қўйди. Улар уруш шароитида алоқа тизимининг барқарор фаолиятини таъминлаши зарур эди.

Урушгача бўлган йилларда республикада алоқа тизимининг ривожланиши суст, унинг моддий-техник базаси қолоқ ҳолатда эди. Барча алоқа линиялари ўзаро боғланмаган бўлиб, ҳар бир алоқа Москва орқали амалга оширилар эди. Шу боис,

Ўрта Осиёни марказ билан боғловчи магистрал линиянинг шикастланиши Ўзбекистон бўйича алоқанинг тўхтаб қолишига сабаб бўлади.

Шунингдек, эскириб қолган алоқа линиялари уруш даври талабларига мос келмас эди. Урушга сафарбарлик туфайли кўплаб малакали алоқачиларнинг ўрни тажрибасиз кадрлар билан тўлдирилиши ҳам алоқа сифатига салбий таъсир этди.

ЎЗБЕКИСТОНДА АЛОҚА ТИЗИМИ

Маълумки, Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистонга 170 дан ортиқ корхоналар кўчириб келтирилди. Бу корхоналар ишини ташкил этиш ва жиҳозлаш асосан республика зиммасига юклатилди. Кўчириб келтирилган корхоналар ичида иттифоқ аҳамиятига эга авиасозлик ва машинасозлик корхоналари ҳам бор эди. Уларнинг тармоқ корхоналари ва бошқа ҳудудлар билан алоқасини йўлга қўйиш жуда муҳим вазифа эди.

1941 йил 30 августдаги Ўзбекистон Алоқа Халқ Комиссарлигининг қарорида алоқачиларнинг уруш шароитидаги вазифалари белгилаб берилди.

Қарорда асосий эътибор фронт ва фронт-орти ҳудудларида алоқа тизимининг аниқ

ва узлуксиз фаолиятини таъминлаш, алоқа қурилмаларини ҳарбий эҳтиёжларга йўналтиришга қаратилди.

Шунингдек, ушбу қарор вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистонда мавжуд алоқа тизими имкониятларидан тўлалигича фойдаланилиб, алоқа тизимини ёш кадрлар билан таъминлашга эътибор қаратилди.

Ўзбекистоннинг Марказ билан, Республика раҳбариятининг вилоят, шаҳар, туманлар, юзлаб саноат корхоналари билан алоқасини узлуксиз йўлга қўйиш учун янги линияларни барпо этиш зарур эди.

Уруш даврида Тошкент—Самарқанд—Ашхобод, Тошкент—Самарқанд—Боку, Тошкент—Самарқанд—Красноводск, Тошкент—

Алоқачи қизлар таҳсил олмоқда. 1942 йил

Алоқа мактаби машғулотида. 1942 йил

Самарқанд—Бухоро телефон алоқа йўллари қурилди. 1943 йилда қуриб ишга туширилган 500 километрлик телефон линияси орқали республика пойтахти Хоразм вилояти ва Қорақалпоғистон билан боғланди. Йирик корхоналарнинг ўзларида ҳам 50–100 ўринли телефон станциялари қурилди. Натижада хўжаликларга раҳбарлик қилиш, уларга ўз вақтида кўмаклашиш ишлари яхшиланди.

Уруш йилларида почта тизими фаолиятига ҳам талаб кучайди. Ўзбекистон почта тизими кўчирилган аҳолига хизмат кўрсатиш ва фронтга хат, турли посилкаларни тезликда етказиб бериши зарур эди. Бу муаммоларни ҳал қилиш мақсадида почта алоқаси бўлинмаларини малакали кадрлар билан таъминлаш, почта ва посилкаларни қайта ишлаш бўлинмаларини кўпайтириш, армия шахсий таркиби ва уларнинг оила-

лари ўртасида навбатдан ташқари алоқани ташкил этиш каби вазифалар белгиланди.

Уруш йилларида республикада телеграф бўлинмалари сони икки баробар қисқарган бўлса-да, қўрилган чоралар туфайли телеграф алмашинуви атиги 7 фоизга қисқарди. Ҳукумат органлари қарорлари билан телеграф линиялари шарқий ва жануби-шарқий йўналишларда ривожлантирилди.

Ўзбекистонда телеграф алоқасининг бош маркази бўлган Тошкент бош телеграфи ҳам ишини қайта ташкил этди. Биринчи навбатда ўзгаришлар фронт билан алоқани йўлга қўйишга йўналтирилган эди. Ўрта Осиё Ҳарбий округини Кавказ-орти fronti, шунингдек, Олмаота ва Бош штаб билан боғловчи телеграф линиялари йўлга қўйилди. Қисқа вақт оралиғида кунлик телеграмма алмашинуви 40–45 мингга етди.

“Север” радиоузаткичи

Ўзбекистон алоқачилари бевосита фронтни таъминлашга ҳам ҳисса қўшдилар. 1942 йилнинг январида Тошкентда алоқачилар томонидан турли алоқа воситалари тўпланиб, улар асосида автомашина кузовига ўрнатилувчи РСБ типдаги кўчма радиостанциялар тайёрланди ва фронтга юборилди. Ушбу ишлар ташаббускори машҳур алоқачи А.Е. Калюжный бўлди.

Радиостанцияларни таъмирлаш, йиғиш ва монтаж қилиш ишларида муҳандислардан П. Логинов, Д. Ожередов, Б. Комаров, техник ходимлардан П. Силантьев, О. Павленко, М. Бабич, Е. Степанова ва бошқалар иштирок этдилар. Лойиҳага техник раҳбарликни Алоқа комиссарлиги бошқармаси бош муҳандиси В. Ирушкин амалга оширди.

Бу даврда радиостанциялар жамоалари радиоалоқа ва радиоэшиттириш ускуналарининг узлуксиз ишлашини таъминлашга жуда катта ҳисса қўшдилар ҳамда ҳарбий

Н-қисми алоқачилари. 1941 йил

автомашиналарни ҳаракатдаги радиостанциялар билан таъминладилар. Шунингдек, Москва шаҳрида қурилаётган катта қувватли радиостанция қурилишида иштирок этдилар.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон алоқачиларидан 11 киши Ҳурмат нишони, 55 киши “Меҳнат аълочиси” медали ҳамда 113 киши Ўзбекистон Олий Совети Президиуми фахрий ёрлиқлари билан тақдирландилар.

Ҳасан БОБОЖОНОВ,
*фалсафа доктори (PhD),
доцент*

АРМИЯНИНГ ОЗИҚ-ОВҚАТ ТАЪМИНОТИ

Уруш даврида армияни озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш мураккаб ташкилий вазифа ҳисобланган.

Тарихда армияларнинг муваффақияти ҳақида гап борганда, албатта, уларнинг қурол-яроғ таъминотига асосий эътибор қаратилган. Шу билан бирга, қўшиннинг жанговарлигини таъминлашда озиқ-овқат таъминотининг роли ўта муҳим аҳамият касб этган.

Иккинчи жаҳон уруши билан боғлиқ мураккаб вазият армия таъминотини қайта ташкил этишни талаб этди. Армиянинг озиқ-овқат таъминоти урушнинг дастлабки босқичида жуда мураккаб ҳолатда эди. Бунинг асосий сабаблари қуйидагича эди:

Биринчидан, уруш бошланиши билан армия омборларида сақланаётган озиқ-овқат захираларининг катта қисми йўқ қилиниши бўлди. Захираларни тўплаш ва таъминот тизимини ташкил этиш учун вақт зарур эди. Шунингдек, собиқ Иттифоқнинг қишлоқ хўжалиги нисбатан ривожланган ғарбий ҳудудлари шиддат билан оккупация қилиниши таъминот занжирининг бир неча минг километрларга чўзилишига сабаб бўлди. Натижада ҳарбий қисмларга етказиб бериладиган озиқ-овқат маҳсулотлари ҳажми камайиб, етказиб бериш оралиғи узайди.

Иккинчидан, уруш бошланиши билан ўтказилган оммавий сафарбарлик натижа-сида, ҳарбий хизматчилар сони қисқа муд-

Дала ошхонасида аскарларга овқат тарқатилмоқда

**ИДҚА аскарларининг асосий
озик-овқат рационининг озуқавий қиймати**

Паёк тури	Таркиб, грамм			Килокалория
	Оқсил	Ёғ	Углевод	
Жанговар қисмлар	103	67	587	3450
Фронт орти қисмлари	84	56	508	2954
Ҳаракатдаги армия таркибига кирмаган захира қисмлари	87	48	489	2822
Қўриқлаш қисмлари	80	48	456	2659
Ҳаракатдаги армиянинг ёзги қисмлари	171	125	694	4712
Госпиталь нормаси	91	69	543	3243
Курсантлар нормаси	101	70	562	3370

датда кескин кўпайди. Таъминот ва захира бўйича тизимли муаммоларига эга армияга янада кўпроқ ҳарбий хизматчиларнинг қўшилиши таъминотга эҳтиёжни оширди. Айниқса, урушнинг 1941 йил иккинчи ярми ва 1942 йилни қамраб олган даврида армия таъминот тизимининг ўзида кўплаб камчиликлар намоён бўлди.

Бу вақтда озиқ-овқат саноати ҳам ишини қайта қуриб, фронт учун узоқ сақланиш муддатига эга маҳсулотлар тайёрлашга аҳамият қаратди. Армия таъминоти учун концентратлар, қотирилган нон (сухарик), консерваланган гўшт ёки тайёр таомлар, витамин ва ачитқилар, брекетланган комбикормлар ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқаришга асосий эътибор берилди.

Ҳарбий ҳаракатларнинг дастлабки ҳафталари ИДҚА (Ишчи-деҳқон Қизил Армияси) учун фожиали тус олди. Таъминотдаги муаммолар туфайли армия учун жанговар қобилиятини йўқотиш хавфи пайдо бўлди. Армиянинг таъминот масаласи зудлик билан Давлат Мудофаа Комитети ҳамда СССР

Халқ Комиссарлари Совети даражасида кўрила бошланди. 1941 йил 1 июлда СССР ХКС бошчилигида Қизил Армия озиқ-овқат ва моддий таъминот комитети, унинг таркибида фронт озиқ-овқат таъминоти бўйича махсус гуруҳ ташкил этилди.

СССР ғарбида фаол ҳарбий ҳаракатлар бошланиши билан мураккаб вазиятдан келиб чиққан ҳолда, армияни озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш тизими табақалаштирилиб, таъминот нормалари тоифаларга бўлиб чиқилди. Фронт орти ҳудудларида карточкаларнинг турли тоифаларга ажратилгани каби армияда ҳам нормаларни дифференциациялашдан асосий мақсад — озиқ-овқатни тежаш эди.

Аскарларга берилаётган озиқ-овқат сифати ва миқдори таъминот ҳужжатларида кўрсатилган нормалардан фарқ қилган (айниқса, урушнинг дастлабки босқичида). Уруш даврида ҳарбий қисмларнинг жойлашуви ҳам озиқ-овқат таъминотида аҳамиятга эга бўлган. Масалан, 1944 йил охиригача Ленинград frontiда жанг қилган

аскарлар бошқа йўналишларда жанг қилганларга нисбатан камроқ нормаларда таъминланганлар.

Аскарлар ҳам жанг ҳаракатлари олиб борилаётган ҳудудлардаги табиат инъомларидан самарали фойдаланишга ҳаракат қилишган.

Бу ҳолатни Карелияда жанг қилган А. Беляев қуйидагича эслайди:

“Озиқ-овқат таъминоти қишда мурракб кечарди. Ёзда эса тўкин-сочинлик. Карелия эса бой ўлка. Резаворлар, қўзиқорин мўл. Баъзан ов қилиш имкони бўларди. Одатда бўш вақтларда дарёга балиқ тутишга борардик. Гранатани сувга отардик. Кейин балиқларни сув юзидан териб олардик”.

Шунингдек, СССР таркибидаги республикалар, меҳнат жамоалари ва аҳоли индивидуал равишда аскарларга озиқ-овқат маҳсулотлари ва керакли буюмлар жўнатарди.

1941–1945 йиллардаги архив ҳужжатларида Ўзбекистондан марказий равишда ёки меҳнат жамоалари кўплаб озиқ-овқат маҳсулотларини фронтга юборгани тўғрисида маълумотлар учрайди.

Умумий олганда, уруш йилларида озиқ-овқат маҳсулотларини тайёрлаш географияси ва усулларини нисбий жиҳатдан икки даврга бўлиш мумкин. 1943 йилгача бўлган даврда Шарқий ҳудудлар СССРни озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш оғирлигини ўзига олди.

Шу даврда янги ерлар ўзлаштирилиб, иқлими сунъий суғоришни талаб қилувчи минтақаларда канал ва сув омборлари қуриш авж олдирилди. Асосан 1943 йилдан бошлаб душмандан озод этилган ҳудудларда ерларда экин экиш тиклана бошланди. Шу сабабли, 1944 йилдан бошлаб Ўрта Осиё

ҳудудида урушгача бўлган асосий экин турлари тиклана борди.

1944 йилдан СССРда озиқ-овқат маҳсулотлари ҳажми ошиб бориши ҳам аҳоли таъминотидаги вазиятни жиддий яхшилаётгани олмади. Сабаби озиқ-овқат маҳсулотлари биринчи навбатда ҳаракатдаги армияни таъминлаш учун йўналтирилган эди.

1944 ва 1945 йилларда ИДҚА кенг кўламли ҳарбий операцияларни амалга ошириб, бир вақтнинг ўзида саккиздан ўн иккитагача фронтда жанглар давом этди. Бундай катта қўшин бирикмаларини таъминлаш учун янада кўпроқ озиқ-овқат ресурслари керак эди. Шу жиҳатдан, 1943 йил бошига нисбатан ҳаракатдаги армиянинг озиқ-овқатга бўлган талаби 15 фоизга, 1945 йилда эса 34 фоизга ўсди.

1944–1945 йиллардаги йирик ҳарбий операциялар даврида ҳаракатдаги армия қисмлари таъминоти жиддий равишда яхшиланди. Шу даврда фронтларда озиқ-овқат захираси амалда 30 кунлик ҳажмда ушлаб турилди. СССРда армия таъминоти кўп ҳолларда ишчи, хизматчи ва колхозчилар рационни қисқариши эвазига амалга оширилди. Айниқса, бу ҳолат ИДҚА йирик ҳарбий операциялар олиб бораётган вақтларда яққол намоён бўлди. 1942 йилда СССРда шаҳар ва шаҳар типидagi посёлкаларда яшовчи катта ёшдаги аҳоли рационни тўйимлилиги ўртача 2555 калорияни ташкил этди. 1943 йилда ҳолат қисман яхшиланиб, бу кўрсаткич 2751 калорияга кўтарилди.

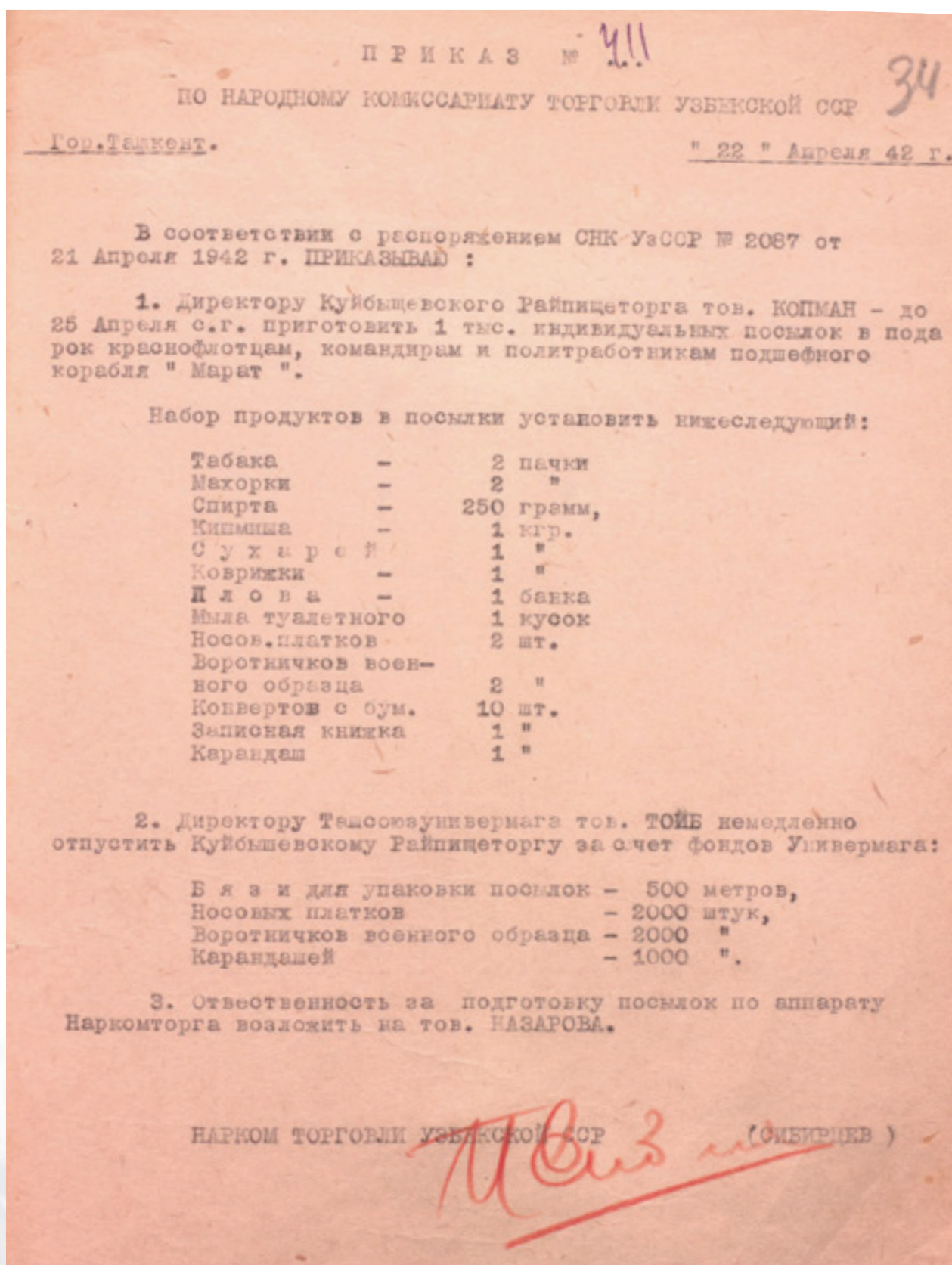
Албатта, урушнинг турли босқичларида армия таъминоти турли даражада кечди. Ўзбекистон аҳолиси ўзи қандай қийин шароитда яшамасин, аввало фронтни озиқ-овқат ва бошқа маҳсулотлар билан таъминлашни масъулиятли бурч деб билди.

Уруш йилларида ҳаракатдаги армия-
нинг озиқ-овқат билан узлуксиз ва мутта-

сил таъминланиши эса ғалаба омилларидан
бири бўлди.

Ҳасан БОБОЖОНОВ,
фалсафа доктори (PhD),
доцент

ЎзССР Савдо Халқ Комиссарлигининг 1942 йил 22 апрелдаги буйруғи.
Ўзбекистон Миллий архиви, Р 91-жамғарма, 8-рўйхат, 301 йиғмажилд, 34-варақ

МҶЙНОҚ КОНСЕРВА ЗАВОДИ

Урушнинг дастлабки кунлариданоқ Қорақалпоғистон маҳаллий ишлаб чиқариш саноати фронт учун маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ўтди. Бу борада озик-овқат саноати ходимларининг ҳиссаси катта бўлди. Улар фронт эҳтиёжларидан келиб чиқиб, халқ орасида кенг тарқалган рецептлар асосида маҳаллий хомашёлардан маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйишди.

Биргина 1941 йилнинг ўзида фронт учун 4,4 тонна балиқ консервалари, 42,4 тонна тузланган сабзавотлар ва 1,2 тонна қурилган қовун маҳсулоти етказиб берилди.

Бу йилларда Қорақалпоғистонда гўшт ва балиқчилик саноатининг мавқеи янада ўсди. Бу кўрсаткичларга маҳаллий ресурслардан ва давлат ишлаб чиқариш корхоналаридаги ишлаб чиқаришдан чиққан иккиламчи маҳсулотлардан кенг қўламда фойдаланиш ҳисобига эришилди.

Бу борада Мўйноқ консерва заводининг ишга туширилиши ва унинг Иккинчи жаҳон уруши фронтларида жанг олиб бораётган жангчиларнинг моддий таъминотидаги ўрни ниҳоятда беқиёсдир.

Завод қурилиши 1932 йилларда Орол денгизининг жанубий қирғоқларида жойлашган Тўқмоқота оролчасида бошланди. Ўша даврдаги ўта оғир вазият, қийин об-ҳаво шароити заводни ишга тушириш муддатининг кечикишига сабаб бўлди.

1938 йилда жаҳонда келиб чиқиши мумкин бўлган урушлар сабаб, СССР ҳукумати ўз иқтисодий салоҳиятини кучайтириш ва мустаҳкам фронт ортига эга бўлиш мақсадида завод қурилишини жадаллаштиришни вазифа қилиб белгилайди. Натижада, 1938 йилда Мўйноқ гўшт-консерва

заводи илк маҳсулотларини ишлаб чиқара бошлайди.

Завод дастлаб 13 та балиқчилик хўжаликларидан ташкил топган. Хўжаликлардаги аҳоли сони 1940 йилда 12 234 кишини ташкил этган бўлса, шулардан 6652 киши балиқчилик хўжаликларида ишлаган.

Лойиҳалаштирилган завод қуйидаги тўртта асосий цехдан иборат бўлган:

биринчиси — консерва цехи, йиллик 19 миллион банка балиқ ва гўшт консервалари ишлаб чиқаришга ихтисослашган;

иккинчиси — томат пастасини тайёрлаш цехи, бир йилда 870 тонна томат пюреси тайёрлаш имкониятига эга бўлган;

учинчиси — тунука банкалар ишлаб чиқариш цехи, йиллик 19 миллион банка тайёрлаш имкониятига эга бўлган;

тўртинчиси — утилизация цехи. Бу цех йилига 1530 тонна балиқ ва 1123 тонна гўшт маҳсулотлари қолдиқларидан маҳсулот ишлаб чиқариш имкониятига эга бўлган.

Бундан ташқари, заводда бир кечакундузда 250 бош мол гўшти ва 45 тонна балиқни қабул қилиш учун совиткичлар ўрнатилган.

1941 йилнинг биринчи ярим йиллигида барча балиқчилик хўжаликлари ўз режаларини ортиғи билан бажарган.

Масалан, Мўйноқ хўжалиги белгиланган 2830 тонна балиқ ўрнига давлатга 3413 тонна маҳсулот топшириб, режани 120 фоизга уддалаган. Учсой хўжалиги эса 14 290 тонна ўрнига 16 964 тонна маҳсулот бериб, режани 117 фоизга бажарган. Шу ва шунга ўхшаш маълумотларни кўплаб келтириш мумкин.

Лекин 1941 йилнинг иккинчи ярмига келиб, маҳсулот етказиб бериш кескин

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

91

ПО СТРОИТЕЛЬСТВУ МУЙНАКСКОГО МЯСОРЫБОКОНСЕРВНОГО КОМБИНАТА.

Строительство Муйнакского мясорыбоконсервного комбината, находящегося на южном побережье Аральского моря на острове Токмак-Ата рядом с поселком Муйнак, Кара-Калпакской АССР, было начато в 1932г. с общим об"емом стр-ва 18196 т.руб., из коих до 1/1-38г. было израсходовано 5972 т.руб., об"ем капиталовложений на 1938г. установлен в размере 4500 т.руб., что при надлежащем освоении дало бы возможность пуска в эксплуатацию первой очереди мясорыбоконсервного комбината в 1938 году, но в силу нижеуказанных, исключительно тяжелых, целого ряда, условий строительство комбината, несмотря на то, что продолжается вот уже 6 лет, до сего времени не может быть закончено, а также стоит под угрозой срыва программа строительства и пуск в эксплуатацию Муйнакского комбината в текущем 1938 году.

Запроектированный мясорыбоконсервный комбинат имеет своей задачей из вылавливаемой в Аральском море рыбы вырабатывать рыбные закусочные / в томате / консервы, а также мясные консервы / тушенку, паштеты, почки, языки / из убойного скота в количестве:

рыбные закусочные консервы	14.000.000 банок / 250 гр. /
мясные консервы: тушенка	4.800.00 " / 400 гр. /
языки	8.600 " / 200 гр. /
почки - соте	21.000 " / -" - /
паштет	123.000 " / -" - /

И перерабатывать отходы производства.

Состав мясорыбоконсервного комбината следующий:

1. Консервный цех производительностью 19.000.000 банок в год мясных и рыбных консервов.
2. Томатный цех производительностью 870 тонн томат-пюре.
3. Жестяно-баночный цех производительностью 19.000.000 разных банок в год.

Мўйноқ гўшт-балиқ консерва комбинати қурилиши бўйича хулоса.
Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши архиви,
322-жамғарма, 1-рўйхат, 489-йиғмажилд, 91-варақ

326 тонн рыбной муки, 113 тонн жира,
400 тонн мясокостного жира и 65 тн.жира на шквари.

камерой хранения мороженого мяса	на 200 тонн
" " " рыб	на 100 "

11. Жилсоцкульт.и коммунальное строительство.

II. Южное побережье Аральского моря занимает одно из передовых мест по добыче и улову рыбы в общей добыче Аральского моря. Муинакская бухта является излюбленным местом пребывания рыбы.

*Мўйноқ зўшт-балиқ консерва комбинати қурилиши бўйича хулоса.
Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши архиви,
322-жамғарма, 1-рўйхат, 489-йиғмажилд, 92-варақ*

камайиб кетади, уруш бошлангани сабабли, деярли барча ёш, куч-қувватга тўла эркаклар фронтга сафарбар этилади. Натижада балиқчилик хўжаликларида балиқ овлаш, уни қайта ишлаш ва етказиб бериш мажбурияти хотин-қизлар, ёш болалар ва кексалар зиммасига тушади. Бунинг оқибатида, 1941 йилнинг иккинчи ярмига келиб, балиқчилик хўжаликларида режани бажариш кўрсаткичлари 91–82,6 фоизга тушиб қолади.

Орол денгизининг жанубий қисмида ўша вақтларда Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган балиқ ва балиқ маҳсулотларининг 90 фоизи овланарди ва қайта ишланарди. Уруш йилларида Мўйноқ консерва заводи ишчилари томонидан 20 миллиондан ортиқ банкада балиқ ва балиқ маҳсулоти консервалари тайёрланди ва фронтга етказиб берилди.

Шу билан бирга, завод мутахассислари томонидан янги кашф этилган айрим маҳсулотлар турлари ҳам ишлаб чиқаришга жорий этилди. Бу маҳсулотларни маҳаллий саноатда ишлаб чиқариш таннарни бир неча баробар паст бўлиб, уларнинг самардорлиги анча юқори бўлган.

Мисол тариқасида Мўйноқ консерва заводи ишчилари томонидан ишлаб чиқаришга жорий этилган, озуқавий тўйимлиги юқори бўлган балиқ унини келтириш мумкин. Бу уннинг бир kilosининг тўйимлилик миқдори саккиз кило балиққа тенг бўлган. Айнан шу ва шунга ўхшаш янги-янги маҳсулот турларини жорий этиш ва балиқ саноатини ривожлантириш учун давлат бюджетидан 123,4 минг рубль ажратиб берилган эди. Бунинг натижасида ўзида учта балиқ заводини бирлаштирган Амударё балиқчилик трести ўз ишини бошлайди.

Заводларда асосий ишчи кучи аёллар эди. Ана шундай илғор хотин-қизлардан бири Акжан Қабулова эди.

Акжан Қабулова

Мўйноқлик Қойсоқбоевлар оиласидан Қобил, Абдижон, Шапий ва Нурилла исмли тўрт ака-ука фронтга жўнайди. Улардан уч киши қонли жангларда ҳалок бўлади.

Оиладаги тўнғич фарзанд Қобил Қойсоқбоевнинг катта қизи Акжан Қабулова фронтга кетган отаси ва бошқаларнинг ўрнини билдирмаслик ва оиланинг қолган аъзоларини боқиш учун Мўйноқ гўшт-балиқ консерва завоидига ишга киради.

Оддий ишчидан то цех бошлиғи лавозимигача бўлган меҳнат йўлини босиб ўтган Акжан Қабулова тиним билмасдан меҳнат қилади. У меҳнат қилаётган цех ишчилари Ҳарбий-ҳаво кучлари ҳамда ҳаво десанти қўшинлари учун майда шохли ҳайвон гўшtlаридан консерва маҳсулотлари ва балиқ

увулдирикларидан тўйимли ун тайёрлаб етказиб берадилар.

Қурбонниёз Қаниязов

1942–1943 йилларда Орол денгизидagi Қозоқдарё балиқ заводи директори лавозимида ишлаган Қурбонниёз Қаниязов иқтисодиётни ҳарбий изга солиш, ишчи кучини тўғри тақсимлаш ва белгиланган вазифаларни ўз вақтида бажариш учун бор куч-ғайратини аямади. Кейинчалик, яъни 1943–1945 йилларда у туман Кенгаши раиси лавозимида ҳам фаолият олиб борди. Ватан олдидаги улкан хизматлари учун 1944 йилда Ҳурмат белгиси ордени билан тақдирланди.

Албатта, завод туну кун ишлаб туриши ва сифатли маҳсулот етказиб бериши учун балиқчилик бригадалари томонидан маҳсулот тўхтовсиз етказиб берилган. Биргина мўйноқлик балиқчилар томонидан уруш йилларида давлатга 622,3 тонна балиқ маҳ-

сулотлари тузланган, қурилган ва дудланган ҳолда етказилган.

Завод ишчилари давлат томонидан олдиларига қўйилган режаларни ортиғи билан бажаришдан ташқари, 10 минг центнердан ортиқ балиқ маҳсулотларини Фарҳод ГЭСи қурувчиларига ҳам жўнатганлар.

Бундан ташқари, Қорақалпоғистон Республикаси вакиллари собиқ Иттифоқнинг барча ҳудудларида қурилиш-тиклаш ишларига сафарбар этилганлари боис, Свердловск ва Пермь ўлкасида, Оренбург, Горький шаҳарларида шахта ва ташкилотларда ишлаётган ишчиларнинг моддий таъминоти учун ҳам маҳсулотлар етказиб берганлар.

Мўйноқ тумани балиқчилари Ленинград қамалида қолган аҳолини қўллаб-қувватлаш ва уларга ёрдам тариқасида икки вагон тузланган балиқни республиканинг энг илғор ишчи-деҳқонлари ва зиёлилар вакилларида иборат делегация билан жўнатади.

Завод маҳсулотлари фронтдаги жангчилар учун, айниқса, қорақалпоқ йигитлари учун қувончли совғалардан бўлган.

Қорақалпоғистонлик Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси бўлган академик Собир Камолович Камолов шундай хотирлайди: *“Бир куни мен фронт ортидан совға-саломлар олгандим. Улар орасида Мўйноқ консерва заводи маҳсулотларини кўриб жуда ҳам қувондим...”*

Меҳнат самарадорлигини ошириш учун оилавий балиқчилик бригадалари ташкил этилган. Ана шундай оилалардан бири Отабой Яхшимуродов ва хотини Жонсулув Яхшимуродова оиласидир.

Улар Мўйноқ туманидаги “Марат” номи балиқчилик хўжалигида балиқ овлаш билан шуғулланишган. Йиллик режаларини 160–170 фоизгача бажарган бу фидокор балиқчилар давлат томонидан “Шавкатли

Мўйноқ заводининг энг яхши бригадирларидан бири Саитбоев. 1942 йил

Отабой Яхшимуторов ва Жонсулов Яхшимуорова

Матмурод Яхшимуородов

меҳнати учун” медали ва Қорақалпоғистон Республикаси Президиумининг Фахрий ёрлиғи билан тақдирланган.

1937 йили Гурьевдаги кема капитанлари тайёрлов курсларини битириб, “Марат” номли кема капитани лавозимида иш фаолиятини бошлаган Матмурод Яхшимуородов Иккинчи жаҳон уруши йилларида Мўйноқ—Чоржўй—Термиз темирйўли йўналишидаги поездларда фронт учун мўлжалланган кийим-кечак ва озиқ-овқат маҳсулотларини ташиган. Бундан ташқари, республика аҳамиятига молик юкларни ҳам ташишда куну тун хизмат қилган.

Ана шундай фидокор инсонлар қаторида Мўйноқ гўшт-балиқ консерва заводининг минглаб ишчилари бор. Улар қийинчиликларга қарамай, матонатли меҳнатлари билан буюк Ғалабага муносиб ҳисса қўшдилар.

Даврон ДАВЛАТБОЕВ,
полковник

Салипа КУБЛАНОВА

(1921—1994)

Тиббиёт ҳамширалари учун таъсис этилган Халқаро Флоренс Найтингейл медали совриндори Салипа Кубланова қорақалпоқ халқининг матонати ва жасоратини, шижоати ва садоқатини бутун дунёга таратган меҳр-мурувват соҳибаларидан биридир.

Ушбу нуфузли медаль нишондорлари тўғрисида сўз борганда, аввало, жанггоҳларда ўз касбига садоқат намуналарини кўрсатиб, қанчадан-қанча ярадорларга нажот баҳшида этган тиббиёт ҳамширалари кўз ўнгимизда гавдаланади. Аммо Салипа Кубланова фронт ортидаги мардонавор ва машаққатли хизматлари учун ана шундай нуфузли медалга лойиқ деб топилган эди.

Уруш йилларида Ўзбекистон фронтнинг ишончли қўрғонларидан бирига айланди. Юздан ортиқ саноат корхоналари фронт учун маҳсулот етказиб берган бўлса, кўчириб олиб келинган ва шу ернинг ўзида ташкиллаштирилган 120 дан ортиқ госпиталлар ва даволаш муассасаларида минг-минглаб ярадорларга тиббий ёрдам кўрсатилди.

Ярадор жангчиларни жанг майдонларидан хавфсиз жойга олиб ўтилгач, дастлаб ҳарбий дала госпиталларида уларга биринчи тиббий ёрдам кўрсатилган. Кейинги босқичда эса, лозим бўлганда, ярадорлар фронт ортига жўнатилган. Узоқ ва машаққатли фронт йўлларида уларни эсон-омон белгиланган манзилга етказиб келиш учун эса тиббиёт ходимлари, ўз ҳаётини хавф остига қўйиб бўлса-да, астойдил ҳаракат қилишган.

Салипа Кубланова ярадорларни санитар поездларида мамлакат ичкарасидаги

госпиталларга олиб келишда жонбозлик кўрсатган ана шундай ҳамширалардан эди. Олис ва хатарли йўлларда туну кунларни ярадорлар бошида ўтказган, жон талвасасидаги нолишу оҳларни сабот билан тинглаган ҳамшира неча юзлаб жангчилар учун нажот фариштасининг ўзгинаси эди.

Тиббиёт ҳамшираларининг шавкатли меҳнати туфайли Иккинчи жаҳон урушида яраланган ва бемор жангчиларнинг 70 фоизи ўз вақтида кўрсатилган тез ва сифатли тиббий ёрдам туфайли сафларга қайтарилди.

Салипа Кубланова 1921 йили оддий деҳқон оиласида дунёга келган. Болалик вақтларидаёқ у ўзига таълим-тарбия берган

меҳнаткаш инсонларга ўхшашга ҳаракат қилди, ўқиди, изланди. Меҳнатлари самараси ўлароқ, 1937 йилда Тўрткўл туманидаги мактабнинг еттинчи синфини аъло баҳолар билан тугатди ва шу йили тиббиёт билим юртига ўқишга кирди. Маълумки, XX асрнинг эллагинчи йилларигача умумтаълим мактаблари етти йиллик бўлиб, ўқувчилар етти синфни битириб, шаҳодатнома олишарди.

С. Кубланова 1941 йили техникумни битириб, Нукусдаги кўз касалликлари шифохонасида иш бошлаган вақтида Иккинчи жаҳон уруши бошланди ва ёш ҳамшира ўзини фронтга юборишларини сўраб ҳарбий комиссарликка бир неча бор мурожаат қилди. Лекин ҳар сафар унинг билим ва тажрибаси мамлакат ичкарисидида асқатишини таъкидлаб қайтаришарди. Ниҳоят уни, ўн беш ёшли навниҳол қизчани санитар поездларига ҳамшира этиб тайинлашди.

Энди Салипанинг олдида ўта муҳим вазифалар турарди. Санитар поездлари билан фронт чизигигача борар, у ердан ярадор аскар ва офицерларни вагонларга жойлаб, яна ортга қайтар эди. Мамлакат ичкарисидида уларни госпиталлар ва тиббиёт муассасаларига жойлаштириш ва етарли шарт-шароитларни яратиш ишлари билан шуғулланарди. Кўпинча туну кун ишлашга тўғри келарди. У ҳар қандай катта ёшли кишининг ҳам тинка-мадорини қуритадиган иш, оғир шароит ва қийинчиликка қарамай, бор куч-ғайратини Ғалаба ишига сарфлади.

Уруш йилларида халқнинг бошига тушган мусибатлардан яна бири — 1942 йил июль ойида Амударёнинг ўз ўзанини бузиб Нукус шаҳрининг сув остида қолиб кетиши эди. Шундоқ ҳам халқнинг тинкасини қуритган уруш, кўчириб келтирилган аҳолини тураржой, озиқ-овқат ва

кийим-бош билан таъминлаш масалалари муаммо бўлиб турган бир шароитда, дарё ўзанининг кўчиши ва сув тошқини жабрдийда халқ бошига кўп кулфатларни келтирди.

Келаётган тошқин ўз йўлида барча нарсани оқизиб кетарди. Бу пайтда Нукусдаги кўз касалликлари шифохонасида ҳамшира бўлиб ишлайдиган Салипанинг хаёлидан ўтган биринчи фикр — касалхонада ёрдамга муҳтож бўлиб ётган болалар, жарроҳлик амалиётидан кейин ҳали ўзига кела олмаган мурғак гўдакларни қутқариш эди. Уларни қандай қилиб бўлса-да, хавфсиз жойга ўтказиш учун бор кучини аямади.

Салипа инсонларни омон асраб қолиш учун бу офат билан қанча вақт курашганини эслай ҳам олмасди. Бутун шаҳар сув ичида қолиб кетган, сув эса ўз йўлида учраган деярли барча нарсаларни оқизиб кетар эди. Бу ҳолат уч кечаю уч кундуз давом этди. Ана шу шароитда Салипа дастлаб болаларни, уларга қараб туриш учун олдиларида бўлган оналарини касалхона томига олиб чиқиб қўйди. Кейин эса бир қайиқни топиб, унга касалхона беморларини ўтқазиб, имкон қадар хавфсиз жойга кўчиришга ҳаракат қилди, уларнинг омон қолишлари учун бор вужуди билан курашди.

Бундан ташқари, теварак-атрофдаги қариялар, ёш болаларга ҳам ёрдам қўлини чўзди. Шу тариқа у неча ўнлаб одамлар ҳаётини асраб қолди.

Уруш йилларида халқ бошига яна бир кулфат ёғилди. Ўша суронли йилларда эл орасида кўз трахомаси касаллиги авж ола бошлади. Салипа Кубланова ўз касбдошлари билан республика овулларида чиқиб, ушбу касалликнинг олдини олиш учун аҳоли ўртасида профилактика ишларини олиб борди.

1943 йилга келиб Мўйноқ туманида сўзак касаллиги тарқалди. Бу пайтга келиб бутун республика бўйича Салипа Кубланова ўз ишини пухта биладиган, тажрибали ҳамшира сифатида ном қозонган эди.

Ҳукумат томонидан зудлик билан аҳолига тиббий ёрдам кўрсатиш бўйича чора-тадбирлар режаси ишлаб чиқилди. Салипа Кубланова раҳбарият томонидан касаллик тарқалган ҳудудларга бориш ва у ерларда профилактика чора-тадбирларини ўтказиш бўйича қўйилган топшириқларнинг барчасини бекаму кўст бажарди. Касаллик ўчоқларида охирги бемор тузалмагунча ўз хизмат жойидан кетмади.

Ташқи олам билан бутунлай алоқа узилган, озиқ-овқат ва керакли анжомларни етказиб бериш фақатгина ҳаво транспорти орқали йўлга қўйилган оғир бир шароитда, мурувват ҳамшираси ўз қасамёдига содиқ қолган ҳолда, халқ билан бирга бўлди, унинг дардига дармон бўлди.

Чоржўй-Қўнғирот темирйўлининг қурилиши Салипа Кублановани яна бир бор синовдан ўтказган жараён бўлди.

Мамлакатда уруш давом этар, уруш асоратларининг иқтисодиётга таъсири кучли бўлган бир даврда ушбу темирйўлнинг қурилиши муҳим аҳамиятга эга эди.

Ана шундай долзарб паллада Салипа Кубланова ўзининг бор билим ва тажрибаси билан халққа кўмакдош бўлди. Темирйўл қурилишида тиббий хизматни тўғри ташкиллаштириш ва ишчиларга ёрдам кўрсатишда барча қийинчилик ва иқтисодий жиҳатдан етишмовчиликларга қарамасдан, Салипа Кубланова ўз вазифасига фидокорлик билан ёндашди.

Жонкуяр ҳамшира темирйўл қурилишида ишлаган барча ишчиларга ўз вақтида беминнат тиббий ёрдам кўрсатиб, улар ҳурматига сазовор бўлди.

Урушдан кейинги йилларда у Нукус шаҳар соғлиқни сақлаш бўлимига қарашли болалар поликлиникасида қирқ йилдан ортиқ меҳнат қилди.

Меҳнат фаолияти давомида Салипа Кубланова ўзидан шифо топган инсонлар ва касбдошлари орасида ўз ишига виждонан ёндашувчи, меҳрибон ҳамшира сифатида ҳурмат-эътибор қозонди.

Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Республикалари Касаба уюшмалари ташкилотининг Пленуми аъзоси этиб сайланган Салипа Кубланова Ўзбекистон Қизил Ярим ой жамияти аъзолигига ҳам қабул қилинди ва ушбу йўналишда кўплаб савобли ишларни олиб борди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида зиммасига юклатилган топшириқларни астойдил бажарган, халқ саломатлиги йўлидаги фидокорона меҳнат қилган ҳамшира кўплаб орден ва медаллар соҳибаси бўлди.

Бу мукофотлар орасида Салипа Кубланова номини бутун дунёга *“ўз касбига бўлган чексиз садоқати туфайли ҳаёти, соғлиғи хавф остида қолган инсонларни қутқаришда беминнат ёрдам кўрсатган тиббиёт ҳамшираси”*, дея эътироф этган юксак бир мукофот борки, ушбу мукофот туфайли олам аҳли яна бир тиббиёт ҳамшираси тимсолида аёлнинг юксак жасорати ва матонатига гувоҳ бўлди. Бу — Халқаро Қизил Хоч Қўмитасининг қарори билан берилган олий мукофот — Халқаро Флоренс Найтингейл медалидир.

Зебо ХОЛБОВА,
“Шон-шараф” музейи ходими

АУДИОВИЗУАЛ ҲУЖЖАТЛАРНИ САҚЛАШ ЙЎЛИДА

О-65785-сонли фотоҳужжат. Чойхонада Ҳасан Исломов ўқувчилари билан бирга. 1938 йил

Ўзбекистон ССР Халқ комиссарлари Советининг 1943 йил 18 февралдаги 145-сонли қарори билан Ўзбекистон Кинофотофоно ҳужжатлари Марказий давлат архиви ташкил этилди.

Марказий Осиёда ушбу йўналишда энг йирик ҳисобланган мазкур архив бир неча тарихий даврга оид ҳужжатларни ўзида жамлайди.

Архивда XIX асрнинг 60-йилларида олинган суратлар, ўтган асрнинг 10-йилларида тасвирга олинган киноленталар ва 30-йилларда тайёрланган овозли грампластинкалар сақланади.

Архивдаги фотоҳужжатларда давр ва макон кесимида халқимиз ҳаёти акс этган. Бу ҳужжатлар ўз замонининг воқелигини гавдалантиради. Хусусан, Иккинчи жаҳон уруши йилларида халқ матонати ва жасоратини муҳрлаган кино ва фотокадрлар, фоноёзувлар — нодир манбалар ҳисобланади.

Уруш даврида ташкил топган мазкур архивда ҳозир Ўзбекистон Республикаси Миллий архиви фондининг ноёб аудиовизуал мероси шаклланган бўлиб, ташкилотлар ва фуқаролардан тўпланаётган ҳужжатлар билан бойиб бормоқда.

Алижон МАҲКАМОВ,
архив директори

4-346-сонли фотоҳужжат. Қиз. 1928 йил. Самарқанд

0-94420-сонли фотоҳужжат. Ҳуснихат дарсида

2-3889-сонли фотоҳужжат. Тошкент кўчаси. Бозор йўли. 1931 йил

ЎЗБЕКИСТОН –

МЕҲР МАМЛАКАТИ

УНУТИЛМАС СИЙМОЛАР

Ҳамид САМАТОВ

(1910–1988)

Фронт олди ҳудудлари. Вагонларда бомбалар ваҳмидан, ўлим хавфидан юраклари ҳаприққан кексалар, тирқишлардан жонсарақ мўралаган кўзлар... Қалбларда ҳадик ва қўрқув...

Ниҳоят, улар фронт ортидаги вокзалга келишди. Бу ерда ҳаёт қайнар эди: бир томондан эвакуация қилинаётган одамлар ва корхоналар, бошқа томондан фронтга сафарбар этилганлар ҳамда кийим-бошу озиқ-овқат маҳсулотлари...

Жанггоҳга жўнаб кетаётганлар орасида каттақўрғонлик Ҳамид Саматов ҳам бор эди. У кичик укаси Рафиқжон фронтга чақирилганда, ҳарбий комиссарликка келиб кўнгилли бўлиб урушга кетаётган эди.

Ҳ. Саматов укаси Рафиқжон билан елкама-елка туриб, Москва мудофааси учун жанг қилди. Кейинчалик, у алоқачилар бўлинмасида Сталинград, Запорожье, Харьков шаҳарлари учун жангларда мардонавор иштирок этди.

Журналист Лидия Графова Днепр дарёсини кечиб ўтиш учун бўлган аёвсиз жангларда Ҳамид Саматов иштирокини шундай ҳикоя қилиб беради:

“Ярим тунда тўлиқ жанговар шайлик эълон қилинди. Ҳамид қўмондонлигидаги 38 нафар жангчи баркасга (ёғочдан ясалган сузиш мосламаси) чиқди, улар ортидан уч станокли пулемёт юкланди.

Рация орқали “Олға, олға, Ўзбекистон! (Ҳамидни фронтда шундай аташар эди)” — дея қичқиришарди унга қирғоқдагилар. Ҳамид ҳам қулоғидан эшитиш воситасини олиб, “Олға, олға, олдинга!” — деб буйруқ берди.

Жангчилар чаққон эшкак эшиб, сўл қирғоқ томон сузишни бошладилар.

Душман дарё устига ёритиш ракетасини “осиб қўйди”: бундан қоронғи тун кундугидан ҳам ёрқинроқ бўлиб кетди. Аскарлар устига снарядлар ва миналар ёғила бошлади. Жангчилар баркасга ўрнатилган пулемётлардан чап қирғоқ томон сурункали ўқ уза бошладилар. Баркасда снаряд тегиши натижасида ҳосил бўлган тешикка шинель тиқиб қўйишди.

Яраланган жангчиларнинг ноласи атрофни тутиб кетди. Ҳамид ўзи олган жароҳатни сезмас, тишларини ғижирлатиб, “15 та ярадор, 20 та ярадор, яна олға, олға, олдинга”, дея қичқирар эди.

“Қардошлик” фильмидан. 1974 йил

Дарё ўртасида баркас чўка бошлади. Сузишни билмаган Ҳамиднинг хотирасига фақат олов бўлиб ёнаётган чап қўли билан сувда сузиб юрган каттагина ёғоч бўлагини ушлаб олгани михланиб қолди ва тезда ҳушини йўқотди”.

“Бу — одам! Ҳа, одам...” деган сўзлар унинг қулоғига чалингандек бўлади. Ҳамиднинг қўрғошин мисоли оғир қовоқлари ҳаракатга келди. У зўр-базўр кўзларини очиб, атрофда оппоқ қор уюмларини кўрди ва боши узра қандайдир шарпалар айланаётганини англагандек бўлди. “Ҳа, ҳа, одам, бу — мен”, дея инграр эди у. Кейин эса “Сув, сув...” дея ҳазин овоз чиқарди ва яна ҳушини йўқотди.

Анча вақт ўтиб, у ертўлада ётганини, кимнингдир қўллари унинг ўзи сезмай қолган чап қўлидаги жароҳатини боғлаётганини биллиб, кўзини очди. Тепасида бири навқирон, бошқаси ўрта яшар аёлларни кўрди. Шивир-

лаб, сув сўради. Улардан бири эритилган қорнинг чучмал сувини оғзига тутди.

Иккинчи аёл “Қудуқ ҳам, уйимиз ҳам бомба остида қолиб, вайрон бўлди-я”, деб ярадор аскарнинг оғзига бир бўлакча қандни солиб қўйди.

Ҳамид қандни ютгач, улар: “Ана, аскаримизга ҳам жон кириб қолди”, дея қувонишадди. Эрталаб аравага сигир қўшиб, уни госпиталга элтиб қўйишди”.

Урушдан кейин Ҳ. Саматов бу икки аёл — Мария Виенко ва Надежда Николаева эканини аниқлади.

Узоқ вақт даволанганидан сўнг, Ҳ. Саматовга II гуруҳ ногиронлиги берилди ва фронт ортига қайтарилди. Кўксида Қизил Байроқ ордени ва бошқа медалларни таққан аскар Ҳамид Саматов 1944 йил февралнинг совуқ кунларидан бирида Каттакўрғон темирйўл вокзалига келиб тушди.

Хали урушда орттирилган яранинг оғриғи кетмаган бўлса-да, қаттиқ совуқда у янада азоб берарди. Ҳ. Саматов тишини тишига қаттиқ босиб, оппоқ қорни ғарчиллатиб уйи томон пиёда йўл олади. Шу пайт жуда ҳам паст, жонсиз овозда кимдир: *“Тоғажон, тоғажон, то...”* деб чақираётганини эшитиб қолади.

Бу худди мушукчанинг овозига ўхшарди ва у *“қулоғимга чалинди, шекилли”*, деб ўйлаб, йўлида кетмоқчи бўлди. Бироқ шу пайт кимдир шинели этагидан тортиб: *“Тоғажон, нон бер”*, деди. Қараса, ялангоёқ, ярим яланғоч, озғинлигидан суюклари кўриниб қолган болакай. Ҳамид соғ қолган ўнг қўли билан (чап қўли яралангани туфайли, енги шалвираб тушиб турарди) болакайни даст кўтариб, шинелига ўради, уйига олиб кетди.

Урушдан қайтиб келган ўғлини кўрган ота-онаси аввалига суюнади, қўлидаги болакайни кўриб эса отаси Самат ака *“Сени-*

кими?.. Уйландингми?.. Қолганлар қон кечиб жанг қилса-ю, сен бўлсанг...” — деб қовоғини солади. Вокзалда бўлиб ўтган воқеани эшитиб эса: *“Жуда яхши қилибсан, ўғлим, етимчани қутқарибсан, савоб иш қилибсан”*, деб ўғлини мақтайди.

Болакайга Қўчқор деб исм берадилар, вокзалда музлаб, касал бўлиб қолган болани 3 ой касалхонада онаси Манғит момо олиб ётади.

Манғит момо кейинги “набира”лари Донат, Қўчқор, Арслон (асли исми Арсен бўлса-да, Ҳамид отанинг онаси уни Арслон деб атайти), Иван (13 ёшида урушда ўнг қўлидан айрилган), Нурмуҳаммад, Жения, Рашид, Карим, Суннат, Керим, Мирали, Мурод, Лизаларни ҳам бирин-кетин бағрига олди.

Ҳамид ота кўчада ёки бирор юмуш билан у ёқ-бу ёққа борганида, уруш туфайли ота-она қаровидан, уйдан маҳрум бўлган, оч-наҳор, сарсон-саргардон болаларни кўр-

Оила жам бўлганида. 1982 йил

са, уларни уйига олиб келарди. Очарчилик, қаҳратон совуқлар уни қўрқитмасди. Ҳамид ота ўзи оч юриши мумкин эди, лекин бу болакайларнинг қорнини тўйдирар, ўзи юпун бўлса-да, уларни кийинтирарди.

Қарамоғига олинган болалар ўзбек, туркман, тожик, татар, беларус, арман, яҳудий, рус миллатларига мансуб эди. Улар ҳаммаси ҳам Саматов фамилиясига ўтказилмаган эди, агар ким ўз фамилиясини ёдида сақлаган бўлса, ўз фамилиясида қоларди.

Ҳамид ота катта оила бошлиғи сифатида касбий-техника билим юртида уста бўлиб ишларди. Топганини уйга таширди. Аммо уйда бир ушоқ ҳам нон қолмаган оғир кунлар кўп бўларди. Шундай кунларнинг бирида у аскар шинели ва этигини сифати жуда паст буғдойга алмаштиради. Бунинг учун военкомдан жуда қаттиқ танбеҳ ҳам эшитади.

Ҳамид ота узоқ қариндошининг етим қолган уч нафар боласини ҳам боқиб ола-

ди ва жами 16 боланинг отасига айланади. Ўз ота-онасининг ҳам 16 нафар набиралари бор эди.

“Ким ҳам 16 боласи борга турмушга чиқади?” — деб қўшнилари ҳазил гап қилишса-да, қиз топилади.

Қўшнининг 19 ёшли қизи Санобар Ҳамид отага турмушга чиқади. Йиллар ўтиб улар ўзлари ҳам 6 фарзанд кўрадилар.

Ҳамид ота ва Санобар ая болаларни оқ ювиб, оқ тараб, уларга таълим-тарбия беришади. Болалар вояга етгач, собиқ Иттифоқнинг ўзлари яшаган шаҳарларига кўчиб кетадилар. Айримлари иккинчи ватани Самарқанднинг Каттақўрғонида яшаб қолади.

Кетган фарзандлари ҳам кўп йиллар Ҳамид отанинг чорлови билан йиғилиб, учрашиб, бир-бирларига меҳр улашиб турдилар, бир-бирларини, бу оилада кўрган меҳрни унутиб юбормадилар.

Анвар АЛИЕВ,
“Ўзархив” агентлиги
масъул ходими

Амшей НЮРЕНБЕРГ

(1887—1978)

Таниқли рассом Амшей Нюренбергнинг ҳаёти ва ижоди XX асрнинг муҳим тарихий воқеалари содир бўлган даврига тўғри келди.

У бир неча уруш ва инқилобларни кўрди. Биринчи ва Иккинчи жаҳон урушларига гувоҳ бўлди.

Иккинчи жаҳон уруши бошланган 1941 йилда Амшей Нюренберг 54 ёшга кирган бўлиб, фронтга сафарбар этилмас эди. Шундай бўлса-да, рассом фронт орти ҳаётининг барча машаққатларини бошидан кечирди, эвакуация, очлик, саргардонлик азобида ҳар бир куни ҳаёт учун кураш билан ўтди.

1941 йил октябрда Тошкентга кўчирилгунга қадар Нюренберг Москва муҳофаазида фаол иштирок этди. 1941–1943 йилларда оиласи Тошкентда бўлган А. Нюренберг бу воқеалар ҳақида кундаликлар яратиб келди. 1969 йилда А. Нюренберг муаллифлигида чоп этилган “Санъат ҳақида хотиралар, учрашувлар, фикрлар” китобига кундаликларнинг маълум қисми киритилди. Фақатгина 2010 йилда рассомнинг невараси Ольга Трифонова-Танган томонидан кундаликлар тўлиқ эълон қилинди.

Нюренберг ўз ижодида доимо замон билан ҳамнафас бўлишга ҳаракат қилди. У 1911–1913 йилларда Марк Шагал билан бирга Парижда машҳур “Ля Рюш” ателье-сида таълим олгач, Одессага қайтиб келиб авангардчи рассомларнинг гуруҳини ташкил этди. 1918–1919 йилларда Одессада санъат комиссари лавозимида ишлади. 1920-йиллар бошларида турли плакатлар тайёрлади. Шунингдек, дунё санъати мавзусида маърузалар ўқиди. 1924 йилда

Франция ва СССР ўртасида дипломатик муносабатлар тиклангач, Маориф Халқ Комиссари Луначарский томонидан Парижга маданият элчиси сифатида юборилди. Кейинчалик рассом яна СССРга қайтиб келди.

Амшей Нюренберг бадиий ва нотиклик истеъдодига эга шахс эди. Уруш йилларида Тошкентдалик вақтида госпиталдаги аскарлар олдида санъат оламида машҳур инсонлар ҳақида ўзининг хотиралари билан ўртоқлашарди. Унинг бадиий истеъдоди кўплаб репортаж ва монографияларида акс этди. Монографиялардан бири юртимизга, бу ердаги санъат анъаналарига бағиш-

Нюренберг А. 1941 йил. Эвакуация. Олов ёнида

ланиб, “Самарқанд ва Тошкент” деб номланган эди.

Тарихий нуқтаи назардан, айниқса, уруш даврида кўчирилган инсоннинг кундалик ҳаёти, ҳис-кечинмалари ва ижтимоий фаолиятини ўрганишда Амшей Нюренбергнинг кундаликлари муҳим ва қизиқарли манба ҳисобланади.

А. Нюренбергнинг кундалик хотираларида аввало ғалаба учун хизмат қилишдек юксак ватанпарварлик ва фуқаролик позицияси намоён бўлади. Урушнинг қийинчилик ва етишмовчиликка тўла даврларида у расомнинг Ватан олдидаги бурчи ҳақида кўп фикрлади, ўзини фронтларда жанг олиб бораётганлар билан бир бутун тасаввур этди.

Шунинг учун бўлса керак, Нюренберг кундаликларида шахсий маълумотлар де-

ярли йўқ. Кундаликларда расом оиласи ва муаммолари гўёки “кўринмас парда” билан ёпиб қўйилган. Расом ўйлари маиший муаммолар билан эмас, балки фронт ва жамиятда содир бўлаётган муҳим воқеалар билан банд. Албатта, у санъат ҳақида, расомнинг халқни санъат орқали ғалабага сафарбар этишдаги роли тўғрисида фикр юритади.

Нюренберг ўзи таниган ёки маълум воқеа туфайли учратган машҳур кишилар билан бўлган суҳбатларини кундаликларида киритган. Агар Москвадаги кундаликларга асосан Юқори Масловкадаги Расомлар уйидаги қўшнилари билан суҳбатлар киритилган бўлса, Тошкентдаги қайдларда эвакуация қилинган маданият ва санъат арбоблари ҳақида маълумотлар ўрин олган.

Нюренберг А. 1942 йил. Тошкент. Эски шаҳар

1940-йиллар бошларида Тошкентда санъат ва маданият вакилларида иборат кўпмиллатли ижодкорлар жамоаси шаклланган эди. Турли ғоялар ва услублар оҳанги қоришиб кетган муҳит Тошкентни кўплаб ижодкорлар учун ўзига хос маёққа айлантирган эди. Бу ерда Александр Волков, Виктор Уфимцев, Оганес Татевосян, Алексей Подковиров, Ўрол Тансиқбоев, Абдулҳақ Абдуллаев каби таниқли ижодкорлар ёнма-ён ижод қилишарди.

Нюренберг Тошкентда миллионлаб эвакуация қилинганлар каби яшади. Ўзининг унвонлари ва хизматлари учун алоҳида шароитларни талаб қилмади. Яшаш учун курашди, ҳаракат қилди. У турмуш ўртоғи Полина Мамичева ва қизи Неля учун масъулиятни доимо ҳис этиб яшади.

Оиладаги асосий тирикчилик юки ўзига тушарди.

Нюренберг ўз кундаликларида кун тартибини қуйидагича тасвирлайди: *“Ижодий кун. Эрталаб нонга навбатга туриш. Пешинда овқат олиб келиш. Керосин ғамини қилиш. Соат 4–5 ларда бозорда майда-чуйда савдо ишлари, кечки чойда Москвада вафот этганларни хотирлаш. 1942 йил 9 март”*.

Нюренберг ҳаёт синовларидан чекинмади, ғалабага ва албатта яхши кунлар келишига ишонди. Барча кучини меҳнатга сафарбар этди. Ўзининг антифашистик туркумдаги ишларида рассом уруш туфайли азобланаётган тинч аҳоли, жумладан, кўчирилганлар кулфатларини мўйқалам орқали кўрсатиб беришга ҳаракат қилди. Ушбу туркумнинг асосий эътибори уруш туфай-

ли қийналган ёш болали аёллар, қариялар, уруш ногиронлари ва етимларга қаратилди. Одатда улар йиртиқ ва эски кийимларда, кўчиш жараёнида, гулхан атрофида совуқдан исиниб ўтиришган ҳолатда тасвирланган.

Биргина расм кўп нарса ҳақида ҳикоя қилади — инсоннинг азоб-уқубатлари ва ғамгинлик. Балки бу расмлар уруш йилларида миллионлаб кўчирилган инсонлар руҳий кечинмаларининг намоёнидир.

А. Нюренберг уруш даври ижодининг яна бир йўналиши — Шарқ, унинг гўзал шаҳарлари бўлмиш Самарқанд ва Тошкентнинг тасвири эди. Бу йўналиш рассом ижодида ўзига хос анъананинг давоми эди.

XX асрнинг 20-йиллари бошида рассом реставраторлар таркибида биринчи мартаба Тошкент ва Самарқандга келган эди. Ўрта Осиё ўзининг меъморлик санъати, инсонлари ва табиати билан рассомни ўзига ром этди.

Рассом ўз пейзажларида аста-секин йўқ бўлиб бораётган эски Тошкентни тасвирлайди. Лўмбоз томли пастқам уйлар, чойхоналар, шаҳарнинг тор кўчалари, сувга бош эгиб турган мажнунтол...

Бу расмларга боққан инсон шаҳарда гўёки уруш нафасини сезмагандек бўлиши мумкин. Лекин бу алдамчи таассурот.

Ранг-баранг пейзажлар юртимиз табиятининг бир қисми бўлиб, фақат халқимиз кулфатларини юзаки беркитиб тургандек, гўё. Балки бу пейзажлар рассомнинг ўзи учун юпанчиқ эди. *“Ҳозирги ҳаётимдаги кўнгилхираликларга тасалли, бу — пейзаж”*, деб ёзган эди Нюренберг (Кундаликлар, 1942 йил 3 апрель).

Дарҳақиқат, А. Нюренберг оптимист ижодкор эди, у ҳар қандай ҳорғин манзарада ҳам гўзаллик кўра оларди.

У Тошкентда Ўзбекистон Рассомлар уюшмаси билан самарали ҳамкорликни йўлга қўйди. Унга рассомлик устахонаси ажратилиб, шаҳарни турли байрамларга безатиш вазифаси юкланди. Бу иш орқали рассом қайғули фикрлардан чалғиди, шунингдек, моддий аҳволини яхшилаш имкони пайдо бўлди.

А. Нюренберг худбин инсон эмас эди, у жуда оғир аҳволда қолган ҳамкасбларига қўлидан келганича ёрдам беришга ҳаракат қилди. Кимларгадир иш топиб берди. Лекин ҳамма ҳам у каби “омадли” эмас эди.

А. Нюренберг бундай қийин моддий аҳволда қолган ҳамкасбларини қуйидагича тасвирлайди: *“Ҳозир қийинчиликда яшаётган инсонлар жуда кўп. Сарғайган ва озғин. Кимдадир сил қайталаган, кимдадир склероз, миокард сурункали ҳолатга ўтган. Уларни кўриб юрагинг эзилиб кетади”* (Кундаликлар, 1942 йил 15 август).

Бундай “омадсиз”лар орасида ҳаёт қийинчиликларидан сўниб, унутилиб, вафот этганлар ҳам бўлган. Улар орасида А. Нюренбергнинг ёшлиқдан бирга ўсган дўсти Михаил Файнзильберг (1895–1942) ва Бенцион Цукерман (1890–1942) ҳам бор эди. Бу рассомларнинг кўпчилик ишлари йўқолиб кетди. Балки улар бу дунёда яшаганлиги ҳақида хотиралар фақат А. Нюренберг кундаликларида сақланиб қолгандир...

Кундаликларда А. Нюренберг ўзидан ёшроқ бўлган рассом Ш. Бронштейн (1910–1987) ҳақида ҳам қайд этиб ўтган. Ёш ва ғайратли Бронштейн А. Нюренбергга ишларида ёрдам беришга ҳаракат қилган.

А. Нюренберг вафотидан сўнг, 1979 йилда айнан Бронштейн ҳаракатлари билан рассомнинг ишлари кўргазмаси ташкил этилди. Кўргазмага бутун СССР бўйлаб

Нюренберг А. 1941 йил. Эвакуация. Бир коса шўрва учун навбат

Нюренберг А. 1941 йил. Эвакуация. Ёмғирда

Нюренберг А. 1942–1943 йиллар. Тошкент. Эски шаҳардаги ҳовли

рассомлар асарларини йиғиб юрган Игорь Савицкий ҳам ташриф буюрди. Бронштейн кўмаги билан Нюренбергнинг кўплаб ишлари ҳозирда Савицкий номи билан аталадиган Нукус музейидан жой олди.

1945 йилнинг охирларида Москвадаги Марказий адаблар уйида А. Нюренбергнинг шахсий кўргазмаси ташкил этилди. Кўргазмага Тошкентда ҳам чизилган рассомнинг жами 71 та асари қўйилди. Ушбу ижодий тадбир ташриф буюрувчилар ва мутахассислар томонидан юқори баҳоланди. Бу эътирофлар аслида А. Нюренбергнинг уруш йилларидаги фаолиятига берилган самимий олқишлар эди.

Рассом Амшей Нюренберг ўз ижоди орқали уруш даври даҳшатларини ва унда инсон ҳаётини моҳирлик билан очиб берди. Унинг кундаликлари эса бир инсон мисолида яшаб қолиш учун қанчалар қийинчиликларни мардона енгиш зарурлигини яққол кўрсатиб берди. Буни уруш даврида яшаган ҳар бир инсон яхши билади.

Гўёки кундаликлар рассомнинг уруш даврида чизилган асарларини бойитди, балки, ким билсин, расмлар кундаликка илова бўлгандир.

Ҳасан БОБОЖОНОВ,
фалсафа доктори (PhD),
доцент

ГРИГОРИЙ
МАРЬЯНОВСКИЙ

КНИГА
СУДЕЙ

[illegible]

Ўнгирилимиз уруш даврини боздан
келтирдик. Иншоот уйга қайтадилан ёрув
қуналар етиб келди. Меҳрибончилимиз
меҳрини ва муҳаббатини уруш раҳмат.
Ҳаёт уруш раҳмат.
Синфепоповсодани 7-сонли меҳрибонлик уйи
тарбияланувчилари

Сиз ўз уйида қайтарлан минглаб бала-
лар, сизни бутун уруш даври сўлар билан
эслаб, сизларга муносиб улкан бахт тилай-
ди.
Ана латвиялик булган ўзбек болалари

Узоқ Шимолдан Тошкентдаги 14-сонли
меҳрибонлик уйига хат:

Мен уруш қадрли булган нотаниш одамлар!
Икки йил олдин оғарчилиқ даврида Сизга қамалдали
Ленинграддан меннинг фарзандларим — Миша ва Ёира
келтирилди. Улар касал, оғ-ногор, юпун эдилар. Сиз
уларни даволаб, едириб, кийинтириб, меҳр бердингиз.
Сиз меннинг фарзандларимни асраб қолдингиз.
Икки йил давомида Сиз уларга ота-оналик қилдингиз.
Ҳозир биз бирлашдик. Меҳрибонлик уйи ходимлари ва
бутун ўзбек халқида қалбимизда туқур миннат-
дорчилиқни сақлаб қоламиз.

Переселенческое Управление при СНК СССР. Лист № 3

Составляется районным, городским исполкомом после прибытия эвакуированного ребенка в 3 экз., из которых 1. отсылается в обком (рай)исполком, СНК АССР, второй в Переселенческое Управление при СНК СССР, третий экз. остается в рай(гор)исполкоме.

Отец: Машуков Алексей
 Район: Кировский
 Город: Ташкент

ЛИЧНАЯ КАРТОЧКА
НА ДЕТЕЙ ЭВАКУИРОВАННЫХ БЕЗ РОДИТЕЛЕЙ

1. Фамилия <u>Делико</u>	7. Номер школы с которой прибыла
2. Имя <u>Соня</u>	8. Времена пребывания <u>24/11 1942</u>
3. Отчество <u>Александровна</u>	9. Стадия пребывания <u>Машинист</u>
4. Пол <u>Ж</u>	10. Год рождения <u>1926</u>
5. Возраст <u>1926</u>	11. Где родился <u>Ташкент</u>
6. Откуда прибыла <u>С.С.С.Р.</u>	12. Сведения, которые ребенок может дать о своих родителях (подробно): фамилия, имя, отчество обоих родителей, место жительства, место их работы, адреса или адреса родителей и прочие; если ребенок не может дать сведений о своих родителях, — описываются личные приметы ребенка.

1. Делико Дмитрий Александрович
 2. Делико Мария Александровна
 Оба в семье
 Среднего роста
 Научно-исследовательский Институт
 Механики и Двигателей и др. Киров

Карточка составлена: А.С.С.С.С.
 Подпись: А.С.С.С.С.

Соня Деликога тўлдирилган ота-онасиз эвакуация қилинган болалар учун шахсий карточка

1949 йилда Харьков транспорт институти талабаси Соня Делико уруш йиллари ўзи ўсган ва тарбияланган Тошкентдаги 8-сонли меҳрибонлик уйига шундай деб ёзади:

“Қадрдон Ойша Ҳамидовна!

Тошкентдан кўчиб кетганимга беш йил ўтди, бироқ Сизни, Машируф Хожаевани, барча тарбиячилар ва бизнинг ажойиб меҳрибонлик уйини муҳаббат ва миннатдорлик билан эслайман.

Менга берган тарбиянгиз учун Сиздан жуда-жуда миннатдорман. Меҳрибонлик уйи менинг ҳаётимда жуда катта ўринга эга: у менга яшаш учун имкон берди, ишимга, халқимга ва Ватанимга муҳаббатли бўлишни ўргатди.

Сизнинг бизга қилган мурувватингиз ва оналик меҳрингизни ҳеч қачон унутмайман”.

Орадан 14 йил ўтди. 1966 йил, 27 апрель. Тошкентда содир бўлган зилзиланинг иккинчи куни 8-сонли меҳрибонлик уйининг собиқ бош тарбиячиси Машруф Хожаева номига телеграмма келди:

“Мен Сизнинг шахрингиз бошига тушган катта бахтсизликдан чуқур қайғудаман. Сизларга фаровонлик тилайман. Хавотир билан, Соня”.

Сониянинг уч йилдан кейинги Ленинграддан йўлланган мактуби:

“Ассалому алайкум, ҳурматли Ойша Ҳамидовна!

*Мени табрикланг: мен институтни та-
момладим, энди мен токчи-муҳандисман ва
ҳозир Дарё флоти вазирлигининг лойиҳа ин-
ститутида ишляпман. Ишимдан мамнун-
ман ва менда ҳаммаси яхши.*

*Мен болалар уйини ҳар доим қалбимда
илиқлик билан эслайман ва у нафақат уруш-
нинг оғир йилларида менга бошпана берди,
балки мен учун жуда қадрдон маскан бўлди
ва ҳаётимнинг асосий мазмунини белгилаб
берди”.*

Ўша кунлари юз, ҳатто минглаб бу маз-
мундаги телеграмма, хавотирли мактублар
келди, телефон қўнғироқлари бўлди.

*“Шаҳрингизда бахтсизлик юз берди. Ўй-
лайманки, ҳозир Сизда болалар билан муам-
молар бор. Ахир ҳозир одамлар чодирларда
яшаяпти, қишгача шаҳар қуриб битказил-
маса керак.*

*Аниқки, мактаб ва болалар боғчалари
вайрон бўлган. Шу сабаб, биз болаларни ўз
қарамоғимизга олмоқчимиз.*

*Бизнинг уйимиз икки хонали бўлса-да, унда
барча шароитлар бор. Вайрон бўлган хонадон
эгаларига уй берилгунча, болалари бизники-
да яшаб туришсин. Бунинг учун алоҳида та-
лабларимиз йўқ.*

*Таклифимизнинг сабаби шуки, уруш биз-
нинг болалигимиз оғир ўтишига сабаб бўлди.
Шундай оғир пайтда Сиз бизга ёрдам қўлини
чўздингиз, энди бизнинг навбатимиз.*

*Юлий Викторович Ланда-Луницкий,
Харьков шаҳри”.*

Олег Кожемякин, ленинградлик қурувчи, Тошкент вокзалига қадам қўйиши билан шундай дейди:

— Тошкент — менга бегона эмас. Ўзбекистон — менинг иккинчи Ватаним. Энг оғир йилларда мен бу ерда тарбияландим, яшадим ва меҳнат қилдим. Менга бегона бўлмаган тошкентлик дўстларим ҳаётида фожия юз берди. Виждон ва биродарлик бурчи мени йўлга чиқишимга сабаб бўлди.

“Урушнинг биринчи ёзида биз, Киевдан келтирилган болалар ўзбекистонликларнинг меҳри ва ғамхўрлиги туфайли тирик қолдик...

Бизни қутқаришда иштирок этганларнинг ҳар бирларига етказиб қўйсангиз.

Биз ҳаётимиз учун Сизлардан қарздормиз.

Сизларга бўлган миннатдорлик туйғуларимиз ҳеч қачон сўнмайди ва уларни болаларимиз ҳамда набираларимизга шундай яхши тарзда етказамиз”, деб ёзади Ростов-Дондаги “Тажриба заводи”нинг муҳандис-технологи Григорий Михайлович Шорохов.

Ленинградлик журналист Борис Александрович Толчинский мактубидан:

“Сиз томонингиздан қилинган инсониятнинг буюк иши ҳақида барча халқлар билиши керак...

Қутқарилган болалар ва уларни қутқарувчилар хотирасига Тошкент шаҳри марказида ҳайкал ўрнатилса, мақсадга мувофиқ бўларди. Мен ўз улушимни бағрикенг халқнинг меҳр-мурувватига бағишланган ушбу ёдгорликни қуриш фондида мамнуният билан юбораман”.

Одессадан хат:

“Уруш йилларида ўзининг меҳрибонлиги ва олижаноблиги билан болаларни асраб қолган Ўзбекистон халқи олдида таъзим қиламан.

Одессадан олиб кетилган минглаб одамлар қатори мен, онам ва қўлида ёш боласи билан опамни у ерда ўз қариндошларидек қабул қилишди.

Бу халқнинг буюклиги, меҳр-оқибати ва саховатини бронза ёки гранитда абадийлаштиришингизни сўрайман.

Даниил Семёнович Мочулко,
уруш қатнашчиси”.

“Бир ойдан кўпроқ вақт давомида йўлда бўлдик, тез-тез бомбардимон қилишди ва ниҳоят Тошкентга етиб келдик, — дея эслайди 2-сонли меҳрибонлик уйи тарбияланувчиси Вера Шестакова. — Тошкент вокзалида бизни биринчи марта иссиқ таом билан овқатлантиришди ва Фарғонага жўнатишди.

Етиб келишимиз билан бизни поезддан тўғри ҳаммомга олиб киришди. Ҳаммомдан чиққанимиздан кейин ғаройиб усулда бошига катта тоғора кўтарган ўзбек аёлларини кўрдик. Аёллар биз томон югуриб келишди ва қўлларимизга ўрик, олма, жийда ва қизариб пишган нонларни тутқазишди. Машина йўлда кутиб турганди, биз жўнашимиз керак эди, бироқ аёллар бизни ҳеч қўйиб юборишмас, қучоқлаб йиғлашарди.

Бизни шаҳарнинг марказидаги дам олиш уйларига жойлаштиришди. У ерда катта боғ ва ҳовуз бор эди.

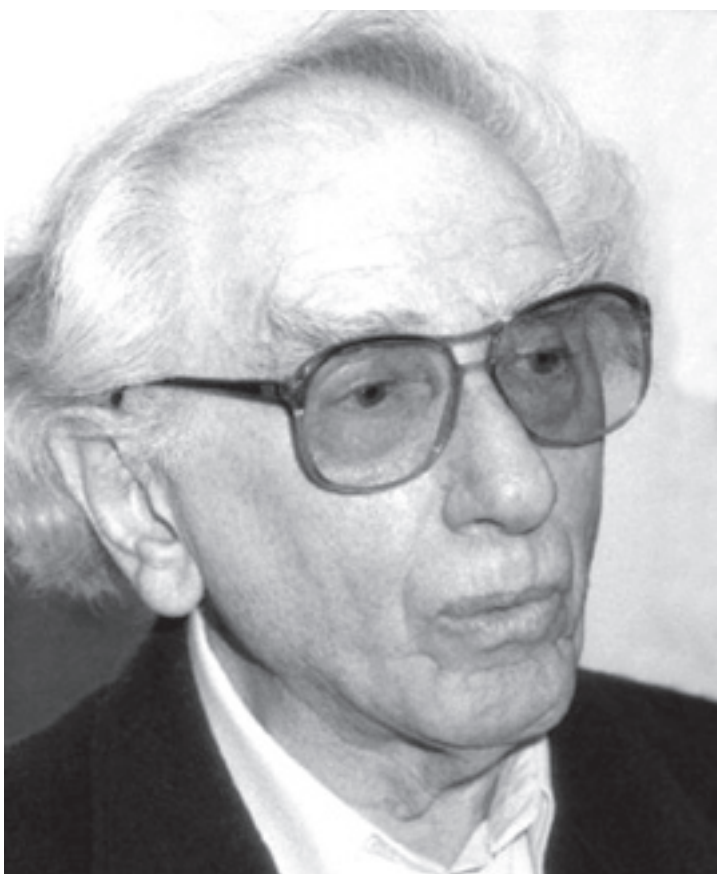
Кейинги кун катта от-аравада, биз шу пайтгача бунақасини кўрмагандик, қайсидир колхоздан делегация келиб, бизни олиб кетишди. Оҳ, улар бизни қандай кутиб олишди, буни сўз билан таърифлаб бўлмайди. Барча полларга гиламлар тўшалган эди, бу гиламларда эса нималар йўқ дейсиз! Бизни ярим тунгача олиб ўтиришди. Қайтар чоғимизда яна ҳар биримизга у-бу нарсалар ҳам бериб юборишди.

Бир ой давомида бундай меҳмондорчиликлар жуда кўп мартаба бўлди. Кўплаб колхозларда меҳмон бўлдик ва ҳар сафар улар бизни ўз туғишганларидек, худди ўз фарзандларидек, қайтган қондошларидек қабул қилишарди.

Бу учрашувлар нафақат менинг, барчамизнинг бутун умрга хотирамизда муҳрланиб қолди.

Тоня Ковалёва, Лида Седих, Галя Рэцкая”.

Хараламб ЗИНКЭ,
ёзувчи

Машхур руминиялик публицист ва ёзувчи Хараламб Зинкэ ҳам Ўзбекистонга эвакуация қилинганлардан эди. У Самарқандда колхозчи Абдурасул Жўраев хонадонида яшади. Узоқ йиллар ўтиб Зинке ёзади:

“1941 йил октябрь... Шундай оғир кунларда эвакуациядагиларга тўла поезд Зирабулоқ деб номланган станцияда тўхтади. Бу поездда мен ҳам бор эдим — Димбовиция соҳилидан келган ўн саккиз ёшли йигитча...

Ўша кунни мени Тоткент номидаги қишлоққа юборишди. Икки ғилдиракли аравада ёш ва жуда келишган колхозчи мени олиб кетишга келди. Мен унинг гапларини тушунмадим, аммо унинг кулгиси яхши ва самимий инсонлигини кўрсатиб турарди.

Ярим тунда биз Тошкентга йўлга чиқдик. Арава уйнинг айвонида тўхтади. Бизни бўйи баланд ва замонавий кийинган киши кутиб олди. У киши Муродов — колхоз раҳбари эди. У киши мен билан имо-ишоралар орқали гаплашишни бошлади. Ўша онда бир-биримизни қанчалик тушунганимизни айтиш қийин, аммо имо-ишора тили иккаламизни ҳам хурсанд қилди, айниқса, бизни кузатиб турган атрофдагиларимизни.

Ўша суҳбатни ҳозир эсласам, раис шунда энг асосий нарсани ҳис қилганини тушунаман: ёлғиз румин ўспирини, уруш туфайли бегона юртларга ташлаб кетилган. У ҳали ёш йигитни колхозда ўзини ўз оиласидагидек ҳис қилиши керак, деб қарор қабул қилди.

Бир неча кундан кейин мени колхоздаги фермага ишга жойлаштиришди. Мен у ерда ферма бошлиғи Абдурасул Жўраев билан танишдим. У менга ўзбекча гапирди. Мен унга руминча жавоб бердим. Бу ҳолатдан иккаламиз ҳам кулдик...

Абдурасул Жўраевнинг катта оиласи бор эди: уч қиз ва бир ўғил. Шариф — уни шундай аташар эди — тўнғич фарзанд эди: у яқинда 16 ёшга тўлган, лекин бўйи отаси билан баравар эди.

Иш бизни бир-биримизга янада яқинлаштирди. Мен ҳар доим Абдурасул аканинг маслаҳатларига қулоқ тутардим. Бу қари ва доно чўпоннинг маслаҳатлари эди. Вақт ўтиши билан биз ҳақиқий дўстларга айландик.

Бир куни Абдурасул ака мени ўз олдига чақирди ва ўзбек тилида гап бошлади:

— Эшит, болам, бундан буёғига мен сенинг отанг, сен эса менинг ўғлимсан. Менинг оилам — сенинг ҳам оиланг. Тушундингми?

— Ҳа, мен тушундим, — ҳаяжонланиб бошимни қимирлатиб қўйдим. Кейин жавоб бердим: “Катта раҳмат!”

Шу кундан бошлаб мен у кишини Абдурасул ота, у кишининг аёлини эса ана, яъни она деб чақира бошладим. Шундай қилиб, мен ўзбек оиласидан бошпана топдим.

Тез орада янги ота-онам менга рангли, йўл-йўл чизиқли чопон ва дўппи совға қилишди. Шу куннинг ўзида колхоздаги сартарошхонада сочимни олдириб келдим. Шу кўринишимда ўзбекларга жуда ўхшаб қолдим. Тўғри, ўзбеклар орасида мен ўзига хос, ягона эдим, чунки мен сариқдан келган эдим, юзимда эса сепкилларим бор эди.

Абдурасул ота менга ўз отамдек муомала қиларди. Мен ҳам у кишига нисбатан ҳурмат ва муҳаббат билан муносабатда бўлардим, чунки мен ундан қарздор эдим. Безгак бўлганимда, у менга қарарди. Ватанимни соғинганимда, Абдурасул ота мени юпатарди.

1944 йили у киши Шариф билан бирга мени фронтга жўнатди”.

Валя Беликовни вокзалдан тўғри касалхонага элтишди. Бироз вақтдан кейин уни тарбиячига бириктиришди. Лекин боланинг аҳволи оғирлиги кўриниб турарди — бир неча кундан кейин Валяни яна касалхонага ётқизишди, бу сафар — Тахтапулдагига.

“Мен ўткир дизентериядан толиққан, дармонсиз ҳолда ётардим. Оёқда туролмас, ўтиролмасдим ҳам, мени кўтариб ёки носилкада олиб юришарди, қўлларида овқатлантиришарди.

Мен хотирамни йўқотишни бошладим. Ҳатто менинг тузалишимга нима ёрдам берганини — балки дориларданми, балки менга ичирган қатиқданми, балки меҳрибон шифокор ва опаларданми — фақат шуни биламанки, секин-асталик билан тузала бошладим. Менга куч кириб, хотирам тиклана бошлади.

Ҳозир 43 ёшдаман, энди бутунлай соғломман, ўша пайт касалхонадан чиқиб 18-сонли меҳрибонлик уйига жойлаштирилдим”.

“Мен Ленинградда шунча йил яшаб, Ўзбекистончалик ишончли ва садоқатли дўстимиз борлигини билмасдим. Невада, Фавора бўйида яшаганимда, кўплаб кекса петербургликлар каби менга ҳам Ўзбекистон ўзга сайёрадек туюларди.

Мен Ленинграддан минглаб чақирим узоқликда жойлашган мамлакатнинг бундай яқинлигини тасаввур ҳам қила олмасдим. Ахир бошқа миллат, бошқа турмуш тарзи, бошқа тил, бошқа иқлим, дунёнинг бошқа қисмидаги одамлар Ленинградга бундай салимий муҳаббат кўрсатишини ҳақиқатда ҳам кўрмаганман.

Бу ҳолат бизнинг тарихимизда биринчи марта содир бўлмоқда. Ҳа, мен халқларнинг дўстлиги нақадар муҳимлигини ҳар доим билардим, лекин тан олишим керакки, меҳрибонлик бу қадар фи-

докорона бўлиши ҳаёлимга ҳам келмаган эди.

Январь, февраль ойларида Ленинграддан олиб келинган минглаб болаларни Ўзбекистон халқи ўз фарзандларидек оиласига қабул қилиши ва меҳмондўстлигини кўрганимда, мен биринчи марта халқларда ички бирдамлик кучининг мавжудлигини ҳис қилдим.

Плакатлардан бирида ажойиб тўртликни кўриб, дарҳол эсладим:

*Бегона қизни ўз қизидек кўриб,
Ўзбек аёли, ўз уйига қабул қилди.*

Ухла, қизим, яхши дам ол:

Бу сенинг янги уйинг — бахт уйинг.

Мен буни фақат афишаларда кўрмадим. Чунки Ўзбекистонда бу оддий ҳолат бўлса-да, мен ҳар доим бу ҳодисага ҳайрат билан қарардим”.

Ўша йиллардаги воқеаларнинг тирик иштирокчилари билан қанчалик кўп суҳбатлашсам, архивларни қанчалик чуқур ўргансам, олдимда бир қатъий савол туғиларди:

Бу буюк меҳр-оқибатнинг ибтидоси қадан бошланган? Манфаатсизлик, инсонпарварликнинг юксак манбаи қадарда?

Ҳужжатларни бирма-бир варақлайман. Улардан биринчи сабаб бўлган асосни қидиряпман.

Сақлаш фонди... йиғмажилд... варақ...

Сўнгги кунларда менга омад кулиб боқди: архивдан ўзимни қийнаётган саволларга жавоб беришга ёрдам берадиган бир нечта ҳужжатларни топдим.

Биринчи асосий ҳужжатлардан бири, бу 1941—1942 йиллардаги Тошкент чақалоқлар уйининг қайд дафтарлари бўлди.

*СТАЛИН РАЙОНИДАГИ
ИЖТИМОИЙ-ҲУҚУҚИЙ БОШҚАРМАГА
Тошкент шаҳри 9 январь кўчаси,
... уйда яшовчи фуқародан*

А р и з а

Эвакуация қилинган, ота-онасиз болани менга асраб олиш учун беришингизни сўрайман. Уни ўз ўғлимдек тарбиялашни ўз бўйнимга оламан.

1942 йил, 21 март

имзо

Ўша китобдан яна шу мазмундаги эски ҳужжат:

*ВАСИЙЛИК КЕНГАШИГА
Тошкент шаҳри Виноградная 2-кўчада
яшовчи фуқаро ва дан*

А р и з а

*Сиздан В.М.ни асраб олишга рухсат беришингизни сўраймиз. Биз уни ҳалол инсон бўлишга ва Ватаннинг ҳақиқий ватанпарвари қилиб тарбиялашга ваъда берамиз. Уни асраб олишда ўз фамилиямизни беришингизни сўраймиз.
21.01.1942 й.*

Эр-хотиннинг имзолари,
фотосуратлари ва асраб олинаётган
боланинг фотосурати.

Аниқ сабабларга кўра, мен асраб олувчиларнинг тўлиқ исм-шарифини ҳам, аниқ манзилини ҳам келтиролмайман: эҳтимол, асраб олинган бола В.М. шу кунгача уни асраб олишганини ва улар унинг ҳақиқий оиласи эмаслигини билмаслиги мумкин.

Бу ҳақиқатнинг очилиши уни янада бахтли қилмайди, аксинча, барча оила аъзолари учун фожиага айланиши мумкин. Худди шу сабабларга кўра, мен уларни топишга ҳаракат қилмайман, ҳаттоки бошқача йўллар билан ҳам асраб олинган болаларнинг тақдири келажакда қандай кечгани, ҳозир қаерда ва ким эканлиги ҳақида ҳеч қандай сўров ўтказмайман.

Фақат Тошкентдаги 1-сонли чақалоқлар уйида, 1942 йил январининг ўзида бундай

аризага бир-икки бор эмас, балки 86 марта дуч келишингиз мумкин.

Таққослайдиган бўлсак: 1941 йилнинг биринчи ойи учун худди шу чақалоқлар уйидан 11 нафар, ноябрь ойида 32 нафар, декабрь ойида эса 79 нафар чақалоқ асраб олинган.

Ҳар бир ҳолатга илова қилинган фотосуратларда турли чехраларни кўриш мумкин: ёш ва қари, чўзинчоқ кўзларида меҳр ва илиқлик таратган ўзбек аёли, эскича кийинган рус шифокори. Секин-асталик билан сарғайган фотосуратларга бирма-бир қарайман ва уларда асосий саволга жавоб берадиган умумий нарсани топишга ҳаракат қиламан...

Ленинградлик болаларнинг биринчи гуруҳи Тошкент вокзалига етиб келди. Олтамиш нафар бола чарчаган, оч-ночор ҳолда иситилмайдиган, кир жойда ёнма-ён ётишарди. Келганларнинг кулранг, ажин босган юзларидан, суст ҳаракатларидан, лоқайд кўзларидан уларнинг ҳақиқий ёшини аниқлаш қийин эди — худдики, митти қариялар.

Эшик ғичирлаб очилганда ҳам, улар қимирлашмади. Улар жим ётишарди, чехрасида на ташвиш, на қувонч ва на қизиқиш бор эди.

— *Ўрнингиздан туринг, болалар, етиб келдик*, — деди вагон эшигини очиб, уларни кутиб олишга чиққан Раиса Львовна Верник.

Ҳеч ким жавоб бермади, ҳатто қимирламади.

Уларга қайсидир станциядан эшелонга ёши катта икки аёл қўшилган эди. Улардан бири маслаҳат берди:

— *Улар шунчаки кетишмайди. Сиз уларга нонни кўрсатинг.*

Бу маслаҳатга қулоқ тутишга тўғри келди.

— *Ким ейишни хоҳлайди — чиқсин!*

Бирин-кетин бошлар кўтарила бошлади. Қандайдир қимирлашлар бўлди. Эшик олдига тўрт ёшли қизча тўрт оёқлаб судралиб келди. Ундан кейин, шу ёшдаги ўғил бола ҳам қалтираб кела бошлади. Эшик томонга қараб яна бир неча болалар судралиб кела

бошлашди. Қолганларини эса қўлда кўтариб чиқишга тўғри келди.

Вагон бўм-бўшдек туюлди. Сўнгги лаҳзаларда бир бурчакда жингалак сочли болакай топилди. У бошқаларга қараганда ёши каттароқ эди, тахминан 10–12 ёшлар чамаси. У қандайдир мудроқ, кўзлари ярим очик, орқасини вагон деворига суяб ўтирар, қўлида чақалоқ бор эди.

— *Сен нима қиляпсан? Келақол!* — дея унинг ёнига яқинлашди Верник.

— *Ўрнимдан туролмайман, Тонька*, — сочлари жингалак бола зўрға жавоб берди.

— *Тонькани берақол менга. Мен кўтариб оламан. У сенинг синглингми?*

— *Синглим*, — тасдиқлади бола. — *Ойим ўзимдан бир қадам ҳам узоқлаштирмаслигимни ва ҳеч кимга бермаслигимни буюрган.*

Раиса Львовна бир зум журъатсизлик қилди — ахир куч билан тортиб ололмасди. Кейин дўстона таклиф қилди.

— *Келақол, вагондан тушайлик, кейин яна Тонькани қўлингга бераман. Келақол.*

Балки аёл уни ишонтира олганиданми, ожизлигиданми, бола қаршилиқ қилмади.

Верник унинг қўлидан латтага ўралган синглисини олди-да, эшик томон юрди. У вагондан тушиб, чақалоқнинг юзини қоплаган кулранг латтани секин кўтарди, унга диққат билан қаради, қорайган пешонасига лабларини тегизди ва даҳшатдан қичқирди: гўдакнинг жони узилган эди...

Григорий МАРЬЯНОВСКИЙ.

Таржимон: Хайрия БЎРИЕВА,
тарих фанлари доктори

Уруш йилларида Ўзбекистонга эвакуация қилинганлар орасида бир неча юз минг яхудий қочқинлари ҳам бор эди. Ўзбек халқи ўзи оғир шароитда яшашига қарамасдан, сўнгги бир бурда нонини ҳам баҳам кўриб,

яхудийларни ўз бағрига олгани учун миннатдорлик рамзи сифатида улар “Ғалаба боғи” мажмуаси ҳудудида “Миннатдорлик ёдгорлиги”ни ўрнатишди.

2022 йил 7 ноябрь куни Россия Федерацияси Санкт-Петербург губернатори Александр Беглов бошчилигидаги делегация “Ғалаба боғи” ёдгорлик мажмуасида бўлиб, қамалдаги Ленинграддан эвакуация қилинган

аҳолини қабул қилган ҳамда Ўзбекистонга эвакуация қилинган ленинградликларни бағрига олган ўзбек халқига миннатдорчилик ва эҳтиром рамзи сифатида ўрнатиладиган ёдгорликнинг тамал тошини қўйди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистонга Ленинграддан заводлар, олий таълим ҳамда илмий муассасалар билан бирга, 5 мингдан ортиқ болалар ҳам эвакуация қилинган.

Маълумки, эвакуация қилинганларнинг бир қисми Ўзбекистонда яшаб қолган, шу ерда оила қуриб, меҳнат қилган.

Делегация ташриф давомида Ўзбекистонда яшаётган Ленинград қамали қатнаш-

чиларининг бир гуруҳи билан учрашди. Улар болалик чоғларидаги мудҳиш урушнинг бешафқат ва аёвсиз кунларини алам билан ёдга олишар экан, Ўзбекистон халқининг бағрикенглиги ва саховатига таҳсинлар айтиб, “Ўзбекистон — бизнинг жонажон ватанимиз”, дея ўз ҳаяжонларини изҳор этишди.

8–11 ноябрь кунлари “Ғалаба боғи” ёд-горлик мажмуаси ходимлари Тошкент шаҳри ва вилоятда яшаётган 17 нафар

Ленинград қамали қатнашчилари хонадонларига ташриф буюриб, совғалар улашди.

FRONT UCHUN TO'PLANGAN ISSIQ KIYIM
COLLECTING AND SUBMITTING

ҒАЛАБА

БОҒИ

Ўзбекистон халқининг фашизм устидан қозонилган буюк Ғалабага қўшган муносиб ҳиссасини ўрганиш ва тарғиб этиш бўйича “Ғалаба боғи” ёдгорлик мажмуаси ва унинг таркибидаги “Шон-шараф” давлат музейи томонидан аҳамиятга молик қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Мажмуа ва музей ходимлари томонидан ёки уларнинг иштирокида уруш мавзуси билан боғлиқ китоблар тайёрланиб, чоп этилмоқда.

Маълумки, 1994–1995 йилларда 32 жилд ва кейинчалик чоп этилган қўшимча 4 жилд, жами 36 жилдлик “Хотира китоби”да Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган ҳамда бедарак йўқолган юртдошларимиз бўйича маълумотлар эълон қилинган эди.

Буюк Ғалабанинг 75 йиллигига тайёргарлик кўриш жараёнида Ўзбекистондан

1 миллион 951 мингга яқин киши урушга сафарбар этилгани, улардан 538 мингдан зиёди ҳалок бўлгани ва 158 мингдан ортиғи бедарак йўқолгани аниқланди.

Мажмуа ва музей ходимлари томонидан Мудофаа вазирлиги вилоят, шаҳар ва туман ташкилотларида сақланаётган сафарбар этилганларнинг алифбо китоби асосида Иккинчи жаҳон урушига юборилган жангчиларнинг тўлиқ рўйхати биринчи бор шакллантирилди.

2022 йили сафарбар этилган юртдошларимизнинг рўйхати берилган “Ватан фидойилари” китобини тайёрлаш ишлари бошланди. Ушбу туркум бўйича Сурхондарё вилоятига бағишланган китобнинг нишона нусхаси чоп этилди.

Мажмуа томонидан республика ва халқаро конференциялар, илмий семинарлар, китоблар тақдимотлари мунтазам ўтказиб келинмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг Мудофаа ва хавфсизлик масалалари қўмитаси, Фанлар академияси билан ҳамкорликда 2022 йил 29 апрель куни “Иккинчи жаҳон

урушида эришилган ғалабага ўзбекистонликларнинг қўшган ҳиссаси” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция ташкил этилди.

Конференцияда Нидерландия, Россия Федерацияси, Қозоғистон ва Қирғизистондан олимлар ва мутахассислар иштирок этди.

2022 йил июнь ойида Италиянинг Каррара шаҳридаги итальян партизанлари уюшмаси аъзоси, ёзувчи Марта Тонжани ва маданиятшунос Федерика Виньяле юртимизга ташриф буюрди.

“Шон-шараф” давлат музейида, Ўзбекистон Миллий кутубхонасида Италия Қаршилик кўрсатиш ҳаракатида ўзбекистонликларнинг иштироки бўйича давра суҳбатлари ташкил этилди.

Андижон вилоятида Марта Тонжанининг Италия Қаршилик кўрсатиш ҳаракатида

иштирок этган юртдошларимиз Аҳмаджон Мамажонов ва Турғун Кўчқоров жанговар фаолияти ёритилган “Қалб амри билан” китобининг тақдироти ўтказилди.

Марта Тонжани ва Федерика Виньяле Мудофаа вазири буйруғи билан “Жанговар ҳамдўстликни мустаҳкамлашдаги хизматлари учун” кўкрак нишони ва мудофаа вазирининг эсдалик нишони билан тақдирланди.

Мажмуа ва музей ҳудудида Миллий телерадиокомпания тизимидаги телеканаллар томонидан кўрсатувлар тайёрлаш йўлга қўйилган. Хусусан, “Ўзбекистон тарихи”

телеканалида “Жанглarda тобланганлар”, “Суронли йиллар” номли кўрсатувлар намойиш этилди.

Музейда замонавий ахборот технологияларини қўллашга алоҳида эътибор берилмоқда. Жумладан, 2022 йили музей бўйлаб электрон маркерлар ўрнатилди. Маркерлар у ёки бу экспозиция ҳақида танловга кўра ўзбек, рус, инглиз тилларидан бирида ҳикоя қилиб беради.

AR-маркерлари ўрнатилган жойларда у ёки бу қаҳрамон образини унинг олдиндан смартфонга юкланган ҳикояси билан 3D голограммасида виртуал вақтда кўриш ва тинглаш имконияти мавжуд.

Мажмуа томонидан ҳамкор ташкилотлар билан бирга буюк Ғалабанинг 77 йиллиги муносабати билан “Уруш хотираларда” ижодий ишлар кўрик-танлови, “Мусаффо

осмон” расмлар кўрик-танлови, “Ўчмас у кунлар шухрати” фотолавҳалар кўргазмаси, фронт газеталари ва аскар мактублари кўргазмаси ўтказилди.

-
- CORRUGATED STEEL INSULATION
- EXTERIOR VENTILATION
- NAFEX VENTILATION
- BURIED DRY VENTILATION

THE MEMORY OF SOLDIERS WHO SACRIFICED THEIR
LIVES FOR THE HOMELAND LIVES FOREVER
ПАМЯТЬ О ТЕХ, КТО ОТДАЛ СВОЮ ЖИЗНЬ ЗА РОДИНУ,
БУДЕТ ЖИТЬ ВЕЧНО

OLARI URUSHIGA KETGAN OILALAR
OR MORE SOLDIERS TO THE WAR
ОДНЕ ЧЛЕНОВ, УШЕДШЕ НА ВОЙНУ

BUKHO VILoyATI

BUKHO VILoyATI

ALX VILoyATI

NAMANGAN VILoyATI

QADAFYO VILoyATI

SAMARQAND VILoyATI

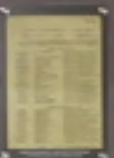
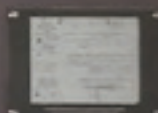
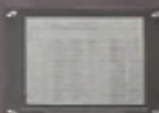
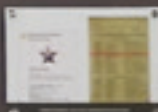
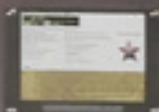
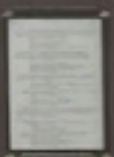
CHIKENT SHAHRI

TOSHKENT VILoyATI

RAZM VILoyATI

URUSHDAN QAYTISHMAGAN BESH AJA-UKA IBRAGIMOVLAR
FIVE BROTHERS FROM THE FAMILY OF THE IBRAGIMOV'S WHO WEREN'T BACK FROM WAR
ПЯТЕРО БРАТЪЕВ ИБРАГИМОВЫХ, НЕ ВЕРНУВШИСЬ С ПОЛЕЙ СРАЖЕНИЯ

IBRAGIMOV
FIVE BROTHERS FROM THE FAMILY OF THE IBRAGIMOV'S WHO WEREN'T BACK FROM WAR
ПЯТЕРО БРАТЪЕВ ИБРАГИМОВЫХ, НЕ ВЕРНУВШИСЬ С ПОЛЕЙ СРАЖЕНИЯ

Музей экспозициясида “Ватан учун жон фидо қилганлар ёди мангу барҳаёт” бўлими ташкил этилди. Унда вилоятлар кесимида жамланган икки ва ундан ортиқ аъзолари урушга кетган оилалар ҳақидаги маълумотлар ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди.

2020 йили Россиянинг “Бастион” қидирув отряди томонидан Смоленск вилояти Духовщинский тумани Логи қишлоғида Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган жангчиларнинг жасад қолдиқлари топилди. Улар орасида аскарларнинг шахсий буюмлари, медаллари бор эди. Россия Федерацияси Мудофаа вазирлиги Марказий архивига 170012-рақамли “Жанговар хизматлари учун” медали қайси аскарга тегишли бўлгани юзасидан сўров юборилди.

Сўров натижасига кўра, бу медаль эгаси Қорақалпоғистон Республикаси Тахтақўпир туманида 1922 йилда туғилган Арсланбек Кабулбеков экани, у Калинин fronti 306-дивизияда ўқчилар ротаси командирининг ёрдамчиси вазифасида хизмат ўтагани, 1943 йил 16 август куни ушбу қишлоқ

учун бўлган жангда ҳалок бўлгани аниқланди.

А. Кабулбековга ушбу медаль 1942 йилнинг 18 ноябридан 13 декабригача бўлган жангларда у хизмат қилган рота томонидан жами 58 та, жумладан, унинг ўзи томонидан 10 та фашистни йўқ қилишдаги жасорати учун берилган эди.

Аскар А. Кабулбеков жасади қолдиқлари Смоленск шаҳридаги Хотира майдонида (Поле памяти) дафн этилди. 2022 йили унга тегишли медаль, шунингдек, “Аълочи мерган” кўкрак нишони ва шахсий устара-си яқинларига топшириш учун Ўзбекистон Республикасининг Санкт-Петербургдаги Бош консулхонаси орқали Мудофаа вазирлигига тақдим этилди.

Баширова Нурмухамеда за то, что он в боях с
немецкими захватчиками с 19.11.42г. по 13.12.42г. унич-
тожил 15 истребителей из винтовки.

1904 года рождения, казах, 1/1, призван
в РККА Шарским РВК Семипалатинской
обл. Домашний адрес:

2. Красноармеец снайпера 3 пулеметной роты Дми-
триева Николай Григорьевич за то, что он из винтовки
с 2.12.42г. по 1.01.43г. уничтожил 12 фрицев.

1922 года рождения, русский, 1/1, призван
в РККА Даниловским РВК Ярославской обл.
Домашний адрес:

3. Командира отделения в стрелковой роты сержанта
Зайченко Якова Амфировича за то, что он лично сам
из винтовки с 20.11.42г. по 13.12.42г. уничтожил 17 фрицев.

1909 года рождения, украинец, 1/1, призван
в РККА Семеновским РВК г. Москвы. Домаш-
ний адрес:

4. Помощника командира взвода в стрелковой роты
ст. сержанта Набульбокова Арсланбека за то, что он
в боях с немецкими захватчиками лично сам из винтовки
с 10.11.42г. по 13.12.42г. уничтожил 10 фрицев, кроме того
его взводом уничтожено 58 фрицев.

1922 года рождения, каракалпак, 1/1, с/к
ВЛКСМ, призван в РККА Фактотурским
РВК. Домашний адрес:

5. Помощника командира взвода в стрелковой роты ст.
сержанта Короткова Владимира Григорьевича за то, что
он в боях с немецкими захватчиками из винтовки лично унич-
тожил лично 11 фрицев и кроме того его взводом уничтожено
34 фрицев.

1907 года рождения, русский, 1/1, призван

*Арсланбек Кабулбековнинг
мукофотлари ва шахсий буюми*

2022 йил 29 апрель куни “Ғалаба боғи” ёдгорлик мажмуасида ўтказилган халқаро конференция якунида А. Кабулбековнинг шахсий буюмлари унинг жияни Артиқгул опа Матниязовага тантанали тарзда топширилди. Арсланбек Кабулбеков таваллудига 100 йил тўлганида қариндошлари унга берилган медални кўришди ва ёдга олишди.

Бироз вақт ўтганидан кейин аскарнинг жиян-невараси Карамиддин Нажмиддинов томонидан шахсий буюмлар “Шон-шараф” давлат музейига доимий сақлов учун топширилди. Қорақалпоғистонлик жангчи Арсланбек Кабулбековга тегишли тарихий ашёлар музей экспозициясидан ўрин олди.

М У Н Д А Р И Ж А

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори 9 май — хотира ва қадрлаш кунига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш чора-тадбирлари тўғрисида	4
Мангу жасорат намоёни	15
Халқимизнинг абадий ёдида	141
Аскар мактублари	147
Янги архив ҳужжатлари	169
Улар бизнинг фахримиз	194
Фронт ортидаги матонат	211
Ўзбекистон — меҳр мамлакати	251
Ғалаба боғи	281

Китоб-альбом Адлия вазирлиги “Ўзархив” агентлиги, Ўзбекистон Миллий архиви, Ўзбекистон Кинофотофоно ҳужжатлари миллий архиви, Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги Марказий архиви, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши архиви, Тошкент шаҳар марказий давлат архиви, Ғалаба боғи ёдгорлик мажмуаси ва унинг таркибидаги “Шон-шараф” давлат музейи, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, Мудофаа вазирлиги, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Ўзбекистон “Прометей” ватанпарварлик-қидирув экспедицияси ҳамда уруш қатнашчилари оилаларида сақланаётган ноёб тарихий материаллар асосида тайёрланди. Шунингдек, китобга Россия Федерациясининг Мудофаа вазирлиги Марказий архиви, Беларусь Республикаси Миллий архивидаги ҳужжатлар киритилди.

Нашрни тайёрлашда Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги ва бошқа оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган материаллардан фойдаланилди.

Ушбу китоб-альбомни тайёрлашда ҳамкорлик қилган вазирлик ва идоралар, музей ва архивлар, олимлар ва мутахассислар, уруш қатнашчилари ва уларнинг оилаларига алоҳида миннатдорчилик билдирамиз.

Китоб-альбом Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Инновацион ривожланиш агентлигининг ЎЗР ФА Ўзбекистоннинг энг янги тарихи масалалари бўйича Мувофиқлаштирувчи-методик марказда амалга оширилаётган “Ўзбекистон Иккинчи жаҳон уруши даврида” мавзусидаги АЛМ-202106002 рақамли мақсадли амалий лойиҳа доирасида тайёрланди.

ЎЗБЕКИСТОН ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ДАВРИДА

Тўртинчи китоб-альбом

Нашр учун масъул **Х. Султонов**

Тузувчилар:

С. Саидолимов, К. Саъдуллаев, Ҳ. Бобожонов

Ижодий гуруҳ **Ф. Усарова, Ш. Юсупов, У. Юсупов, М. Ҳамидова, С. Пўлатова, Н. Мустафаева, А. Маҳкамов, З. Холбоева, Н. Маҳкамова, Х. Бўриева, М. Назиров, М. Нурсаидова, Ф. Усмонов**

Муҳаррир **И. Бўрибоев**

Фотосуратчилар: **С. Ёрмонов, Б. Абдурахимов, С. Зайниев**

Нашриёт муҳаррири **Л. Фаттоева**

Рассом-дизайнер **Ш. Мирфаёзов**

Компьютер дизайнери **Б. Тухтаров**

Техник муҳаррир **Е. Толочко**

Кичик муҳаррир **З. Маҳкамова**

Мусахҳиҳ **М. Исмоилова**

Лицензия рақами № 4642. 22.07.2020. Босишга 2023 йил 28 августда рухсат этилди.
Бичими 70x100 ¹/₈, Меловланган қоғоз. “PT Serif” гарнитурасида офсет усулида босилди.
Шартли босма табағи 47,73. Нашр табағи 70,1. Адади 500 нусха. Шартнома № 7-01/23.
Буюртма № ____.

Оригинал макет Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги
Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигининг “O‘zbekiston” нашриётида тайёрланди.
100011, Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Телефон: (71) 244-34-38. Факс: (71) 244-24-91.

“KolorPak” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
100206, Тошкент шаҳри, Янгишаҳар кўчаси, 1-А.

УЎК 94(575.1)“1939/1945”

КБК 63.3(5Ў36)62

Ў 24

Ў 24 Ўзбекистон Иккинчи жаҳон уруши даврида [Альбом]: китоб-альбом/нашр
учун масъул Х. Султонов; тузувчилар С. Саидолимов, К. Саъдуллаев, Ҳ. Бобожонов. –
Тошкент: “O‘zbekiston” нашриёти, 2023. – 296 б.
ISBN 978-9943-9874-3-4

УЎК 94(575.1)“1939/1945”
КБК 63.3(5Ў36)62

ISBN 978-9943-9874-3-4

© С. Саидолимов ва бошқ., 2023
© “O‘zbekiston” нашриёти, 2023